

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav pro dějiny umění

Obecná teorie a dějiny umění a kultury
Dějiny výtvarného umění

Ing. arch. Pavel PROUZA

**Německá sociálně demokratická architektura
komunálního bydlení v Ústí nad Labem
v letech 1918-1938**

German social democratic architecture
in municipal housing in Ústí nad Labem,
1918-1938

Disertační práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.

2013

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 11. května 2013

.....
Pavel Prouza

Klíčová slova (česky)

Architektura, urbanismus, sociální, komunální, bydlení, byt, bytový dům

Klíčová slova (anglicky)

Architecture, urbanism, social, municipal, housing, flat, apartment building

Německá sociálně demokratická architektura komunálního bydlení v Ústí nad Labem v letech 1918-1938

Ing. arch. Pavel Prouza

Školitel: Prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.

Abstrakt

Disertační práce se zabývá tématem architektury komunální bytové výstavby, která byla budována v meziválečném období v Ústí nad Labem. Severočeská průmyslová aglomerace, osídlená především Němci, prošla od poloviny 19. století nebývalým urbanistickým a demografickým růstem. V letech 1919–1938 byl proto městskou správou vybudován ucelený soubor přibližně jednoho sta budov.

Práce hledá vztahy a vyvážené proporce mezi formální analýzou jednotlivých etap výstavby a studiem jejich širších historických souvislostí. Je uplatněna uměnovědná analýza, která spočívá v chronologickém zařazení děl a v rozboru a zhodnocení jejich urbanistických, typologických a stylových aspektů. Věnuje se také identitě tvůrce, jímž byl architekt německé národnosti Franz J. Arnold. Architektura ústeckého komunálního bytového souboru vznikala jako realizace sociálně demokratického politického programu a státní bytové politiky, má tedy i politický obsahový význam. Analýza byla provedena především na základě archivní badatelské činnosti a terénního průzkumu. Jednotlivá díla byla posuzována v kontextu meziválečného vývoje bydlení ve středoevropském prostoru s těžištěm v Rakousku, Československu a Německu.

Závěrem práce je konstatování, že soubor budov meziválečné komunální bytové architektury v Ústí nad Labem je charakteristickou a kvalitně artikulovanou ukázkou vývoje sociálního typu mnohabytové architektury v českých zemích. Jeho přínos je spatřován především v raném uplatnění moderních urbanistických přístupů a v jedinečném užití kombinace experimentálních forem urbanismu a typologie pavlačového domu. Práce proto doporučuje památkovou ochranu nejhodnotnějších částí souboru z let 1927–1933, které jsou dnes zvnějšku zachovány v pozoruhodně autentické podobě a bez památkové ochrany může být jejich uchování pro další generace ohroženo nevhodnými zásahy.

German social democratic architecture in municipal housing in Ústí nad Labem, 1918-1938

Ing. arch. Pavel Prouza

Supervisor: Prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc.

Abstract

The dissertation addresses the issue of architecture in municipal housing built between the two wars in the town of Ústí nad Labem. From mid-nineteenth century the North Bohemian industrial agglomeration, populated mostly by Germans, experienced unprecedented urban and demographic growth. Thus, between 1919 and 1938, the municipality developed a comprehensive project of approximately one hundred buildings.

The thesis identifies relations and balanced proportions between a formal analysis of the individual stages of development and a study of their broader historical context. The method of art-historical analysis is applied, whereby the projects are chronologically classified and their urban, typological and chronological aspects are assayed and assessed. The thesis also focuses on the identity of the author, the architect of German origin Franz J. Arnold. The architecture of the Ústí municipal housing complex was designed as a concretization of the social democratic political programme and of the state housing policy, it carries therefore a contents of political significance. The analysis was performed based on archival studies and field research. Individual properties were assessed in the context of the interwar housing development in the Central European space with its focal point in Austria, Czechoslovakia and Germany.

The thesis concludes that the complex of interwar municipal housing architecture in Ústí nad Labem is a distinctive and well-articulated display of the development of public-assistance-type of multistory architecture in the Czech lands. Its benefit is seen in the early application of a modern town-planning approach and the unique combination of experimental town-planning forms with the gallery-dwelling typology. The thesis therefore recommends the most valuable components of the complex dating to 1927-1933, which retained to this day a remarkably authentic external aspect, to be listed as historical monuments, as their preservation for future generations might be put at stake by encroachments.

Obsah

1 Úvod	7
2 Problematika bytové nouze a pokusy o její řešení	14
2.1 Bytová problematika v první Československé republice	14
2.2 Reformní hnutí a Německá centrála pro bytovou péči v ČSR	22
2.3 Středoevropské přístupy k architektuře bytové nouze	28
3 Bydlení jako priorita komunální politiky v Ústí nad Labem	42
3.1 Specifika urbanizace ústecké aglomerace	42
3.2 Bytová politika sociální demokracie a osobnost Leopolda Pözlza	46
3.3 Chronologie a vývoj komunálního programu bytové výstavby	64
4 Architektura komunálních bytových staveb v Ústí nad Labem	77
4.1 Urbanismus komunální bytové výstavby	77
4.2 Typologie a vybavení komunálních staveb	92
4.3 Městský architekt Franz Josef Arnold	118
4.4 Architektonický styl komunálních bytových domů	131
5 Ústecké výstavy o bydlení	144
6 Závěr	149
Obrazová část	154
Seznam použité literatury	259
Seznam použitých pramenů	264
Seznam použitých internetových zdrojů	267
Seznam vyobrazení	271
Seznam zkratk	281
Přílohy	282

1 Úvod

Předmětem této disertační práce je meziválečná architektura bytových domů, které byly budovány jako komunální projekty správou města Ústí nad Labem. V době zápisu do doktorského studia, na podzim roku 2005, jsem si téma práce předběžně definoval jako „*Bydlení v práci německy mluvících architektů v Sudetech v letech 1918–1945*“. Během studia jsem však poznal, že takto široké téma by nutně znamenalo pouze povrchní výsledek, který by byl jen jakýmsi přehledem. Tématu privátního bydlení se ve stejném období začal systematicky věnovat rozsáhlý projekt „Slavné vily“. Zájem odborné veřejnosti byl v uplynulých letech věnován i problematice dělnického bydlení.¹ Bylo proto rozhodnuto, že pozornost této práce se bude soustředit na téma architektury a typologie mnohabytových domů a jejich urbanistických souborů. Ústecká meziválečná komunální bytová výstavba představuje bezesporu jedno z nejatraktivnějších a nejucelenějších témat tohoto druhu. Je navíc svými dobovými souvislostmi natolik signifikantní, že jsem se rozhodl mu tuto disertační práci zcela zasvětit.

Středověké město na Labi při „ústí“ řeky Bíliny bylo ve 13. století osazeno německými kolonisty a stalo se městem královským. Jeho původně strategický význam však upadl a rozvoj sídla tak po celá staletí spíše stagnoval. Teprve v 19. století zažilo město díky rozvoji říční a železniční dopravy, hnědouhelné těžby a průmyslu, nebývalý urbanistický rozmach. Za padesát let se tak k počátku 20. století počet obyvatel zvýšil téměř desetinásobně a od roku 1910 již byla ústecká městská aglomerace šestým největším městem českých zemí. Více než tři čtvrtiny obyvatelstva tohoto města *Aussig* (Ústí nad Labem) však tvořili čeští Němci.

V přelidněné průmyslové aglomeraci panovaly sociálně nevyhovující životní podmínky, z nichž se nejcitelněji projevoval nedostatek bytů a spekulativní zvyšování nájmu i cen stavebních pozemků. Volebními hlasy z dělnického prostředí proto postupně na síle nabývala sociálně demokratická strana, pro kterou se řešení bytové nouze stalo klíčovým bodem politického programu. V komunálních volbách v roce 1919 se za německou sociální demokracii poprvé prosadil rakouský odborář Leopold

---

¹ V dubnu 2013 připravil NPÚ (ÚOP NPÚ v Ústí nad Labem) výstavu *Zaměstnanecké kolonie 1900–1938*, která se podrobně věnuje tématu sociálního bydlení v severních Čechách.

Pözl, budoucí starosta, který po vzoru „*Rudé Vídně*“ až do roku 1938 prosazoval sociální program městské správy. Město tak budovalo bytové projekty systematicky a kontinuálně po celé meziválečné období. První komunální bytové domy byly vybudovány již brzy po vzniku samostatného Československa, největší intenzity pak dosáhla komunální výstavba v letech 1930–1933 a dokončení poslední etapy přerušila až mnichovská dohoda. V meziválečném období se tak podařilo vybudovat více než třináct set nových komunálních bytů. V Ústí nad Labem byl vybudován ucelený architektonický soubor, který je pozoruhodnou ukázkou vývoje urbanismu, typologie a stylu bytových staveb v Československu.

Časové vymezení disertační práce proto sleduje období od vyhlášení první Československé republiky do jejího zániku v září 1938. Je to období, ve kterém byly připravovány a realizovány stavby ústecké komunální bytové výstavby, pozdější nacistická správa města již vlastní bytové projekty nerealizovala. Práce však v širších souvislostech reflektuje některé podmiňující okolnosti, které časově předcházely a jsou pro řešenou problematiku klíčové. Týká se to především urbanistického vývoje města před první světovou válkou. Pro kompoziční ucelenost práce jsou však důležité i poznámky o projektech, realizovaných na městských pozemcích od roku 1939, kdy bylo Ústí součástí Říšské župy Sudety, nacistickými bytovými družstvy „*Sudetenland*“.

Z umělecko-historického hlediska je tento soubor pozoruhodný také tím, že jeho autorem byl jediný tvůrce, německy mluvící architekt městského stavebního úřadu Franz Josef Arnold. Tématem bydlení se zabýval nepřetržitě a systematicky po celé sledované meziválečné období. Jeho návrhy tak postupně reflektovaly nové poznatky ve vývoji architektury a urbanismu, zároveň však musely být provozně účelné, levné, hygienicky vyhovující a musely plnit specifická a měnící se kritéria požadavků zákonů ke státní podpoře sociální výstavby.

Architektura ústeckých komunálních domů má rovněž silný politický akcent, neboť byla budována jako realizace volebního programu a užívána jako nástroj sociálně demokratické politické agitace. Koncepce výstavby velkých komunálních nájemných domů byla ve 30. letech na komunální úrovni sociálními demokraty politicky prosazována přes protesty německých národních socialistů, kteří preferovali komunální podporu výstavby předměstských sídlišť rodinných domků. Právě dobové politické souvislosti hrají v případě ústecké komunální bytové výstavby neopomenutelnou úlohu.

Tato práce se tedy pokouší nalézt vztahy a vyvážené proporce mezi formální analýzou architektonických děl a studiem jejich širších historických souvislostí. Jako relevantní jsou vnímány události ve středoevropském prostoru, neboť pro porozumění tématu je nezbytné zanedbat hranice národních států 20. století. Pozornost je proto věnována rovněž vlivnému německému reformnímu hnutí Adolfa Damaschka, institutu „*Reichsheimstätte*“ a klíčovými příklady řešení meziválečné bytové nouze především ve Vídni, Praze, Brně, Berlíně a Frankfurtu nad Mohanem. Práce se tedy přirozeně soustředí na prostředí české a německé či rakouské. Jiné teoretické a praktické přístupy, které se k otázce bydlení v té době projevovaly například v Sovětském svazu, Anglii, Nizozemsku či v USA, si tato práce dovolí opomenout, neboť patrně měly na ústeckou komunální bytovou výstavbu zanedbatelný vliv.

Odborná literatura se dosud tématu architektonického souboru ústecké komunální bytové výstavby nevěnovala. V odborných pracích, které se zabývají vývojem meziválečné architektury v Československu, nebývá ani obecně o bytové výstavbě v Ústí nad Labem žádných zmínek. Není proto překvapivé, že ani jméno městského architekta Franze J. Arnolda v literatuře dosud nebylo zmiňováno.

Některé nepřehlédnutelné ústecké stavby meziválečného období již sice v odborných kruzích reflektovány byly, ale ucelená odborná práce o ústecké meziválečné architektuře zatím stále chybí. Jako určitou výjimku je však třeba označit první ucelenější přehled vývoje architektury první poloviny 20. století na území západní části Ústeckého kraje v práci Tomáše Pavlíčka, kterou v roce 2005 vydala Fakulta užitého umění a designu ústecké Univerzity Jana Evangelisty Purkyně.² Pavlíček zde zařazuje alespoň ty nejvýznamnější Arnoldovy komunální bytové stavby.

Práce českých, německy mluvících, architektů, kteří byli činní na severozápadě Čech, byly v rámci uměleckohistorického bádání uplynulých desetiletí obvykle opomíjeny. Bylo to způsobeno především poválečnou snahou vymazat z obecné národní paměti veškeré stopy po kultuře někdejších německy mluvících obyvatel českých zemí, kteří byli v důsledku událostí druhé světové války donuceni opustit zem. Architekturu českých Němců, až na hvězdné výjimky např. Adolfa Loose, jsme zpravidla neřadili k hodnotným stavbám. Z pohledu obecně zažitých a zjednodušených stereotypů vývoje české architektury tvoří tato architektura jakousi okrajovou, alternativní a nesnadno

---

² PAVLÍČEK 2005.

srozumitelnou substancí. Oproti českému, nacionální ideou formovanému, rondokubismu, purismu a nakonec obecně přijatému levicově zaměřenému funkcionalismu se severočeští němečtí architekti vyjadřovali zpravidla po svém. S rozpadem monarchie neprožívali společně s Čechy pocity nadšení z budování samostatného československého státu pod vládou Čechů a Slováků. Z pocitu jakéhosi vytržení a pro obranu své národní identity udržovali raději čeští Němci své historické kulturní vazby s proletářským Rakouskem a především severočeští Němci se aktivně orientovali na Výmarskou republiku. Jednalo se o proces tradiční a přirozený, v kterém hrál klíčovou roli společný jazyk. Mnozí němečtí architekti, kteří byli v meziválečném období v Československu činní, získali své odborné vzdělání před první světovou válkou právě ve Vídni či např. v Drážďanech. Na rozdíl od svých českých kolegů proto zpočátku setrvali v uplatnění dekorativních motivů a intenzivněji se v období poválečného psychického a materiálního tlaku přikláněli k německé formě architektonického expresionismu, kterou preferovali ještě po odeznění jeho ideové náplně. Pozitivisticky moderní a Československou republiku reprezentující funkcionalismus tak z ideologického hlediska české Němce nemohl oslovit. Ani levicově internacionální fenomén německé školy *Bauhaus* či architektonické experimenty „*vratislavské školy*“ nevzbudily v českých Němcích významnou odezvu. Na vlně silícího německého nacionalismu tak ve 30. letech naopak začali hledat svou národní identitu znovu ve vazbě na tradici a venkov a přijímali nacisty prosazované monumentální formy neoklasicismu. Již v meziválečném období tak vzbuzoval jejich přístup na straně českých kolegů spíše odstup, odmítnutí a nezřídka i ignoranci.

Teprve v posledních dvaceti letech vzbuzuje toto „odložené“ uměleckohistorické téma zájem odborné veřejnosti. Jedním z prvních projektů byla výstava *Jiný dům*³, kterou v roce 1993 v pražské Národní galerii představil Jindřich Vybíral. Výstava odkrývala tvorbu moravských a slezských rodáků Leopolda Bauera, Huberta Gessnera a Josefa Hoffmanna. Brzy na to, v roce 1994, uvedla v Galerii hl. města Prahy kurátorka Hana Rousová výstavu *Mezery v historii, 1890–1938: polemický duch střední Evropy*⁴, která kromě jiných upozornila na architekta Josefa Zacheho a krystalické vize architektury malíře Wenzla Hablika. Téma pražských německy

---

³ VYBÍRAL 1993.

⁴ *Mezery v historii* 1994.

mluvících architektů souhrnně otevřela v prosinci 2002 v Galerii Jaroslava Fragnera výstava Zdeňka Lukeše s názvem *Splátka dluhu*⁵. Brno vzdalo v roce 2005 ve svém Obecním domě hold výstavou architektů Petra Pelčáka a Ivana Wahly architektovi Ernstu Wiesnerovi. A poměrně nedávno, na podzim 2011, si své rodáky Josefa Zascheho a Roberta Hemmricha připomněl Jablonec nad Nisou. Libereckou architekturu rovněž koncem roku 2011 poprvé uceleně knižně popsal Jaroslav Zeman. V uplynulých letech o německé regionální architektuře přinášel objevné informace také unikátní projekt „Slavné vily“ nakladatelství FOIBOS.

Mladší generace v regionech severozápadních Čech má dnes přirozenou potřebu dozvědět se pravdivé informace o historii svého města a kraje, zhmotněné v jejich architektuře. Především u meziválečné architektury německých tvůrců pak tato generace citlivě vnímá její specifickou a poněkud cizí jinakost. V současné době hrají klíčovou roli v procesu odkrývání paměti míst českého severozápadu nejen rozličná odborná fóra a mezinárodní konference, ale i internet. Příkladem je živoucí webový projekt *Architektura na severu Čech*, jehož zakladatelem je mladý ústecký architekt Matěj Páral. V roce 2004 vybudoval webové stránky, na kterých shromáždil databázi zajímavých ústeckých staveb a jejich tvůrců. Téma bylo postupně transformováno do vitální neziskové platformy „*ÚSTÍ///AUSSIG*“, a díky širší komunitě aktivistů se tak aktuálně vrací meziválečné architektuře paměť také v Teplicích, Liberci, Litoměřicích a Děčíně. Tyto projekty k jednotlivým stavbám encyklopedicky shromažďují data, obrazový materiál a rovněž všemožné odkazy. Zatím však s nimi nepracují uměnovědně a přes určité výjimky se pohybují na horizontu popularizace.

Tento záslužný webový projekt však zpočátku pomohl poskytnout pro tuto disertační práci základní orientaci v tématu meziválečné architektury v Ústí nad Labem. Opakovaně a překvapivě dále zprostředkovával některé nové skutečnosti, které umožnily vzájemně propojit jen tušené souvislosti a lépe porozumět tématu jako celku. Pramenem pro disertační práci však bylo primárně studium textů, které byly publikovány v němčině přímo v meziválečném období, především v souvislosti s prezentací komunálních aktivit, a různé brožury a pamětní tisky, vydávané k příležitostem konání významných událostí. Dále se jednalo o obdobné texty, publikované v poválečném období sudetoněmeckými krajanskými spolky v Německu.

---

⁵ LUKEŠ 2002.

Největší objem dat pro disertační práci, resp. pro analýzu urbanistického, typologického a stylového vývoje souboru staveb ústecké komunální bytové výstavby, však poskytla systematická badatelská archivní práce, probíhající od roku 2006. Klíčovou institucí k tématu byl samozřejmě Archiv města Ústí nad Labem, a to obě jeho oddělení Historického archivu i Spisového meziarchivu. Kromě studia archivní stavební dokumentace k jednotlivým stavbám se podařilo objevit i četné konkrétní dokumenty z přípravy a realizace akcí komunální bytové výstavby a unikátní autorské texty a personální data jejich aktérů. Širší dobové souvislosti a prameny reflexe komunální bytové výstavby umožnilo podrobné studium regionálního tisku, a to především všech souvisejících ročníků ústeckého deníku *Aussiger Tagblatt*. Práce si však vyžádala bádání na půdě dalších institucí, např. v Národním archivu v Praze, v archivu *Sudetendeutsche Stiftung* v Mnichově, v univerzitních archivech *Hochschule für Bildende Künste Dresden* a *Technische Universität Dresden* a ve Vojenském geografickém a hydrometeorologickém úřadu v Dobrušce.

K objasnění některých podrobností o životě architekta Franze J. Arnolda bylo v rámci této práce klíčové vyhledání jeho v Rakousku žijícího syna, emeritního evangelického faráře Dietera Arnolda. Pan Arnold v rámci korespondence poskytl pro tuto práci kromě svých vzpomínek na otce i fotografie.

Kromě badatelské archivní práce bylo třeba provést podrobný terénní průzkum staveb, který v dosud existujících stavbách umožnil identifikovat valnou většinu realizací, vybudovaných v rámci akcí komunální bytové výstavby na katastrálních územích Ústí nad Labem, Klíše a Krásné Březno. Je však bohužel třeba konstatovat, že kompletní objem tehdy vybudovaných staveb se identifikovat nepodařilo. Bílá místa na mapě zůstávají ještě na katastrech Krásné Březno a Bukov, které v poválečném období prošly razantní urbanistickou proměnou. Terénní průzkum však umožnil identifikovat ty dosud neznámé ústecké komunální stavby, které byly vybudovány v rámci stavební etapy z roku 1926, a především kompletní početnou skupinu staveb, vybudovaných po roce 1936. Pro uchování historické paměti a jako vodítko pro další badatelskou práci uvádí disertační práce vedle stávajících názvů jednotlivých ústeckých ulic rovněž jejich původní názvy v němčině.

Disertační práce cituje dokumenty podle aktuální normy ČSN ISO 690, která vstoupila v platnost 1.dubna 2011.

Je zde také vhodné poznamenat, že se disertační práce vyhýbá užívání termínu „*sudetský Němec*“, neboť označení vyvolává podvědomě spíše negativní pocity a nevhodně vnáší do tématu jiné významy. Termín „*sudetský Němec*“, který se poprvé objevil až v roce 1903 a významněji začal být účelově užíván až koncem dvacátých let, má k tématu této práce marginální vztah. V uměnovědném kontextu se navíc tento termín rovněž obvykle neužívá.⁶ Nehovoříme například o Adolfu Loosovi jako o sudetském Němci apod. Problematika německy mluvícího obyvatelstva českých zemí je však poněkud složitější, než aby bylo možné tento termín bezpečně akceptovat. Komplikaci představuje rovněž židovský původ některých německy mluvících obyvatel českých zemí, které bychom za sudetské Němce přirozeně nemohli označovat. Názorněji můžeme svízelnost situace demonstrovat např. na obou, z hlediska této práce, klíčových politických osobnostech. Starosta města Ústí nad Labem Leopold Pölzl byl rodilým Rakušanem z Dolních Rakous, který jako odborář přichází do Čech poprvé až ve svých 34 letech. Německý sociální demokrat a ministr vlády Republiky československé, odpovědný za sociální problematiku, Dr. Ludwig Czech zemřel později v koncentračním táboře Terezín, kde byl pro svůj židovský původ uvězněn nacisty.

Mou milou povinností je poděkovat zde za podporu, inspiraci a odborné vedení především panu školiteli, prof. PhDr. Rostislavu Šváchovi, CSc. Dále bych za úvodní nasměrování k tématu ústecké komunální bytové výstavby rád poděkoval doc. PhDr. Tomáši Pavlíčkovi, Ph.D. (Ústí nad Labem), za četné podněty a přátelské konzultace Ing. arch. Matěji Páralovi (Ústí nad Labem), za poskytnutí cenných podkladů Mgr. Jaroslavu Zemanovi (Liberec), za vstřícnost a velkou trpělivost Archivu města Ústí nad Labem, především PhDr. Věře Hladíkové. Dále za archivní pomoc Klausu Mohrovi, M.A. (Mnichov) a dámám Dr. Natalii Kardinar (Drážďany) a Dipl.-Archivarin Juttě Wiese (Drážďany).

Největší díky však patří mé rodině, bez jejíž podpory a velkých obětí bych práci jako zaměstnaný praktikující architekt nebyl schopen dokončit. Tuto práci proto věnuji své ženě Janě.

---

⁶ Výjimku představují například studie Mileny Bartlové, viz: BARTLOVÁ 2009.

2 Problematika bytové nouze a pokusy o její řešení

2.1 Bytová problematika v první Československé republice

V poválečné situaci panoval v průmyslové ústecké aglomeraci citelný nedostatek bytů. Bylo prý evidováno přes dva tisíce naléhavých žádostí o byt, jejichž uspokojení bylo požadováno po obci. Ne všechny potřeby byly takto evidovány, ale odhadovalo se, že se jedná až o jednu desetinu obyvatel města.⁷

Důvodem vzniklé situace bylo zastavení stavební činnosti v průběhu válečných let, v předválečném období přitom bylo v Ústí nad Labem v průměru ročně vybudováno dvacet novostaveb. Dalším negativním sociologickým momentem byly takzvané válečné sňatky. Mladě provdané ženy zůstávaly během vojenské služby mužů doma u svých rodičů, neboť si nebyly schopny udržet vlastní domácnost. Situace se ovšem v takových rodinách s koncem války a návratem mužů stala neúnosná, jen málokteré rodině se podařilo najít vlastní bydlení. Nebylo proto výjimkou, že byty obývalo i několik rodin společně. K bytové nouzi vedlo neméně také to, že během válečných let a hlavně po skončení války nebyli příslušníci střední třídy ekonomicky schopni udržet si svůj status a hradit zvyšující se nájemné ve svých bytech střední a větší velikosti, které do té doby běžně užívali. Vedlo to k masivnímu poskytování podnájmu a omezování se na úkor spolubydlících nebo k obsazování malých bytů střední třídou. Nájemné se však, jako ostatní životní náklady, neustále zvyšovalo. A do města proudilo stále více venkovanů z okolních oblastí, neboť po zhroucení válečného systému zásobování byla ve městě díky městem řízenému nouzovému systému přidělování potravin situace snesitelnější.

Již koncem roku 1918 bylo proto v Československé republice vydáno několik právních norem, které zasahovaly do sociálních poměrů. Podstatné bylo nařízení vlády ze 17. prosince o ochraně nájemníků, které bylo v podstatě razantním zásahem do soukromého vlastnictví. Na toto nařízení pak navázal obdobný zákon z dubna 1920. Růst nájemného dle tohoto nařízení byl vázán na přesně stanovené podmínky a nájemníci byli chráněni před neodůvodněnou výpovědí, která byla do budoucna

---

⁷ LODGMAN 1929, 53.

možná pouze se svolením okresního soudu. Ochrana mohla být zrušena na základě prohřešků nájemníka, zdůvodněné potřeby vlastníka nebo veřejného zájmu. Nájemné se nadále zvyšovalo pomaleji než jiné složky životních nákladů. Aby tak ochrana nájemníků nepodvázala stavební ruch, netýkala se redukce nájemného budoucí bytové výstavby. Ve starších bytech se však následně udržovalo dlouhodobě relativně nízké nájemné a výnos z kapitálu vloženého do již postavených činžovních domů byl následkem toho nižší než průměrná míra zisku z kapitálu v ČSR. S odstupem času komentoval publicista Ferdinand Peroutka poválečnou bytovou politiku slovy: *„Vláda se postavila na ochranu nájemníků přísnými opatřeními, od nichž po řadu let neustoupila a která přiváděla krev majitelů domů do hněvivého varu... Výnos majetku celé jedné třídy byl zde konfiskován ku prospěchu zájmů většiny. Mohlo se tak státi jedině proto, že soukromokapitalistické zásady nebyly při síle... Že nařízení taková, ačkoliv pronikavá a podle starého cítění jistě i krutá a nespravedlivá, byla v podstatě nezbytná, je jasné i z toho, že zákon o ochraně nájemníků neodvážila se později odstranit ani vláda měšťanských stran, ačkoliv k tomu měla všechnu politickou moc.“*⁸

Ochrana nájemníků ve starších a většinou i málo kvalitních bytech trvala po celé meziválečné období, ale postupně se její podmínky pro nájemníky zpříšňovaly. Od roku 1922 připouštěl zákon volné sjednávání nájemného v bytech se čtyřmi a více obytnými místnostmi nebo v bytech využívaných k výdělečné činnosti. Od roku 1928 závisela ochrana i na finančních poměrech nájemníků. Do roku 1928 platila v bytové legislativě také další omezení, např. zákaz vlastnit v jedné obci dva nebo více bytů a slučovat více bytů v jeden.⁹ Výsledkem bylo, že až v roce 1930 byla tvorba nájemného uvolněna jen asi v 50 procentech případů. U bytů vyňatých z ochrany stoupalo nájemné až na trojnásobek, umožnily se spekulace nejen s parcelami, ale i s byty a očekávaný tržní pokles nájemného se dostavoval se zpožděním.¹⁰ Nájemné se tak podstatně lišilo u bytů s ochranou nájemníků a u bytů ostatních. Podle ekonomických ukazatelů se nájemné nejvíce zvyšovalo mezi lety 1924–1929, v Praze nárůst ceny v daném období činil u bytů různé velikosti a kvality 40–70 procent. V hlavním městě dosahovalo v roce 1929 průměrné roční nájemné u nových bytů bez ochrany nájemníků např. za byt s pokojem a kuchyní 2 700 Kč a za třípokojový byt 9 500 Kč. Starých bytů s ochranou bylo

---

⁸ PRŮCHA 2004, 74.

⁹ OBADALOVÁ 1999, 92–96.

¹⁰ KÁRNÍK 2003, 521–523.

v Praze v této době třikrát více a nájemníci platili ročně za pokoj s kuchyní 1 125 Kč a za dva pokoje s kuchyní 2 070 Kč.¹¹

Až do konce 20. let zůstala situace kritickou, a to zvláště v Praze. Při růstu města to bylo možno považovat za očekávaný jev, nic to však nezměnilo na skutečnosti, že bytový problém byl asi největší a nejdéle působící slabinou sociální politiky v českých zemích. Zákon o stavebním ruchu, který socialistické strany protlačily, pomoc přinesl. Přímou však pomohl pouze nižším středním vrstvám, především z řad úřednictva, nebo nanejvýš lépe situovaným dělníkům, hlavně na venkově, kterým poskytoval podporu při stavbě rodinných domků. Do nejožehavějších sfér v bydlení téměř nezasáhl.

Přesto všeobecně platilo, že úroveň své sociální politiky náležela Československá republika asi na sedmé místo v Evropě, tedy téměř po bok západoevropským demokraciím. A ač měly poměry do sociálního smíru daleko, podařilo se v Československu zajistit potřebné zákony a platná nařízení ve všech oblastech sociální politiky (osmihodinová pracovní doba, nemocenské pojištění, nárok na dovolenou, podpora v nezaměstnanosti, starobní a invalidní pojištění, důchodový věk v 65 letech i diskutabilní ochrana nájemníků), zatímco většině států se to podařilo jen v některých bodech. Československo tak náleželo mezi těch několik málo států, jejichž sociální systém byl nejúplnější.¹²

Jedinečný komentář s obsáhlou kritikou počátků československé státní bytové politiky uveřejnil architekt Karel Herman v prosincovém čísle časopisu *Stavitel* v roce 1921. Hermanův článek, ač je jakkoliv subjektivní, lze chápat jako rozbor ekonomických příčin bytové nouze a nedostatečného přístupu vlády k jejímu řešení. Architekt výstižně objasňuje příčiny situace a časově je řadí na jednotlivé fáze:

„I. období: Válka, mobilisace, moratorium, prázdné byty, žádné peníze.

II. období: Mobilisace dělníků a hmot, není stavěti kým a z čeho.

III. období: Převrat. Návrat z fronty. Nebývalý vzestup sňatků, potřeba bytů. Válečný průmysl zastaven, přemíra uvolněných peněz, úrok klesá na nulu.

IV. období: Rok 1919 stojící ve znamení úpravy valuty, a tím tonoucí v naprosté nejistotě podnikání, vyvrcholí v tom, že neprohlášení znehodnocených peněz ve spojení

---

¹¹ OBADALOVÁ 1999, 92–96.

¹² KÁRNÍK 2003, 521–523.

s ochranou nájemníků rovnalo se prohlášení znehodnocených domů na úroveň papírových peněz. V tom roce bylo by stavěti komu i za co, ale chyběl výnos, tj. zúročení a umoření nákladů stavebních. Podnikatelé z povolání uzákoněním znehodnocení domů byli připraveni o hodnotu svého zboží (domů), tj. o svůj kapitál provozovací. Soukromí podnikatelé byli zbankrotováni! 23. května 1919 vyšel zákon, kterýmž družstvům a obcím na stavbu obytných budov povoluje se 5 milionů korun jako příspěvek na zúročení stavebních nákladů. Zákon vyšel pozdě a dával málo.

V. období: Rok 1920. Průmysl z válečné výroby přesešel na mírovou a pohotovost peněžní prostředky zabírá pro sebe, i není dostatek peněz na trvalé půjčky hypoteční. Tento nedostatek zmnohonásobil se v téže roce tím, že zahraniční pokles valuty přivodil stoupaní cen. Nastává doba, kdy opět není stavěti za co, a jelikož nájem zůstává neupravený, chybí i předpoklad náležitosti zúročení stavebních nákladů, který ovšem zákonem o podporování družstevních a obecních domů přechází na účet státní.

*VI. období: Rok 1921 zahajuje se u vědomí, že pouhé úrokové příspěvky státní nestačí, že třeba hotových peněz k úhradě stavebních nákladů a že nutno zahájití pozvolné zvyšování nájmu.*¹³

Jak je zřejmé, zásadním problémem počátků státní podpory bytové výstavby byla jednak poválečnou napjatou sociální atmosférou vynucená ochrana nájemníků a především nedostatek investičních prostředků. Ochota bank půjčovat na bytové stavební investice zůstávala přes legislativní motivační pokusy nízká. Výsledkem byl relativně slušný objem nové bytové výstavby mimo velká města, kde investice vzhledem k menšímu rozsahu staveb nevyžadovaly tak vysoký úvěr, jako tomu bylo při obvykle větších projektech ve velkých městech. Stavební činnost ve velkých městech tak přes zahájenou podporu státu ještě v roce 1921 stále spíše stagnovala.

Výstavba bytů se po roce 1923 zvyšovala a dosáhla vrcholu v roce 1928 – jediném roce v první republice, v němž bylo postaveno více než 100 000 bytů. Stát však v rámci svých finančních možností novou bytovou výstavbu podporoval. Již v letech 1919–1921 vláda uvolnila skromné prostředky určené na stavbu bytů s malými byty. V roce 1921 k tomu přibyla podpora přístaveb a nástaveb obytných domů. Do roku 1924 byl uveden do života ucelený systém státní podpory stavebního ruchu, který zahrnoval státní záruky za poskytnuté hypoteční půjčky, dlouhodobé státní půjčky

---

¹³ HERMAN, Karel. Růženec stavebních bolestí. *Stavitel*. 1921, III., č. 1, s. 34–43.

a dotace na dokončení nebo úpravy objektů s malými byty aj. Účinnou formou podpory zejména soukromého stavebního ruchu se staly dlouhodobé daňové úlevy, kdy u domů s malými byty mohlo být osvobození od daní poskytnuto na 25 až 35 let a zpočátku dokonce na 50 let. Od poloviny 20. let mohly některé obce a všeobecně prospěšná bytová sdružení využívat úvěry od Státního bytového fondu. Od roku 1927 se při výstavbě bytů přímá státní pomoc téměř zastavila, ale stát nadále stimuloval stavební ruch dlouholetým osvobozením od domovní daně a daňových přírůžek.¹⁴ Až s novou vládou a zákonem z roku 1930 přišla dosud nejsilnější vlna státní podpory, zaměřená na podporu výstavby malobytových domů. Rozhodnutí sehrávalo rovněž stimulační roli pro ekonomiku v období hospodářské krize a zasáhlo do problematiky nezaměstnanosti. V roce 1933 se trend masově realizované bytové výstavby zastavil. K uspokojení bytových potřeb společnosti však zatím nedošlo. Kromě zastavení přímé státní podpory nové bytové výstavby se na stavební produkci zásadně projevil neočekávaně tvrdý krizový propad ekonomiky ČSR v souvislosti s nepříznivým hospodářským vývojem ve světě. Přispěl k tomu i náhlý útlum investiční výstavby po doznění investiční vlny, na němž se podílela také redukce bankovních úvěrů na investiční účely. Krize dosáhla svého dna v roce 1933 a doznívala až do počátku roku 1936. Poslední vlnu státní podpory pak přinesla novela zákona v roce 1936, která zavedla podporu minimálních bytů pro chudé. Krátké oživení stavební produkce vyústilo koncem roku 1937 v novou cyklickou krizi. Průmyslová výroba klesla do roku 1933 o 40 % a ani v roce 1937 nedosáhla úrovně z roku 1929.¹⁵ Vysoká nezaměstnanost se stala chronickým jevem a strukturální výsledky krize vedly k novým rysům bytové nouze. Ač byla pohraniční území obývaná především Němci, díky převažující struktuře lehkého průmyslu (především textil, sklo, bižuterie, papír, hudební nástroje a hračky) a orientaci na turistický ruch a lázeňství, v období krize postižena výrazně citelněji, průmyslová aglomerace Ústí nad Labem s převažujícím perspektivním chemickým průmyslem odolávala krizi relativně dobře, podobně jako středočeská průmyslová aglomerace s centrem v Praze, Plzeňsko i Brněnsko.¹⁶

Přes rozsáhlé počiny v sociální komunální výstavbě, učiněné především na území Prahy a Brna, která zažívala svou konjunkturu v souvislosti se státní podporou

---

¹⁴ OBADALOVÁ 1999, 92–96.

¹⁵ PRŮCHA 2004, 271.

¹⁶ KÁRNÍK 2003, 48.

mezi lety 1930–1932 a dále 1936–1938, se však komunálními snahami nepodařilo poskytnout dostatečnou kapacitu, která by v rámci republiky překročila desetiprocentní hranici roční bytové produkce.

Mezi sčítáními lidu v letech 1921 a 1930 přibylo v celé ČSR 344 479 obydlených domů (zvýšení o 18,4 %) a 547 357 „bytových stran“ (zvýšení na 17,6 %), což vzhledem k přírůstku obyvatelstva o 8,2 % svědčí o určitém, byť nevelkém zlepšení bytových poměrů. Zejména druhá polovina 20. let znamenala ve větších městech nástup nových čtvrtí moderně pojatých nájemných domů i vilových objektů pro zámožnější vrstvy, které prohloubily uvnitř měst sociální diferenciaci v úrovni bydlení. Začaly se stavět také moderněji pojaté kolonie bytových domů pro dělníky. Markantním příkladem diferenciačního procesu je Praha, v níž za pouhé desetiletí 1921–1930 při úbytku obyvatelstva v centru města přibylo 60–120 % bytů jak v atraktivních centrech luxusnějšího bydlení (Dejvice, Břevnov a Braník s okolím), tak v převážně dělnických čtvrtích (Košíře, Libeň, Vysočany).¹⁷

Z hlediska úrovně kvality bydlení byla situace neuspokojivá, po válce bylo bytů málo a v době prosperity ve 20. letech byly už často z hlediska úrovně nepřijatelné. Podle statistických údajů bylo po válce zhruba 86 % bytů bez příslušenství. Podle důkladného sčítání bytů se stav v roce 1930 sice zlepšil, ne však dostatečně. Bez příslušenství zůstávalo 75 % bytů, 22,5 % mělo pouze jednu místnost, 40 % mělo jen kuchyni a pokoj. Koupelna byla pouze u jedné pětiny bytů, ústřední topení měly jen 2 % bytů. V Čechách a v zemi Moravskoslezské mělo vlastní vodovod pouze 30 % bytů. Zde při započtení také bytů vesnických je třeba připomenout, že obecní vodovody byly budovány obvykle až ve 30. letech.¹⁸

Zmiňovaná statistika z roku 1930 byla publikována až se značným zpožděním a odborného zhodnocení se dočkala až po několika letech, což bylo dosti kritizováno.¹⁹ Statistika tak rozšířila poznatky k multioborové diskusi, která byla v polovině 30. let aktuální, kdy se jednotlivým aspektům problematiky bydlení věnoval i zvýšený teoretický zájem architektů (Pavel Janák, Jarmila Lisková, Jiří Kroha). Statistické údaje byly publikovány v roce 1935 a současně pod názvem *Bytové poměry ve větších*

---

¹⁷ PRŮCHA 2004, 271.

¹⁸ KÁRNÍK 2003, 521–523.

¹⁹ SEMRÁD, Stanislav a Karel ŠTORCH. Bytové poměry v ČSR. *Architekt SIA*. 1935, roč. 34, č. 9, s. 129–134.

městech Československa podle výsledků sčítání bytů ze dne 1. prosince 1930 byl vydán separát, sestavený V. Sekerou. V časopisu *Architekt SIA* pak architekti Stanislav Semrád a Karel Storch kriticky rozebírali jednotlivá data a na příkladech 12 velkých měst prokazovali nedostatečnou úroveň bydlení a vyzývali k povzbuzení investiční činnosti především s poukazem na nepřijatelné hygienické důsledky daného stavu. Jednotlivé publikované grafy architektů nám tak umožňují sledovat a porovnávat úroveň bydlení například přímo v městské aglomeraci Ústí nad Labem takto:

Byty bez záchodu uvnitř bytu: 71,2 %

Ve srovnání s ostatními městy se jedná o podprůměrnou hodnotu, která je spolu s Libercem jedna z nejhorších. Nejlepší hodnoty naopak dosahoval Zlín s pouze 28,8 %. Situace v Praze odpovídala 53,6 %.

Byty se záchodem vlastním nebo společným bez splachování vodou: 51,5 %

Ve srovnání s ostatními městy se jedná o nadprůměrnou hodnotu, opět spolu s Libercem, svědčí to o převládajícím typu společných záchodů. Nejlepších hodnot v daném segmentu dosahovala Praha s 15,5 %.

Byty bez koupelny: 85,3 %

Toto byl podprůměrný výsledek, horší byla situace pouze v Ostravě a v Liberci. Nejlepších hodnot dosahoval moderní Zlín s pouze 43,7 %. Situace v Praze byla na úrovni 62,8 %.

Byty bez elektřiny: 15,2 %

V tomto aspektu bylo Ústí dosti nadprůměrné. Nejhorší byla situace v Liberci s 52,3 %. Nejdál byla elektrifikace ve Zlíně s pouze 8,9 %. V Praze s 27,1 %.

Byty s pitnou vodou přímo do bytu: 30,8 %

Jednalo se o průměrný výsledek. Nejhorší byla situace opět v Liberci s pouhými 0,1 %. Nejlépe na tom byla Praha a Brno s téměř 50 %.

Byty situované ve sklepě: 2,25 %

Spíše podprůměrný výsledek, horší byla situace pouze v Olomouci a Plzni. Nejméně sklepních bytů bylo ve Zlíně, pouze 0,1 %. V Praze bylo 1,7 % sklepních bytů.

Byty situované v suterénu: 2,62 %

V tomto počtu byla situace v Ústí průměrná. Nejlepší byl opět Zlín s pouze 0,58 %. V Praze bylo 3,86 % suterénních bytů.

Velikostní struktura bytů: 18,8 % jednopokojový byt, 44,5 % dvoupokojový byt, 20,6 % třípokojový byt, 8 % čtyřpokojový byt

Struktura bytů v Ústí odpovídala celostátnímu průměru. Výrazně se průměru vymykal jen Zlín pouze se 4,7 % jednopokojových bytů a s dokonce 34 % bytů čtyřpokojových. Velmi málo jednopokojových bytů bylo také v Brně: 6,7 %, nejvíce naopak v Plzni: 30 %.

Přelidněnost bytů (počet obyvatel na 1 místnost): u 80 % bytů připadá na 1 místnost 1 obyvatel, u 38,6 % připadají na 1 místnost 2 obyvatelé, u 10,6 % připadají na 1 místnost 3 obyvatelé atd. V Ústí se také jednalo o spíše průměrné hodnocení. Jednoznačně nejhorší situace s přeplněnými byty byla překvapivě v atraktivním Zlíně, kde v 19 % všech bytů připadalo na 1 místnost dokonce 6 a více obyvatel.

2.2 Reformní hnutí a Německá centrála pro bytovou péči v ČSR

K porozumění problematice vývoje bydlení v první polovině 20. století a otázkám, které bylo třeba v rámci společenského vývoje řešit, je třeba se seznámit s reformním hnutím, jež dalo základ organizovanému politickému prosazování požadavků práva na bydlení pro široké vrstvy obyvatelstva. Podstatnou roli v procesu prosazení pravidel a regulace nekalého obohacování prostřednictvím spekulací s pozemky a následně v prosazení budování nových forem bydlení, které bude cenově dostupné, sehrály ve střední Evropě reformní hnutí a organizace.

Průkopnickou roli sehrál německý sociálně reformní svaz pro pozemkovou reformu *Deutscher Bund für Bodenreform*. Termín „*Bodenreform*“ obecně představuje koncepci změny vlastnických nebo užívatelských práv k půdě (nebo pozemkům), která má za cíl její rovnější nebo užitečnější přerozdělení.²⁰ Hnutí prosazující reformu se v Evropě objevuje koncem 19. století a opírá se o ideu amerického politického ekonoma Henryho George. Spolek *Deutscher Bund für Bodenreform* byl založen v roce 1888 zakladatelem a ředitelem železáren v Gaggenau Michaelem Flürscheimem. Následující vlivní aktivisté ve svazu byli Silvio Gesell a Adolf Damaschke, přičemž Gesell se věnoval vizi pozemkové reformy formou působení volného trhu, a přes mnohé paralely jejich práce se závěry obou reformátorů lišily. Pro pedagoga Dr. Adolfa Damaschka (1865–1935) se stalo téma pozemkové reformy životním úkolem. Prvotním impulzem mu byly teze Henryho George a bezprostředně i přednáška ekonoma Adolpha Wagnera, odhalující skutečnost o značných ziscích spekulantů s půdou v období po prusko-francouzské válce z let 1870–1871. Tehdy došlo ke skokovému nárůstu cen pozemků a tisíce berlínských dělnických rodin už nemělo na zvýšené nájemné a zůstalo na ulici.

---

²⁰ Výraz „*Bodenreform*“ postupně nabyl v měnícím se sociálním a především politickém kontextu jiné konotace a cíle. Idea pozemkové reformy počátku 20. století nabyla v éře nacionálního socialismu zcela odlišnou motivaci vedenou ideologií *Blut und Boden*, aby se opět ideově přetavila v poválečnou kolektivizaci a znárodnování v Sověty obsazené zóně po roce 1945. Obdobnou paralelou jsou pozemkové reformy realizované v Československu, kdy tzv. *první pozemková reforma*, realizovaná na základě tzv. záborového zákona v letech 1919–1938, byla zaměřena na rozdělení velkých soukromých pozemků a její motivace směřovala k udržení sociálního smíru ve společnosti především na úkor šlechty. Tzv. *druhá pozemková reforma* z let 1945–1948, řízená tzv. *Benešovými dekrety* z roku 1945, se týkala zestátnění majetků Němců, Maďarů, kolaborantů a zrádců. Po roce 1948 v Československu následovalo znárodnění a kolektivizace půdy podle komunistické ideologie, pro kterou se termín pozemková reforma obvykle neužívá.

Damaschke se svým aktivním zapálením pro věc prosadil a nakonec mezi lety 1898–1935 stál v čele svazu. Teoretické pojednání *Die Bodenreform*, které publikoval v roce 1913, silně ovlivnilo jeho současníky. Dospěl k názoru, že hromadění pozemkového majetku v rukou několika málo vyvolených nakonec povede u mnoha národů k neblahým důsledkům. Své názory jako hluboce věřící člověk filozoficky opíral o studium Bible, zejména Starého zákona.²¹ Připomínal, že starozákonní lidé sice mohli půdu užívat, ale pouze jako zápůjčku, protože půda je Hospodinova. Nárok měli na výnos své práce na půdě, nikoliv na zpeněžování půdy samotné, resp. na jakýsi jim nenáležící „přidaný zisk“. Takový zisk by měl být podle Adolfa Damaschka zdaňován a výnos užíván ve veřejném zájmu k zajištění základního práva člověka na bydlení, resp. k řešení bytové nouze. Damaschke se pokoušel převádět svá doporučení také do praxe a založil některé konkrétní lokální organizace pro podporu výstavby nového bydlení (*Siedlungsgesellschaft*) nebo sdružení nájemníků.²²

Nová ohrožená republika byla nucena reformní teze jako nástroj ke zmírnění vyhocené poválečné sociální a hospodářské situace ve společnosti přijímat pro dosažení sociálního smíru. Činnost Adolfa Damaschka měla tak přímý vliv na formulaci říšské ústavy Výmarské republiky z roku 1919. Ustanovení, pojednávající o rozdělování půdy a jejím využití, resp. jeho část týkající se podpory bydlení, lze volně shrnout takto: „*Dohlížení nad rozdělováním a využitím půdy je rolí státu, a to k zabránění dalšího zneužívání půdy a k dosažení tohoto cíle: Každému Němci náleží zajistit zdravé bydlení. Všem německým rodinám, obzvláště těm s více dětmi, náleží zajistit k uspokojení jejich bytových potřeb odpovídající domov v bytě nebo v hospodářské usedlosti. Pozemkový majetek, který je třeba k uspokojení bytových potřeb a k budování osídlení, může být státem vyvlastněn.*“²³

Spolu se snahou o provedení pozemkové reformy probíhala v rámci svazu pod vedením Damaschka diskuse o potřebě ochrany práva na bydlení, které se v Německu

---

²¹ Ve Starém zákoně se totiž vyvinul pozoruhodný komplex sociálně ekonomických ustanovení, která lze málokdy nalézt u jiných národů té doby. Tímto systémem s institutem milostivého léta, právem na paběrkování, povinností odvodu desátek a almužen, se poměrně dopodrobna zabývá 25. kapitola knihy *Leviticus*. Její ustanovení nám v neposlední řadě připomínají, že žádné vlastnictví nelze užít věčně a že pole, na kterých ořeme, není naše, ale Hospodinovo. Léto milosti znovu zdůrazňuje, že jsme zde pouze poutníky, nic materiálního z tohoto světa nás nespasí, nic si nevezmeme a vše, co máme, je jen určitý druh pronájmu. zdroj: SEDLÁČEK 2009, 64–67

²² Deutscher Bund für Bodenreform [online], *Wikipedia* [cit. 2013-05-02].

²³ Adolf Damaschke [online], *Wikipedia* [cit. 2013-05-02].

v neobyčejně těžké sociální situaci na konci první světové války a řešení bydlení pro válečné navrátilce rozvinulo v hnutí *Heimstättenbewegung*. Byl hledán právní rámec pro ochranu bydlení před případnými věřiteli a svázání institutu vlastníka s územně-politickými cíli veřejného zájmu. Klíčovým Damaschkovým politickým úspěchem se tak stalo přijetí institutu „Říšského domova“ (*Reichsheimstätte*) formou říšského zákona z roku 1920, který ze sociálních důvodů omezil vlastnické právo na nemovitostech. Takzvané domovy (*Heimstätte*) byly následně na území Výmarské republiky v masovém měřítku realizovány především za státní, zemské nebo komunální prostředky, přičemž jednotlivé země mohly k tomu účelu ustanovit obecně prospěšné účelové společnosti. Uživatel „domova“ mohl nabýt jeho vlastnictví, ale práva z vlastnictví byla omezena ve prospěch poskytovatele, což v podstatě uživatele v krizové situaci právně chránilo před ztrátou střechy nad hlavou. Poskytovatel měl předkupní právo na nemovitost a pro případné zatížení nebo dělení nemovitosti bylo třeba jeho souhlasu. V případě zneužití pravidel hrozilo uživateli odejmutí vlastnictví. Právo vlastnictví „domova“ navíc nebylo dědičné.²⁴

Německé reformní hnutí a práce Adolfa Damaschka měla v meziválečném období značný ohlas i na našem území. Na podobném modelu byly zakládány kolonie a sídliště zvané *Domovina* také v Československu, častěji však na územích obývaných Němci, kde byly po německém vzoru zvány *Heimstätte*. O meziválečné popularitě tohoto hnutí mezi českými Němci svědčí rovněž skutečnost, že na území aglomerace Ústí nad Labem nesla mezi lety 1930–1938 dnešní ulice Jeseninova jméno Adolfa Damaschka.

V Německu rovněž souběžně v letech 1898–1940 působilo sdružení *Deutscher Verein für Wohnungsreform* (do roku 1904 se nazývalo *Verein Reichswohnungsgesetz*),²⁵ které usilovalo o sjednocení následovníků reformního hnutí ze všech částí Německa do velké organizace. Sdružení prosazovalo prostřednictvím vědecké, organizační a agitátorské činnosti šíření a uplatňování myšlenek bytové reformy, které spočívaly v budování účelného, zdravého a cenově dostupného bydlení. Její dceřiná organizace *Zentralstelle für Wohnungsreform in Österreich*²⁶ byla zřízena rovněž v Rakousku. Po rozpadu monarchie a vzniku Československé republiky se

---

²⁴ Reichsheimstätte [online], *Wikipedia* [cit. 2013-05-02].

²⁵ Karl von Mangoldt [online], *Wikipedia* [cit. 2013-05-02].

²⁶ TREUSCH-BUTTLAR 1932, 7–13.

německy mluvící české oblasti dostaly mimo vliv někdejší vídeňské centrály a přirozeně vyvstala potřeba zřízení vlastního ústavu jako platformy pro vzdělávání, osvětu a poradenství, a dnes bychom řekli také pro lobování při tvorbě legislativy. Ministerským výnosem bylo tak v roce 1921 povoleno zřízení Německé centrály pro bytovou péči (*Deutsche Hauptstelle für Wohnungs- und Siedlungsfürsorge in der Tschechoslowakischen Republik*) se sídlem v Praze. Současně byla organizována rovněž obdobná česká struktura v podobě Ústavu pro stavbu měst při Masarykově akademii práce, organizovaná více vědecky a méně politicky.

Provoz Centrály byl financován z členských příspěvků. Jedním z prvních organizačních kroků Centrály bylo založení pražského poradního střediska (*Beratungsstelle für Wohnungs- und Siedlungswesen*) v srpnu 1923. K němu později přibyla také pobočka v Sokolově. Dále vydávala Centrála osvětové brožury a účastnila se také výstav (Moravská Třebová, Brno), kde prezentovala svůj rozsáhlý archiv vzorových plánů. Aktuální povědomí získávali její pracovníci také zahraničními exkurzemi: v roce 1926 navštívili vzorové sídliště v Rakousku, v létě 1930 navštívili drážďanské muzeum hygieny. Dále se účastnili zahraničních konferencí, jako byla v roce 1929 stuttgartská konference, věnovaná racionalizaci v bytové výstavbě. Stěžejní byla rovněž účast na mezinárodním kongresu bytové péče, konaném v Berlíně v červnu roku 1931, jehož ústředním tématem se stal minimální byt. A dále na pražském mezinárodním kongresu v červnu 1935, který byl věnován tématům odstranění zchátralých čtvrtí a závadných bytů, technickému vybavení a zařízení malého bytu a otázkám opatření k přesídlování.²⁷ Centrála úzce spolupracovala s profesním Svazem německých podnikatelů ve stavebnictví a je zřejmé, že sehrávala také roli prostředníka k prosazování podnikatelských zájmů. Centrála zanikla z rozhodnutí říšského protektora dne 30. 9. 1939.²⁸

V říjnu 1923 uspořádala Centrála v Chomutově první *Den bytové péče* (*Wohnungsfürsorgetag*). V podstatě se jednalo o odbornou konferenci za účasti komunálních politiků, úředníků, architektů a stavebních odborníků. Hlavním tématem

---

²⁷ Jednalo se o tzv. vnitřní kolonizaci, resp. o hnutí, propagující přesídlení určitého počtu nezaměstnaných jako návrat k zemědělství. Hospodaření na větším pozemku při obytném domě umožňovalo lepší možnost obživy. Idea souvisela s hnutím *Back to the Land* v USA.

²⁸ Zpráva policejního ředitelství v Praze ze dne 4. 12. 1939, Národní archiv, Archiv ministerstva vnitra, vložka D-3111, *Deutsche Hauptstelle für Wohnungs- und Siedlungsfürsorge in der Tschechoslowakischen Republik*.

chomutovské konference byly diskuse o možnostech zesílení financování investic do bytové výstavby s podporou státu a hypoték, dále byly řešeny kontroverzní dopady vládních opatření na ochranu nájemníků na stavební ruch. Je zajímavé, že na konferenci přednášel o svépomocných možnostech výstavby sídlišť Hans Kampffmeyer z Frankfurtu nad Mohanem, pozdější generální tajemník Mezinárodního svazu pro bytovou péči. Pozvání Kampffmeyera do Chomutova už v roce 1923 svědčí o několika důležitých aspektech. Kampffmeyer přinášel velmi cenné praktické zkušenosti z „nového“ Frankfurtu jako budoucího evropského centra bytové výstavby, a mohlo tak později dojít k navázání vzájemných vztahů s Mezinárodním svazem pro bytovou péči. Orientace českých Němců k německým vzorům je pochopitelně nasnadě, motivací k pozvání Kampffmeyera mohlo být ale i politické souznění, neboť frankfurtská politická orientace korespondovala se zaměřením centrály, která byla do určité míry sociálně demokratickou strukturou.

Už následující rok v říjnu roku 1924 byla pořádána druhá konference, tentokrát v Šumperku. Její závěry se pak staly jedním z podkladů, formujících nové československé zákony na podporu bydlení a stavebního ruchu. Do Šumperka byl opět pozván odborník z Německa – Dr. Walter Stiller z Hamburku, který přednášel o pozemkové problematice při výstavbě sídlišť. Třetí konference byla konána v listopadu roku 1926 v Děčíně. Byla zde díky přednášce doktora sociální medicíny Theodora Gruschky z Ústí nad Labem diskutována bytová otázka a její zásadní vliv na tzv. národní zdraví. Toto téma bylo v následujících letech nesčetněkrát opakováno. A následně bylo využíváno jako podpůrný vědecký argument pro prosazení systému státní podpory výstavby bydlení. Přednášelo se také o velkorysé bytové stavební činnosti ve Vídni. A ve věci ochrany nájemníků se opět hledal kompromis mezi zájmy majitelů domů a nájemníky. Volalo se po brzkém definitivním a koncepčním uzákonění systému státních podpor pro bytovou výstavbu, který nahradí dosavadní měnící se a v podstatě stále provizorní a komplikovaný systém. Připomínkoval se proto tehdejší návrh nového zákona.²⁹ Spolu s doprovodnou výstavou *Bauen und Wohnen* byl následně v Ústí nad Labem v květnu 1932 pořádán čtvrtý *Den bytové péče*. Konference řešila aktuální vládní návrh nového stavebního zákona, představitelé centrály opět apelovali na potřebu pokračování státních dotací a znovu zazněly přednášky hostů z Německa. Předseda Německého svazu pro bytovou reformu, berlínský primátor Bruno

---

²⁹ KUBIŠTA 1932, 13–21.

Schwan, přednesl příspěvek na téma *Bytová výstavba v Německu a cíle německé bytové reformy*. Další funkcionář a vládní poradce Justus von Brunner z Berlína dále přednášel na téma stavebního spoření. Následně vystoupil lipský magistrátní úředník Oswald Bauer a seznámil účastníky se sociálním projektem sídliště pro nezaměstnané, počítající s jejich pracovním nasazením při budování vlastního bydlení. Projekt byl v době hospodářské krize aktuální a vzbudil v Ústí značnou odezvu.³⁰

Vitální činnost této účelové organizace českých Němců, prosazující v meziválečném období ideje bytové reformy, orientované na nejširší společenské vrstvy, svědčí jednak o její pokrokovosti a odborné kompetenci a zároveň o její jednoznačné orientaci na sousední Německo a případně Rakousko. Kromě kontaktů této organizace s československým sekčním šéfem Mezinárodního svazu pro bytovou péči, Dr. Hynkem Kubištou, nenajdeme v dostupných materiálech zmínky o reflexi některého z tuzemských bytových projektů či urbanistických počínů.

---

³⁰ Bericht über den vierten deutschen Wohnungsfürsorgetag in Aussig a. E., 1932.

2.3 Středoevropské přístupy k architektuře bytové nouze

Jeden z prvních modelových příkladů řešení přelidněnosti ve městech středoevropského prostoru lze nalézt v Budapešti první dekády 20. století, kdy došlo k mimořádně velkému zvýšení počtu obyvatel především na území dělnických předměstí. Nej hustěji obydlenou částí, nazývanou *Chicago*, bylo území situované na sever od východního nádraží. Byla to nezdravá a přelidněná oblast s eskalujícím sociálním napětím, kde nájemné stouvalo o dvacet tři procent ročně.³¹ Situace vedla v roce 1908 k vydání dekretu, kterým uherský parlament uzákonil, že „*všechny obytné domy postavené hlavním městem za účelem pronájmu obyvatelstvu za nájem kryjící pouze náklady jsou osvobozeny od daně z nemovitosti do té doby, než suma finančních prostředků plynoucích z nájmu překročí náklady na investici...*“. Dalším krokem programu byl převod služeb a zařízení, jako např. plynáren, elektráren, příměstských železnic, reklamních ploch, distribuce mléka apod., ze soukromých rukou pod městskou správu, do komunálního vlastnictví.

V návaznosti na tyto kroky byla zahájena výstavba komunálních bytových projektů. V letech 1909–1912 bylo vybudováno 25 činžovních domů a 19 sídlišť s malými rodinnými domky. Vybudováno bylo rovněž mnoho nových školních budov. Součástí programu výstavby Budapešti byla také výstavba zahradního města – sídliště *Wekerle* z let 1909–1926 s venkovským rázem.

Architektura komunálních bytových domů tvořila ve srovnání s architekturou spekulativních projektů soukromníků i státu protiklad, kladla totiž mnohem větší důraz na vnitřní uspořádání než na vzhled fasád. Podstatné tedy bylo, co se odehrává uvnitř domu, a ne na jeho povrchu. Architekti proto užívali jen velmi málo okras. Jedním z nejvýznamnějších činžovních domů postavených v rámci Budapešťského programu sociálního bydlení byl obytný soubor s malými byty na třídě Hungaria architektů Bély Málnaie a Gyuly Haásze z let 1909–1910. Komplex se skládal ze tří domů situovaných kolem vnitřního dvora. Do bytů byl přístup z obvodových ochozů. Jednotlivé budovy byly navzájem propojeny ploty, pergolami a prodejními stánky. Byla vytvořena

---

³¹ MORAVÁNSZKY 1999, 25.

jednoduchá, avšak expresivní forma projektu, která se stala předchůdcem pozdějších vídeňských bloků.³²

Ojedinelý model řešení bytové problematiky ve sledovaném období ve středoevropském prostoru byl uplatněn na území města Vídně. Fenomén zvaný „Rudá Vídeň“ („*Rote Wien*“) však zároveň představuje jeden z nejvýznamnějších příkladů rozsáhlých urbanistických zásahů a politického využití architektury v meziválečném období. Již od roku 1915 bylo zřejmé, že úřady monarchie nejsou schopny zajistit pro dva miliony obyvatel Vídně přístřeší a dostatek potravin, a tak byli obyvatelé nuceni zajistit si je vlastními silami zabíráním veřejných pozemků. Tato zpočátku spontánní a svépomocná aktivita se záhy proměnila v organizované hnutí družstevního bydlení, avšak jeho podoba byla odlišná než v případě německých sídlišť (*Siedlung*) nebo zahradních předměstí. Tato zahradní sídliště (*Gartensiedlung*) se zásadně lišila od předválečných soukromovlastnických vilových čtvrtí střední Evropy. Byla nezávislá na buržoazních strukturách, spravovala se na družstevních principech, nepotrpěla si na malebnost, neboť měla typicky městský charakter a byla neoddělitelně spjata se samozásobováním potravinami.³³

Na tomto hnutí se podíleli intelektuálové vč. Adolfa Loose, Josefa Franka, Margarete Schütte-Lihotzky, Gustawa Scheua, Maxe Ermerse a Otta Neuratha. Právě Adolf Loos sehrál významnou roli v rámci svého působení jako vedoucí architekt městské stavební správy (*Siedlungsamt*). Vydával projekční a plánovací směrnice, posuzoval projekty, vydal pro Vídeň Územní plán zón pro parcelaci a osídlení. Navrhoval řadové typy zástavby, jejímž jádrem byla obytná kuchyně (*Wohnküche*) a užitková zahrada (*Nutzgarten*). Toto schéma vyplynulo z analýzy potřeb městských obyvatel, kteří jsou osm hodin denně v zaměstnání, ale rozhodli se samozásobit vlastními potravinami a podílet se na stavbě svého domu. Nejcharakterističtějším příkladem tohoto typu bytové výstavby byl Loosův (spolu s Hugem Mayerem) projekt vídeňského sídliště Heuberg (*Siedlung Heuberg*) z let 1921–1923. Domky v Heubergu jsou považovány za nejúčelnější řešení poválečné bytové a potravinové krize ve Vídni, a to z ekonomického i sociálního hlediska. Výhradně řadové domky byly budovány podle speciálního patentovaného systému. Specifické konstrukční řešení spočívá v tom,

---

³² MORAVÁNSZKY 1999, 26.

³³ BLAU 1999, 84.

že sousední domky mají vždy společné příčné nosné stěny, na které jsou zavěšovány stěny boční. Každý z domků stojí na své vlastní parcele, je však zároveň součástí řady typizovaných jednotek, které zabírají cca jednu desetinu plochy dlouhé úzké parcely s užitkovou zahradou.³⁴

Představu o tom, že tento typ zástavby formou zahradních sídlišť bude řešením situace, opustila socialistická správa města brzy po odeznění nejhorší hospodářsko-sociální krize na počátku 20. let. Došlo k revizi předchozí městské politiky, a to z nutnosti zefektivnění využití pozemků, potřebných pro výstavbu nových sídlišť, které musely být vyvlastněny. Budování sídlišť jednopatrových nebo dvoupatrových domků s nízkou hustotou osídlení bylo odmítáno rovněž pro ničení kompaktnosti města a byl požadován důraz na vertikalitu. Nedávno emancipovaný městský proletariát požadoval získání bydlení, sociálních služeb a zaměstnání.

V roce 1923 zavedla Vídeň daň na bytovou výstavbu (*Wohnbausteuer*), která napomohla financování rozsáhlého komunálního programu výstavby. Program trval 15 let a zahrnoval vybudování 400 obecních staveb (*Gemeindebau*) pro bydlení a sociální služby. Bylo vybudováno celkem 64 tisíc nových bytů, do nichž se přestěhovala jedna desetina obyvatel města.

Nové budovy měly obvykle monumentální rozměry a zahrnovaly často celý blok nebo několik bloků a byly rovněž složitě zakomponovány do stávající urbanistické struktury města. Pro urbanismus komunálních staveb je typické odmítnutí řádkového systému oblíbeného v té době německou avantgardou. Původ těchto hustě stavěných a typicky obvodových městských bloků lze podle Eve Blau³⁵ vystopovat v typologii tzv. Dělnických domů (*Arbeiterheim*), které se uplatnily v relativně nedávné době počátku 20. století, v nichž dělnické bydlení sdílelo prostory s kulturními a sociálními institucemi sociálnědemokratické strany. Prostorové seskupení budov kolem velkého dvora má samozřejmě svůj původ v tradičním vídeňském typu stavby. Významnou přeměnou bylo však zpřístupnění vnitřku bloků společenské třídě proletariátu. Na místo spekulativního růstu města přelomu století vytvořily nové socialistické bloky víceúčelové prostory, které rozložily historické uspořádání města tím, že došlo ke smazání hranice mezi veřejným a soukromým, vnitřkem a vnějškem, privilegovaným a neprivilegovaným.

---

³⁴ BLAU 1999, 84.

³⁵ BLAU 1999, 85.

Toto nové politicky motivované uspořádání města nejlépe charakterizuje nová forma rozsáhlých komplexů budov, jakýchsi urbanistických superbloků, začleněných do tradiční struktury města, tvořeného racionální strukturou regulačního plánu (*Regulierungsplan*). Tyto superbloky se klenou přes ulice, přizpůsobují se topografii i historickým danostem území avšak ve zcela jiném měřítku, proporcích a organizaci území. Realizace tohoto záměrně odlišného přístupu souvisí s politickým přesvědčením sociálních demokratů o tom, že staré uspořádání může koexistovat s novým systémem. Tento systém se podle Eve Blau „vrství nad starým, střetává se s ním, vstupuje s ním do diskuse a zpochybňuje jeho autoritu“.³⁶ U superbloků „Rudé Vídně“ se hovoří o pluralitě architektonických forem, pro něž je na jedné straně typické vysoce individualizované řešení fasád a na druhé straně standardizace stavebních prvků, jako jsou např. okna, dveře, balkony apod. Po architektonické stránce představují tyto komunální stavby dědictví urbanistických představ Otta Wagnera, které převzali jeho žáci, kteří se podíleli na většině velkých zakázek. Uvedme zde především Huberta Gessnera, Heinricha Schmidta nebo Hermanna Aichingera. Poetika wagnerovského jazyka byla v jejich pracích transformována do expresivního jazyka, zůstaly však přítomny prvky monumentality a dominance. Propagandistické publikace vídeňského magistrátu zdůrazňovaly hospodárnost a funkčnost dispozic. Nebylo teoretizováno nad tím, že architektura komunálních staveb často jen recykluje mnohé prvky z předválečných experimentů až k novému eklektismu.

Koncepce výstavby vídeňských domů však nebyla zcela jednotná, lze kromě mnoha dalších variant hovořit o třech základních typech komunálních bytových domů. Nejtradičněji užívaným byl typ domu z 19. století, tzv. Mietspalast, jak jej oživil např. Hubert Gessner s fasádami inspirovanými barokem. Druhá skupina byla inspirována expresivním plasticismem, jak ho představuje signifikantní Karl-Marx-Hof architekta Karla Ehna. Nově se prosazovaná funkcionalistická architektura německých a francouzských vzorů, vyhýbající se dekorativnosti a expresivním gestům představovala třetí proud vídeňské komunální výstavby.

Nejpozoruhodnějším příkladem první skupiny a prototypem lidového paláce bydlení (*Wolkswohnungspalast*) je Jakob-Reumann-Hof z let 1924–1926 navržený Hubertem Gessnerem (spolu s Josefem Bittnerem a Adolfem Stöcklem). Areál byl pojmenován po prvním sociálně demokratickém starostovi Vídně, který považoval

---

³⁶ BLAU 1999, 87.

komunitu za „pána země a půdy“. Architektura působící jako mocný monolit³⁷ v obrazu města je symbolem a jednoznačným užitím politického jazyka vládnoucí třídy. Symetricky řešený areál budov uspořádaných po zámeckém vzoru kolem čestného dvora s arkádami a pergolami obsahuje celkem 478 bytů různých velikostí od 25 do 60 m².³⁸ Patos této stavby, přezdívané „*Schönbrunn proletariátu*“, je pokračováním Gessnerova agitačního populistického jazyka staveb sociálně demokratické strany z předválečného období. Jiný novější Gessnerův palácový komunální bytový soubor Carl-Seitz-Hof z let 1926–1927 se svým půlobloukovým dvorem vrací ke vzorům italského baroka.

Druhou typologickou skupinu vídeňských staveb tzv. superbloků reprezentuje nejlépe soubor *Karl-Marx-Hof* z roku 1927–1930 architekta Karla Ehna. Monumentalita souboru plnila program reprezentovat dělnickou třídu a přivlastňovat si estetiku nadvlády. Relativně úzký soubor budov dosahuje délky téměř jednoho kilometru a obsahoval 1 325 bytů.³⁹ Uvnitř bloků byly ukryty rozsáhlé parkově upravené areály a dětská hřiště, přístupné z vnějšku monumentálními branami. Na hranici mezi tratěmi městské železnice a malým sídlištěm v sousedství působí *Karl-Marx-Hof* jako obydlená městská hradba.

Architektura těchto vídeňských superbloků však zůstala izolovaným jevem doby. Ve srovnání s vývojem v západní Evropě se zdála být svázána spíše s minulostí než s budoucností městského bydlení. V Československu však v té době neexistoval obdobný program komunálního bydlení srovnatelného měřítka, výstavba bytových domů zde byla ještě především v soukromých rukou.

Praha, jako hlavní město nového československého státu, se po počáteční konsolidaci poválečných poměrů začala urbanisticky významně rozvíjet především po vytvoření tzv. Velké Prahy v roce 1922 připojením 37 obcí a osad.⁴⁰ Z vítězných

---

³⁷ Střední část této budovy je devítipodlažní (původně však bylo navrženo dokonce 16 podlaží) a boční křídla jsou sedmipodlažní.

³⁸ WEIHSMANN 2002, 221–223.

³⁹ WEIHSMANN 2002, 398–401

⁴⁰ Hlavní město Praha (tzv. Velká Praha) vznikla po téměř sedmdesátiletých snahách v lednu 1922 na základě zákona č. 114/1920 Sb. a prováděcích nařízeních vlády. Včleněno bylo 8 obcí karlínského okresu, 14 obcí smíchovského okresu, 10 obcí král. vinohradského okresu, 4 obce žižkovského okresu a 2 části obcí zbraslavského okresu. Po svém založení měla Velká Praha 676 000 obyvatel a rozlohu 171 km².
Velká Praha [online], *Wikipedia* [cit. 2013-04-12].

soutěžních plánů čtyř pražských sektorů z let 1920–1924 lze odvodit, že urbanistický rozvoj města probíhal podle následujících zásad: Nové městské čtvrti, situované blíže k centru a na plošším terénu, byly navrhovány jako uzavřenější či otevřenější struktura wagnerovského typu města. Městskému centru vzdálenější polohy se složitější terénní situací, byly naopak koncipovány na principu zahradního města s efektně řešenými zastavovacími schémata. Do dominantních částí nové městské struktury, na nově upravená nábřeží, hlavní třídy a náměstí byly navrhovány monumentální veřejné budovy, reprezentující nový demokratický stát. Třetím urbanistickým směrem, který se uplatňoval stále významněji, se stalo reformní hnutí, jež v souvislosti s novými dispozičními řešeními vlastních bytů přinášelo zcela nové urbanistické koncepce.

Nejzásadnějším příkladem užití konceptu vídeňského typu modernistického urbanismu Otta Wagnera je, kromě úprav vltavského nábřeží Starého a Nového Města, monumentální návrh zastavovacího plánu blokové struktury Dejvic s centrálním prostorem Vítězného náměstí, který vypracoval Antonín Engel v letech 1921–1923. Druhou urbanistickou linií představovala nová satelitní pražská zahradní města, určená na rozdíl od velkoměstských reprezentativních a formálních kompozic primárně pro bydlení. Zastánci stavby skromných rodinných domků v zahradách zdůrazňovali jejich lidsky vlídné měřítko. Významným příkladem pražského zahradního města byla Ořechovka, budovaná jako družstevní⁴¹ podle vítězného soutěžního návrhu architektů Jaroslava Vondráka a Jana Šenkýře z roku 1919. Střed urbanistické kompozice je tvořen malým civilním náměstím s budovou restaurace a obchodu. Kolem je uspořádána uliční struktura, více či méně nepravidelně. Obytné domy jsou řešeny jako jednopatrové a častěji řadové než solitérní. Architektura domků, ač je programově celistvá, působí díky různým zúčastněným architektům rozmanitě.⁴² Po Ořechovce byla v Praze budována dále zahradní města na Smíchově, na Břevnově, na Vinohradech a ve Strašnicích. Éra zahradních měst doznívala až založením Spořilova (plán z roku 1924) a Zahradního Města (plán z roku 1928) na katastru obce Záběhlice.

Z pohledu tématu této práce je ve vývoji pražského meziválečného urbanismu třeba zmínit směr reformy domovního bloku, podporované obcí, státními institucemi

---

⁴¹ Kolonie byla vybudována stavebním družstvem státních a veřejných zaměstnanců.

⁴² Kromě autorů zastavovacího plánu se na návrzích jednotlivých částí zahradní čtvrti Ořechovka podíleli také např. Pavel Janák, Jindřich Freiwald, František Vahala, Eduard Hnilička a Ladislav Machoň.

i stavebními družstvy. Cílem mělo být odstranění nevýhod tradičních uzavřených a sevřených městských bloků, kritizovaných za hygienické nedostatky spočívající v nedostatečném provětrávání vnitřních dvorů a nedostatku slunce v dispozici vlastních bytů. Po vzoru zahraničních příkladů především z Německa a Nizozemska byly hledány cesty jednak v podstatném zvětšení uzavřených bloků nebo později a s vyšší efektivitou v rozrušování jejich sevřenosti. Jedním z prvních reformátorů a experimentátorů mezi pražskými urbanisty a architekty byl zaměstnanec stavebního úřadu hl. města Prahy Rudolf Hrabě. Experimentoval již svým projektem bloku v Holešovicích,⁴³ tvořeným téměř řádkově řešenými obytnými křídly, propojenými přízemními hmotami dílen.⁴⁴

Rudolf Hrabě tento princip brzy a s jednoznačností uplatnil při výstavbě dnes již neexistující urbanisticky pozoruhodné kolonie domů státních úředníků v Dejvicích,⁴⁵ vybudovaných pravděpodobně v letech 1921–1925. Rozsáhlá kolonie o cca 105 bytech byla tvořena 28 bloky patrových plochostřešných domků v zahradách, složených obvykle z řady tří či čtyř dvojdomků.⁴⁶ Domy byly uspořádány na reformním volném řádkovém schématu, a to zcela v rozporu s navrženou strukturou rozsáhlého uzavřeného městského bloku, podle tehdy čerstvé regulace Dejvic Antonína Engela. Pro dosažení optimálního proslunění bytů byly jednotlivé řádky orientovány hlavními fasádami k východu a západu. Jen jediné dva bloky domů, tvořící zřejmě jakousi vstupní bránu do areálu kolonie, byly orientovány rovnoběžně s hlavní komunikací, při nynější Evropské třídě (dříve Velvarská).⁴⁷

Rudolf Hrabě v letech 1919–1925 experimentoval rovněž s vnitřní dispozicí bytových domů. Se snahou po vyšší intenzitě využití pozemku vytvořil přechodný typ dvojice symetrických, sdružených dvoutraktově řešených hmot, uvnitř propojených společným schodištěm. Pro zajištění větrání a dokonce osvětlení vnitřních fasád domů, s okny předsíní, koupelen a toalet byl navržen jakýsi vnitřní dvůr, objemově

---

⁴³ Jedná se o pravidelný blok zástavby vymezený ulicemi Na Maninách, Příkladní, U Průhonu a V Háji v Praze 7.

⁴⁴ ŠVÁCHA 1995, 169.

⁴⁵ Kolonie byla vybudována na pozemcích při dnešním hotelu *Diplomat* mezi ulicemi Evropská, Banskobystrická, Gen. Píky a Gymnazijní v Praze 6.

⁴⁶ Některé z těchto řadových domů měly pozoruhodnou dřevěnou srubovou konstrukci. V roce 1921 byl v časopise *Stavitel* publikován projekt tohoto domu architektů Václava Ložka a Františka Nováka.

zdroj: *Stavitel* 1921, 44–47.

⁴⁷ zdroj: Orientační plán hlavního města Prahy s okolím (1938), *Městská knihovna v Praze: stránky v testovacím režimu* [online]. [cit. 2013-04-12]. Dostupné z: http://web2.mlp.cz/mapa1938/list_29

mnohonásobně větší než tehdy běžné světlíky.⁴⁸ Pro městské sociální domy ve Vysočanech⁴⁹ z let 1924–1925, tvořící chráněný uzavřený blok, se Hrabě dopracoval až k jednotraktovému dispozičnímu typu bytového domu se samostatnou nádvorní hmotou schodiště a jednotlivými byty přístupnými po venkovní pavlači. S tímto pavlačovým typem domu ve stejné době začíná experimentovat rovněž František A. Libra.⁵⁰

Urbanismus wagnerovské moderny, zahradního města i koncepce reformy nájemného bloku byly v bytové výstavbě Prahy i obecně nejvlivnějšími urbanistickými směry 20. let. Během druhé poloviny 20. let je však začal vytlačovat nový urbanismus funkcionalismu s radikálními požadavky na zónování bytové funkce v rámci města.⁵¹

Po roce 1929 nastoupila hospodářská krize a zasáhla stavební aktivitu, která se nejcitelněji projevila až v polovině 30. let. Tím došlo k prohloubení bytové krize, se kterou se Praha nedokázala vyrovnat ani dříve v době konjunktury 20. let. Změna bytové politiky se rovněž v Praze stala politickou nutností, krizová situace totiž hrozila výrazným posílením a případnou radikalizací levice. Typickým zájmem ve 20. letech bylo v Praze budování státem podporovaných zahradních měst s rodinnými domky v zahradách, určených pro střední společenskou třídu. Stát si tak v této vrstvě společnosti podle Rostislava Šváchy „*vlastně zpevňoval okruh svých politických stoupenců*“⁵². Vyostření politické nálady a snaha po nastolení sociálního smíru přiměly stát, a potažmo pražskou obec, aby se vážněji zabývala problematikou bytové nouze především ve vztahu k té nejchudší a nejohroženější společenské vrstvě. Podle Otakara Nového pochopila městská správa až růstem „*věnce brlohů*“⁵³ že se jí nepodaří krizi vyřešit jen stavbou rodinných domků a vil s podporou na základě zákona o stavebním ruchu z roku 1920. V roce 1929 byly proto obcí a Ústřední sociální pojišťovnou vypsány velkoryse dotované architektonické soutěže pro novou zástavbu na Pankrác a do Holešovic. Z těchto soutěží vzešla nová zástavba malobytových sídlišť. První a rozsáhlejší bylo vybudováno v Krči při ulicích Za Zelenou liškou z let 1932–1938 s radikálně měřítkově, dispozičně i konstrukčně koncipovanými domy podle

---

⁴⁸ JANÁK 1933, 15.

⁴⁹ Domy jsou situovány na adrese Novovysočanská 503 v Praze 9.

⁵⁰ ŠVÁCHA 1995, 171.

⁵¹ ŠVÁCHA 1995, 171.

⁵² ŠVÁCHA 1995, 339.

⁵³ NOVÝ 1998, 293.

projektů Bohumíra a Ladislava Kozákových, Antonína Černého, Františka A. Libry, Jiřího Kana, Jarmily Liskové, Ivana Šuly a dalších. Další podstatně menší sídliště z let 1936–1939 vzniklo v Holešovicích U Staré plynárny podle projektů Františka M. Černého, Kamila Ossendorfa a rovněž Františka A. Libry a Jiřího Kana. Z těchto sídlišť vynikají především nové pavlačové domy architektů Libry a Kana. V roce 1931 vypsaló soutěž na vyřešení bloku sociálního bydlení ve Vršovicích také dělnické družstvo Včela. Další velká soutěž byla pražskou obcí uspořádána v roce 1936, z ní vzešly realizace nových sídlišť s nejmenšími byty. Byl to soubor budov v Břevnově při ulici Nad Kajetánkou z let 1937–1947 architektů Václava Hilského, Rudolfa Jasenského, Františka Jecha, Karla Koželky, Jiřího Štursy, Antonína Černého na zastavovacím plánu Ladislava Machoně. A dále v Libni při ulici U Školičky, realizované až v letech 1938–1940 podle návrhu architektů Františka Míška, Josefa Chochola a Richarda F. Podzemného.

Ač se v pražských soutěžích na malobytové domy 30. let objevovaly návrhy domů s kolektivními prvky, neprosadily se a byly odmítány. Jejich hlavním propagátorem byl vůdce pražské avantgardy Karel Teige, redigující od roku 1932 revue *Stavba* a propagující sovětofilní a marxistické názory. Koncem 20. let se Teige zabývá otázkou sociologie a typologie bydlení. Věnoval otázkám bydlení referát na bruselském kongresu *CIAM* i přednáškový cyklus na *Bauhausu*.⁵⁴ V roce 1932 vydává knihu *Nejmenší byt*. Zásadní téma je pro něj téma bydlení dělnické třídy, jehož ideál spatřoval ve formě kolektivního bydlení – v tzv. *koldomech*. Na rozdíl od projektů sovětských kolektivních kombinátů navrhoval Teige soukromé spací kabiny. Tyto jednomístné kabiny bez kuchyní a manželských postelí měly být obsluhované společnými servisními zařízeními (kantýny, jesle, školky, kluby, prádelny apod.). Podle těchto Teigeho vizí byl v rámci pražské soutěže sociálních komunálních domů s malými byty z roku 1930 vypracován architektonickou sekcí *Levé fronty*⁵⁵ projekt kolektivizovaného okrsku situovaného na předmostí Nuselského mostu tzv. *L-projekt*. Dalším neúspěšným pokusem byl rovněž projekt *Koldom* od Josefa Havlíčka a Karla Honzíka. Tatáž situace se opakovala i v případě soutěže komunistického družstva Včela.

---

⁵⁴ ŠVÁCHA 1999, 92.

⁵⁵ Architektonický tým *Levé fronty* tvořili: Jan Gillar, Josef Špalek, Augusta Müllerová a Peer Bücking.

Více viz: ROBOVÁ 2000.

Rovněž v Brně se do roku 1930 otázce sociálního bydlení nevěnovalo příliš pozornosti. Bez státní podpory nebyly v krizovém období městské investice do bydlení pro nejméně majetné vrstvy reálné, ač se jinak stavební činnost v Brně na poli rodinných a nájemných domů s většími byty rozvíjela neobyčejně vitálně. Programem české správy města bylo od roku 1918 odrakouštění Brna i povýšení jeho bytového standardu na moderní úroveň.⁵⁶ Tak jako v Praze byla zde podporována bytová družstva, budující rodinné domky v zahradních čtvrtích. Velké bytové projekty byly rovněž připravovány až s novým zákonem o podpoře stavebního ruchu v roce 1930. Nejvyspělejší příklady domů s malými byty vytvořili architekti nové generace, která brněnskou architektonickou scénu té doby zcela ovládla. Byli jimi např. Jindřich Kumpošt a především Josef Polášek, pro kterého se téma sociální bytové výstavby stalo posláním.⁵⁷ Jmenujme například velmi moderní soubory budov Josefa Poláška z let 1930–1931 ve Vranovské ulici v Husovicích, vytvářející polouzavřené bloky, nebo areál řádkově uspořádaných budov propojených průběžnou nižší hmotou z let 1931–1932 při Skácelově ulici v Králově Poli. Z realizací Jindřicha Kumpošta je podstatné zmínit soubor řádkově uspořádané zástavby nájemných domů Tábor v Žabovřeskách z roku 1931 a dále nájemné domy, uspořádané v blokové struktuře, z let 1932–1933 v Zahradníkově ulici ve Veveří.

Teoreticky působil v Brně levicový architekt a profesor místní techniky Jiří Kroha, který ve smyslu Teigeho idejí vypracoval pozoruhodný cyklus koláží *Sociologický fragment bydlení* z let 1930–1932. Kroha vysvětluje, že „*hygienu bytu, energetiku bytu, fyziognomii a psychologii bytu analyzuje ze stanoviska třídního. Byt je jako součást prostoru sociálního děje, jako součást třídně vyvlastněná nebo jako část, v níž vyvrcholují nedostatky onoho sociálního prostoru, tj. bydlení kapitalistických tříd kontra bydlení proletářskému.*“⁵⁸

Rozsah bytové výstavby 30. let v Praze i v Brně a kvalita vybudovaných bytových domů s minimálními byty byly značné. Jednalo se o funkcionalistické domy levicově zaměřených tvůrců s až puristicky redukováným tvaroslovím mezinárodního stylu. Specifickou kapitolu v přístupu k sociálnímu bydlení v meziválečném Československu tvoří rovněž nově budované město Zlín, levicovou avantgardou

---

⁵⁶ ŠVÁCHA 1999, 93.

⁵⁷ KUDĚLKA 2000, 252–257.

⁵⁸ zdroj: Jiří Kroha. In: *Archiweb* [online]. [cit. 2013-04-12]. Dostupné z: <http://www.archiweb.cz/salon.php?action=show&id=3182&type=17>

odmítaného obuvnického magnáta Tomáše Bati. Toto téměř ideální garnierovské „*Cité industrielle*“, které v roce 1932 čítalo již 30 000 obyvatel, řešilo díky své atraktivitě a potřebě pracovní síly problém nedostatku a přeplnění bytů.⁵⁹ Ač Baťa svůj závod budoval podle amerických modelů, způsob bydlení dělníků volil relativně komfortní podle anglického principu zahradního města. Preferoval poskytnout zaměstnancům finančně dostupné malé individuální domky se zahrádkami, kterých však musela být budována kapacitně rozsáhlá kobercová zástavba. Na sériové produkci baťovských domků se podílela řada architektů, ve 20. letech to však byl především František Gahura a v letech třicátých Vladimír Karfík. Baťa zastával názor, že je třeba „*pracovat kolektivně, bydlet individuálně*“.⁶⁰ Le Corbusierovy návrhy velkých obytných věžáků pro Zlín z roku 1935 byly proto firmou Baťa odmítnuty.

Podnětné modely řešení meziválečné bytové problematiky byly vyvinuty v Německu 20. let v souvislosti s objevením Nové věčnosti⁶¹. Výmarská republika zahájila, po stabilizaci měny v roce 1923, nárazový program bytové výstavby. Téhož roku průkopník řádkové zástavby architekt Otto Haesler dokončil první sídliště *Italienischer Garten* v Celle u Hannoveru.⁶² Tento nový typ sídliště měl ploché střechy a neobvyklá barevná průčelí. V následujícím roce na dalším Celleském sídlišti *Sankt-Georg-Garden* nově uplatnil řádkový systém zástavby.

Haesler rozvíjel řádkový systém, který se zřejmě poprvé objevil v Německu již v 60. a 70. letech 19. století v areálech dělnických sídlišť v Essenu. Dělnické kolonie Kruppových závodů zde byly budovány podle anglických vzorů (např. Saltaire u Bradfordu, 1851). Příkladné jsou rozsáhlé essenské dělnické kolonie *Westend* z let 1863–1871 nebo *Cronenberg* z let 1872–1874.⁶³ V poválečném kontextu navazoval Haesler na urbanismus architekta Theodora Fischera, autora pozoruhodného mnichovského sídliště *Alte Heide*, navrženého na struktuře rovnoběžných řádků v roce 1919. Ač ještě nesou Fischerovy budovy formální znaky historismu a secese, jednalo se

---

⁵⁹ SEMRÁD, Stanislav a Karel ŠTORCH. Bytové poměry v ČSR. *Architekt SIA*. 1935, roč. 34, č. 9, s. 129–134.

⁶⁰ ŠVÁCHA 1999, 94.

⁶¹ *Neue Sachlichkeit* se jako německý umělecký styl v architektuře prosazoval podobně jako internacionální funkcionalismus kladením funkce nad formu. Krása architektury byla tak plně závislá na její funkčnosti a efektivitě.

⁶² FRAMPTON 2004, 161.

⁶³ KRÄMER [online], [cit. 2013-04-15].

ve středoevropském prostoru o pionýrské urbanistické dílo. Celkem 26 bloků třípodlažních domů s byty o velikosti 49–60 m² bylo kobercovým způsobem uspořádáno v řádkové formaci. Orientace většiny bloků byla jihovýchod–severozápad, čímž Fischer zajistil celkem vyhovující proslunění všech místností v bytech. Prostor mezi domy byl vyplněn zahradami a parky. Sídliště *Alte Heide* doplňovaly stavby vybavenosti – škola, obchody, správní budova.⁶⁴

Na svém moderním sídlišti *Sankt-Georg-Garden* připojil Haesler k některým řádkům při hlavní ulici kolmá křídla orientována svými fasádami severojižním směrem. Vznikly tak z části uzavřené zelené dvory, které byly rozparcelovány na rodinné díly, určené k pěstování potravin. Zde také Haesler vyvinul prototyp dispozičního řešení bytového domu, který později jen upravoval v četných variantách. Typický dům měl být vrstven ve třech podlažích a schodiště mělo obsluhovat vždy dva byty na podlaží. Byt sestával z obytné místnosti, která byla využívána rovněž jako jídelna, samostatné malé kuchyňky, toalety a několika ložnic. Klíčové tedy v tomto novém uspořádání bytu bylo nahrazení tradiční obytné kuchyně separovanou kuchyňskou prostorou. Toto řešení představovalo podle Kennetha Framptona v hromadné bytové výstavbě „*radikální odchýlení a mělo kritický sociální dopad na přesun bytového ohniska ke střízlivé verzi buržoazního salonu*“⁶⁵.

Postupně se však Otto Haesler začal na rozdíl od sídlištního typu výstavby orientovat na typologii řadového volně stojícího bloku, který byl tvořen donekonečna opakovanou univerzální jednotkou. Tento princip uplatnil v roce 1929 v návrhu sídliště *Rothenberg* v Kasselu, které lze považovat za typický příklad urbanismu a architektury v duchu Nové věčnosti.

Dosud neznámého měřítko však bytová výstavba dosáhla ve stavební činnosti Berlína a Frankfurtu nad Mohanem. Architekt Bruno Taut navrhl v Berlíně mezi lety 1924–1931 přibližně 12 000 bytů pro sídliště *Schillerpark* ve Weddingu, *Hufeisensiedlung* v Britzu, část sídliště *Freie Scholle* v Tegelu a *Waldsiedlung* v Zehlendorfu. Ve Frankfurtu byla v letech 1925–1930 výstavba řízena městským architektem Ernstem Mayem. Jeho racionální přístup v urbanismu byl však poněkud mírněn a projevoval se určitým citem pro tradici a snahou vytvářet soběstačný uzavřený

---

⁶⁴ Alte Heide (München) [online], *Wikipedia* [cit. 2013-04-12].

⁶⁵ FRAMPTON 2004, 162.

urbanistický prostor, podobný venkovským vzorům. První projekt, který May navrhl⁶⁶ v roce 1925 pro sídliště *Bruchfeldstrasse*, vytvářelo výraznou formaci zubovitě uspořádaného vymezení centrálního prostoru komunálního parku. Jedinečně formovány byly i další projekty sídlišť *Römerstadt*, *Praunheim*, *Westhausen a Höhenblick*, budovaných na předměstí v údolí řeky Niddy. Bylo zde, díky důslednému uplatnění racionalizace ve fázi návrhu i realizace, vybudováno 15 000 bytů, což činilo přes devadesát procent veškeré výstavby ve Frankfurtu.⁶⁷ Došlo k propracování Haeslerova dispozičního typu bytu a k definování prostorových standardů „existenčního minima“, které však byly podmíněny důmyslným užíváním vestavěných skříní, skládacího nábytku a postelí a především návrhem vnitřního uspořádání samostatně oddělené kuchyně⁶⁸. Z konstrukčního hlediska si racionalizace vynutila experimentování s prefabrikací betonových panelů, která byla v roce 1927 úspěšně uplatněna při výstavbě sídlišť *Praunheim a Höhenblick*.

Problematice sociálního bydlení se mezi německými architekty prakticky i teoreticky vedle Haeslera, Maye a Tauta věnovat především Walter Gropius (1883–1969). V návrhu sídliště rodinných řadových domů *Törten* pro Desavu z roku 1928 se pokoušel o dosažení maximální konstrukční a realizační efektivity stavění zavedením prvkové standardizace a lineárního montážního procesu, který určují dráhy stavebních jeřábů. Teoreticky se ale Gropius zabýval problematikou velkého obytného bloku pro beztrždní komunitní bydlení. Jeho nerealizované projekty sídliště pro Berlín z roku 1929 představují výraznější pokrok v životním standardu a především v doprovodných službách. Názory shrnuté v sociologické studii *Sociologické zásady minimálního bydlení (Die soziologischen Grundlagen der Minimalwohnung)* z roku 1929 jsou podobně jako názory Karla Teigehe levicově radikálnější než postoje sociálních demokratů, kteří tehdy ještě řídili správu ve výstavbě aktivních měst jako Frankfurt nebo Berlín.

Pokroků ve vývoji bydlení bylo v Německu mezi lety 1927–1931 dosahováno díky oficiální bytové politice Výmarské republiky. Výstavba byla subvencována z veřejných zdrojů prostřednictvím sociálního pojištění a daně z vlastnictví nemovitosti.

---

⁶⁶ Spoluautorem frankfurtského sídliště na *Bruchfeldstrasse* z roku 1925 byl architekt Carl-Hermann Rudloff.

⁶⁷ KÜHN 1998.

⁶⁸ Vysoce efektivní funkční celek *frankfurtské kuchyně* o ploše pouhých 6 m², připomínající laboratoř, navrhla pro frankfurtská sídliště v roce 1926 architektka Margarete Schütte-Lihotzky (1897–2000).

Výstavba v Německu v těchto letech dosáhla téměř jednoho milionu bytů, což v té době činilo téměř 70 % veškeré výstavby v daném období. Takový pečovatelský státní systém však nebylo možné s tvrdým nástupem hospodářské krize udržet. Ekonomické ukazatele výrazně poklesly a s nimi i ochota bank k dalším půjčkám a Německo se opět navrátilo k hospodářskému a sociálnímu chaosu. Veřejné mínění se odklonilo od levicově orientovaných vizí architektů nové věčnosti, kterým na počátku 30. let nezbylo než emigrovat.⁶⁹

---

⁶⁹ FRAMPTON 2004, 167.

3 Bydlení jako priorita meziválečné komunální politiky v Ústí nad Labem

3.1 Specifika urbanizace ústecké aglomerace

K pochopení historických, demografických a urbanistických souvislostí je třeba připomenout některá data a specifika urbanizace ústecké aglomerace.

Název sídla budovaného při „ústí“ řeky Bíliny je doložitelný od 11. století. Osídlení obklopující královský hrad bylo posledními Přemyslovci ve 13. století v souvislosti s novou vlnou kolonizace, provázené přílivem především německy mluvícího obyvatelstva, nahrazeno městem královským. Německé obyvatelstvo pro označení města užívalo název *Aussig*, který se zde udržel až do poloviny 20. století.⁷⁰

Královské město Ústí však po zbytek středověku nepatřilo v rámci země mezi města nejdůležitější, podstatná byla spíše jeho strategická poloha na Labi a město bylo též východiskem české teritoriální politiky, nasměrované především k Lužici. Ještě v novověkém období bylo Ústí nad Labem, v porovnání s ostatními významnými českými městy, jedním z nejmenších, a to také v rámci severních Čech. Tato stagnace trvala v podstatě do 18. století.

Rychlému rozvoji, odstartovanému až v polovině 19. století, vděčilo město jakési kombinaci původně vnějších faktorů, tj. především počátkům těžby hnědého uhlí v bezprostředním okolí města a vybudování železnice. Zásadní roli proměny města tedy sehrál průmysl, reprezentovaný v Ústí založením koncernu Spolku pro chemickou a hutní výrobu (původně: *Österreichischer Verein für chemische und metallurgische Produktion*) a dalších akciových společností i živností. Levná doprava uhlí po Labi do Saska a připojení k hlavní železniční trase monarchie vytvořily z města důležité dopravní centrum.

Prudký rozvoj města tak jednoznačně dokládá i rychlý růst počtu jeho obyvatel. V první dekádě razantní proměny města, mezi rokem 1846 a 1857, se zvýšil počet obyvatelstva o 261 %, na téměř sedm tisíc. Autoři publikace o dějinách Ústí nad

---

⁷⁰ Ve 20. století byla též užívána forma názvu *Aussig an der Elbe* pro jednoznačné určení v případě záměny s malou vesničkou *Außig*, která se nachází v Německu (vzdálená 150 km od Ústí nad Labem na území Saska).

Labem⁷¹ logicky usuzují, že tento přírůstek obyvatel města nemohl být dán přirozeným přírůstkem obyvatelstva (tj. rozdílem mezi počtem narozených a zemřelých), ale že byl jednoznačně výsledkem velké imigrační vlny. Noví obyvatelé města podle nich přicházeli zejména z okolních, ještě zemědělských okresů, aby v rozvíjejícím se průmyslovém centru našli lepší životní podmínky. Tento trend nadále pokračoval a v roce 1869 přesáhl počet obyvatel 10 000, v roce 1880 pak 16 000 a v roce 1890 žilo v Ústí nad Labem již více než 23 000 obyvatel.⁷²

S příchodem nových obyvatel se tak nutně změnila i tradiční struktura obyvatelstva, kdy počet nových obyvatel v krátké době převýšil počet obyvatel původních. Autoři publikace o dějinách Ústí nad Labem tento fakt dokazují na tehdy sledovaných údajích o domovské příslušnosti, kdy např. při sčítání lidu v roce 1869 byla více než 70% většina obyvatel charakterizována jako cizinci. Domovskou příslušnost v místě pobytu bylo totiž možné získat nejdříve po deseti letech pobytu a bylo to navíc vázáno schválením městskou radou.

Zlom v imigraci nastal až po roce 1890 a na přelomu století imigrace téměř ustala. Ceny pozemků dosáhly spekulacemi takové výše, že stavební produkce téměř ustala a ceny nájemného dosáhly neúnosné úrovně. Nově příchozí, ale i místní obyvatelé začali vyhledávat bydlení v bezprostředním okolí města, kde bylo levnější nejen nájemné, ale také ceny potravin. Poprvé tak v desetiletí 1900 až 1910 zaznamenává Ústí nad Labem úbytek obyvatelstva (o 6,6 %) a obce v jeho okolí se zaplňují a stávají se jakýmsi noclehárnami města pro dělníky ústeckých továren. V následujících desetiletích proto počet obyvatel na historickém území města stagnoval, rok 1910 je tak určitým mezníkem vyčerpání sídelní kapacity historického města a demografický vývoj zaznamenají pouze jeho předměstí.⁷³

Mezi ně náležely Krásné Březno (německy *Schönpriesen*) a Klíše (německy *Kleische*), připojené k Ústí nad Labem v roce 1899. Dále potom Bukov (německy *Pockau*), Předlice (německy *Prödlitz*), Střekov (německy *Schreckenstein*), Trmice (německy *Türmitz*) a Všebořice (německy *Schöbritz*), připojené až v roce 1939.

---

⁷¹ *Dějiny města Ústí nad Labem*, 1995, 78.

⁷² HORSKÁ 2002, 199.

⁷³ *Dějiny města Ústí nad Labem*, 1995, 78.

V roce 1930 bylo Ústí nad Labem se svými 88 000 obyvateli už šestým největším městem českých zemí.⁷⁴ Drtivou většinu obyvatelstva města tvořili Němci. Podle sčítání lidu, které proběhlo 1.12.1939 bylo v Ústí nad Labem (tehdy se jednalo jen o městské části Ústí-Město, Klíše a Krásné Březno) nahlášeno tzv. přítomného obyvatelstva 43 790. Z toho k české národnosti se hlásilo 8 730 a k německé 32 870. Tři čtvrtiny obyvatelstva města tedy tvořili Němci.⁷⁵

Pro ústeckou komunální bytovou výstavbu bude v následujících desetiletích klíčové především území katastru předměstské obce Klíše. Tato historická zemědělská feudální država, která byla poprvé písemně připomenuta v roce 1328, zůstávala v majetku šlechty až do poloviny 19. století.⁷⁶ Zachovala si při tom idylickou strukturu drobného venkovského sídla s ústřední návší s kaplí a radiálně uspořádanými hospodářskými dvory, které vévodil velký poplužní dvůr středověkého jádra, jehož součástí byl rozsáhlý pozemkový majetek. Správu nad veškerými správními záležitostmi obce převzal teprve v roce 1850 obecní výbor v čele s místním starostou. V roce 1898 pak panský velkostatek i některé jiné dvory a veškeré k nim náležející pozemky (celkem 147 ha z celkových 262 ha rozlohy katastru obce Klíše) prodal hrabě Friedrich Westphalen-Fürstenberg ústecké městské obci. Přes značnou kritiku v městské radě pro vysokou cenu 412,5 tisíce zlatých se nakonec díky obratné politice tehdejšího starosty Franze Ohnsorga⁷⁷ podařilo v poměru hlasů 20:13 koupit poplužního dvora prosadit. Součástí koupě bylo i převedení virilního hlasu v klíšském obecním výboru, jehož logickým důsledkem bylo následné sloučení obou obcí.

Ač město poplužní dvůr a pozemky do roku 1919 ještě pronajímalo k zemědělské činnosti, bylo zřejmé, že správa města Ústí nad Labem tímto moudrým krokem získala rozsáhlý pozemkový majetek jako strategicky klíčovou komoditu pro

---

⁷⁴ HORSKÁ 2002, 197.

⁷⁵ *Statistisches Gemeindelexikon 1930*, 390.

⁷⁶ JAHNEL, C. Noch einige Nachrichten über die Glanz von Althof und ihr Gut Gleiche. *Mittheilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen*. Prag, roč. 1901, s. 53–62.

⁷⁷ JUDr. Franz Ohnsorg (1895–1914) byl ústecký advokát, od roku 1874 členem městského zastupitelstva a rady, v letech 1895–1914 byl starostou. Zasloužil se o výstavbu komunálního vodovodu, elektrifikaci města, zřízení elektrické hromadné dopravy apod.

zdroj: Osobnosti města Ústí nad Labem. MĚSTO ÚSTÍ NAD LABEM. *Statutární město Ústí nad Labem* [online]. [cit. 2013-03-24]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/cz/zivot-mesta/historie-mesta/osobnosti.html>

svůj další urbanistický rozvoj a pro eliminaci negativních vlivů tehdy hojně praktikované pozemkové spekulace.

3.2 Bytová politika sociální demokracie a osobnost Leopolda Pözlza

Od vzniku Československa měla v aglomeraci Ústí nad Labem až do roku 1935 při všech volbách⁷⁸ dominantní postavení německá sociální demokracie (*DSAP*), za ní následovali němečtí nacionalisté (*DNP*) a později nacisté (*DNSAP*). Čtvrtou až pátou pozici zaujímal internacionální *KSC*. Z českých stran získávala nejvíce hlasů Československá strana národně socialistická (*ČSNS*), jejíž voliči se rekrutovali především z řad českých státních zaměstnanců. Markantní změna rozložení nastala v roce 1935, kdy v parlamentních volbách ve volebním okrsku Ústí nad Labem s drtivou většinou zvítězila Henleinova Sudetoněmecká strana. Získala nejen hlasy voličů, v roce 1933 zakázaných nacionalistických stran *DNP* a *DNSAP*, ale i četné hlasy dělnických voličů, kteří dříve preferovali německou sociální demokracii a *KSC*. Výsledky parlamentních voleb v roce 1935 zatím však nezměnily orientaci komunální politiky, řízené v Ústí nad Labem až do léta 1938 německými sociálními demokraty.⁷⁹

Připomeňme, že *Německá sociálně demokratická strana dělnická v Československu* (*Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei in der Tschechoslowakischen Republik – DSAP*) vznikla v Teplicích v září roku 1919 v podstatě z organizační nutnosti z rozdělené rakouské sociální demokracie. Od roku 1920 stál v jejím čele Ludwig Czech⁸⁰. Od parlamentních voleb roku 1929, kdy *DSAP* získala téměř 7% volební zisk, se stala v pražském národním shromáždění nejsilnější německou parlamentní frakcí a poslanec a předseda Ludwig Czech zasedl ve vládě na post ministra pro sociální péči. V tomto ministerském křesle zůstal až do roku 1934.

---

⁷⁸ Jednalo se o volby komunální, volby do okresních a zemských zastupitelstev i parlamentní volby.

⁷⁹ KAISEROVÁ, KAISER [online], Město Ústí nad Labem [cit. 2013-04-20].

⁸⁰ Ludwig Czech (1870–1942) byl brněnský advokát, marxisticky orientovaný sociálně demokratický politik, ministr československé vlády, abdikoval v roce 1938. Pro svůj židovský původ byl odvečen do koncentračního tábora Terezín, kde zemřel. In memoriam mu byl v roce 1992 udělen Řád TGM.

zdroj: Ludwig Czech [online], *Wikipedia*: [cit. 2013-04-27].

A následně až do roku 1938 působil také jako ministr práce a nakonec zastával úřad ministra zdravotnictví.⁸¹

Svým aktivistickým přístupem se tak *DSAP* v rámci řízení státu intenzivně podílela na řešení sociální problematiky, což bylo nejcitelnějším tématem právě v krizových letech a v německou menšinou osídlených pohraničních oblastech. *DSAP* byla – v podstatě až do kritického předmnichovského období – nejsilnější německou stranou a v pohraničním území vládla (obvykle doslova, neboť nejsilnější byla i v obecních samosprávách). V období krize však ztrácela, kromě německé části *KSC* byla terčem hlavního náporu Henleinových fašistů.⁸² Ve 30. letech *DSAP* prohlubuje úzkou spolupráci s českými socialisty (*Československá sociálně demokratická strana dělnická – ČSDSD*) a snaží se odvrátit ničující vývoj, který postihl německou a rakouskou sociální demokracii. V březnu roku 1938 je do čela strany zvolen Wenzel Jaksch, nadále působící v emigraci, a nacisté stranu a její příznivce v Sudetech systematicky zlikvidují.

Stejně jako státotvorná *ČSDSD* byla její sesterská německá sociální demokracie významným kritikem sociálních poměrů a programově se angažovala na poli ochrany nájemníků a prosazovala efektivnější formy státní podpory k řešení bytové nouze. *ČSDSD* se však podílela s výjimkou let 1926–1929 na všech vládách meziválečného Československa a její role na prosazování sociálních priorit byla pochopitelně významnější, především v prvních letech nového státu.⁸³ Její sesterská německá strana však nezůstávala pozadu a z postu opozice ve 20. letech, ještě před svým vstupem do vlády v roce 1929, byla ve své kritice sociálních poměrů o poznání důraznější a hlasitější.

Jedinečným dokladem těchto politických postojů a rétoriky sociálně demokratických poslanců obou národností jsou zápisy schůzí meziválečného Národního shromáždění, publikované Společnou česko-slovenskou digitální parlamentní knihovnou Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky.⁸⁴ Uvedme např. ukázky

---

⁸¹ Německá sociálně demokratická strana dělnická v ČSR [online], *Wikipedia* [cit. 2013-04-27].

⁸² KÁRNÍK 2003, 209.

⁸³ Úlohu si strana zachovala i přes radikální oslabení odštěpením marxisticko-leninského křídla, hlásícího se ke Komunistické internacionále, které v roce 1921 zformovalo internacionální *Komunistickou stranu Československa (KSC)*.

⁸⁴ Čtvrtek 15. března 1928: 135. schůze [online], *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [cit. 2013-04-21].

interpelací ze schůze Národního shromáždění, konané dne 15. března 1928, kdy byly obě strany společně ve vládní opozici. Vládní strany tehdy prosazovaly návrhy zákonů, které na jedné straně téměř rušily předchozí opatření k ochraně nájemníků a na druhé straně nevytvářely efektivní nástroje podpory bytové výstavby.

Za československou sociální demokracii citujeme část z interpelace poslance Františka Biňovce⁸⁵: „*Vzhledem ke snaze nynější koalice směřující k brzkému likvidování zákonodárství, řešícího bytovou nouzi, my, sociální demokraté, prohlašujeme nejen teď, nýbrž i pro dalekou budoucnost, že učiníme vše, abychom přinutili státní správu k účelnému a pronikavému řešení bytové otázky nejen po stránce kvantity, nýbrž zejména také kvality bytové. Československá republika nemůže býti ke svému obyvatelstvu macešštější, než se k němu chovalo dřívější Rakousko. Vždyť až do dnešních dob sahá působnost zákonů o bytové péči z bývalého Rakouska, umožňující družstvům a obcím státní záruku až do výše 90 % stavebních a hypotekárních nákladů. Starost o způsob bydlení jest a musí býti jednou z nejpřednějších povinností státu, a jestli stát v oboru ministerstva zemědělství velmi účinným způsobem pečuje o dokonalou výrobu živočišnou, o speciální chov skotu, o chov vepřového dobytka, ovcí, koz a k účelu tomu zřizuje nákladnou kontrolu chlévů, chlévních zařízení, pastvinářství a salašnictví, my to nevytýkáme, nýbrž jako důvodu používáme k tomu, že by byl svrchovaný čas postarati se také o řádnou kontrolu bytů, obývacích zařízení a způsobu bydlení. Třeba se přesvědčiti, že více než dobytek v chlévě, stísněno jest obyvatelstvo v různých primitivních a nedostatečných bytech. Prvé opatření, pokud se řádně a účelně provádí, slouží ke cti ministerstva zemědělství. Nedostatky v péči bytové jsou však hanbou a ostudou ministerstva soc. péče a zdravotnictví!*“⁸⁶

Na schůzi v těsném závěsu následovala v němčině přednesená interpelace poslance německé sociální demokracie Franze Katze⁸⁷, ve které jako podpůrný

---

⁸⁵ František Biňovec (1875–1965) byl politik, poslanec Říšské rady ve Vídni (1907–1915), člen Revolučního národního shromáždění (1918–1920) a poslanec Národního shromáždění republiky Československé (v letech 1920–1934) za Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou.

zdroj: František Biňovec [online], *Wikipedia* [cit. 2013-04-21].

⁸⁶ Čtvrtek 15. března 1928: 135. schůze [online], *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [cit. 2013-04-21].

⁸⁷ Franz Katz (1887–?) byl československý politik a poslanec Národního shromáždění republiky Československé (v letech 1926–1928) za Německou sociálně demokratickou stranu dělnickou, jejímž byl stranickým sekretářem.

zdroj: Franz Katz [online], *Wikipedia* [cit. 2013-04-21].

prostředek užíval pro téma této práce zajímavá statistická data z Ústí nad Labem a odvolával se na aktivity tamních sociálně demokratických představitelů takto:

„Stojíme na zásadě, že ochranu nájemníků lze zrušiti, až bude dostatek bytů. Ale ani největší nepřítel ochrany nájemníků nemůže tvrditi, že to jest již nyní. U nás nejen že máme bytovou nouzi, nýbrž nepopsatelnou bytovou nouzi, která dalším zrušením ochrany nájemníků musí nabýti ještě větších rozměrů. U nás nemáme pro obraz bytové nouze obsáhlého materiálu, poněvadž vláda dosud nenařídila statistického šetření. Ale ve státech, kde byla tato šetření provedena, byla zjištěna strašlivá čísla. Tak v Německu nedostává se asi 400.000 bytů. Vypadá-li to takto v Německu, oč horší musí to býti u nás, poněvadž v tomto oboru jsme proti Německu daleko a daleko pozadu. Jak řečeno, vláda neprovádí úřední statistiky o našich bytových poměrech, poněvadž nemá o to zájmu. Ale tam, kde jsme prostřednictvím komunálních korporací zjistili, jak lid bydlí, opatřili jsme tak strašlivý materiál, který jest tak hrůzný a tak příšerný, který jest tak mocnou žalobou na dnešní náš společenský řád, že každý, v němž ještě dřímá jakási jiskřička sociálního citění a lidského soucitu, musí vykřiknouti. Pan dr. Gruschka v Ústí n. L., který se s hlubokou, věcnou znalostí zabýval bytovou otázkou, zjistil, že v Ústí n. L. v 9.904 bytech bydlí 10.480 rodin. Z toho bydlí v bytech o jedné místnosti 16,2 %, v bytech se dvěma místnostmi 40,9 %, v bytech se třemi místnostmi 20,5 %, tedy v bytech s jednou až dvěma místnostmi 57,1 %, v bytech s jednou až třemi místnostmi 76,6 % obyvatelstva, u něhož konal šetření. Z oněch 9.904 bytů mělo 1.325 rodin 2.574 podnájemníků. Mezi 2.186 byty s jednou místností bylo 140 rodin s 245 podnájemníky, z 4.182 bytů se dvěma místnostmi bylo 408 bytů se 767 podnájemníky, z bytů o třech místnostech bylo 366 bytů se 675 podnájemníky. Celkem tedy z 8.299 jedno- až třípokojových bytů bylo 914 bytů s 1.687 podnájemníky. Jak to v jednotlivých těchto bytech vypadá a jaké nebezpečí po stránce zdravotní a mravní vyplývá z této bytové nouze pro národ, o tom provedl nestranné šetření přítel z naší strany, náměstek starosty Pölzl z Ústí n. L., šetření, které nemilosrdně odhaluje hanbu našeho, tak zvaného kulturního státu. V několika člancích, které vyšly v našem ústředním orgánu s případným nadpisem „Ti, kteří žijí v podsvětí“, líčí, jak tito lidé bydlí. Ve sklepních obydlich, v koňských stájích, v chlévech pro prasata a kurnících, vlhkých a zatuchlých, kam nevnikne sluneční paprsek, žije sta rodin a spějí k jisté zkáze. U nás ve 20. století

na „*Ostrově blažených*“ *bydlí lidé dokonce ve slujích!*“⁸⁸

Touto ukázkou výmluvné poslanecké interpelace německého sociálního demokrata Franze Katze v pražském Národním shromáždění se tedy setkáváme s osobností Leopolda Pözlzla. Ten měl možnost v podstatě po celé sledované meziválečné období zastávat některou z nejvyšších komunálních politických funkcí a aktivně a kontinuálně se problematice bytové nouze věnovat. Bytovou péči považoval za základní kámen sociální péče. V nedůstojné úrovni bydlení, především těch nemajetných, spatřoval příčinu řady nemocí. Proto bylo právě toto téma pro Leopolda Pözlzla jako sociálního demokrata zásadním politickým programem.

Z hlediska tématu této práce je Leopold Pözlz klíčovou osobností, a věnujme mu proto více pozornosti. Jako mnohaletý starosta Ústí nad Labem a významný německý sociálně demokratický politik a novinář zasvětil svou kariéru veřejnému životu a komunální politice. Od roku 1919 se také aktivně věnoval působení v předsednictvu *Svazu německých samosprávných celků v Československu (Sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper)* a dále byl rovněž aktivním funkcionářem *Centrály pro bytovou péči (Deutsche Hauptstelle für Wohnungs- und Siedlungsfürsorge in der Tschechoslowakischen Republik)*, kde se podílel na tvorbě programových dokumentů. V rámci její ediční řady vydal např. brožuru „*Základy stavebního práva jako prostředek bytového zabezpečování*“ (*Grundzüge über das Baurecht als Mittel der Wohnungsbeschaffung*).⁸⁹

Pözlz však nepocházel z Čech, narodil se v dolnorakouském Sankt Ägydu v roce 1879. Původ z rodiny řemeslníka a finanční situace mu nedovolily získat vyšší vzdělání, kromě výučního listu a ukončení živnostenské školy. Brzy vstoupil do odborů a následně do silic sociálně demokratické strany. Po roce 1909 se pak Pözlz stal korutanským stranickým sekretářem.

Podle článku, který vyšel v roce 1952 v sudetoněmeckém krajanském časopise⁹⁰, pojilo Leopolda Pözlzla ještě z dob jeho odborářských politických začátků osobní přátelství s předními rakouskými sociálně demokratickými politiky. Byli to

---

⁸⁸ Čtvrtek 15. března 1928: 135. schůze. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: Digitální depozitář* [online]. Praha: Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 1997 [cit. 2013-04-21]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/135schuz/s135001.htm>

⁸⁹ Leopold Pözlz: Sein Leben und Werk. *Aussiger Bote*. 1952, roč. 4, č. 12, s. 22.

⁹⁰ Leopold Pözlz: Sein Leben und Werk. *Aussiger Bote*. 1952, roč. 4, č. 12, s. 24.

jednak pozdější vídeňský starosta Karl Seitz⁹¹ a marxista a sociálně demokratický sociolog Karl Renner⁹². Je jisté, že právě kontakt s těmito tvůrci „Rudé Vídně“ a trvalé osobní propojení s Rakouskem Leopolda Pözlzla povzbuzovaly v jeho politické práci a inspirovaly v přípravě projektů komunálního bydlení.

V roce 1913 byl Pözlz povolán do Ústí nad Labem ústeckým sekretářem Svazu pracujících chemického průmyslu Rakouska, poslancem Antonem Schrammelem. Pözlz mu měl v Ústí pomoci s organizací při budování sociálně demokratických odborů. V této funkci se zřejmě osvědčil, a tak se po návratu z bojiště první světové války opět vrátil do Ústí a zapojil se do odborářské činnosti ve Spolku pro chemickou a hutní výrobu.⁹³ Jako novinář a politický agitátor se proto zabýval především pracovními a sociálními podmínkami života dělníků a nezaměstnaných.

Po rozpadu monarchie a potlačení nadějí na udržení provincie *Deutschböhmen* se Pözlzův skeptický pohled na nové poměry od názoru ústeckých Němců nijak nelišil, přesto se s danou situací postupně smířil a soustředil se na politickou a sociální práci. Později se však vyrovnal s československou realitou a přijal za svůj i aktivistický přístup strany, která se v roce 1929 stala již stranou vládní. Jako cizinec měl zřejmě také nadhled nad projevujícími se národnostními nevráživostmi, a byl tak schopen se ve své práci řídit racionálněji a sledovat internacionální proletářskou ideu.

Do komunální politiky Pözlz vstupuje výrazně už koncem roku 1918 a po komunálních volbách v červnu 1919 se již měl stát zástupcem starosty, což bylo, pro jeho absenci československého státního občanství, zamítnuto a stalo se tak až v lednu 1920. Ale již v březnu 1920, po náhlé smrti dosavadního starosty dr. Franze Kapusty, byl Leopold Pözlz jako jediný kandidát zvolen starostou města, jímž zůstal do následujících voleb. Tehdejší zvolení Leopolda Pözlzla, rozeného Rakušana, lze i přes specifickou ústeckou demografickou strukturu považovat za dosti překvapivé.⁹⁴ V komunálních volbách v roce 1923 ztratila německá sociální demokracie výsadní

---

⁹¹ Karl Seitz (1869–1950) byl rakouský sociálně demokratický politik. V letech 1923–1934 byl vídeňským starostou, pozvedl město k prosperitě a učinil z něj mezinárodní vzorový příklad sociálně demokratické komunální správy.
zdroj: Karl Seitz [online], *Wikipedia* [cit. 2013-04-15].

⁹² Karl Renner (1870–1950) byl rakouský sociolog a politik (marxisticky orientovaný sociální demokrat). V letech 1918–1920 byl prvním kancléřem Rakouské republiky.
zdroj: Karl Renner [online], *Wikipedia* [cit. 2013-04-15].

⁹³ CHRZ 2002, 8–10.

⁹⁴ CHRZ 2002, 24–27.

postavení, a ač volby vyhrála, úřad starosty převzal Dr. Karl Schöppe⁹⁵ z Německé nacionální strany (*Deutsche Nationalpartei – DnP*). Pölzl byl opět zvolen zástupcem starosty. Tato situace se zopakovala také ve volbách následujících. Až po volbách v roce 1931 byl Leopold Pölzl znovu zvolen starostou města a to také díky hlasům českých zastupitelů. K nacionalismu se Pölzl stavěl odmítavě už před první světovou válkou a následně při svém působení v Československu z principu odmítal i politický program německých národních socialistů (*Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei – DNSAP*)⁹⁶, reprezentovaných v Ústí jeho politickým rivalem na křeslo starosty Hansem Krebsem⁹⁷, pozdějším sudetoněmeckým nacistickým předákem. Ve 30. letech už Pölzl jednoznačně usiloval o zachování Československa. Podle Martina Chrže, autora první ucelené práce o Pözlvi, „bojoval všemi svými silami za zachování Československa, především proto, že oceňoval jeho demokratické zřízení a možnost svobodně zde politicky působit. Naopak, s obavami sledoval situaci v okolních zemích, ve kterých byla demokracie potlačena, a snažil se zabránit podobnému vývoji i u nás.“⁹⁸

Pölzl se přes zhoršující se politickou situaci a přibývajících útoky na jeho osobu v čele města udržel až do obecních voleb v roce 1938. Tehdy již v dalších volbách kandidovat odmítl, téměř 68 % zvítězila Sudetoněmecká strana a úřad starosty převzal dr. Richard Tausche. V kritických dnech roku 1938 Pölzl údajně odmítl emigrovat a hned v říjnu byl v Teplicích zatčen, a to prý ještě těsně před příjezdem wehrmachtu.

---

⁹⁵ Karl Schöppe (1880–1939) byl ústecký advokát. Od roku 1919 člen městského zastupitelstva za *DnP*, v letech 1919–1923 byl zástupcem starosty, v letech 1923–1931 byl starostou města Ústí nad Labem. Od roku 1929 předsedou až do rozpuštění strany v roce 1933.
zdroj: Karl Schöppe [online], *Wikipedia* [cit. 2013-04-27].

⁹⁶ Německá národně socialistická strana dělnická (*Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei, DNSAP*). Strana vznikla roku 1919 v návaznosti na *Deutsche Arbeiterpartei*, založenou v roce 1904 v Praze. Strana neuznala začlenění německy jazyčných oblastí do Československa, ani existenci československého státu. V parlamentních volbách v roce 1920 strana relativně uspěla v rámci koalice „Německá volební pospolitost“, v níž se sdružila v Německou nacionální stranou. Poté, co byla roku 1933 zakázána, přešla členská základna do Sudetoněmecké strany (*Sudetendeutsche Partei, SdP*).
zdroj: Německá národně socialistická strana dělnická [online], *Wikipedie* [cit. 2013-04-20].

⁹⁷ Hans Krebs (1888–1947) byl novinář a politik, mezi lety 1918–1931 působil ve vedení DNSAP, v letech 1925–1933 byl poslancem československého Národního shromáždění. Po zakázání DNSAP v roce 1933 uprchl do Německa, kde se stal vysokým představitelem nacistického stranického aparátu, od r. 1936 zasedal v Říšském sněmu. Jako člen SS se stal v roce 1940 velitelem brigády. V letech 1938–1945 zastával úřad vládního prezidenta říšské župy Sudety (*Gerierungspräsident des Reichsgaus Sudetenland*) se sídlem v Ústí nad Labem. Po válce byl odsouzen k smrti a v roce 1947 v Praze popraven.
zdroj: Hans Krebs (Politiker) [online], *Wikipedie* [cit. 2013-04-20].

⁹⁸ CHRZ 2002, 38.

Pravděpodobně nedošlo k žádnému konkrétnímu obvinění, ve vazbě byl však ponižujícím způsobem týrán a pokusil se o sebevraždu. Byl náhodně zachráněn spoluvězni a dopraven do nemocnice. O Pözlově činnosti během válečných let, po jeho náhlém propuštění v prosinci 1938, nemáme podle Martina Chrze dostatek ověřených pramenů. Existují však informace o jeho údajné odbojové aktivitě a spojení s v emigraci činným Wenzelem Jakschem. V říjnu 1944 však Leopold Pözl po delší nemoci zemřel.⁹⁹

Pözl brzy po svém nástupu do ústecké komunální politiky formuloval myšlenky o povinnosti obce pečovat o ekonomicky slabší rodiny a zároveň o nutnosti spoluúčasti státu a jeho roli vymezit zákonné podmínky sociální péče. Základem řešení bytové problematiky byla podle Pözla jednak ochrana nájemníků před neúměrnými požadavky majitelů domů a především masivní výstavba nových obecních domů, umožňující dostupné bydlení. Úplné vyřešení problému viděl přesvědčený socialista Pözl jako možné až po překonání kapitalismu a po převedení pozemků do rukou lidu.

Četné Pözlovy příspěvky pro ústecké noviny *Volksrecht* a *Die freie Gemeinde*, počínaje rokem 1919, podrobně vypovídají o jeho postojích a dobových souvislostech problematiky ústecké komunální bytové politiky. Dozvídáme se tak, že se Pözl zřejmě poprvé veřejně zasadil o zahájení výstavby obecních domů při zasedání obecního výboru dne 5. 3. 1919.¹⁰⁰ Podal zde pilný návrh na zřízení oddělení městského úřadu, které by mělo za úkol regulovat bytovou péči, bdít nad ochranou práv nájemníků proti bytové lichvě a obecně by mělo oddělení napomáhat zvládnutí situace (statistika, zprostředkování bytů, bytová inspekce). Pözl svůj návrh zdůvodňoval tvrzením, že motivem privátní bytové výstavby je pouze zisk investorů na úkor kvality bytů a zdravého bydlení, což vede k bídě a nouzi. Kritizoval jako neefektivní aktuálně připravovanou komunální investici.¹⁰¹ Ostře rovněž vystoupil proti stávajícímu zastupitelstvu, složenému právě z majitelů domů. Odmítal praxi vybírání poplatků z nájemného, plynoucích do obecní pokladny, čímž se podle jeho názoru také obec podílí na bytové lichvě. Požadoval, aby ochranná funkce byla svěřena městskému

---

⁹⁹ CHRZ 2002, 59.

¹⁰⁰ LODGMAN a STEIN 1929, 51.

¹⁰¹ Pro realizaci první etapy ústecké komunální bytové výstavby byly v roce 1919 např. navrhovány nárožní domy, které obsahovaly rovněž velké byty, ve kterých byly při kuchyních navrhovány i pokojíky pro služby.

bytovému úřadu s výkonnou pravomocí. Pözlův návrh byl doporučen k projednání městskou radou, následně byl k provedení přípravných kroků zřízen desetičlenný podvýbor. Na zasedání obecního výboru dne 18. 7. 1919 byl již schválen status městského bytového výboru, k němuž byla později přičleněna bytová komise. Komisi tvořili z poloviny členové sdružení majitelů domů a z druhé poloviny nově také členové sdružení nájemníků.¹⁰²

Dále se Leopold Pözl zabýval reálnými možnostmi nově zvoleného zastupitelstva v boji proti bytové nouzi. Jako provizorní řešení zhodnotil zajištění bytů na základě zákona „o zabírání bytův obcemi“ z roku 1919. Teprve pozdější možnosti státem garantované podpory pomohly realizovat výstavbu nových obecních bytů ve větším měřítku. Bylo tomu však především proto, že se bytová výstavba stala jednoznačnou prioritou ústecké komunální politiky. Komunální bytová výstavba v Ústí nad Labem tak s přestávkami a nutno dodat, že také s velkými těžkostmi s financováním, probíhala od roku 1919 až do roku 1938.

Leopold Pözl se ve vedení města musel zabývat jednak organizační stránkou procesu výstavby, zároveň ve své politické a novinářské práci razantně vystupoval za práva nájemníků. Na demonstraci, svolané v říjnu roku 1927 na protest proti návrhu zákona, který měl omezit ochranu nájemníků, Pözl varoval, že zrušení regulace nájmu a nastolení volného trhu s byty neúnosně zvedne ceny nájmu a zvýší nouzi. Projev z tohoto vystoupení byl zároveň politickou agitací s proletářským slovníkem a kritikou vlády a zastupitelstev obcí, kde podle něho seděli zástupci kapitalistického majetku, bránící prohlášení půdy za společný majetek. Pözl připomínal, že právě sociální demokracie přinesla požadavky na odstranění bytové nouze, jejichž základem je „plánovitě stavět byty, a to kvůli samotné potřebě bytů a ne pro zisk“.¹⁰³

V době ohrožení v roce 1938 připravil Leopold Pözl jako editor knihu s příznačným názvem „*Leben und Kraft durch kommunales Schaffen der Stadt Aussig 1918–1938*“ (Život a síla komunální politiky města Ústí nad Labem 1918–1938), která měla prezentovat jakým způsobem bylo město za uplynulých 20 let vedeno a být jakousi vizitkou příkladného hospodaření sociálních demokratů. Starosta Pözl tehdy v úvodu knihy uvedl: „*Po zhroucení nesmírného rozsahu, které vyprázdnilo pokladny*

---

¹⁰² CHRZ 2002, 76–78.

¹⁰³ CHRZ 2002, 79–83.

vše přivedlo do bezradného zoufalství, se správa našeho města vypracovala přes houštinu politických, hospodářských, zákonných, byrokratických a místních překážek k dnešnímu pořádku a uspořádání, které se nemusejí obávat objektivní kritiky a které tvoří pevnou základnu dalšího rozvoje.“¹⁰⁴ Jeho kniha však již nestihla být vydána a po zabrání Sudet byl její tisk okamžitě zastaven a vytištěné archy byly zabaveny a zničeny.¹⁰⁵

V Ústí nad Labem prosazovala v meziválečném období německá sociální demokracie konkrétně výstavbu velkých komunálních mnohabytových domů, určených pro dělníky a sociálně nejohroženější vrstvu společnosti, na úkor podpory výstavby rodinných domků v zahradách, které byly dostupné minimálně středním společenským vrstvám. Tento postoj je zcela totožný s programem Pözlovi osobně známých, rakouských sociálních demokratů, pro které byla rovněž výstavba bytů ústředním bodem politického programu. Ve Vídni představovalo protipól sociálně demokratického programu radikálně nezávislé hnutí za bydlení v domcích se zahradou. Toto hnutí vycházelo však spíše z principů městských zahrádkářských kolonií než z koncepce zahradního města a reagovalo na poměry panující bezprostředně po první světové válce, kdy se Vídeň ocitla na pomezí hladomoru.¹⁰⁶

Ústecká městská správa však urbanizaci okrajových částí města formou zástavby rodinných domků pro majetnější akceptovala. Odmítala ji však sama realizovat jako ekonomicky neefektivní řešení a rovněž jako eticky nepřijatelný způsob hospodaření s veřejnými zdroji. Nepřímo ji však podporovala např. poskytováním vlastních stavebních pozemků pro družstevní projekty.¹⁰⁷

Město Ústí nad Labem v období od konce první světové války do roku 1928 poskytlo pro výstavbu rodinných domků v zahradách za výhodných podmínek své pozemky na katastru městské části Klíše především družstevním společnostem *Eisenbahner- Angestellten- und Arbeiter- Wohnungsfürsorge für den Bereich der Linien*

---

¹⁰⁴ PÖLZL 1938, 9.

¹⁰⁵ Pouze několik tiskařských obtahů bylo v roce 1939 gestapem předáno městskému archivu. Zachovány zůstaly i připravované grafické přílohy, avšak bez vysvětlujících poznámek a popisů. Přes to bylo možno pro tuto práci některé materiály využít a to především informace k závěrečné etapě komunální bytové výstavby po roce 1936.

¹⁰⁶ BLAU 1999, 83.

¹⁰⁷ LODGMAN a STEIN 1929, 61.

*der A.T.E. G.m.b.H.*¹⁰⁸ a *Gemeinnützige Bau- und Wohnungsgenossenschaft für Aussig und Umgebung G.m.b.H.*¹⁰⁹

Jako komunální investice však byly v Ústí realizovány pouze stále racionálněji řešené mnohabytové domy s nájemnými byty, přičemž výnosy z regulovaného nájmu přibližně pokrývaly úroky z bankovních úvěrů, které byla pro tyto projekty nucena obec zřizovat především u České spořitelny. Až do 30. let byla tato praxe v širokém politickém konsenzu městského zastupitelstva rovněž přijímána.

Zásadnější diskuse o tom, zda je tato bytová politika správná, v Ústí nastala až s politickým posílením nacionalistů a realizací alternativního řešení v kolonii *Heimstättensiedlung*.¹¹⁰ Ta byla vybudována roku 1932 jako sídliště domků s jedním či dvěma byty na území vedlejší a dříve samostatné obce Střekov.¹¹¹

---

¹⁰⁸ První družstvo drážních zaměstnanců (*Eisenbahner- Angestellten- und Arbeiter-Wohnungsfürsorge für den Bereich der Linien der A.T.E. G.m.b.H.*) se sídlem v Teplicích, realizovalo od vzniku republiky do roku 1928 celkem 30 malých rodinných domků, určených vždy pro jednu rodinu drážních zaměstnanců. Jedná se např. o výstavbu domků při dnešních ulicích Na Drahách, Na Okraji, Na Spálence s č. p. 296–315 v katastrálním území Klíše.

¹⁰⁹ Druhá družstevní společnost (*Gemeinnützige Bau- und Wohnungsgenossenschaft für Aussig und Umgebung G.m.b.H.*) vybuvovala ve stejném období na Klíši 30 dvojdomků, určených vždy pro dvě rodiny. Jedná se např. o zástavbu při ulicích Lesní cesta a Gočárova s č. p. 258–267 v katastrálním území Klíše.

¹¹⁰ Střekovská kolonie bytových domků *Heimstättensiedlung*, byla vybudována v roce 1932. Jednalo se o soubor přibližně 63 malých typizovaných domků, pěti základních modelů s jedním či dvěma byty, situovaných na úzkých pozemcích v malebném krajinném prostředí u lesa (při dnešních ulicích Na Zákrutu, Dykova, Švabinského, Do Kolečku s č. p. 410–469 v katastrálním území Střekov), někdy též zvané *Waldsiedlung*. Tuto kolonii navrhl architekt Rudolf Geißler (*1897), který se tématu typologie bydlení a především vývoji sídlištního typu rodinného domku intenzivně věnoval a na jiných místech ve Střekově realizoval podobné domky již od roku 1926, zřejmě právě on přesvědčil střekovské zastupitele o ekonomické realnosti vybudovat tuto vzorovou a velmi zdařilou kolonii.

zdroj: GEIßLER, Rudolf. *Das ländliche Wohnhaus*. Teplitz-Schönau: Vlastním nákladem autora, 1933. Dostupné z: <http://www.usti-aussig.net/clanky/cist/nazev/127-rudolf-geissler-der-landliche-wohnhaus>

Článek o tomto sídlišti publikoval bratislavský časopis Forum v roce 1934:

Die Heimstättensiedlung der Gemeinde Schreckenstein: Von Arch. Prof. Ing. Rudolf Geissler, Teplitz-Schönau. *Forum*. 1934, č. 4, s. 333–336.

¹¹¹ Obec Střekov (*Schreckenstein*) vznikla v roce 1922 administrativním sloučením venkovských obcí Kramol, Novosedlic a tzv. starého Střekova. Ve 30. letech se obec, především díky průmyslovému podniku Johanna Schichta, prudce rozvíjela a získala městský charakter, stala se nejlidnatější obcí v republice. V roce 1936 byl samostatný Střekov povýšen na město (a rovněž spojen s Ústím nad Labem novým mostem). Přes protesty místních obyvatel připojila Střekov nacistická správa města 1. 5. 1939 k Velkému Ústí nad Labem, jehož je i dnes součástí.

zdroj: KAISEROVÁ a KAISER [online], *Dějiny města Ústí nad Labem* [cit. 2013-04-20].

Střekovská obec neměla v té době prostředky na budování sociálních komunálních bytů ve velkých a investičně nákladných domech, rozhodla se proto přispět k řešení bytové nouze realizací úsporných individuálních rodinných domků. Obec pro sídliště poskytla pozemky a zajistila bankovní úvěr pro krytí investičních nákladů na stavbu komunikací, technické infrastruktury a vybudování vlastních objektů. Domky byly po dokončení nabízeny zájemcům k užívání v modelu odvozeném od německé praxe institutů tzv. říšských domovů, o kterých bylo již v této práci pojednáno. Střekovská obec zde tedy plnila roli poskytovatele „domova“ a nájemník byl jeho uživatelem, který měl možnost dům si od obce odkoupit, avšak teprve po splacení poloviny pořizovacích nákladů ve formě nájemného.¹¹²

Po nacistickém puči v Německu v roce 1933 zesílilo i u nás úsilí především německých nacionalistických skupin, které se snažily prosadit podporu k budování podobných předměstských sídlišť malých rodinných domků. Už se však nejednalo o zahradní města anglických vzorů, ale o model nacistické osidlovací strategie v duchu ideologie „*Blut und Boden*“.¹¹³ V Ústí nad Labem politicky prosazovala tento koncept především politická strana německých národních socialistů, ale propagovaly jej i různé místní organizace, např. Svaz německých inženýrů (*Verein deutscher Ingenieure in Aussig*), který k prosazování modelu takových sídlišť v ústeckém regionu připravoval vytvoření účelové organizace. V jejich agitačním článku, který otiskl v únoru 1933 *Aussiger Tagblatt*¹¹⁴, bylo budování sídlišť prezentováno jako účinný nástroj řešení problematiky nezaměstnanosti. Článek uváděl konkrétní představu, jak by bylo možné také v Ústí uskutečnit projekt venkovského sídliště: „*Na příklad, pokud by městská*

---

¹¹² Großzügiges Siedlungs- und Notstandswerk in Schreckenstein: Wohnfürsorge. *Aussiger Tagblatt*. 1932, 23. 1. 1932, s. 5.

¹¹³ Fráze *Blut und Boden* (Krev a půda), odkazuje na ideologii, která se soustřeďuje na etnickou příslušnost, založenou na dvou faktorech, jimiž jsou původ (krev) a domov (půda). Jedná se o oslavu vztahu lidí k půdě, kterou obsazují a obdělávají. Přičemž tato ideologie klade velký důraz na ctnosti rolnického života. Výraz byl poprvé použit v 19. století v traktátech zastánců rasismu a národního romantismu. Ideologie byla užívána ještě před vzestupem nacismu, krajní nacionalisté podporovali venkovský život jako zdravější. Frázi zpopularizoval přední nacistický teoretik Richard Walther Darré, když v roce 1930 vydal knihu „Nová šlechta z krve a půdy“ (*Neuadel aus Blut und Boden*), která navrhovala program, jenž se zabýval pěstováním jako všeléku. Poté, co se nacisté dostali k moci, chtěli se vrátit z měst na venkov. Tento agrární postoj jim umožnil vymezit se vůči střední vrstvě a šlechtě, prezentoval rolníky jako společenskou vrstvu nadřazenou „mravní bažině“ města. Zdroj: Blut und Boden [online], *Wikipedie* [cit. 2013-04-20].

¹¹⁴ Arbeitslosigkeit und Siedlung: Siedlungs-Möglichkeiten f. *Aussiger Tagblatt*. 1933, 14. 2. 1933, s. 3.

obec ze svých pozemků poplužního dvora v Předlicích, které již v současnosti nemají zemědělský význam, věnovala 20 hektarů pro nové zahradní sídliště, dosáhlo by se 100 zahradních sídel, a tím 100 lidí šťastných. Pochopitelně by přišli jen mladí lidé, kteří mají život teprve přes sebou a kterým je zdravý vzduch a práce v zahradě blízka. Každý žadatel však musí přinést hotovost 15 až 20 tis. Kč. Když obec prodá metr čtverečný za 4 Kč, přijde zahradní pozemek se 2 tis. metry na 8 tis., ze kterého žadatel zaplatí polovinu a druhou polovinu koupí na úvěr... Jednoduchý domek je dostupný i pro nezaměstnaného, nepřijde na víc než 20 tis. Kč, když je možné při svépomocném způsobu stavby počítat s pomocí sousedů a společným nákupem materiálu a banka požaduje jen 40% krytí vlastními zdroji... Když bude sídliště položeno u nějaké stávající polní cesty, nebude ani třeba budovat nové silnice...“ Dále byly v popularizačním duchu vyzdvihovány pozitivní zdravotní účinky života v přírodním prostředí a za příklad tohoto efektu byla dávana zahrádkářská kolonie *Schrebergartenanlage*, která v té době v Ústí vznikla a kde rodiny zahrádkářů „po únavě všedních dní“¹¹⁵ mohly ve spokojenosti trávit svůj volný čas. Tento článek z roku 1933 byl zakončen příznačným provoláním „Práce osvobozuje!“, které tu vyznívá z pohledu následné dějinné zkušenosti až ironicky.¹¹⁶

V Ústí nad Labem se pro sociálně demokratickou politickou převahu budování tohoto typu sídlišť prosadit nepodařilo. Konkrétní doklad tlaku zastánců budování sídlišť rodinných domků nám poskytuje např. zápis z jednání ústeckého městského zastupitelstva ze dne 4. července 1932, který následující den otiskl *Aussiger Tagblatt*.¹¹⁷

Jedním z hlavních bodů programu schůze městského zastupitelstva bylo hlasování o návrhu městské rady, zda bude město pokračovat v komunálním bytovém

---

¹¹⁵ Arbeitslosigkeit und Siedlung: Siedlungs-Möglichkeiten f. *Aussiger Tagblatt*. 1933, 14. 2. 1933, s. 3.

¹¹⁶ V tomto německy psaném článku, který uveřejnil *Aussiger Tagblatt* 14. února 1933 je v originále uvedeno „*Durch Arbeit zum inneren Frieden!*“, což významově splývá s neblaze proslulou větou „*Arbeit macht frei*“. Tuto větu použil v roce 1872 německý germanista a nacionalista Lorenz Diefenbach jako titul svého románu, díky čemuž se stala známou v německých nacionalistických kruzích. V roce 1928 pak vláda Výmarské republiky použila tuto větu v rámci své politiky veřejných prací pro nezaměstnané během hospodářské krize. V užívání této věty bylo pokračováno i po roce 1933, kdy se k moci dostali nacisté. Nápis „*Arbeit macht frei*“ byl jimi umístován u bran koncentračních táborů jako jakési mystické prohlášení, že sebeobětování v podobě nekonečné práce může být cestou k duševní svobodě.

zdroj: Arbeit macht frei [online], *Wikipedia* [cit. 2013-04-20].

¹¹⁷ Sitzung der Aussiger Stadtvertretung. *Aussiger Tagblatt*. 1932, 7. 7. 1932, s. 2.

programu v rámci tzv. 5. stavební akce. Sociální demokraté v čele se starostou Leopoldem Pölzlem prosazovali záměr, který spočíval ve výstavbě dvou velkých bytových domů, se 14 a 16 byty. Již po představení tohoto záměru a způsobu jeho financování byl návrh komunální stavební akce napaden zastupitelem Eduardem Wenzlem-Wandalem z Německé národně socialistické strany dělnické (*DNSAP*).

Wenzel-Wandal konstatoval, že *„Bytová péče města Ústí se do teď soustředila výhradně na výstavbu velkých nájemných domů, která stála milióny, přesto však to jsou stavby typu nájemných kasáren, které jsou opodstatnitelné snad jenom v centru města, kde jsou k dispozici, co do rozlohy, jen omezeně velké pozemky. Především jde ale o to, aby obyvatel nebyl navždycky odsouzen k tomu, bydlet v nájmu, neboť s výdělkem, s kterým po zaplacení nájemného ne vždy vyjde, nebude mít možnost v dohledné době dosáhnout na svoji vlastní střechu nad hlavou.“* Jako model vhodnějšího řešení uvedl Wenzel-Wandal příklad v této práci již zmíněné kolonie malých domků *Heimstättensiedlung*, aktuálně vybudovaných střekovskou obcí. Za svou stranu proto přednesl tento opoziční návrh městskému zastupitelstvu:

„Výstavba dalších ‚nájemných kasáren‘ na účet města Ústí nad Labem má být do dalšího rozhodnutí neprodleně zastavena, neboť město má všemi prostředky podporovat budování výstavby rodinných domků na tomto finančním modelu:

- 1. s odpovídajícím příspěvkem stavebníka domku a měsíční umořovací splátkou,*
- 2. pouze s měsíčními splátkami, bez počátečního příspěvku stavebníka.*

Podobně jako ve Střekově převezme obec veškeré stavební náklady za dokončenou stavbu vč. příslušenství a postará se o to, aby se rozpočet dále nezvyšoval. Mimo to převezme město stavebníkovi starost s opatřením finančních prostředků. Za třetí získá stavebník zdarma u obce nestranné poradenství a nabyde při požitku všech výhod stavby ve velkém a odborného vedení stavby.“

Národní socialista Wenzel-Wandal ještě na adresu sociálně demokratického záměru poznamenal: *„Dosavadní způsob budování bytů není správný, neboť má město z akcí bytové výstavby jen finanční potíže. Jen pohlédněme na ty z části neobsazené nájemné byty v městských domech, ba i na značné ztráty! To také není sociální, nacpat lidi do nájemných kasáren! Naopak, je třeba racionálně budovat rodinné domky na místo nájemných domů!“*

Svého partajního kolegu podpořil zastupitel Hans Krebs a dodal, že *„sociální účel stavby sídliště podporuje“*. Dohledával však v datech z obce Střekov doklad o tom, že při budování malých bytů je typ rodinného domu efektivnější než nájemné

bydlení. Krebs apeloval na sociální demokraty, aby podpořili návrh jeho strany s tím, že: „*Pokud město vydává prostředky na výstavbu velkých nájemných domů, musí mít v úmyslu budovat rovněž malé rodinné domky.*“

Do třetice vystoupil na jednání opět národní socialista (DNSAP) Anton Arnold a konstatoval: „*Finanční situace města se stala od 4. stavební akce ještě nepříznivější. S veřejnými prostředky je třeba nakládat opatrněji. Vše je třeba důkladně posoudit, než se prostředky investují do nerentabilních novostaveb. Strana požaduje provedení kontroly a vypracování přehledu o rentabilitě vlastnictví domů. Strana rovněž pochybuje, že sociálními demokraty prosazovaná výstavba dvou domů v rámci 5. stavební akce může nějak významněji pozitivně ovlivnit nezaměstnanost ve městě.*“

V debatě se na stranu národních socialistů proti stavbě 5. komunální stavební akce přidal ještě zastupitel za křesťanské sociální demokraty (*Deutsche christsoziale Volkspartei – DCV*) Ernst Schweidler a poukázal především na zadluženost obce.

Ostatní strany se návrhu sociálních demokratů zastaly. Podporu stavbě velkých obecních nájemných domů vyjádřil jednak komunista (KSCĚ) R. Günter, který vyjádřil přesvědčení, že jsou tyto stavby „*při panující bytové nouzi nezbytností*“. Také Čech v ústeckém městském zastupitelstvu, Dr. Jaroslav Kubišta za Českou stranu národně socialistickou (ČSNS), starostu podpořil a nechal se slyšet: „*Dnes znamená výstavba minimálních bytů ve velkých obytných budovách pro každé město dobrý skutek. Je to sociální neduh naší doby, když je např. v Praze na jednom hektaru obydlené země vměstnáno přes 2 tisíce lidí. V Londýně nebo v Paříži oproti tomu náleží na jeden hektar plochy jen 330 lidí. Jediná možnost, jak pomoci našim bytovým poměrům, je provádění bytových stavebních akcí s půjčkou státu. Proto naše strana bude hlasovat pro 5. stavební akci.*“

Klíčovou se však stala podpora zástupce starosty Dr. Karla Schöppeho z Německé národní strany (DnP), který uvedl: „*Obec kvůli stavbě velkých bytových domů získává státní subvence. Nemá proto smysl uvažovat o malých domcích. Obec Střekov si také nemůže dovolit na sebe vzít takovou velkou stavební akci jako my v Ústí.*“ Dále připomněl, že: „*Naše obec již od roku 1920 podporuje s velkou vstřícností výstavbu velkých bytových staveb, ale rovněž i rodinných domů. Např. u sídliště na Klíši došlo k bezplatnému převedení obecního pozemku na obecně prospěšné bytové družstvo, které sídliště budovalo. Ne jen zde, ale i u pozdějších akcí bylo město Ústí nad Labem v pořizování bytů příkladným. Jen díky této vstřícnosti obce mohlo být na Klíši vybudováno 400 nových domů, ve většině případů rodinné domy. K problematice*

rozpočtu musím sdělit, že je třeba dluhy počítat jinak a že stav obecních financí není tak zlý. Při zhodnocení situace a také s přihlédnutím k povolení státních subvencí, musím konstatovat, že podpořím návrh městské rady na výstavbu 5. stavební akce.“

Před vlastním hlasováním o návrhu městské rady, zda pokračovat v komunální bytové výstavbě formou velkých nájemných domů, vystoupil takto s obhajobou záměru i sám starosta Leopold Pözl: „*Výraz nájemná kasárna nelze pro naše stavební akce v žádném případě užívat. Obecní stavební akce realizujeme již od roku 1918. Otázka, zda stavět nájemný dům, nebo rodinný dům, závisí na řadě dalších faktorů. Ano, například od zákona na podporu výstavby, který podporuje výhradně minimální byty. K tomu se ještě přidává další otázka, zda je vůbec možné použití veřejných pozemků pro výstavbu rodinných domků. Vždyť takové stavby neslouží veřejnosti, ale pouze jedné společenské vrstvě, která disponuje vlastními prostředky na nákladnou výstavbu domku. Kromě toho nemá opoziční požadavek národních socialistů na zřízení kontrolní komise žádné zákonné opodstatnění.“*

Po této diskusi byl návrh městské rady převahou hlasů přijat. Na straně sociálních demokratů starosta Leopolda Pözla pro výstavbu velkých nájemných komunálních domů hlasovali tedy rovněž zastupitelé *Německé národní strany*, komunisté i *Česká strana národně socialistická*. K realizaci 5. stavební akce podle tohoto usnesení z roku 1932 však nakonec nedošlo. Zřejmě skutečně pro finanční potíže. Další komunální bytová etapa, opět nazvaná jako 5. stavební akce, mohla být realizována až v roce 1936.

Bylo to však jen dočasné vítězství racionality. Výstavbu ústeckých sídlišť malých rodinných domků podle ideje „*Blut und Boden*“ začala, pod taktovkou Pözlzova politického rivala Hanse Krebse, připravovat nacistická správa ihned po zabrání Sudet. K naplnění tak mohla dojít i vize rolnického sídliště autora citovaného ústeckého novinového článku z roku 1933.¹¹⁸ Na volné zemědělské půdě, v polích někdejšího předlického poplužního dvora, připravil ústecký odbor nacistické osídlovací organizace *Wohnungs- und Siedlungsgesellschaft Sudetenland, Gemeinnützige G.m.b.H.* již v prosinci 1938 projekt idylického sídliště. Na samostatných pruzích pozemků hospodářských zahrádek, s chlívkou a kurníky, bylo situováno 24 dvojdomků a čtyři

---

¹¹⁸ Arbeitslosigkeit und Siedlung: Siedlungs-Möglichkeiten f. *Aussiger Tagblatt*. 1933, 14. 2. 1933, s. 3.

samostatné přízemní domky se sedlovou střechou.¹¹⁹ Oproti ve městě právě dokončovaným sociálně demokratickým velkým pavlačovým domům vyhlížely tyto venkovské chaloupky s lomenicovými štíty a drobnými okénky s okenicemi jako z pohádky.

V souvislosti s ústeckou sociálně demokratickou politikou a komunálními byty je v rámci této práce zajímavé zmínit ještě jeden zajímavý fakt. Po nacistickém puči v Německu se Ústí nad Labem stávalo na přechodnou dobu útočištěm sociálně demokratické politické emigrace. Ústecká městská správa v čele s Leopoldem Pözlzem se pochopitelně snažila svým německým partajním kolegům poskytnout azyl ve svých v komunálních bytech. Dostávala se však do konfliktu s ministerstvem sociální péče, neboť v zákonných podmínkách výstavby sociálních bytů a poskytnuté státní podpory byl zákaz poskytovat byty cizincům.

Ministerstvo sociální péče postupovalo při administrování žádostí i následných kontrol byrokraticky a kontroly všech dokladů provádělo pečlivě, o čemž svědčí v ústeckém městském archivu zachovaná korespondence. Ústecká městská obec měla povinnost předkládat ministerstvu seznamy nájemníků v bytech zbudovaných se státní podporou.¹²⁰ V dopise z ledna 1934 tak ministerstvo obec kárá: „*Ministerstvo sociální péče musí bezpodmínečně trvati na tom, aby byli městskou radou přiděleny byty, na které jest poskytován státní příspěvek, jen nájemníkům československým státním příslušníkům. Obec se vybízí, aby nájemníky, kteří nevyhovují těmto podmínkám, umístila jinam*“¹²¹. Později již ministerstvo trvalo na vystěhování konkrétních rodin.¹²² Z archivní dokumentace dále vyplývá, že obec se narychlo snažila přijímat emigranty a jejich rodiny do svého domovského svazku, aby následně mohli nabývat státního občanství a mohli v komunálních bytech zůstat.¹²³

---

¹¹⁹ Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, 1325–1945, karton č. 885.

¹²⁰ Dále bylo ministerstvem požadováno uvedení jejich zaměstnání, výše ročního příjmu, počet členů rodiny a zvláště nezaopatřených dětí a dále udání výše a způsobu výpočtu nájemného.

¹²¹ Dopis ministerstva sociální péče ze dne 23. 1. 1934, Archiv města Ústí nad Labem, karton 1320–1945, č. 942.

¹²² Dopis ministerstva sociální péče ze dne 5. 3. 1934, Archiv města Ústí nad Labem, karton 1320–1945, č. 942.

¹²³ O tomto postupu svědčí dopis zemského úřadu v Praze ze dne 11. 4. 1934, Archiv města Ústí nad Labem, karton 1320–1945, č. 942.

Jinak však vztahy ministerstva sociální péče k ústecké městské obci byly v letech 1929–1934, kdy zastával úřad ministra marxisticky orientovaný německý sociální demokrat Ludwig Czech, velmi vstřícné. Je také možné, že právě díky tomu, že němečtí sociální demokraté ministerstvo ovládli, bylo možné budovat ústeckou komunální výstavbu v tak značném rozsahu. Vyhověno totiž v té době bylo v rámci zákona všem ústeckým komunálním žádostem o státní podporu, a limitujícím faktorem objemu projektů tak zůstávaly spíše finanční možnosti městské pokladny a jednání s bankami.

V Archivu města Ústí nad Labem¹²⁴ je uložen oficiální německy psaný dopis ministra Czecha z října 1931, adresovaný tehdejšímu starostovi Karlovi Schöppemu. Jednalo se o osobní reakci ministra na urgenci města po urychlení administrativního procesu rozhodování o udělení státní podpory pro domy budované v rámci tzv. první stavební akce. Angažovanost ministra je patrná už jen z přátelského tónu závěru dopisu: *„Prosím Vás, velmi vážený pane starosto, buďte ujištěn, že ministerstvo v případě městské obce Ústí nad Labem je připraveno k velké vstřícnosti...“*

---

¹²⁴ Dopis ministra sociální péče ze dne 12. 10. 1931, Archiv města Ústí nad Labem, karton 1320–1945, č. 942.

3.3 Chronologie a vývoj komunálního programu bytové výstavby

Obsahem této kapitoly bude podrobné seznámení s chronologií a vývojem programu komunální bytové výstavby v Ústí nad Labem. Tento program probíhal s krátkými přestávkami po celé meziválečné období. Byl zahájen již v dubnu 1919, nedlouho po vzniku Československé republiky. Nakrátko, v letech 1923–1925, byl program zastaven. Od roku 1926 však kontinuálně probíhal, aby nejvyšší intenzity výstavba nových komunálních bytů dosáhla v letech 1930–1933. Následně došlo k opětovnému zastavení programu a další bytové projekty začaly být připravovány až v roce 1936. Podzimní události roku 1938 zastihly však poslední etapu komunální bytové výstavby nedokončenou.

Během meziválečného období byla ústeckou městskou obcí vybudována necelá stovka bytových domů s celkem cca 1 370 novými komunálními byty. V době největší stavební konjunktury komunálních bytových projektů, v roce 1931, představovalo 18 ročně dokončených komunálních domů přibližně 22 % objemu všech nově vybudovaných domů na území města Ústí nad Labem.¹²⁵ Je tedy třeba konstatovat, že komunální bytová výstavba zaujímal pouze menší podíl z objemu nově budovaných ústeckých domů. Výstavbě nájemných bytových domů v Ústí nad Labem se totiž od poloviny 20. let věnovaly rovněž družstevní společnosti *Gemeinnützige Bau- und Wohnungsgenossenschaft für Aussig und Umgebung G.m.b.h.* a významněji *Gemeinnützige Bau- und Wohnungsgenossenschaft Eigener Herd G.m.b.h.*¹²⁶ Především druhá jmenovaná společnost budovala na pozemcích výhodně získaných od obce, v sousedství souboru komunální bytové výstavby na Klíši, rozsáhlé bytové projekty s částečným využitím státní podpory.

Na intenzitu komunálního programu bytové výstavby měl ve 20. letech vedle inflace a chronického nedostatku investičních prostředků vliv vývoj legislativy v oblastech ochrany nájemníků a systém státní podpory bytové výstavby. Ústecká obecní správa se však zejména v prvních letech po vzniku Československé republiky snažila zahájit vlastní bytový program i bez státní podpory, která se postupně rozvinula

---

¹²⁵ Abschluß der Baubewegung in Aussig im Jahre 1931: Der Stadtteil Kleische wieder an der Spitze mit 50 Neubauten. *Aussiger Tagblatt*. 1931, 24. 11. 1931, s. 4–5.

¹²⁶ LODGMAN a STEIN 1929, 60.

až na konci 20. let a změnu k její významnější efektivitě přinesl až zákon z roku 1930. Do roku 1930 město Ústí nad Labem využilo státní podpory jen nepřímo, a to v roce 1922, kdy na základě nového zákona mohlo dojít k zajištění a úročení většiny investovaných prostředků prostřednictvím ministerstva sociální péče. Takovou výhodu však následně nebylo možné opět využít, a až u stavební etapy z let 1927–1929 mohlo dojít jen k nepřímé státní podpoře. Tehdy ministerstvo schválilo jednotný vzorec pro stanovení výše nájemného, který bylo možné uplatnit i v těchto státem nepodpořených objektech. Nájemy ve všech městských objektech bylo pak možné stanovovat na základě stejných pravidel, a pro tyto státem nepodpořené objekty tak bylo možné stanovit nájemné relativně níže. U státem podpořených objektů pak mohlo být nájemné v poměru o něco vyšší, než stanovovala obecná pravidla přísně regulovaná ochranou nájemníků, a tím bylo financování etapy pro obec schůdnější.

Bytová výstavba, realizovaná mezi lety 1930–1933, byla pak s velkou efektivitou budována v rámci státní podpory podle zákona č. 45 o stavebním ruchu z 10. dubna 1930. Tento zákon plně upřednostňoval bytové stavby s malými byty v obcích, kde byl citelný nedostatek bytů pro nemajetné vrstvy obyvatelstva. Za dům s takovými sociálními byty byly považovány stavby s výlučně nebo převážně byty s podlahovou plochou obytných místností vč. kuchyně kromě příslušenství nejvýše 40 m². Po dokončení stavby mohly být tyto státem podpořené bytové domy pronajímány pouze osobám nemajetným, jejichž roční důchod nepřesahoval částku 18 000–20 000 Kč podle velikosti rodiny. Státní podpora mohla být kromě daňových úlev udělena formou státní záruky nebo kombinací státní záruky a státního příspěvku. O žádostech rozhodovalo ministerstvo sociální péče s ministerstvem veřejných prací. Nárok na státní příspěvek byl vázán podmínkou, že byty budou obývat pouze českoslovenští státní příslušníci.

Jak vyplývá z výměru ministerstva sociální péče ze dne 6. listopadu 1931,¹²⁷ to konkrétně pro ústecké komunální bytové projekty např. z tzv. 1. stavební akce (stavba 12 bytových domů na Klíši) představovalo státní podporu, která spočívala v:

1. převzetí záruky státu za hypotekární zápůjčky (u Ústřední sociální pojišťovny V Praze ve výši 4,5 mil. Kč a u Městské spořitelny v Ústí nad Labem ve výši 210 000),

---

¹²⁷ Výměr ministerstva sociální péče ze dne 6. listopadu 1931, Archiv města Ústí nad Labem, karton 1320–1945, č. 942.

2. poskytnutí státního příspěvku (v roční výši 2 % ze zaručené zápůjčky a z předcházející nezaručené zápůjčky, což představovalo z celé akce ročně cca 169 000 Kč).

Další vlna sociální komunální výstavby byla s podporou státu v Ústí nad Labem realizována až v letech 1936–1938 na základě nového zákona o stavebním ruchu č. 65/1936 Sb., ze dne 31. 3. 1936.¹²⁸ Zákon zachovával předchozí formát státní podpory, ale časově ji omezil jen pro stavby, se kterými bude započato do 31. prosince 1937. V platnosti zůstával parametr, že sociální byt musí mít podlahovou plochu obytných místností vč. kuchyně kromě příslušenství nejvýše 40 m². Vedle toho však nový zákon zavedl institut „bytové péče o chudé“. Přičemž za chudou byla považována osoba, „*kteřá vzhledem ke svým majetkovým, důchodovým a rodinným poměrům není s to, aby si opatřila byt.*“ Nájemné domy pro chudé osoby, jejichž stavbu zákon umožnil státem podpořit, musely obsahovat pouze byty o jedné obytné místnosti s podlahovou plochou této místnosti nejvýše 24 m². Byt o jedné obytné místnosti nepozbýval této své povahy, obsahoval-li mimo příslušenství ještě další místnost s podlahovou plochou do 10 m².

Z hlediska vývoje typologie staveb a chronologicky lze ústecký komunální program sociální bytové výstavby vymezit celkem 11 etapami. Oficiálně, v úředním styku a při přípravě a realizaci projektů, bylo užíváno členění na tzv. stavební akce (*Bauaktion*), přičemž jednotlivé akce byly označovány čísly. Této praxe však začalo být užíváno až roku 1930, a to v souvislosti s potřebou jednoznačné úřední a účetní evidence jednotlivých státem dotovaných projektů. V období nejvyšší intenzity výstavby souběžně probíhala příprava, administrace na ministerstvu a vlastní realizace více projektů najednou. Bylo zrealizováno celkem pět tzv. stavebních akcí, z nichž poslední pátá stavební akce z roku 1938 byla realizována pouze částečně. Termín „stavební akce“ byl pro komunální bytové projekty již ve 20. letech užíván i jinde, např. v Praze, jak vyplývá ze studie Pavla Janáka, který analyzoval četné projekty, které vzešly rovněž z jednotlivých pražských stavebních odborů.¹²⁹

---

¹²⁸ zdroj: Předpis 65/1936 Sb. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. [cit. 2013-04-14]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=65&r=1936>

¹²⁹ JANÁK 1933.

Následující přehledná tabulka poskytuje představu o chronologii a objemu komunální bytové výstavby, realizované v Ústí nad Labem v letech 1919–1938. Konkrétní údaje o rozsahu jednotlivých etap, realizovaných do roku 1933, resp. o počtu vybudovaných domů, bytů a o počtu obytných místností, bylo možné získat z brožury, kterou vydalo město Ústí nad Labem k příležitosti dokončení výstavby tzv. 4. stavební akce v roce 1933.¹³⁰ Údaje o poslední etapě výstavby nebylo možné z dostupných podkladů z roku 1938¹³¹ rekonstruovat a byly zjištěny v rámci studia archivních pramenů a terénním průzkumem. Badatelsky byly rovněž zjištěny všechny údaje o datu zpracování typizovaných návrhů jednotlivých staveb a rovněž termíny zahájení či dokončení jednotlivých stavebních etap.

Tabulka č.1:

Komunální bytová výstavba v Ústí nad Labem v letech 1919–1938

rok zpracování návrhu	rok výstavby	dobové označení etapy výstavby	počet domů	počet bytů	počet obytných místností	stavební náklady v mil. Kč
1919	1919–1920	Blok A	7	79	258	5,58
1919	1920–1922	Bloky: B, C, D	15	167	509	21,34
1926	1926	-	7	56	112	3,60
1926	1927	-	5	40	80	2,27
1927	1927–1928	-	8	48	144	3,76
1928	1928–1930	Typ A, B	8	48	108	cca 3,02
1930	1930–1931	1. stav. akce	12	168	336	7,69
1930	1931	2. stav. akce	6	92	184	3,95
1931	1931–1933	3. stav. akce	8	208	416	cca 9,18
1930	1932–1933	4. stav. akce	14	224	448	cca 9,88
1936	1936–1939	5. stav. akce	9	240	240	-
celkem			99	1.370	2.835	-

¹³⁰ *Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten*. Aussig a. E.: Selbstverlag der Stadt Aussig, 1933.

¹³¹ PÖLZL 1938, 100.

Výstavba prvních komunálních bytových domů byla na základě projektů, vypracovaných v dubnu 1919¹³², schválena v rámci zasedání městské rady dne 17. 4. 1919.¹³³ Stavba těchto třípodlažních domů byla zahájena ještě v roce 1919 a kolaudována v následujícím roce 1920. Jedná se o skupinu sedmi domů (budovy s č. p. 1748 až 1754 v katastrálním území Ústí na Labem), která zaujímá větší část uzavřeného bloku, definovaného uličními čarami ulic Palachova (dříve *Dr. Ohnsorgstrasse*), Pasteurova (dříve *Billrothstrasse*), U Nemocnice (dříve *Dr. Arltstrasse*) a Resslerova (dříve *Resselstrasse*). V dobové dokumentaci je tato první skupina uváděna jako „Blok A“ (*Baublock A*).

Nedlouho po rozhodnutí o výstavbě prvních komunálních bytových domů došlo na zasedání městské rady dne 15. 10. 1919 k usnesení záměr výstavby obecních bytů rozšířit o dalších 15 obdobných novostaveb.¹³⁴ Plány pro druhou etapu byly městským stavebním úřadem zpracovány v listopadu 1919.¹³⁵ Po dokončení první etapy v roce 1920 bylo kontinuálně započato s budováním domů druhé etapy, avšak pro značné finanční potíže způsobené inflací se stavba protahovala, a domy tak mohly být kolaudovány až v roce 1922. Výstavba byla situována ve třech částech. Jednak šlo o šest novostaveb (budovy s č. p. 1763 až 1768 v katastrálním území Ústí na Labem), které pokryly zhruba polovinu uzavřeného bloku. Půdorysná geometrie bloku je zde definována uličními čarami ulic Palachova, Pasteurova, U Nemocnice a Thomayerova (dříve *Dr. Löschnerstrasse*). V projektu je tato část uváděna jako „Blok B“ (*Baublock B*).

Dále se jednalo o skupinu čtyřech nájemných domů (budovy s čp. 1759 až 1762 v katastrálním území Ústí na Labem), která zaujímá pohledově exponovanou nárožní část rozsáhlého bloku zástavby, definovaného ulicemi Palachova a Resslerova. V dobové dokumentaci je tato první skupina uváděna jako „Blok C“ (*Baublock C*).

Souběžně bylo vybudováno ještě pět domů (budovy s čp. 247 až 251 v katastrálním území Klíše), které tvoří opět pohledově exponovanou nárožní část rozsáhlého bloku, definovanou ulicemi Palachova a Šaldova (dříve *Gabelsbergerstrasse*), tato poslední část je pak nazývána jako „Blok D“ (*Baublock D*).

---

¹³² Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 1748–1754 v k. ú. Ústí nad Labem.

¹³³ LODGMAN a STEIN 1929, 56.

¹³⁴ LODGMAN a STEIN 1929, 57.

¹³⁵ Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 1763–1768 v k.ú. Ústí nad Labem.

Realizace první stavební zakázky z let 1919–1920 (Blok A) byla svěřena ústecké stavební firmě *Kraus & Salfeneier*.¹³⁶ Zhotovení některých řemeslných prací bylo však městem zadáváno jiným specializovaným firmám. Betonářské práce tak zhotovila firma *Erlebach & Lichteneckner*, tesařské práce firma *Gebrüder Grosse* a kamenné schodišťové stupně dodávala firma *Anton Grossmann*. Pokračování výstavby v letech 1920–1922 (Bloky B–D) bylo zřejmě pro velký objem prací prováděno větší a renomovanější stavební společností *Alwin Köhler & Co.*¹³⁷ z Ústí nad Labem.

K této první a průlomové komunální zkušenosti s urbanizací celé jedné části města a s budováním bytových domů ve velkém měřítku publikovalo město v roce 1933 tento hrdý komentář: „*Díky těmto stavbám bylo odpůrcům stavební činnosti z veřejných zdrojů dokázáno, že ne jen z hlediska komunální podpory bytové výstavby, ale rovněž z pohledu realizace je takové stavění mnohem výhodnější než privátní způsob. A kromě toho nebyl dán žádný prostor pozemkové spekulaci, neboť ústecká obec z minulosti disponovala vlastními stavebními pozemky, a co do urbanistického rozvoje tak Ústí nad Labem předčilo ostatní provinční města republiky.*“¹³⁸

---

¹³⁶ Ústecká stavební firma *Kraus & Salfeneier* působila do té doby převážně v Ústí a nejbližším okolí. Specializovala se na realizaci staveb bytových a rodinných domů, ale rovněž na stavby průmyslové. Z referencí společnosti do roku 1919 lze vedle četných rodinných a bytových domů uvést rovněž zakázky zhotovené pro ústeckou městskou obec. Jednalo se např. o budovu Německé školy pro slepé (dokončené v roce 1913) nebo o školní budovu na Klíši.

¹³⁷ Stavební firma *Alwin Köhler & Co. G.m.b.H.* se sídlem v Ústí nad Labem (a pozdější filiálkou v Lovosicích) patřila k největším a nejzkušenějším v severočeském regionu. Byla založena stavitelem Alwinem Köhlerem (1845–1923) v poslední třetině 19. století a později byla pány Josefem Riedlem a Hermannem Goedecke proměněna v silnou stavební společnost, která působila po celé meziválečné období. Firma byla kompetentní realizovat i rozsáhlé stavební zakázky. Ve svém regionu se pochopitelně především věnovala výstavbě průmyslových budov a areálů, realizovala rovněž významné veřejné, církevní a správní budovy např. v Ústí nad Labem (městské divadlo, městská knihovna, evangelický kostel sv. Pavla, správní budova Schichtových podniků, spořitelna, plicní sanatorium, pavilon interny nové městské nemocnice, městská jatka, pojišťovna *Riunione*), ve Střekové (evangelický kostel), v Lovosicích (správní budova továrny na glazury). Dále firma realizovala řadu domů bytových a rodinných vč. vil ústeckých podnikatelů (vila Schicht, vila Wolfrum, vila Weinmann).

zdroj: *Bauunternehmung Alwin Köhler & Co.* 1930.

¹³⁸ *Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten* 1933, 7.

O následujícím vývoji v ústecké komunální bytové výstavbě bylo rozhodnuto až po tříleté pauze na zasedání městského zastupitelstva dne 6. února 1925.¹³⁹ Byla schválena stavební etapa, která se měla bez možnosti přímé státní podpory realizovat na katastrech Krásné Březno a Klíše¹⁴⁰ a mělo se jednat o celkem sedm nových typizovaných bytových domů s přízemím a třemi patry, uspořádanými vždy po dvou bytech na podlaží.

V Ústí nad Labem byly v relativně úzké dělnické ulici Na Nivách (dříve *Flurenstrasse*) během roku 1926¹⁴¹ vybudovány celkem čtyři bytové domy, které doplňují kompaktní uliční frontu. V rámci terénního průzkumu se z této skupiny podařilo identifikovat stávající objekty č. p. 1817 až 1820¹⁴² v katastrálním území Ústí nad Labem, které jsou však dnes neobydleny a jako většina objektů v ulici Na Nivách se nacházejí v havarijním technickém stavu. V ústecké městské části Krásné Březno byly v rámci této etapy v roce 1926 dokončeny tři tyto typizované bytové domy v ulici Husova (dříve *Schloßstrasse*). Také tyto domy jsou dnes zachovány v č. p. 343 až 345 v katastrálním území Krásné Březno, neboť těsně unikly zboření při budování velkého panelového sídliště v 80. letech.

Výstavba těchto ústeckých domů byla svěřena různým menším místním stavebním podnikatelům, jednak firmě *Franz Strowick u. Co.* a dále J. Ringelovi.

Komunální bytová výstavba kontinuálně pokračovala bez naděje na státní podporu na základě rozhodnutí městské rady ze dne 7. 1. 1927 také na území městské části Klíše. Byly zde pro zaměstnance městských elektrických podniků (*Elektrizitätswerke der Stadt Aussig*) vybudovány celkem tři typizované osmibytové domy, dva s č. p. 394 a 395 v ulici Klíšská (dříve *Kleischer Strasse*), třetí dům

---

¹³⁹ LODGMAN a STEIN 1929, 57.

¹⁴⁰ Po změnách hranice katastrálního území se tato část území dnes nachází v katastrálním území Ústí nad Labem.

¹⁴¹ Podle dochované dokumentace bylo stavební povolení domu č. p. 1819 vydáno v květnu 1926 a kolaudace stavby proběhla již v listopadu 1926.

zdroj: Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 1819 v k. ú. Ústí nad Labem.

¹⁴² Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 1820 v k. ú. Ústí nad Labem.

č. p. 396¹⁴³ byl vystavěn v ulici Na Spálence (dříve *Am Brandfeld*). Další dva domy tohoto typu, které se v rámci terénního průzkumu dosud nepodařilo identifikovat, měly být vybudovány nedaleko na území městské části Bukov.¹⁴⁴

Na jiných obecních pozemcích, na katastru Klíše, byly ve stejném období 1927–1928 budovány také pozoruhodné řadové komunální domy nového typu, vytvářející řádkovou urbanistickou strukturu mezi ulicemi Klíšská a U Panského dvora (dříve *Althofstrasse*). Ve dvou řadách bylo vybudováno celkem osm šestibytových domů s č. p. 443 až 450, které byly poprvé řešeny jako plochostřeché stavby. Stavba těchto domů byla na základě rozhodnutí ústeckého městského zastupitelstva ze dne 16. 9. 1927 zahájena už v říjnu 1927 a dokončena byla v srpnu 1928.¹⁴⁵

V řádkové struktuře se podle projektu z dubna 1928 a na základě rozhodnutí městské rady ze dne 14. 5. 1928 kontinuálně pokračovalo vybudováním sedmi bytových domů (č. p. 479 až 485 v katastrálním území Klíše), určených tentokrát opět pro zaměstnance městských elektrických podniků. Tyto typově mírně odlišné domy byly dokončeny koncem roku 1929.¹⁴⁶ Chybějící osmý řadový dům s č. p. 618, který symetricky doplnil řádku při ulici Klíšská, musel být budován později a byl dokončen v roce 1930 až po demolici starého hospodářského stavení, které se na pozemku původně nacházelo. Tato skupina tak tvoří dva řádky po čtyřech řadových domech obdobně jako předchozí etapa. Tyto domy byly dokončeny koncem roku 1930 a byly realizovány stavební firmou Stolle & Watzke.¹⁴⁷

Již s využitím státní podpory podle nového zákona o stavebního ruchu rozhodlo dne 30. července 1930 zastupitelstvo města, na základě projektu z května 1930,¹⁴⁸ o tzv. 1. stavební akci (*1. Bauaktion*). Výstavba komunálních bytových domů byla zahájena

---

¹⁴³ Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 365 v k. ú. Klíše.

¹⁴⁴ *Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten* 1933, 8.

¹⁴⁵ Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 443–450 v k. ú. Klíše.

¹⁴⁶ Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 479–485 v k. ú. Klíše.

¹⁴⁷ LODGMAN a STEIN 1929, 355.

¹⁴⁸ Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 620 v k. ú. Klíše.

dne 1. srpna 1930 a oficiálně ukončena 15. července 1931¹⁴⁹. V rámci akce bylo vybudováno celkem 12 domů s minimálními byty. Dva domy s č. p. 362 a 363 byly vybudovány na katastru Krásného Března v ulici 1. Máje (dříve *Bahnstraße*). Další domy byly budovány opět na obecních pozemcích na Klíši. První dva domy, č. p. 619 a 620 v katastrálním území Klíše, byly novým typem velkého domu s plochou střechou a 14 byty a byly situovány jako pokračování řádkového schématu mezi ulicemi Klíšská a U Panského dvora (dříve *Althofstraße*). Osm domů s č. p. 621 až 628 šestnácti bytového nového typu s valbovou střechou bylo vybudováno přes ulici na pozemcích vyměřených mezi ulicemi Klíšská a Resslerova ve formaci tvořící polouzavřený dvůr.

Ještě před dokončením předchozí etapy byla dne 10. března 1931 zahájena následující tzv. 2. stavební akce (2. *Bauaktion*), s celkem šesti bytovými domy, která byla dokončena dne 15. listopadu 1931.¹⁵⁰ V rámci této akce byly užity typologicky totožné typy domů se 14 a 16 byty, podle projektu z roku 1930. Na Klíši tak byly vybudovány čtyři nové domy, z toho dva domy č. p. 648 a 649 plochostřechého typu se 14 byty při ulici Resslerova a dva domy se 16 byty s valbovou střechou č. p. 647 při ulici Resslerova a č. p. 649 při ulici Klíšská. Měly být ještě vybudovány dva další domy na katastru Krásného Března, které pravděpodobně dnes již neexistují, neboť se je v rámci provedeného terénního průzkumu nepodařilo identifikovat.

Tzv. 3. stavební akce (3. *Bauaktion*) byla na základě usnesení zastupitelstva ze dne 27. 11. 1931 oficiálně zahájena dne 1. prosince 1931 a ukončena byla dne 1. února 1933.¹⁵¹ Na katastru Klíše bylo na svažitém pozemku vybudováno celkem osm jedinečných pavlačových domů, uspořádaných řadovým způsobem do dvou dlouhých a ve tvaru písmene S zvlněných řádků, složených vždy ze čtyř domovních modulů po 26 bytech. Níže položený blok č. p. 704 až 707, v katastrálním území Klíše, je situován při ulici Mezidomí (dříve *Laubenhof*), výše položený řadový blok č. p. 707 až 711 je situován při ulici Na Vlnovce (dříve *Laubenzeile*). Tyto typologicky, konstrukčně i architektonicky jedinečné domy byly realizovány podle projektu z února 1931.¹⁵²

---

¹⁴⁹ *Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten* 1933, 8.

¹⁵⁰ Tamtéž, 9.

¹⁵¹ Tamtéž, 10.

¹⁵² Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, kartony č. p. 704–711 v k. ú. Klíše.

Opět ještě před dokončením předchozí etapy byla dne 1. listopadu 1932 zahájena následující a dosud nejrozsáhlejší tzv. 4. stavební akce (*4. Bauaktion*), která byla ukončena na podzim 15. října 1933.¹⁵³ Akce byla realizována opět na klíšských obecních pozemcích a zahrnovala celkem 14 bytových domů, v rámci 1. a 2. stavební akce již osvědčeného typu, se 16 byty. Jedná se o skupinu domů č. p. 722 až 735 v katastrálním území Klíše, která je vymezena ulicemi Resslerova, Klíšská, Na Podpluží (dříve *Am Hofefeld*) a U Městských domů (dříve *Laubenweg*).

Domy 1. až 4. stavební akce byly budovány několika různými stavebními firmami a rovněž konsorcii menších místních firem. Jak vyplývá v ústeckém městském archivu vzácně dochované archivní dokumentace,¹⁵⁴ bylo 14 domů v rámci 4. stavební akce budováno celkem osmi různými subjekty. Kromě nám již známých firem *Alwin Köhler & Co.* (firma realizovala tři domy), *Erlebach & Lichteneckner* (jeden dům), *Franz Strowick u. Co.* (jeden dům), to byly i další ústecké firmy: *Stolle & Watzke* (jeden dům), *W. Patzelt* (jeden dům) a *Rella & Neffe* (tři domy). Dále se na realizaci podílela dvě konsorcia menších firem. Rovněž v rámci realizace 3. stavební akce je doložena účast většiny zde zmíněných firem a navíc konsorcia, jehož se zúčastnily ústecké firmy: *J. Köckert*, *R. Beutel*, *E. Hamann* a *Maier & Hollmann*.

Tento specificky konkurenční způsob realizace stavební akce přes svou zřejmou koordinační náročnost poskytoval cenově nejefektivnější a nejrychlejší způsob výstavby. Jednalo se však rovněž, při realizaci státem dotovaných projektů, o způsob podpory místních stavebních firem v době hospodářské krize. Všechny firmy byly na oplátku donuceny zaměstnávat za určitých předem stanovených pravidel ústecké nezaměstnané, kteří byli registrováni na úřadu práce.

O další etapě komunální bytové výstavby v rámci tzv. 5. stavební akce (*5. Bauaktion*) se bouřlivě debatovalo na zasedání obecního zastupitelstva dne 4. července 1932, jak už bylo v této práci v souvislosti s odlišnými názory německých sociálních demokratů a národních socialistů pojednáno. Byly připraveny projekty na výstavbu pouze dvou dalších domů, jednoho se 16 a jednoho se 14 byty. Město mělo v plánu pro financování této akce upustit od jiného projektu stavby svobodárny a využít

---

¹⁵³ *Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933*, 10.

¹⁵⁴ Tabulka s rozpisem jednotlivých staveb, budovaných v rámci 4. stavební etapy, Archiv města Ústí nad Labem, 1325–1945, karton č. 944.

pro následující etapu komunálního bydlení předjednanou půjčku.¹⁵⁵ Ač se tehdy politicky podařilo pokračování ve výstavbě velkých komunálních domů prosadit, nakonec tato etapa pro vyčerpání obecní pokladny realizována nebyla.¹⁵⁶

O tzv. 5. stavební akci mohlo být znovu rozhodováno až v souvislosti s novým zákonem o podpoře stavebního ruchu, zavádějícím možnost podpory pro výstavbu speciálních nájemných domů s ještě menšími byty pro chudé. Dne 22. června 1936 proto bylo městským zastupitelstvem rozhodnuto o výstavbě celkem deseti domů nového pavlačového typu, které mohly pojmout cca 250 bytů.¹⁵⁷ Jako podklad pro toto rozhodnutí byly v květnu 1936 vypracovány projekty a zastavovací studie,¹⁵⁸ která navrhla vybudování osmi domů na městských pozemcích při dnešní ulici Za Válcovnou (tehdy ještě ulice neměla název, později *Von Steinstrasse*). Další dva typizované bytové domy, v jejich blízkosti, byly navrženy při prodloužení dnešní ulice Textilní (dříve *Payerstrasse*). Z tohoto rozsáhlého záměru při ulici Za Válcovnou však nakonec zřejmě z důvodů nedostatečné přípravy technické a dopravní infrastruktury nakonec sešlo. Jak bude uvedeno dále, k realizaci a se zpožděním dospěla jen dvojice domů v Textilní ulici.

Již v září 1936 byly proto vytipovány náhradní lokality a stavební povolení byla pro ně vydána v listopadu 1936. První a největší z těchto domů, dokončený v prosinci 1937, byl situován v blízkosti areálu komunální bytové výstavby na Klíši v Resslově ulici (č. p. 814 v katastrálním území Klíše)¹⁵⁹ a pojmul dokonce 40 bytů.¹⁶⁰ Další domy, obdobného typu, ale s nižší podlažností s celkem 25 byty, byly budovány na katastru Krásného Března. Jednalo se o dva domy č. p. 534 a 535 v ulici Vojanova (dříve

---

¹⁵⁵ Sitzung der Aussiger Stadtvertretung, *Aussiger Tagblatt*, 7. 7. 1932, s. 2.

¹⁵⁶ Investiční možnosti města byly po realizaci čtyř bytových stavebních akcí v letech 1930–1933 značně omezeny. Zadlužené město se v té době muselo soustředit především na prioritu dostavby nového mostu přes řeku Labe, který měl spojit Ústí nad Labem se Střekovem. Stavba mostu byla zahájena v březnu 1934 a dokončena v létě 1936. Inženýrské dílo, jehož autorem byl pražský inženýr Josef Melan, si vyžádalo investici přesahující 20 miliónů korun.

¹⁵⁷ PÖLZL 1938, 100.

¹⁵⁸ Nerealizovaná zastavovací studie z května 1936 pro urbanizaci území při ulici Za Válcovnou je omylem založena ve složce objektu č. p. 381, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 381 v k. ú. Krásné Březno.

¹⁵⁹ Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, kartony č. p. 814 v k. ú. Klíše.

¹⁶⁰ Bytový dům byl od roku 1948 využíván jako studentský internát.

Tellemannsrasse), dokončené rovněž v prosinci 1937¹⁶¹. A dále o čtyři domy v ulici Nový Svět (dříve *Nestomitzerstraße*) s č. p. 381 až 384.¹⁶² Stavba těchto domů byla povolena v srpnu 1937 a dokončena v červnu 1938.¹⁶³

Tyto městské projekty byly opět budovány různými stavebními firmami. Dům na Klíši zhotovilo konsorcium ústeckých firem *Josef Vogel* a *Maier & Hollmann*. Domy v Krásném Březně u ulice Vojanova realizovala renomovaná firma *Alwin Köhler & Co.*

Pokračování ve výstavbě komunálních domů pavlačového typu s minimálními byty pro chudé bylo schváleno městskou radou dne 20. března 1938, po dokončení realizace předchozích projektů. Jednalo se o odloženou stavbu domu č. p. 832 v katastrálním území Klíše, situovanou při Textilní ulici (resp. Konečné ulici). Stavební povolení bylo vydáno v květnu 1938 na základě typových projektů z roku 1936.¹⁶⁴ Tento dům tak byl dokončen ještě v září 1939 jako předzvěst konference v Mnichově. Byl to rovněž poslední sociální projekt ústecké demokratické komunální správy. V roce 1939 pak byl vybudován ještě sousední pavlačový dům v Textilní ulici č. p. 833.¹⁶⁵ Touto realizací éra ústecké výstavby komunálních bytů sociálně demokratického typu definitivně končí.

Nedaleký obecní pozemek při ulici Za Válcovnou, který byl v roce 1936 zastavovací studií určen pro vybudování prvních osmi velkých typových pavlačových domů pro chudé, se stal už v lednu 1939 předmětem zájmu nacistické osídlovací správy. Ústecká městská obec, která již vlastní bytové projekty neměla možnost realizovat, poskytla v roce 1942 pozemky společnosti *Heimstätte Sudetenland – Treuhandstelle für Wohnungs- und Kleinsiedlungswesen G.m.b.H.*, se sídlem v Liberci.¹⁶⁶ Společnost zde

---

¹⁶¹ Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 534 a 535 v k. ú. Krásné Březno.

¹⁶² Dochovány jsou dnes pouze tři domy, které jsou neobydlené a nacházejí se v havarijním technickém stavu. Čtvrtý objekt v ulici Nový Svět byl zbořen v 90. letech minulého v souvislosti s kauzou „Matiční“.

¹⁶³ Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 381–384 v k. ú. Krásné Březno.

¹⁶⁴ Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 832 v k. ú. Klíše.

¹⁶⁵ Je zachována prováděcí projektová dokumentace, vypracovaná v březnu 1939. Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 833 v k. ú. Klíše.

¹⁶⁶ Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, 1325–1945, karton č. p. 885 v k. ú. Klíše.

do roku 1945 stihla vybudovat pouze část z celkového záměru sídliště jednopatrových domků v duchu konzervativního heimatstilu. Je však zajímavé, že realizovaná část nacistického sídliště jednopatrových domů ctíla zastavovací návrh z roku 1936, původně určený pro výstavbu velkých sociálně demokratických pavlačových domů.

Rovněž v bezprostřední blízkosti klíšského areálu komunální bytové výstavby vyrostlo na samém počátku válečného období, podle projektu z roku 1939, nové sídliště velkých družstevních domů s prostornějšími byty. Budovala je ústecká pobočka družstva *Wohnungs- und Siedlungsgesellschaft Sudetenland G.m.b.H.*¹⁶⁷ Tato velkorysá stavební konjunktura, podporovaná novým nacistickým režimem, tak měla nahradit někdejší sociálně demokratický bytový program. Záhy však byly priority válečného hospodářství zaměřeny zcela jiným směrem.

---

¹⁶⁷ Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 851–853 v k. ú. Klíše.

4 Architektura komunálních bytových staveb v Ústí nad Labem

4.1 Urbanismus komunální bytové výstavby

Tato kapitola přehledně představí vývoj urbanistických koncepcí ústeckých komunálních bytových staveb, přičemž o typologických a stylových aspektech, ač s urbanismem přímo souvisí, bude podrobněji pojednáno v následujících kapitolách.

Ústecká komunální bytová výstavba, díky kontinuitě její realizace mezi lety 1919–1938, představuje ucelený soubor staveb. Urbanismus komunální bytové výstavby, proces jeho vývoje a jednotlivé uplatněné koncepce a typy jsou příkladným a kvalitně artikulovaným dokladem vývoje urbanismu meziválečného období. Je zřejmé, že rovněž v Ústí nad Labem byly nové urbanistické koncepty poprvé uplatňovány právě v rámci komunální bytové výstavby, za kterou projekty družstevních, zaměstnaneckých a privátních investorů zaostávaly. Klíčovou roli urbanismu vnímali i sami tvůrci ústecké sociálně demokratické komunální bytové výstavby. V brožuře vydané městem v prosinci 1933 se proto praví: *„Pochopitelně se projevuje komunální produkce bytových staveb rovněž na urbanistickém rozvoji města ve významném měřítku. Nová problematika komunikací a dopravně-technická problematika byla vyřešena a velkorysým způsobem přizpůsobena předešlému rozvoji.“*¹⁶⁸

Z hlediska sledovaného období a tématu této práce je třeba zaměřit se především na ústeckou komunální bytovou výstavbu, která byla budována na pozemcích někdejšího poplužního dvora na katastru historické zemědělské osady Klíše. Tyto pozemky, jak bylo již uvedeno, se od roku 1898 nacházely ve vlastnictví města Ústí nad Labem. V roce 1899 došlo ke sloučení obou obcí a Klíše byla nadále nazývána „Městská část Klíše“ (*Stadtteil Kleische*). V rámci dohody o připojení Klíše k městu se ústecká městská obec zavázala do dvou let zajistit odpovídající napojení Klíše na dopravní a technickou infrastrukturu města. V roce 1901 proto byli pověřeni civilní

---

¹⁶⁸ *Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933.*

inženýr Carl Rehatschek¹⁶⁹ a městský geometr Hermann Fischer vypracováním návrhu úpravy hraniční části Klíše při dnešních Městských sadech. Tato úprava kromě návrhu nové parkové plochy zahrnovala vytyčení schématu komunikací při dnešních ulicích Palachova (tehdy *Dr. Ohnsorgstraße*) a Šaldova (tehdy *Gabelsbergerstraße*) a řešila také území nově zřízené městské nemocnice. Tento Rehatschekův a Fischerův, spíše ještě plošný, parcelační plán tedy posloužil k vytyčení dnešní Palachovy ulice, která se stala novým dopravním propojením centra města s Klíší.

Pro pochopení vývoje urbanizace městské části Klíše i pro návrh urbanismu ústecké komunální bytové výstavby je však třeba zmínit zde ještě jiný podstatnější plán¹⁷⁰, který vypracoval v roce 1902 nově angažovaný městský architekt Johann Hubatschek¹⁷¹. Jeho návrh se stal prvním moderním ústeckým regulačním plánem. Není tedy pouze parcelačním schématem, ale zohledňuje rovněž terénní modelaci a vnáší do zastavovacího schématu výrazné estetické prvky ve smyslu vídeňské wagnerovské moderny, tezí Camilla Sitteho a je rovněž ovlivněn anglickým konceptem zahradního města Ebenezera Howarda.

Plán navrhuje komunikační síť pro obslužení území a široké hlavní ulice, dále struktury budoucí zástavby vč. návrhu funkčního využití staveb (bytové domy, vilové stavby, veřejné budovy, školky apod.) a ploch (komunikace, dvory bytových domů, zeleň veřejná a privátní, parková zeleň, hřiště apod.). Pevněji uzavřená tradičnější bloková struktura byla s ohledem k terénní modelaci navrhována spíše v okrajových částech řešeného území, s návazností na hlavní frekventované obslužné komunikace.

---

¹⁶⁹ Carl Rehatschek (?–1940) byl městský inženýr, 1883–1889 vedoucí městského stavebního úřadu, 1892 zvolen městským radním, vedle vypracování regulačních plánů pro Klíši a Krásné Březno se podílel jako architekt na významných ústeckých komunálních stavbách (nová nemocnice, divadlo) a pravděpodobně na návrhu radnice v Lovosicích.
zdroj: LUŇÁKOVÁ, Jitka. *Sídelní vývoj Klíše 1900–1938*. Ústí nad Labem, 1999. Bakalářská práce. PF UJEP Ústí nad Labem. Vedoucí práce Mgr. Václav Houfek.

¹⁷⁰ Zastavovací plán městské části Klíše, tisk.
HUBATSCHEK, Johann. *Bebauungsplan der Stadt Aussig: Stadtteil Kleische*. 1:4000. 1902. Archiv města Ústí nad Labem, 1325–1945, karton č. 942.

¹⁷¹ Johann Hubatschek (1861–1933) byl rodák z Oder u Nového Jičína, studoval vídeňskou akademii a techniku. Působil jako urbanista, architekt a uznávaný pedagog v Rakousku, Čechách, Německu a Chorvatsku. Do Ústí nad Labem pravděpodobně zavítal při své přednáškové cestě po Rakousku, v roce 1904 už ale opět působil jako vyučující ve Vídni. Přes jeho častou účast v architektonických soutěžích jsou z architektonických realizací známy pouze dva secesní činžovní domy ve Vídni. Předpokládá se, že významnější bude jeho urbanistická práce, která dosud není odborně zpracována.
zdroj: Johann Hubatschek. SCHUMAN, Petra. *Architekturlexikon Wien 1770–1945* [online]. 16. 2. 2007. 2006 [cit. 2013-03-24]. Dostupné z: <http://www.architektenlexikon.at/de/247.htm>

Severně, dále směrem k centrální části řešeného území a směrem k navrhované parkově řešené ploše s hřišti, která měla obklopovat nový městský hřbitov, se struktura zástavby rozměňovala do domků či dvojdomků ve vlastních zahradách, situovaných na relativně malých pozemcích. Těmito prvky získávaly části návrhu charakter zahradního města. Zcela jinak a racionálně jsou plánem řešeny zahuštěné bloky dělnického bydlení, které ze severu přiléhají k areálu továrny.¹⁷²

Návrh ostatních částí struktury neuzivá příliš racionálních a formálních prvků a spíše se citlivě organicky přizpůsobuje specifické terénní situaci nebo síti historických cest a s rezignací na jednotu koncepce individuálně řeší detaily urbanistické struktury. Z estetického hlediska lze za nejpůsobivější prvky zastavovacího plánu Johanna Hubatscheka označit centrální část území, která však neměla mít funkci frekventovaného centra, ale spíše zklidněné exkluzivní zóny. Prstence okružních komunikací s vilovou zástavbou v zahradách propojují radiální paprsky ulic, které se sbíhají v ohnisku měřítkově až podhodnoceného kruhového náměstí, lemovaného veřejnými budovami a dominantou chrámu. Tento jádrový prostor Hubatschekova díla byl situován na nepřehlédnutelném nejvýše položeném bodě území. Dalším zajímavým prvkem navržené struktury je náměstí s parkem (dnes zvané Hvězda) a křížením komunikací s užitím klasického urbanistického motivu trojzubce.

Je zajímavé, že tento velkoryse pojatý regulační plán ještě stále počítal se zachováním torza historické venkovské osady Klíše, plochy její návsi i barokní kaple. Pro novou blokovou zástavbu měla být naopak podle Hubatschekova plánu zbořena celá východní strana zástavby návsi s velkým poplužním dvorem i dalšími usedlostmi.

V době práce na návrhu plánu bylo již rozhodnuto o budování vilové čtvrti zvané *Cottage*, realizované v podstatě na zelené louce od roku 1902, na městem odprodaných pozemcích, družstvem *Heimstätte*. Čtvrť byla určena pro ústeckou vyšší střední společenskou vrstvu. Tato část Hubatschekova návrhu byla zrealizována a do vypuknutí první světové války zde bylo vybudováno cca 45 nepříliš velkých vilových staveb v romantizujícím stylu a s folklórními motivy v soudobém duchu hnutí *Arts and Crafts*. Nutno však podotknout, že se realizovaná struktura od Hubatschekova návrhu poněkud lišila.

---

¹⁷² O této parcelaci bylo pravděpodobně za součinnosti průmyslníků rozhodnuto již dříve.

V poválečném období byl již Hubatschekův urbanistický koncept přežilý, přesto však některé jeho prvky a především geometrie navržených hlavních komunikací byly v rámci postupné urbanizace Klíše v meziválečném období respektovány. Wagnerovský motiv centrálního kruhového náměstí s kostelem a veřejnými budovami však realizován nebyl. Naopak signifikantní prvek parkového náměstí a trojzubce byl později vybudován v podobě původnímu návrhu dosti blízké a tvoří dnes jeden z nejhodnotnějších prostorů města.

Nelze tedy tvrdit, že meziválečný urbanistický vývoj Hubatschekovy vize zcela popřel. Vilová zástavba typu zahradního města byla do 30. let budována dále a dokonce v masivním měřítku, avšak severněji v části Klíše při hranicích s Bukovem a pod lesem na úpatí Střížovického vrchu. Relativně brzy však bylo při stavbě bytových domů upuštěno od Hubatschekem navrhované tradiční uzavřené blokové struktury. Došlo k tomu pod vlivem reformního hnutí, která si kladlo za cíl odstranit hygienické nedostatky tradiční blokové struktury. Zde se odehrálo mnoho nového a především ústecká komunální bytová výstavba byla v porovnání s ostatními stavebníky ve městě v hledání nových přístupů urbanistické typologie průkopníkem.

První komunální bytové domy z let 1919–1922 byly budovány na obecních pozemcích na pomezí katastrů Ústí nad Labem a Klíše při Městských sadech. Výstavbou domů mělo dojít k uzavření Hubatschekovy blokové struktury, jejíž části již byly zastavovány secesními domy v předválečném období. Jednalo se zřejmě o podnikatelské projekty, které vznikaly na atraktivních pozemcích, situovaných při hlavní ulici Palachova a s uličními fasádami orientovanými sice severním směrem, ale do parkové zeleně. Není vyloučeno, že tyto pozemky obec investorům původně poskytovala s motivací zajištění finančních prostředků do městské kasy. Ztratila tím však později šanci budovat bloky komunálních nájemných domů jako ucelenou a stylově jednotnou strukturu.

Realizovaná parcelace výstavby komunálních domů se však, na rozdíl od dříve budované zástavby, od Hubatschekova plánu v detailech liší. U první skupiny komunálních domů z let 1919–1920 bylo v rámci uzavřeného bloku namísto původně Hubatschekem navržených osmi velkoryse koncipovaných parcel nakonec vybudováno celkem jedenáct domů na šířkově úspornějších a pro dispoziční řešení praktičtějších

parcelách. U druhé skupiny domů z let 1920–1922 se realizovaná parcelace od Hubatschekova plánu lišila jen v ojedinělých případech.¹⁷³

Některé domy, situované ve středních částech bloků, byly oproti uličním čarám poněkud odsazeny. Tím došlo ke zkvalitnění parteru domu a možnosti jeho doplnění o zeleň předzahrádek. Na druhou stranu tím však byla ještě více zmenšena velikost vnitřního dvora. Byty v těchto domech, budovaných v blokové struktuře s relativně malými dvory, proto nutně trpěly hygienickými nedostatky. Především nevhodná orientace některých částí blokové struktury způsobila, že některé byty měly okna pokojů situována přímo k severu. Okna místností situovaných do dvora, především u nižších podlaží a nárožních domů, neposkytovala ani dostatečné osvětlení a možnost účinného příčného provětrání jednotlivých bytových dispozic.

Také komunální bytové domy z roku 1926 budované v ulici Na Nivách ctily do určité míry představu architekta Johanna Hubatscheka o bloku činžovních domů, jejichž přední fasády vytvářejí ucelené uliční fronty a zadní fasády jsou orientovány do dvora. Takové domy mají holé štítové zdi bez oken. Je zde však již patrná tendence rozrušení uzavřených bloků, neboť tyto domy již uzavřené bloky netvoří, ale vytvářejí spíše dlouhé ulice na struktuře rozvolněné městské periferie mnohem většího měřítka.

Paralelně byl v Ústí nad Labem užíván i jiný urbanistický koncept u trojice komunálních domů pro zaměstnance elektrických podniků z roku 1927. Tyto domy jsou řešeny v rámci struktury zahradního města jako solitéry situované po vzoru vilových staveb ve vlastní zahradě a jejich uliční fasády jsou ze strany komunikace odděleny pruhem zeleně předzahrádek. Zástavba má velmi příjemné měřítko dané nízkou podlažností a působí téměř venkovsky. Hmotová orientace budov ke světovým stranám je však stále podřízena uliční struktuře, a to bez ohledu na negativní vliv orientace domů na kvalitu bydlení. Dá se říci, že estetické požadavky byly v tomto případě ještě stále převažující.

Z urbanistického hlediska dochází v Ústí k významné události definitivního rozpuštění struktury bloku při realizaci komunálních bytových domů, situovaných mezi ulicemi Klíšská a U Panského dvora, které svým paralelním řazením objektů stejné

---

¹⁷³ A to naopak větší šířkou parcel realizovaných obecních domů.

orientace a velikosti tvoří tzv. řádkovou zástavbu. V původním Hubatschekově zastavovacím plánu zde byla ještě navržena tradiční uzavřená bloková zástavba. Podle projektu z června 1927 byly však vybudovány dva řádky, tvořené vždy čtyřmi dispozičně identickými řadovými moduly typizovaných bytových domů. Mezi jednotlivými řádky domů byly vymezeny dvojnásobné odstupové vzdálenosti, řešené jako prostorné plochy zeleně, které měly být v případě této první etapy rozděleny na úzké zahrádky mezi jednotlivé nájemníky.¹⁷⁴ Jednotlivé řádky byly na pozemku orientovány dvorními fasádami ve směru východ–západ, čímž bylo docíleno kvalitního a rovnoměrného proslunění, prosvětlení a provětrání všech bytů.

V roce 1927 šlo tedy v Ústí nad Labem o přijetí moderních urbanistických zásad, které propagovali tvůrci německých sídlišť i Le Corbusier a na mezinárodním kongresu CIAM byly tyto principy obecně přijaty v roce 1930. V ústeckém kontextu však uplatnění řádkového principu není možné přímo spojovat s ideou funkcionalistického urbanismu, který tolik oslovoval levicové české architekty v Praze. Blíže než k funkcionalismu má tento ústecký urbanistický návrh městského stavebního úřadu k prostředí německé „Nové věčnosti“, kde se stal řádkový princip oblíbený a vžil se pro něj termín *Zeilenbau*. Typologická pravidla řádkové zástavby rozvíjel v té době v Německu především architekt Otto Haesler. Z hlediska dispozičního řešení bytů měly být obytné místnosti orientovány k jihu nebo k západu a měly hledět do veřejné zeleně. Na sídlišti *Sankt-Georg-Garden* v Celle u Hannoveru z roku 1924 vytvořil Haesler obecný systém, jehož řady byly vzdáleny v optimálních odstupech kvůli osvětlení a větrání. Tento vzorec byl založen na tzv. Heiligenthalském pravidle, podle něž neměla být vzájemná vzdálenost řad menší než dvojnásobek výšky budov. Toto pravidlo se následně stalo normou, opakovanou ve všech sídlištech, budovaných v Německu mezi lety 1925–1930.¹⁷⁵ Také ústecké řady komunálních domů z roku 1927 tuto empirii evidentně ctily, neboť jejich vzájemné odstupy jsou značně prostorné a jsou větší než dvojnásobek výšky budov.¹⁷⁶

Jak bylo již v této práci zmíněno, rovněž v českém prostředí Prahy se před polovinou 20. let objevily experimenty s řádkovou zástavbou. Pravděpodobně v letech

---

¹⁷⁴ Avšak pravděpodobně k tomu nedošlo, jak je patrné z vojenských leteckých snímků. zdroj: Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad Dobruška, evid. č. snímku 5259, datum snímkování 1938.

¹⁷⁵ FRAMPTON 2004, 161.

¹⁷⁶ Vzájemné odstupy jednotlivých řad domů byly navrženy o šířce 30 m, přičemž výška budov dosahovala přibližně 13 m.

1924–1925 byla řádková urbanistická struktura uplatněna na kolonii domů státních úředníků v Dejvicích, vybudovaných podle projektu architekta stavebního úřadu hl. města Prahy Rudolfa Hraběte.¹⁷⁷ V případě ústeckého uplatnění řádkového systému na komunálních bytových domech v roce 1927 se v daném kontextu však každopádně jednalo o průkopnické řešení, které v duchu reformního hnutí umožnilo rozložit původně předpokládanou blokovou zástavbu. Je však třeba dodat, že řádková struktura nebyla v Ústí nad Labem do té doby zcela neznámou. Užívána však nebyla k budování civilního typologického druhu staveb jakým je bydlení a to ani v areálech dělnických kolonií na severu Čech. Ještě před vypracováním Hubatschekova zastavovacího plánu pro Klíši však byla uplatněna v rámci nedalekého areálu ústecké nemocnice z roku 1892¹⁷⁸, kde byly paralelně za sebou seřazeny jednotlivé nemocniční pavilóny. Jejich objem a geometrie vzájemných odstupů se navíc hmotám komunálních bytových domů z roku 1927 velmi nápadně podobají. Předobrazy řádkového urbanismu obytných staveb lze pravděpodobně hledat podle Rostislava Šváchy právě např. v provizorních nemocničních budovách první světové války či v obdobných barákových vojenských táborech.¹⁷⁹

Utvrzení v nových urbanistických koncepcích bylo s největší pravděpodobností do prostředí stavebního úřadu ústeckého magistrátu zprostředkováno zkušeností s urbanistickou soutěží na zastavovací plán území města Ústí nad Labem, které se nacházelo na nezastavěných svazích, orientovaných severně a severozápadně od městského centra. Tato soutěž byla vyhlášena jako veřejná mezinárodní soutěž na podzim roku 1927, s termínem podání návrhů do 1. března 1928.¹⁸⁰ Cílem soutěže bylo nalezení vhodného řešení návrhu sítě komunikací a struktury zástavby pro poměrně rozsáhlé území ve svažité terénní situaci. V porotě zasedly uznávané akademické kapacity starší generace jako profesor pražské německé techniky Theodor Bach nebo

---

¹⁷⁷ ŠVÁCHA, 1995, 169.

¹⁷⁸ Budovy areálu byly vybudovány podle projektu tehdejšího městského architekta (od roku 1890) Maxe Loose von Losimfeldt. Po roce 1895 přesídlil architekt do Teplic, kde provozoval soukromou praxi. Je uváděn jako autor významných teplických staveb jako je palác pojišťovny Concordia z roku 1931 nebo obytný dům v Kollárově ulici z roku 1930. zdroj: Max Loos von Losimfeldt. *Teplice-Teplitz* [online]. [cit. 2013-05-05]. Dostupné z: <http://teplice-teplitz.net/autori/karta/jmeno/13-max-loos-von-losimfeldt>

¹⁷⁹ ŠVÁCHA 1995, 169.

¹⁸⁰ *Zentralblatt der Bauverwaltung*. Berlin: Preuss. Finanzministerium, 1927, roč. 47, č. 47. Dostupné z: http://opus.kobv.de/zlb/volltexte/2008/5915/pdf/ZBBauverw_1927_47.pdf

profesor drážďanské techniky Ewald Genzmer. Členem poroty byl rovněž ústecký stavební ředitel Ernst Krob.

O soutěži informovaly centrální německé informační zdroje a nakonec se jí díky tomu zúčastnilo celkem 55 účastníků, z nichž pouze devět bylo z Československa, 38 z Německa, sedm z Rakouska a jeden návrh dorazil až z Francie.¹⁸¹ První cenou byl oceněn Otto Meffert stavební rada z Hannoveru, druhou cenu získal tým stavebního rady Theodora Goldera a městského architekta Otta z Wetzlaru, třetí cenu drážďanský tým Friedricha Hirsche a Arna Müllera.

Vítězný návrh zastavovacího plánu upřednostňoval jednoznačně rozdílnou hustotu využití území. V jižní části řešeného území a podél navrhované páteřní komunikace navrhoval výstavbu velkých obytných domů, uspořádaných v seskupených útvarech nezvykle dlouhých řad či rozvolněných bloků. Okolní území pak byla přístupná sítí komunikací, jejichž průběh sledoval vrstevnice svahu, ale tyto plochy nebyly plánem navrženy k zastavění. Návrh, který byl porotou oceněn druhým místem, byl utvářen zcela jinou koncepcí. Krajinu kobercovým způsobem pokryl zástavbou malých rodinných domků či dvojdomků s vlastními a poměrně rozsáhlými zahradami. Třetí z oceněných návrhů, který se rovněž snažil urbanizovat území jako celek, volil jakýsi kompromis. Vedle většiny plochy území, kterou rovněž pokryl strukturou rodinných domků, navrhl v polohách při centrální části města zástavbu opět velmi dlouhých řad samostatných bloků, osazených ve svahu po jeho vrstevnicích.¹⁸²

Dnes bohužel nemáme, kromě účasti studentské práce z Bauhausu Arieha Sharona¹⁸³, informace o jménech dalších zúčastněných architektů a jejich návrzích. Lze předpokládat, že se mezi tak početným množstvím projektů objevily i jiné zajímavé práce. Ač z vítězného návrhu profesora Mefferta bylo realizováno jen torzo¹⁸⁴

---

¹⁸¹ *Zentralblatt der Bauverwaltung*. Berlin: Preuss. Finanzministerium, 1928, roč. 48, č. 24. Dostupné z: http://opus.kobv.de/zlb/volltexte/2008/5945/pdf/ZBBauverw_1928_24.pdf

¹⁸² *Zentralblatt der Bauverwaltung*. Berlin: Preuss. Finanzministerium, 1928, roč. 48, č. 45. Dostupné z: http://opus.kobv.de/zlb/volltexte/2008/5966/pdf/ZBBauverw_1928_45.pdf

¹⁸³ Izraelský architekt Arie Sharon (1900–1984) vypracoval návrh regulačního a zastavovacího plánu jako svůj diplomní projekt na Bauhausu pod vedením Hanesse Meyera. Jednalo se o koncepční práci s návrhem sítě komunikací a vymezením zastavitelného území s uplatněním principu zónování.
zdroj: Zoning Plan, City of Aussig – 1929. In: *Arie Sharon* [online]. [cit. 2013-04-18].
Dostupné z: http://www.ariesharon.org/Archive/Bauhaus-and-Berlin/Zoning-Plan-City-of-Aussig/16779081_Q6xhK2#!i=1265900989&k=pTJ66cX

¹⁸⁴ Linie vítězného návrhu zastavovacího plánu Otto Mefferta z roku 1928 lze dnes z části nalézt v uliční síti a především v polouzavřené blokové zástavbě zaměstnaneckého sídliště

a severní část města má dnes především podobu panelového sídliště, byla ústecká mezinárodní soutěž podnětným počinem. Zřejmě ne jen na poli urbanismu zprostředkovala ústeckému magistrátu mnohé inspirace.

Komunální bytová výstavba v Ústí nad Labem tou dobou pokračovala na řádkovém schématu vybudováním obdobných dvou řádek domů pro zaměstnance městských elektrických podniků podle projektu z roku 1928. V rámci tzv. 1. stavební akce přibyl ještě řádek tvořený dvěma modernějšími typy domů z roku 1930. Všechny tyto domy mají zároveň plochou střechu a působily na svou dobu a v ústeckém kontextu překvapivě moderně.

Dalšímu pokračování v řádkové struktuře výstavby na tomto pruhu pozemku zabránilo v té době ještě existující stavení historického poplužního dvora, který měl být zbořen již podle návrhu Hubatschekova plánu z roku 1902, ale k jeho demolici došlo až za nacistické správy města ve 40. letech. Urbanizaci této části Klíše mezi ulicemi Klíšská a U Panského dvora tak uzavřela až dvojice panelových bytových domů ze 70. let 20. století, pro které již pochopitelně byla řádková urbanistická struktura velmi typická. Je pozoruhodné, jak jsou si jednotlivé domy, vybudované zde v rozmezí padesáti let, blízké. A to nejen z urbanistického hlediska. Tato kvalitní městská struktura s měřítkově přiměřenými a racionálně uspořádanými řádky čtyřpodlažních bytových domů s širokými vzájemnými odstupy, vyplněnými zelení tak v této části města dnes působí velmi uceleně.

V rámci státem dotované tzv. 1. stavební akce z let 1930–1931 bylo kromě zmíněné řady domů, která doplnila starší řádkovou strukturu, vybudováno deset nových domů na protějších pozemcích situovaných při ulici Klíšská. V rámci této etapy komunální výstavby zde bylo navrženo jakési pokračování řádkové struktury s orientací dvorních fasád ve směru východ–západ. Jednalo se však o její modifikaci nebo další vývojovou etapu. Mírným rozšířením vzájemných odstupů jednotlivých řádků, tvořených třemi typizovanými moduly bytových domů a doplněním této struktury o solitérní objekty na jejích okrajích došlo k vytvoření polouzavřených dvorů. Tyto plochy prostorných dvorů byly řešeny zahradnický a doplněny o dětská hřiště a plochy pro posezení. Podle autorů návrhu tak byly tyto dvory „*areálem, tvořícím*

Spolku pro chemickou a hutní výrobu, vybudovaného roku 1930 podle projektu drážďanské kanceláře Lossow und Kühne na Skřivánku Zaměstnanecké sídliště Skřivánek.

*plnohodnotný doplněk k bytům“ a tento typ zástavby s polouzavřenými dvory považovali za příhodný, neboť poskytuje „idylický a od ruchu ulice chráněný a klidný pobyt“.*¹⁸⁵

Do určité míry tak tato struktura přejímala některé kladné rysy Hubatschekova zastavovacího plánu z roku 1902, který v těchto místech navrhoval jeden velký uzavřený blok zástavby činžovních domů s rozsáhlou plochou vnitrobloku. Výrazně více se však podobala formacím polouzavřených dvorů, uplatněným pro ústeckou čtvrť Skřivánek v projektu hannoverského stavebního rady Otto Mefferta. Jeho vítězný urbanistický projekt z mezinárodní soutěže na regulační a zastavovací plán severního území Ústí z roku 1928 má s komunálními bloky na Klíši co do objemu, uspořádání i proporcí hmot mnohé společné. Je jim dokonce blíže než vlastní realizace Meffertova návrhu, která byla na Skřivánku v roce 1930 uskutečněna vybudováním zaměstnaneckého sídliště Spolku pro chemickou a hutní výrobu podle projektu drážďanské kanceláře Lossow und Kühne.¹⁸⁶

Tato městským architektem Franzem J. Arnoldem uplatněná urbanistická struktura spojení řádkové zástavby a polouzavřených bloků spolu s novým typem domu, krytým sedlovou či valbovou střechou, byla v Ústí pozitivně přijata. Byla proto dále uplatňována v rámci tzv. 2. stavební akce z roku 1931 a nakonec v této koncepci bylo s drobnou modifikací pokračováno i v rámci vůbec nejrozsáhlejší etapy meziválečné komunální výstavby – tzv. 4. stavební akce z let 1932–1933.

Článek o aktuálním stavu ústecké stavební produkce, který v listopadu 1931 přinesl ústecký deník *Aussiger Tagblatt*,¹⁸⁷ informoval, že prostřednictvím 1. a 2. komunální stavební akce pokračuje komunální zástavba na úkor původní venkovské zástavby Klíše. Komunální stavby a jejich urbanismus jinak kritický článek hodnotil dosti příznivě: „*Vnějšek obytných staveb je přirozeně vkusný, rovněž je situování jednotlivých řadových domů přizpůsobeno současným urbanistickým poznatkům.*“ Kritizována však byla především starší družstevní zástavba na Klíši, kterou od konce

---

¹⁸⁵ *Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933*, 16.

¹⁸⁶ Polouzavřené bloky zaměstnaneckého sídliště jsou v nárožích vymezeny rohovými objekty, které ve svých vnitřních koutech, orientovaných do dvora, nutně obsahují méně hodnotné bytové dispozice. Řešení, které bylo užito při výstavbě komunálních domů na Klíši je z hlediska osvětlení, oslunění a větrání bytových dispozic vhodnější.

¹⁸⁷ *Abschluß der Baubewegung in Aussig im Jahre 1931: Der Stadtteil Kleische wieder an der Spitze mit 50 Neubauten. Aussiger Tagblatt. 1931, 24. 11. 1931, s. 4–5.*

20. let s částečným využitím státní podpory a pravděpodobně také s podporou obce¹⁸⁸ budovala společnost *Gemeinnützige Bau- und Wohnungsgenossenschaft Eigener Herd G.m.b.H.* Ústecký deník ji komentoval takto: „První velký blok se svou špinavě zelenou barvou působí oproti těm později zbudovaným neforemně a nehezky. Jak zcela jinak už působí řadové domy na Schubertově náměstí¹⁸⁹ a jak vkusně a domácky působí sedm nových domů před dokončením tohoto stejného bytového družstva.“ Kritizován je zde především téměř uzavřený velký blok, vymezený dnešními ulicemi Ostrčilova, Palachova, H. Kvapilové a Sládkova, který si kromě nevhodně zvoleného měřítka pro tuto polohu v nejvýše položeném místě území zachovává mnoho nedostatků staré uzavřené blokové zástavby. Velký družstevní řadový dům, vybudovaný při dnešní ulici Ostrčilova a skupina článkem zmiňovaných sedmi domů při Sládečkově ulici jsou svým urbanismem i typologií dispozic o poznání blíže kvalitám komunální výstavby.

Je pozoruhodné, jak místní dobový tisk dokázal tyto urbanistické aspekty jednotlivých bytových staveb věcně správně hodnotit. Logicky se v krizovém období počátku 30. let. stalo téma sociálního bydlení a potažmo otázky nového urbanismu bytových staveb velmi aktuální a věnovalo se mu obecně více pozornosti. Přesto však překvapí, že lokální deník *Aussiger Tagblatt* přinesl v říjnu 1931 článek profesora Bauhausu Waltra Gropia s názvem *Moderní urbanismus: věžák nebo vlastní domek*.¹⁹⁰ Bylo to možná proto, že Walter Gropius nebyl v Ústí nad Labem zcela neznámý. Už v červnu 1924 vystoupil v Ústí jako host na druhém Dni německých stavitelů (*zweite deutsche Baumeistertag*) s přednáškou *Grundlagen für neues Bauen*, která byla otištěna v pamětním listu této akce.¹⁹¹

Článek v *Aussiger Tagblatt* byl apelací ve prospěch budování velkých obytných domů a vyjmenovával různé přednosti městského stylu bydlení navzdory trendu různých tehdejších hnutí i státní podpory, které se zhlédly v utopii, že je správné poskytnout většině obyvatel bydlení ve vlastním domku se zahradou. Prostřednictvím *Aussiger Tagblatt* tak levicově orientovaný Gropius v době, kdy byla rozestavěna největší etapa ústecké komunální bytové výstavby, hlásal: „Velkoměsto se musí stát pozitivnějším! Potřebuje podnět, který sám vyvolá jeho živoucímu organismu

¹⁸⁸ Podpora ústecké městské obce spočívala v poskytnutí pozemků, v přípravě komunikací, apod.

¹⁸⁹ Dnes se dřívější náměstí nazývá Vrchlického sady.

¹⁹⁰ GROPIUS, Walter. *Moderne Stadtentwicklung: Hochhaus oder Einfamilienheim. Aussiger Tagblatt*. 23.10.1931.

¹⁹¹ *Zweiter deutscher Baumeistertag Aussig 1924*.

odpovídající bytovou formu, která spojí maximum vzduchu, slunce a vegetace s minimem dopravní a hospodářské náročnosti. Přízemní zástavba nemůže být sama ozdravným prostředkem, logickým následkem by byl rozklad a popření města! Ne rozpad, nýbrž rozvolnění je ale cílem! Tyto požadavky dokáže mnohapatlažní dům naplnit. Proto patří jeho příspěvek k nejnaléhavějším zadáním bytové výstavby. Stavme obytné věžáky a zastavěné území se stane zahradou!“

Z urbanistického hlediska vyčnívá v rámci souboru meziválečné ústecké komunální bytové výstavby etapa z let 1931–1933, vybudovaná v tzv. 3. stavební akci při ulicích Na Vlnovce a Mezidomí. Tato část zástavby byla tedy obcí budována s podporou státu souběžně s výše popsanou strukturou. V roce 1930 se zdálo, že ideální urbanistický typ byl nalezen právě ve struktuře s polouzavřenými bloky. Pro 3. stavební akci však byl v tomto krátkém časovém období v roce 1931 navržen další nový typ bytového domu, neboť rozvolněnou blokovou strukturu nebylo možné na pozemcích, určených pro následující etapu výstavby, dále rozvinout. Jednalo se o protáhlé a svažité návrší, kde bylo třeba na krátké vzdálenosti překonat výškový rozdíl cca 15 m. V zastavovacím plánu z roku 1902 se architekt Johann Hubatschek s touto situací vyrovnal přechodem blokové struktury v rozvolněnou solitérní zástavbu. Záměrem sociálně demokratického vedení ústecké městské obce však v souladu se systémem státní podpory výstavby bylo pokračování v budování pouze velkých bytových domů s malými byty. Muselo být proto užito nového a z ekonomického hlediska racionálnějšího typu stavby s jedním traktem, určeného pro jižní orientaci svahu. Těmto požadavkům nejvíce vyhovoval moderní typ pavlačového domu, který umožnil otočení orientace řádkové struktury ve směru sever–jih, a tím zastavění rozsáhlého pozemku v nepříhodné terénní situaci. Navrženy proto byly dvě rovnoběžné linie souvislých řádků, tvořených typizovanými pavlačovými domy, monumentální délky 238 a 207 m. Na první pohled se tyto prosté blokové stavby expresivně vlní ve tvaru písmene S, racionálně však svou křivkou po vrstevnici sledují modelaci terénu. Vzájemný odstup staveb tvoří přístupovou komunikaci a zahrady. Z urbanistického hlediska se jedná o vysoce racionální a experimentální uplatnění moderních urbanistických poznatků v duchu funkcionalismu.

Tyto linie bloků, tvořené až 14 domy-moduly, vytvářejí z urbanistického hlediska jakousi superstrukturu, jejíž vlastností je městotvorný účinek. V oficiální

magistrátní brožura z roku 1933¹⁹² se k tomu píše: „*Pavlačové domy jsou jedinečností svého řešení a masového seskupení v rozsáhlý stavební element tvořeny střídáním klidu a rytmu. Tyto domy nesou z vnějšku charakter bytových částí¹⁹³ ve větším rozsahu než obyčejně, a stávají se proto dílem urbanistického dokončení¹⁹⁴“.*

Arnoldův text tedy přímo odkazuje na typologii volně stojícího bloku, který je tvořen donekonečna opakovanou univerzální jednotkou, jak ji uplatnil v roce 1929 v návrhu sídliště *Rothenberg* v Kasselu opět Otto Haesler.

Rovněž v tomto případě můžeme inspiraci pro takový výrazný urbanistický experiment v ústeckém prostředí hledat v návrzích z mezinárodní soutěže na regulační a zastavovací plán severní části města z roku 1928. Velmi dlouhé řady domů se severojižní orientací uspořádané ve svahu na rovnoběžných úzkých terasách se objevily např. v návrhu drážďanského týmu Hanse Friedricha Hirsche a Paula Arno Müllera, který byl porotou oceněn třetím místem. Formace dlouhých řad bloků, avšak v poněkud jiném kontextu polohy a orientace ke světovým stranám, byla užita i v kompozičně nejvýznamnější části vítězného návrhu Otto Mefferta z Hannoveru.

V souvislosti s těmito ústeckými komunálními domy z let 1931–1933, které se expresivně vlní městským prostorem, si připomeňme obdobně rozsáhlé monumentální a kompozičně výrazné urbanistické struktury realizované v té době v Německu. Patrně nejznámější je urbanistická kompozice, která byla v letech 1925–1927 vybudována jako jádro berlínského velkosídliště *Brizt (Groß-Siedlung Brizt – Hufeisensiedlung)*, architektem Brunem Tautem. Expresivní kompozici ve tvaru podkovy, v jejímž jádru je ukryta vodní plocha, tvoří 26 třípodlažních domů-modulů. Neméně působivá je např. rozsáhlá kruhová kompozice, vybudovaná v letech 1929–1930 podle projektu městského architekta Huberta Rittera na sídlišti v Lipsku (*Siedlung Rundling* v Lößnigu). Formace vytvořená civilními komunálními bytovými domy je zde složena ze tří kruhů, z nichž vnější kruh má průměr 300 m.¹⁹⁵ Tato urbanistická gestikulace, která zdánlivě připomíná renesanční plány ideálních měst, je dnes považována za symbol ideálů Výmarské republiky. Tak jako nová města renesanční epochy zůstávají

---

¹⁹² *Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933.*

¹⁹³ V originále: „*Wohnbestandteile*“.

¹⁹⁴ V originále: „*Ein Bauwerk städtebulicher Vollendung*“.

¹⁹⁵ *Rundling (Leipzig)* [online], *Wikipedie* [cit. 2013-04-18].

však tyto absolutní kompozice nejpůsobivější jen na mapách či při pohledu z letadla.¹⁹⁶ Vnímáno z horizontu chodce či obyvatele bytového domu se čitelnost vizuálně efektního urbanistického konceptu s velkým měřítkem urbánních prostor často vytrácí.

Zkušenost s expresivně se vlnícími řadami dlouhých domů zůstala v kontextu urbanismu ústecké komunální výstavby jen epizodou. Zástavba domů s nejmenšími byty pro chudé, budovaných v závěrečné fázi ústecké meziválečné komunální výstavby v rámci státem dotované tzv. 5. stavební akce z let 1936–1938, pak z hlediska urbanistických koncepcí jen obecně navazuje na zkušenosti a poznatky z předešlých etap. Jednotlivé domy, vybudované v této etapě, představují spíše solitérní intervence a na území městské části Klíše tvoří ucelené urbanistické soubory.

V roce 1936 navržený záměr sídliště s desítkou velkých typizovaných třípodlažních pavlačových domů, situovaných při ulici Za Válcovnou, byl nakonec realizován pouze v torzu, při ulici Textilní. Původní plán však uspořádal jednotlivé budovy podél nově vytyčené komunikace do jedné řady s relativně malými vzájemnými odstupy. Další domy pak rovnoběžně zakládaly druhou kratší řadu. Orientace domů ke světovým stranám byla navržena severojižní. Přičemž strana s pavlačí a vstupem měla být orientována k severu. Rozsáhlý stavební pozemek byl situován v mírně se svažujícím terénu na úpatí Střížovického vrchu a nově vytyčená komunikace Za Válcovnou převzala oblé zakřivení jeho vrstevnic. Navržená urbanistická struktura tak do určité míry připomínala princip spojitě křivky komunálních pavlačových domů z předešlých let.

Z urbanistického hlediska je však třeba upozornit na skupinu čtyř domů, které byly, v rámci komunální 5. stavební akce v roce 1938, dostavěny na území městské části Krásné Březno, mezi dnešními ulicemi Nový Svět a Matiční. Při jejich návrhu došlo, stejně jako v roce 1927 v Klíšské ulici, k užití čistě racionální řádkové urbanistické struktury. V tomto případě byl navíc v podstatě funkcionalistický urbanistický koncept zkombinován se sociálně radikální typologií pavlačového domu. Urbanistický vývoj sociálně demokratického typu ústecké komunální bytové výstavby tímto projektem dospěl ke svému závěru. Nová nacistická správa města nadále již jen

---

¹⁹⁶ Právě rozvoj aviatiky možná souvisel s touhou urbanistů moderny experimentovat. Příznačná je v této souvislosti fotografie vzducholodi *Zeppelin* pořízená ze střechy ústeckých pavlačových domů (viz obrazová příloha).

poskytovala své pozemky pro stavby venkovsky malebně utvářených struktur preferovaného „heimatstilu“ národního socialismu.

4.2 Typologie a vybavení komunálních staveb

Vedle experimentů v urbanismu lze u souboru komunální bytové výstavby v Ústí nad Labem sledovat v relativně krátkém meziválečném období rovněž překotný vývoj vnitřních bytových dispozic i celkového typologického a konstrukčního řešení bytových domů. Standardy vybavení bytových domů a jednotlivých bytů se naopak v Ústí příliš nerozvíjely a právě technickou úroveň vybavení komunálních projektů lze spíše považovat za opožděnou.

První komunální bytové domy, budované v Ústí nad Labem v blokové struktuře v blízkosti Městských sadů podle projektu z dubna 1919, měly zpravidla čtyři nadzemní podlaží s byty. Ale k bydlení byla ještě užívána i část podkroví a suterénu.

Geometrie relativně malých a úzkých uzavřených bloků, daná starším zastavovacím plánem navrženou uliční strukturou, ztěžovala možnost typizace jednotlivých bytových domů. Přes to, v rámci první skupiny realizované v letech 1919–1920 (*Baublock – A*), byla z úsporných důvodů uplatněna typizace opakováním jednoho dispozičního typu projektu pro všechny pravidelné obdélné parcely. Zcela atypicky však musely být půdorysně řešeny četné nárožní domy.

Dispozice charakteristického typu bytového domu byla řešena jako dvoutrakt. Dům byl vzhledem k malým rozměrům bloku nepřiliš hluboký, jen cca 11 m. A široký byl 16 m tak, aby zde bylo možné situovat vždy dva byty na podlaží. Mělká hloubka domu si netradičně vyžádala otočení domovního schodiště a jeho řešení jako jednoramenného v půdorysném tvaru písmene U. Schodiště bylo v každém patře osvětleno balkónem, přístupným z úzké mezipodesty. Jednotlivé byty měly relativně pohodlnou podlahovou plochu cca 65 m² a vedle kuchyně (cca 12 m²) se samostatnou spíží, sestávaly ze dvou pokojů, orientovaných vždy do ulice (18,5 a 20 m²). Dále z předsíně (cca 7 m²), samostatné toalety a velmi malé koupelny (1,6 m²), vybavené pouze sprchou. Kuchyň, spíž, předsíň a toaleta měly okno orientované směrem do dvora, a byly tedy přímo osvětleny a větrány. Vytápění bytu bylo tradičně řešeno lokálními topidly, situovanými v každém pokoji. Kuchyň byla rovněž vybavena kuchyňskými kamny.

Z dispozičního hlediska se tedy jednalo o kvalitně vyřešené byty, které až na velmi malé rozměry, přímým způsobem neosvětlené koupelny bez vany neměly

z tehdejšího hlediska podstatné nedostatky. Ty spočívaly, jak bylo již v předchozí kapitole konkrétně uvedeno, především v urbanistických aspektech tradiční sevřené blokové zástavby. Při porovnání parametrů tohoto bytu s příklady hlubokých dispozic pražských bytových domů té doby, publikovanými ve studii Pavla Janáka z roku 1933,¹⁹⁷ lze tyto rané ústecké komunální dispozice zhodnotit velmi kladně.

V suterénu ústeckého typového komunálního bytového domu z roku 1919 byla však ještě situována bytová jednotka (cca 25 m²), sestávající pouze z jednoho pokoje a kuchyně. Především zde však byla zřizována společná domovní prádelna a samostatné sklepní kóje pro jednotlivé nájemníky. Část sklepa byla vymezena pro skladování uhlí a část pro skladování zeleniny. Také v podkroví byly, s okny orientovanými směrem do vnitrobloku, navrhovány ještě dva malé byty. Celá polovina půdorysu podkrovního prostoru byla však rozdělena na půdní kóje mezi nájemníky.

Z konstrukčního hlediska měly tyto domy zděnou svislou nosnou konstrukcí. Všechny stropy byly však řešeny ze železobetonu. Sedlová střecha měla tradiční dřevěnou konstrukci vaznicové soustavy. Schodišťové stupně byly zhotoveny kamenicky.

Domy v nárožních polohách, novou bytovou výstavbou dotvářené blokové struktury, byly rovněž řešeny dvoutraktově, vždy se dvěma byty na patro. Jejich domovní schodiště byla však dispozičně navržena již tradičněji. Byty však byly v nárožních domech podstatně větší, se třemi až čtyřmi pokoji. Prostornější koupelny měly vany a některé z velkých bytů byly vybaveny šatnami a při kuchyních dokonce pokojíky pro služky. V žádném případě se tedy u takových luxusních bytů nemohlo, vzhledem k panující kritické sociální situaci bytové nouze, hovořit o sociálním typu bydlení. Velké nájemné luxusní byty však v případě těchto nárožních poloh městského bloku, situovaného při nové městské třídě a parku, byly adekvátním technickým i investorským řešením. Tyto první komunální domy byly budovány bez podpory státu a nájemné muselo být stanoveno, byť s ohledem na novou legislativu k ochraně nájemníků, v podstatě tržně tak, aby se investované prostředky do městské kasy mohly v reálném časovém horizontu vrátit. Tyto nové domy tedy sice zvýšily nabídku bytů ve městě, jejich výstavba ovšem nebyla funkčním nástrojem pro řešení panující bytové nouze.

---

¹⁹⁷ JANÁK 1933.

Byty v navazující komunální etapě blokové zástavby (*Baublock B–D*), realizované pro finanční potíže se zpožděním v letech 1920–1922, avšak rovněž podle projektů z roku 1919, byly pak dispozičně zcela totožné.

Až u etapy komunální výstavby z roku 1926 je možné v Ústí hovořit o úplné typizaci komunálního bytového domu, neboť byl městským stavebním úřadem navržen nový jednotný typ komunálního bytového domu. Ten byl v následujícím roce uplatněn pro výstavbu sedmi objektů, budovaných v katastru Ústí nad Labem a Krásné Březno. Všech 56 nově vybudovaných komunálních bytů už bylo bez výjimky zcela stejných. Typizací výstavby bylo dosaženo snížení investičních nákladů nejen ve fázi přípravy stavby (např. snížením ceny projektu stavby a nákladů na výběr stavební firmy), ale především při její realizaci (snadnější je výroba typizovaných komponentů stavby, zhotovení systémových ověřených detailů, snazší organizace a řízení stavby apod.). Typizace však nutně přinesla větší nároky na projektovou přípravu při hledání toho nejvhodnějšího a univerzálně fungujícího dispozičního řešení. Požadavky na účelnost a zároveň cenovou dostupnost bytových dispozic nabývaly proto nového rozměru. Vypracována byla tedy nová univerzální typová projektová dokumentace (výkresy půdorysů, řezu a pohledů ve standardním měřítku 1:100), která neobsahovala popis konkrétního určení místa stavby. Údaje o konkrétní stavbě, s určením stavebního pozemku, specifikoval v praxi ústeckého stavebního úřadu napříště jen samostatný situační výkres. Typizace umožňovala také přehlednost a možnost snadnějšího účetního a statistického zpracování dat o připravované výstavbě, což bylo rovněž třeba v souvislosti s hledáním sofistikovanějších nástrojů na financování projektů a zejména s pokusy o získání státní podpory.

Plány architekta Franze J. Arnolda z února 1926 tedy v rámci typizace navrhují, oproti předchozí etapě ústecké komunální bytové výstavby, podstatnou změnu v uspořádání bytů. Zachována však zůstala dvoutraktová koncepce a symetrické umístění dvojice bytů na podlaží. Rovněž byl z předchozí etapy z roku 1919 převzat počet čtyř nadzemních podlaží domu. Nové a úspornější městské domy však už nemají byty v půdním prostoru ani nezdravé byty ve sklepě, s podlahou pod úrovní terénu. Půdorysné řešení nových městských domů převzalo i relativně úzkou hloubku budovy, necelých 10 m. To umožnilo navrhovat hygienicky přijatelné prostory, které nebyly příliš hluboké, a mohly být tedy vhodně prosvětleny denním světlem

i sluncem. Parametr hloubky traktu hrál velkou roli především v uzavřené blokové zástavbě, kde se jím, díky zhoršeným světelným podmínkám a případné nepříhodné orientaci ke světovým stranám v rámci bloku, regulovalo nebezpečí přílišné tmavosti obytných místností. V urbanistické struktuře této komunální stavební etapy z roku 1926, kdy byla uzavřená struktura bloku již rozrušena a domy na urbanisticky nesourodém průmyslovém předměstí tvořily jen souvislé řady uličních front, byla navržená mělká hloubka traktu vědomým projektantovým krokem ke kvalitnímu dispozičnímu návrhu.

Dvouramenné domovní schodiště bylo půdorysně orientováno kolmo na fasádu a bylo situováno při uliční straně, stejně jako okna osvětlující prostor schodiště a vstup do domu. Došlo tím ke snížení půdorysné plochy společných domovních komunikací, především na úrovni vstupního podlaží domu. Tato dispoziční změna byla přímou reakcí na urbanistickou reformu bloku, neboť v uzavřeném blokového uspořádání bylo nezbytné, situovat schodiště směrem na méně kvalitní stranu vnitřního dvora. Šířka nového typu komunálního domu, čítající rovných 14 m, byla oproti staršímu typu domu z roku 1919 mnohem menší. Jednotlivé byty tedy musely mít o pokoj méně, a měly být úspornější a dostupnější i sociálně slabším vrstvám společnosti, což odpovídalo komunálnímu politickému programu sociálních demokratů. Nový komunální byt byl rozvržen na cca 46 m² celkové podlahové plochy a sestával z pokoje (21,4 m²), kuchyně (15,25 m²), předsíně (2,2 m²), jakéhosi polyfunkčního prostoru koupelny (cca 6,5 m²) a z něho přístupné samostatně oddělené toalety (cca 1,2 m²). Tento funkčně dosti specifický prostor koupelny je v originálním plánu nazván jako „Spüle“¹⁹⁸ a byl, vedle toalety, jediným prostorem s vodovodním a kanalizačním připojením v bytě. Díky dřezu byl určen jednak k umývání nádobí a zároveň plnil funkci koupelny, neboť byl vybaven koupací vanou. Byt byl nově doplněn rovněž balkonem. Jeho především hospodářské určení prozrazuje fakt, že byl přístupný právě z prostoru koupelny.

Až na předsíní byly všechny prostory bytu přímo osvětleny a větrány okny. Také prostor předsíně byl však nepřímě osvětlen vnitřním oknem, a to prostřednictvím koupelny. Okno pokoje bylo orientováno na uliční fasádu, ostatní okna do dvora.

Vytápění tohoto nového komunálního bytového typu bylo řešeno lokálními topidly na uhlí, situovanými v pokoji. Kuchyně byla vybavena kuchyňskými kamny

---

¹⁹⁸ Německý výraz *Spüle* je možné do češtiny přeložit jako „dřez“. Německé podstatné jméno *Spülen* má význam „oplachování“, sloveso *spülen* potom významy: vypláchnout, omýt, oplachovat, opláchnout.

a koupelna kamny lázeňskými, určenými pro lokální ohřev teplé vody. Nový bytový dům měl ve společném prostoru schodišťových podest při vstupu do bytů situován shoz na odpad a popel, který se vybíral ve sklepním podlaží. Tam byla situována i společná prádelna, rozdělená na dvě části a vybavená přímým přístupem na dvůr pro sezónní sušení a bělení prádla. Dále zde byl navržen sklep pro skladování uhlí. Půdní prostory sloužily k sušení prádla a zčásti byly rozděleny na samostatné kóje jednotlivých nájemníků.

Z dispozičního hlediska se tedy jednalo o dobře fungující byty. Z dnešního pohledu však lze problematicky vnímat navržené funkční sloučení umývání nádobí a kuchyňských procesů vyžadujících vodu s funkcí osobní hygieny, které běžně plní samostatná koupelna. Navržená velikost místnosti kuchyně napovídá, že se s ní počítalo jako s místností obytnou.

Z konstrukčního hlediska měl tento dům zděnou svislou nosnou konstrukci. Všechny stropy a konzoly balkonů byly však řešeny ze železobetonu. Schodišťové stupně byly kamenné. Sedlová střecha měla tradiční dřevěnou konstrukci vaznicové soustavy.

V listopadu 1926, tedy v době, kdy byly tyto domy kolaudovány, navrhl městský stavební úřad také jiný typ komunálního bytového domu, který byl konkrétně určen pro zaměstnance městských elektrických podniků. Celkem pět těchto domů bylo vybudováno v následujícím roce 1927. Projektová dokumentace je na rozdíl od plánů předchozího typu domu zpracována v odlišné grafice a rukopisu a je opatřena podpisem vedoucího stavebního úřadu, stavebního ředitele Ernsta Kroba. Jak bylo v předchozích kapitolách uvedeno, jednalo se o soliterně situované domy v zahradách. Tato zástavba navazovala na urbanismus zahradního města severní části Klíše, kterému se podřizovalo rovněž tehdy budované přilehlé družstevní sídliště.¹⁹⁹

Tento dům v zahradě byl navržen jako podsklepený, se dvěma bytovými podlažími a podkrovím. Na podélném obdélném půdorysu o rozměrech cca 10 x 23 m byla v dvoutraktovém uspořádání atypicky navržena čtveřice dvoupokojových bytů o velikosti cca 40 m². Tyto byty jsou však dispozičně řešeny spíše stavitelským způsobem. Nejsou vybaveny koupelnami, oba pokoje mají nevhodně stejné proporce

---

¹⁹⁹ Sídlíště bylo budováno od roku 1923 společností *Gemeinnützige Bau- und Wohnungsgenossenschaft für Aussig und Umgebung G.m.b.H.* se sídlem v Ústí nad Labem.

a kuchyně jsou průchozí. V rámci ústecké komunální bytové výstavby se jedná o ojedinělý případ typologicky podprůměrného řešení. Ani po podrobnější analýze návrhu dispozice tohoto domu nelze pochybovat o tom, že se nejedná o pokračování ve vývoji ústeckých komunálních bytů. Tento dispoziční typ nenavazuje na předchozí kvalitně řešené koncepce a nestal se ani dalším vývojovým článkem. Lze ho naopak považovat za potvrzení skutečnosti, že na ústeckém stavebním úřadě nebyl kvalitní návrh dispozice samozřejmostí.

Tím kýženým pokračujícím článkem ve vývoji ústeckého komunálního bydlení se stal projekt bytového domu z června 1927, který měl být jako typizovaný řadový modul realizován v rámci nově vytyčené řádkové zástavby při Klíšské ulici. Návrh stavby byl poprvé autorizován městským stavebním radou Franzem J. Arnoldem. Plochostřechý dům je čtyřpodlažní a pouze částečně podsklepený. Návrh dispozice přímo navazuje na předchozí poznatky v osvědčeném dvoutraktovém půdorysném uspořádání s mělkou hloubkou domu (rovných 10 m), dvěma byty na podlaží a umístěním i orientací domovního schodiště. Rovněž šířka domu s cca 14 m zde zůstala zachována. Oproti staršímu typu domu z roku 1926 se zde však, díky přeskupení vnitřní bytové dispozice a částečnému vysunutí schodiště v jakýsi vstupní rizalit, podařilo zvětšit velikost bytů o cca 6 m² na celkových cca 52 m². Tato zdánlivě nepodstatná změna v půdorysné výměře bytu však umožnila nově vyřešit byt funkčně a prostorově jako třípokojový. Ze společného domovního schodiště se do bytu vstupuje předsíní (4 m²), ze které jsou účelně přístupné všechny další místnosti bytu. Výměry místností jsou vhodně velikostně diferencované, kuchyně je sice nejmenší (10,5 m²), avšak díky zapuštění kuchyňských kamen v nice prakticky využitelná rovněž jako jídelna. Větší z pokojů hraje roli hlavního obytného prostoru a případně i ložnice (18,5 m²). Menší z pokojů může rovněž plnit roli ložnice nebo dětského pokoje (13,1 m²). Takový malometrážní byt je prakticky obyvatelný i rodinou s dětmi. Úzká koupelna (4,2 m²) je vybavena vanou a lázeňskými kamny a je v ní integrována rovněž toaleta. Byty jsou vybaveny prostornou venkovní lodžii (cca 5 m²), která tentokrát již vhodněji provozně navazuje na kuchyň. Vytápění bytů je však stále řešeno lokálně kamny na uhlí.

Částečné podsklepení domu je rozvrženo jako samostatné kóje nájemníků, určené pro skladování uhlí na otop. Rozsáhlé podkrovní podlaží, které díky ploché střeše zaujímá výškově neomezenou plnou podlažní plochu, je určeno k praní a sušení

prádla. Jsou zde navrženy dvě samostatně oddělené prádelny a část prostoru je vymezena pro půdní kóje nájemníků. Pro polovinu dispozice bytového domu, resp. jen pro každé tři byty, je tedy navržena samostatná prádelna a sušárna, což se však jeví jako zbytečně předimenzované.

Všechny místnosti bytu, vyjma předsíně, jsou přímo větrány a osvětleny okny. Díky vhodné orientaci domu ke světovým stranám a velkorysým odstupovým vzdálenostem jednotlivých řad domů v rámci řádkové struktury se rovněž podařilo všechny místnosti bytu kvalitně proslunit. Jedná se tedy o velmi dobře zvládnuté typologické řešení.

Toto řešení bylo uplatněno u prvních dvou řádků při Klíšské ulici na všech 48 vybudovaných komunálních bytech, ale již v dubnu 1928 bylo dále Arnoldem prověřováno na plánech pro pokračování výstavby na schématu řádkové struktury. Další byty měly být určeny pro zaměstnance komunálních elektrických podniků. Původní návrh z června 1927 však co do účelnosti pozdějšími variantami překonán nebyl. Pro každou připravovanou řadu domů rozpracoval Arnold novou dispoziční variantu. Varianta označená jako „*Type A*“ znamenala v podstatě návrat k tradičnímu bytu s větší obytnou kuchyní a jedním pokojem menšího rozměru, který mohl sloužit už jen jako ložnice nebo dětský pokoj. Druhá varianta označená „*Type B*“ proporce obytné kuchyně a pokoje naopak vyrovnala, ale zvýhodnila vždy jeden z bytů na podlaží připojením dalšího pokoje. Velikost jednotlivých bytů na podlaží se potom lišila, větší třípokojový byt měl výměru 58 m² a menší dvoupokojový byt pouze 45 m². U obou variant byly navíc zcela zrušeny lodžie.

Inspirací k návrhu nového přístupu k typologii bytového domu byla pro Franze J. Arnolda v roce 1927 bezesporu berlínská sídliště Bruna Tauta. Jeho dispoziční řešení šestibytového typu domu z roku 1926, určené pro velkosídliště *Britz* v Berlíně-Neuköllnu, je Arnoldovu návrhu nápadně podobné. Taut ho pro dva třípokojové byty na podlaží rozvrhl na nepatrně menším půdorysném modulu 9,4 x 13,2 m ale dospěl zde jak k vysunutí schodiště tak i ke sdružené předsazené lodžii. Jeho bytové domy měly rovněž tři obytná podlaží a čtvrté servisní pod plochou střechou.²⁰⁰ Arnoldovo provozní schéma je však poněkud propracovanější a uživatelsky praktičtější. Vysunutím

---

²⁰⁰ Sechsfamilienhaus Typ 1, Großsiedlung Britz in Berlin-Neukölln: Bruno Taut. *Deutsches Dokumentationszentrum für Kunstgeschichte - Bildarchiv Foto Marburg* [online]. [cit. 2013-05-11]. Dostupné z: <http://www.bildindex.de/dokumente/html/obj20556486#/home>

koupelen a změnou orientace vstupní chodby dosáhl žádoucího přímého napojení všech pokojů z bytové chodby. U berlínských bytů tomu tak nebylo. Arnoldovo dispoziční řešení tak nelze považovat za pouhou kopii berlínské práce Bruna Tauta.

Konstrukčně byly nové ústecké domy navrženy tradičně se zděnými svislými nosnými stěnami. Většina stropů a konstrukce střechy byly dřevěné trémové konstrukce, pouze strop pod podkrovním prostorem s prádelnou byl navržen jako železobetonový. Betonové byly rovněž desky schodišťových podest a lodžii. Schodišťové stupně byly však tradičně kamenné.

Nový a významný impulz pro přehodnocení dispozičního typu ústeckého komunálního bytového domu přišel v roce 1930 se zákonem o státní podpoře malobytových sociálních domů. Podpořeny však mohly být pouze projekty, které navrhovaly byty o velikosti obytných prostor (pokoje a kuchyně) do 40 m², čemuž dosavadní ústecké dispoziční varianty nevyhovovaly. V květnu 1930 tak Franz Josef Arnold navrhl nový a ekonomicky úspornější typ domu, který měl se dříve ověřenými schémata jen málo společného. Nebylo již ekonomicky únosné budovat při takto malých bytech jen dva byty na podlaží, a tak se Arnold snažil umístit na podlaží hned dva páry bytů, čímž se stavba stávala hospodárnější. Jedno schodiště tak obsluhovalo v každém patře čtyři byty, a v celém domě tedy celkem 16 bytů. Poprvé bylo však nezbytné rozšířit hloubku domu na 11,6 m. Také šířka půdorysu domu musela být úměrně zvětšena na cca 23,5 m. Zato obvyklé dvoutraktové řešení se zdálo také pro tuto situaci vyhovující. Klíčový problém však představovalo vyřešení způsobu umístění a konstrukce schodiště. Řešení bylo nalezeno v uplatnění jednoramenného typu schodiště, vsazeného v příčném směru do jádra dispozice domu. Prostor schodiště byl pak osvětlován a větrán nepřímou přes okna čtveřice lodžii jednotlivých bytů. Bylo tak nalezeno jakési křížově symetrické a z kresličského hlediska až k dokonalosti dovedené řešení. Ve srovnání se zmiňovaným lichým výsledkem Ernsta Kroba, který v roce 1926 řešil úlohu s podobným zadáním osmibytové dispozice, představuje Arnoldova kompetentní typologická práce neporovnatelné dílo.²⁰¹

---

²⁰¹ Pravděpodobně Franz Josef Arnold navrhl ve stejné době dům s obdobnou, avšak poněkud méně zajímavou osmibytovou dispozicí pro bytovou výstavbu družstva *Gemeinnützige Bau- und Wohnungsgenossenschaft für Aussig und Umgebung, r.G.m.b.H.* z Ústí nad Labem, která měla být realizována na pozemcích poskytnutých městem v sousedství komunálních

Celková půdorysná plocha jednotlivých bytů činila cca 47 m², všechny byty byly zcela shodné. Jednotlivé byty byly ze schodišťového prostoru přístupné předsíní (3,45 m²), z ní se vstupovalo na lodžii (2,9 m²), do koupelny s umyvadlem a vanou (4,56 m²) či do samostatně řešené toalety (1 m²). Dále se z předsíně vstupovalo do obytné kuchyně (18 m²) a teprve z ní bylo možné vstoupit do pokoje (20,6 m²), který byl využíván jako ložnice. V parapetu kuchyňského okna byla integrována větraná spíží skříň. Pokoje, toaleta i předsín byly přímo osvětleny i větrány. Pouze koupelna byla osvětlena nepřímo, prostřednictvím prosvětlovacího pruhu, umístěného nad dveřmi a přes celou šířku místnosti. Nedostatkem řešení tedy byla nemožnost přirozeného větrání koupelny a nepřístupnost pokoje z chodby, ale pouze přes kuchyň.

Domy byly podsklepeny v celé půdorysné ploše, ve sklepě byly vybaveny prádelnami a skladovacími prostory pro uhlí. Podkroví pod valbovými střechami bylo primárně určeno pro sušení prádla a pro rozdělení na skladovací kóje nájemníků. Zřejmě právě skutečnost, že pro sušení prádla jsou podkrovní prostory nejlepším a nejlevnějším řešením, vedla k rozhodnutí vrátit novým komunálním bytovým domům šikmé střechy a tradiční dřevěné vaznicové konstrukce krovu. Připomeňme, že v plochostřechých domech předchozího typu z roku 1927 muselo být po berlínském vzoru pod plochou střechou vybudováno v podstatě celé servisní podlaží s prádelnou i prostorem pro sušení prádla. Tyto domy pak byly jen částečně podsklepeny. Zřejmě se však tato praxe neosvědčila.

Poprvé byl nový dispoziční typ šestnáctibytového domu uplatněn v rámci tzv. 1. stavební akce v letech 1930–1931. První dva řadově spojené domy této etapy však musely doplnit započatou plochostřechou řádkovou strukturu při ulici Klíšská. Typizovaný projekt tak byl v srpnu 1930 upraven²⁰² a tyto domy byly realizovány na místo se šikmými střechami jako plochostřeché. Vznikl tak mimoděk jakýsi přechodný typ domu pouze se 14 byty, neboť na úkor dvou bytů byly pod plochou střechou zřízeny

---

domů v katastru Klíše. Z původně předpokládaného rozsahu pěti domů byly s podporou státního příspěvku z roku 1932 realizovány dva domy v ulici Klíšská s č. p. 417 a 418.

zdroj: Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, kartony č. p. 417-418 v k. ú. Klíše.

²⁰² Je zachována původní typová dokumentace z května 1930. Sedlová střecha objektu je červenou tužkou škrtnuta. Dále jsou zde uloženy již upravené prováděcí výkresy ze srpna 1930.

zdroj: Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 620 v k. ú. Klíše.

nezbytné prádelny a sušárny. Byla jim však nově obětována jen polovina plochy podlaží. Vybudováním domu s plochou střechou v rámci formace budov řádkové struktury bylo tak dosaženo jednotné kompozice. Určitou anomálií, pro kterou již není tak snadné najít vysvětlení, je plochostřechá řada dvou domů (č. p. 648 a 649 v katastrálním území Klíše), která ze západu uzavírá formaci domů krytých sedlovými střechami, vybudovaných v rámci tzv. 2. stavební akce. Tuto disharmonickou situaci dokonce komentoval i dobový tisk, který ji považoval za omyl.²⁰³ Je však možné, že se předpokládalo pokračovat západním směrem v řádkové urbanistické struktuře ve formě domů s plochou střechou.

Jinak byl původní šestnáctibytový typ domu v rámci ústecké komunální bytové výstavby počátku 30. let vůbec nejčastěji uplatňovaným, neboť byl považován za dispozičně racionální a ekonomicky úsporný. Byl nasazen v rámci tzv. 1. i 2. stavební akce a nakonec, po zkušenosti s pavlačovými domy, i v rámci tzv. 4. stavební akce. Tyto domy byly tedy budovány v období největší komunální stavební konjunktury mezi lety 1930 a 1933. Popis konstrukce tohoto domu a výkresy vč. detailního rozkreslení vybavení bytu byl, spolu s jinými vzorovými mezinárodními příklady, publikován v roce 1935 v katalogu *Ausstattung der Kleinwohnung*, vydaném Mezinárodním svazem pro bytovou péči z Frankfurtu nad Mohanem v souvislosti s Mezinárodním kongresem bytové péče, konaném v Praze v červnu 1935.²⁰⁴ Publikování podrobnějších informací o objektech, než jaké je dnes možné vyčíst z archivní projektové dokumentace či z prohlídky domů, je badatelsky velmi cenné. Ve stávajícím stavu jsou všechny interiéry bytů pozměny pozdějšími modernizacemi a autentické vnitřní povrchy se uvnitř více než osmdesát let nepřetržitě obývaných bytů nezachovaly.

Z publikace se tedy dozvídáme, že tyto domy byly v obytných pokojích a ložnicích nejčastěji vybavovány masivními dřevěnými vlýskovými podlahami, kladenými na rybinu. Někdy též bylo údajně užíváno linoleum. V předsíních, koupelnách, toaletách a rovněž na společných schodišťových podestách bylo nejčastěji užíváno tradičních cementových i teracových dlaždic, kladených nakoso. Ještě dnes

---

²⁰³ Abschluß der Baubewegung in Aussig im Jahre 1931: Der Stadtteil Kleische wieder an der Spitze mit 50 Neubauten. *Aussiger Tagblatt*. 1931, 24. 11. 1931, s. 4–5.

²⁰⁴ INTERNATIONALER VERBAND FÜR WOHNUNGSWESEN FRANKFURT AM MAIN. *Ausstattung der Kleinwohnung: Band 1+2: Texte + Bilder*. Stuttgart: Verlag Julius Hoffmann, 1935.

jsou v domech zachovány tyto tradiční cementové dlažby, tvořící šachovnice v černých a bílých odstínech. Podlahy balkonů byly řešeny jen cementovou mazaninou. Obklady stěn v koupelnách tehdy však realizovány nebyly. Okna obytných místností byla dřevěná špaletová, okna toalety pak jednoduchá. Dveře byly dřevěné se třemi horizontálními kazetami, zárubně byly rovněž dřevěné, obložkové. Schodišťová zábradlí bývala ocelová, vyrobená jednoduše zámečnický z tyčoviny a pásoviny. Pozoruhodná na vnitřním vybavení domů jsou však dekorativní ukončení dřevěných schodišťových madel, která jsou opatřena jakýmsi vyřezávanými hlemýždi.²⁰⁵

Byty byly opět vybaveny pouze kamny na uhlí. V koutech pokojů stávala kamna, v kuchyních kuchyňské sporáky a v koupelnách lázeňská kamna se sprchou, určená k lokálnímu ohřevu teplé vody. Toalety byly vybaveny splachovací záchodovou mísou s horní nádržkou. V koupelnách bývaly smaltované koupací vany a keramická umyvadla.

Z konstrukčního hlediska se jednalo o konstrukci se zděnými svislými nosnými stěnami. Stropy nad všemi místnostmi byly navrženy z keramických stropních tvarovek, kladených do železobetonových nosníků. Betonové byly rovněž konzoly lodžii včetně jejich zábradlí. Strop pod podkrovím a konstrukce krovu byly tradiční, dřevěné. Schodišťové stupně byly zhotoveny jako betonové prefabrikáty.

Typologicky specifickou skupinu komunální bytové výstavby v Ústí nad Labem tvoří typ pavlačového domu. V německy psaných dobových textech je pro pojmenování nově budovaných pavlačových domů užíván termín *Laubenhaus* nebo *Laubenganghaus*, přičemž výraz *Laube* lze do češtiny přeložit jako loubí, podloubí, besídka nebo kolonáda. Českému výrazu pavlač je přitom nejbližší německý termín *Außengang*. Označení *Außenganghaus* pro moderní pavlačové domy užíval např. Ernst May ve Frankfurtu nad Mohanem.²⁰⁶ Pro potřeby této práce je užíván výraz „pavlačový dům“, neboť volba jiného výrazu by byla spíše matoucí. Přesto je zajímavé zmínit se v rámci této poznámky o jazykové nuanci. Jsou-li ústecké pavlačové domy

---

²⁰⁵ Tento vysoce dekorativní prvek se u komunálních bytových domů pravidelně objevuje od roku 1926 a nespočítá zřejmě s architektonickým návrhem, ale byl zřejmě běžným lokálním řemeslným projevem.

²⁰⁶ KÜHN 1998, 193.

v negativním kontextu v dobových německy psaných textech porovnávány s pavlačemi starých domů, je pejorativně užíván výraz „Pawlatsche“.²⁰⁷

Jak vyplývá z autorské zprávy Franze Josefa Arnolda, nebyl pavlačový typ domu, navržený v roce 1931 pro specifickou terénní situaci, prvním záměrem vybudovat v Ústí nad Labem moderní racionální dům s pavlačí. Údajně už v roce 1919 byl na podnět Leopolda Pözlza stavebním úřadem městské radě předložen projekt pavlačových domů, který však tehdy nebyl přijat k realizaci. K myšlence se tak údajně opět na podnět starosty Pözlza na stavebním úřadu vrátili při přípravě tzv. 3. stavební akce. Ve spolupráci s městským úředním lékařem Theodorem Gruschkou a Ernstem Krobem byl navržen první ústecký projekt moderních pavlačových domů.²⁰⁸

Plány pavlačové budovy vypracoval v únoru 1931 stavební rada Franz J. Arnold.²⁰⁹ V kontextu jeho dosavadní práce se jednalo o zcela nové řešení dispozice, konstrukce i provozu bytového domu, které umožnilo poprvé přímo osvětlit a větrat všechny obytné i technické prostory bytu. Dům měl pět nadzemních a jedno podzemní podlaží (pouze z části zahloubené ze strany přístupové komunikace). Poslední podlaží, kryté plochou střechou, sloužilo však jen jako servisní. Jednotlivé byty byly přístupné z pavlačí, obsluhovaných schodišti, ukrytými v představených hmotách. Jediné schodiště obsluhovalo obvykle na každém patře po šesti bytech.

Konstrukční uspořádání budovy bylo tedy navrženo jako jednotrakté. Jakousi osu druhého „falešného“ traktu tvořily sloupy železobetonové skeletové konstrukce, které však byly ukryty ve dvojitéch mezibytových příčkách. Hloubka traktu byla zvolena 8 m, jednotlivé bytové jednotky proto byly rozvrženy na čtvercovém modulu o rozměru 8 x 8 m. Celková podlahová plocha typizované malobytové jednotky činila cca 51 m². Z kryté železobetonové konzoly pavlače se vstupovalo do předsíně (4,3 m²), ze které byla dále přístupná obytná kuchyně (18,3 m²), toaleta bez umyvadla (1,65 m²) a spíž (1,65 m²). Z kuchyně, vybavené dřezem a kuchyňskými kamny, bylo

---

²⁰⁷ Tento německý výraz je termínem, který byl převzat do rakouské němčiny z češtiny, kde se v Čechách. *Pawlatsche* jsou přitom fenoménem historické činžovní zástavby Vídně, Budapešti i Prahy 19. století.
zdroj: Pawlatsche [online], *Wikipedia* [cit. 2013-04-06].

²⁰⁸ FRANZ JOSEF ARNOLD. *Laubenhäuser der Stadt Aussig*. 1933. Překlad textu tvoří přílohu této práce. Originál strojopisu je uložen v Archivu města Ústí nad Labem, 1325–1945, karton č. 943.

²⁰⁹ Projekt, vypracovaný ve standardním stavebním měřítku 1:100, byl pro kresličské zjednodušení zhotoven se zanedbáním linií křivek jako pravouhlé schéma.

pak možné vstoupit na lodžii (4,35 m²) a do pokoje (21,6 m²), užívaného spíše jako ložnice. Teprve na pokoj pak byla na konci provozního schématu dispozice bytu navázána koupelna (5,8 m²), vybavená vanou a umyvadlem.

V nejnižším podlaží byly situovány prádelny a sklepní kóje pro skladování uhlí. Pod střechou byly opět navrhovány sušárny prádla a skladové kóje. Jednotlivé bloky řadových pavlačových domů byly v krajích doplněny přízemními přístavky, které byly určeny pro umístění provozoven s obchody a službami pro obyvatele domu.

Konstrukčně se jednalo o stavbu s výraznějším použitím železobetonových konstrukcí. Beton byl kromě základů a podzemní části stavby užít především na vnitřní ztužující řady sloupů. Stropy byly zhotoveny opět z keramických tvarovek, kladených do železobetonových nosníků. Většina svislých nosných konstrukcí však byla tradičně zděná. Schodišťové stupně byly prefabrikované. Vnitřní vybavení bylo provedeno v totožném standardu jako předešlá etapa z roku 1930 s kamny na tuhá paliva. Zároveň však byl v domech zaveden i plyn.²¹⁰

Již v době schvalování stavebního záměru se objevily kritické hlasy, které přirovnávaly navrhovaný nový typ domu ke starým a nechvalně známým pavlačím historických činžovních domů 19. století. Dokladem o probíhající veřejné diskusi na toto téma je např. článek, který otiskl *Aussiger Tagblatt* dne 14. 9. 1932²¹¹, tedy v době výstavby domů. Noviny zhodnotily, že „volba typu stavby jednoznačně působí jako ne zrovna hodná doporučení“. Jako „nevhodnou odlišnost“ hodnotily také způsob situování stavby na pozemku, který prý působí jako „zcela ojedinělý“. Pochybnosti a negativní reakce prý byly proti této stavbě vznášeny už v době schvalování stavby, teď však „když jsou stavby téměř dokončené, musí být všem jasné, že se jedná o návrat ke starým pavlačím“²¹². Článek kritizuje, že se více dalo na konstrukční jednoduchost, která se promítá do příhodnější ceny stavby, ale že otevřené chodby se spíše hodí pro jiné mírnější klimatické poměry. Také se v kritice připomínají časté negativní střety nájemníků na společných pavlačích. Další kritika se týkala samozřejmě ploché střechy, jejíž technické řešení údajně není ještě v našich podmínkách „dostatečně ozkoušeno“.

---

²¹⁰ FRANZ JOSEF ARNOLD. *Laubenhäuser der Stadt Aussig*. 1933.

²¹¹ Aussigs neue Kleinstwohnungen: 208 Wohnungen in acht Häusern. – Sind Lauben. *Aussiger Tagblatt*. 1932, 14.9.1932, s. 3.

²¹² V originále: „Die Aussiger Laubenganghäuser bedeuten eine Rückkehr zur sogenannten Pawlatsche“.

Noviny upoutala také nezvyklá velikost domů, jsou prý „gigantické a nelze je přehlédnout jinak než z velkého odstupu“. Negativně byla rovněž hodnocena zvolená orientace domů ke světovým stranám, díky ní se při vlnícím se půdorysu některá okna domů ocitají přímo na návětrné severní straně. Není proto divu, že se město snažilo na takovou kritiku reagovat obhajobou. Máme o tom několik dokladů. Největější je zmíněný vlastní Arnoldův strojopis, vzácně dochovaný v ústeckém městském archivu.²¹³ Arnold vysvětluje, že tento nový stavební typ domu s loubím (*Laubenganghaus*) nemá být srovnáván s dříve budovanými pavlačovými domy (*Pawlatschen-Häuser*). Takovým nesprávným zjednodušením se prý opomíjejí jedinečné urbanistické i provozní vlastnosti tohoto typologického druhu stavby. Vyzdvihoval její schopnost vhodně reagovat na danosti stavebního pozemku a mělkou stavební hloubku domu, která umožňuje výhodnou orientaci obytných místností ke světovým stranám. Tyto požadavky se u starých pavlačových domů podle Arnolda dostatečně neřešily. Teprve u nových pavlačových domů jsou údajně zcela a plně uskutečněny tyto jinde těžko dosažitelné hygienické požadavky. Pro pochopení Arnoldova přístupu k návrhu a k seznámení se s otázkami, které si kladl, je zde třeba ocitovat některé jeho úvahy: „*Tento nový projekt svou dimenzí a urbanistickou monumentální velikostí vyčnívá vysoko nad dřívější ústecké stavební akce... Projekt tohoto nového neobvyklého druhu vznikl ve spojení s novodobými stavebními materiály a novodobým architektonickým řešením... V těchto bytech spočívá něco z idey malých rodinných domků. V pavlačovém domě s otevřenou chodbou přece nakonec není uskutečněno nic jiného než jakási nad sebou uspořádaná kolonie domků, jejíž chodníky jsou jednoduše rozsunuty po výšce... Schodiště slouží jen jako přístupové cesty ve vertikálním směru pro chodby v pavlačích, které jsou vlastně uvažovány jako chráněné chodníky s ukončením ve schodišti a jen jako přístupy k bytům, jako jakési horizontální přivaděče.*“²¹⁴

V této souvislosti je možné jako analogii zmínit starší text Karla Heraina, Ladislava Sutnara a Ladislava Žáka ze soutěžního textu brožury „O bydlení“ z roku 1929: „*Domovní řada jest vlastně seskupením malých rodinných domků – bytů vedle*

---

²¹³ FRANZ JOSEF ARNOLD. *Laubenhäuser der Stadt Aussig*. 1933.

²¹⁴ Tamtéž.

*sebe a nad sebou seskupených, jest velikým úlovým domem, kde byt tvoří jeho buňku.*²¹⁵

V jiném ústeckém textu, v brožuře, která byla vydána k příležitosti dokončení tzv. 4. stavební akce v prosinci 1933, se těmto domům věnuje podstatná část textu i grafické přílohy. Kromě již zmíněných Arnoldových myšlenek se lze zde dočíst, že: „*Obyvatelnost nad sebou a paralelně seřazených bytů, jejichž hlavní součásti jsou zaplaveny sluncem, vzduchem a světlem, je racionálně vzato velmi příznivá.*“²¹⁶ Ještě v roce 1938, v přípravě nevydané knihy o komunálních aktivitách v Ústí, si Leopold Pölzl u tématu pavlačových domů z roku 1931 neodpouští v textu poznámku, že se jedná o typ domu, který je přece „*všem odborníkům v republice známý*“²¹⁷. Má tedy zřejmě potřebu pavlačové domy ještě obhajovat.

Uplatnění pavlačového typu domu v rámci tzv. 3. stavební akce ústecké komunální bytové výstavby však neznamenal pouze epizodní zkušenost s tímto sociálně radikálním typologickým druhem stavby. Pavlačové domy se naopak měly stát východiskem pro závěrečnou etapu sociálně demokratické ústecké bytové výstavby. Prokázalo se to po teprve tříleté odmlce, kdy byla bytová stavební činnost, pro jiné komunální investice zcela utlumena. Impulzem dalšího vývoje komunálního bydlení bylo vydání novely zákona o stavebním ruchu dne 31. 3. 1936,²¹⁸ která zavedla státní podporu výstavby specifického typu domu, určeného k bytové péči o chudé.²¹⁹ Vydání tohoto zákona předcházela jednání v ministerské komisi, snad poprvé za účasti architektů. Podrobnosti přípravy zákona se dozvídáme z článku Jana Gillara: „*Bytová komise, svolaná z popudu pana ministra sociální péče Ing. Nečase, sebrala množství cenného materiálu a bedlivě sledovala vývoj malobytové otázky. Cennými přínosy přispěli brněnští architekti, kteří dnes mohou mít jednu z nejlepších zkušeností, ježto město Brno může se pochlubit skutečně plánovitou výstavbou. Prvá maximální hranice velikosti bytu byla stanovena na 24 m². Tato zřejmě malá hranice byla, z popudu Dr.*

---

²¹⁵ HERAIN, Karel, Ladislav SUTNAR a Ladislav ŽÁK. O bydlení. *Výtvarné snahy*. 1929–1930, XI, č. 1, s. 3–8.

²¹⁶ *Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten* 1933, 14.

²¹⁷ PÖLZL 1938, 99.

²¹⁸ Předpis 65/1936 Sb. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. [cit. 2013-04-14]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=65&r=1936>

²¹⁹ Přičemž zákon upřesňoval, že „*za chudou se považuje osoba, která vzhledem ke svým majetkovým, důchodovým a rodinným poměrům není s to, aby si opatřila byt*“.

*Fierlingera z ministerstva veř. prací a prof. Krohy, zvětšena o celých 10 m², tj. úhrnem na 34 m². Nevím, zdali i tato plocha postačí a nečeká-li tyto byty osud poválečného stavitelství.*²²⁰

Zavedena byla rovněž nová a přísnější kritéria pro návrh dispozičního řešení podporovaných bytů. Zákon je specifikoval takto: „*Nájemné domy pro chudé osoby musí obsahovat pouze byty o jedné obytné místnosti s podlahovou plochou této místnosti nejvýše 24 m². Byt o jedné obytné místnosti nepozbývá této své povahy, obsahuje-li mimo příslušenství další místnost s podlahovou plochou do 10 m².*“²²¹ Už v květnu 1936 byly na základě těchto požadavků Franzem J. Arnoldem vypracovány plány pro nové bytové domy pavlačového typu s plochou střechou. Tyto domy už nebyly řešeny jako univerzální jednotka, určená ke spojování v nekonečný řetězec. Byly koncipovány tradičně jako jeden velký dům, tvořící objemnou 45 m dlouhou hmotu. Ta byla v ose symetrie doplněna tradičně pojatým dvouramenným schodištěm. Schodiště však již netvořilo samostatnou předsazenou hmotu, ale bylo integrováno uvnitř traktu budovy. Arnold v květnu 1936 zpracoval hned dvě varianty typizovaných domů, přičemž jedna varianta řešila šestipodlažní a druhá čtyřpodlažní alternativu. Poslední podlaží bylo vždy řešeno jako ustoupené²²² a bylo určeno, jak bylo zvykem, k sušení prádla. Sklepní prostory pak obsahovaly čtyři samostatné prádelny a kóje pro skladování uhlí.

Dispozičně se navržená variantní řešení vzájemně nepřilíhla. U vyššího domu, s byty v pěti podlažích, byla navržena pavlač průběžná po celé délce fasády. U nižšího domu, s byty ve třech podlažích, nedobíhala pavlač do krajů. Na úkor hloubky pavlače tam byla hmota domu zalomena ve formě mělkého křídla či rizalitu, a mohly tak být plošně zvětšeny krajní bytové jednotky. Konstrukčně byl tento nový pavlačový dům opět řešen jako jednotrakt s výrazně menší hloubkou traktu, pouhých 6,85 m.²²³ Světla šířka pavlače byla rovněž o čtvrt metru menší. Celková podlahová plocha bytů činila cca 27 m². Obytný prostor o zákonem regulované podlahové ploše (cca 23,5 m²) byl tvořen obdélnou buňkou o rozměrech cca 4,9 x 3,9 m, doplněnou o kuchyňskou niku o půdorysných rozměrech cca 2,3 x 2 m. Tyto byty byly dále

²²⁰ GILLAR, Jan. Obytný nájemný dům. *Stavitel*. 1936, XVI, č. 1, s. 4–6.

²²¹ Zákon č. 65/1936 Sb. Hlava V, O bytové péči o chudé, § 58

²²² V souladu s požadavky nového zákona č. 65/1936 Sb. Podle § 29 mohly být budovány budovy o nejvýše pěti patrech. Nad nejvyšším přípustným patrem mohlo být vybudováno ještě ustoupené podlaží, v plošném poměru nejméně dvě ku třem. Vyšší budovy by pak musely být vybaveny výtahem.

²²³ Oproti 8 m, užitým při návrhu pavlačového typu domu z roku 1930.

vybaveny pouze předsíní (2,6 m²), přístupnou z pavlače, spíží (0,3 m²) a samostatnou toaletou (0,85 m²). Vlastní koupelny v bytech ani navrhovány nebyly. Koncové krajní byty, ve variantě nižšího domu, byly na úkor pavlače zvětšeny o komoru s podlahovou plochou 10 m².²²⁴ Díky pavlačovému uspořádání byly všechny místnosti v takto řešeném bytě přímo větrány a osvětleny, navržená dispozice se tak stala doslovným grafickým přepisem požadavků na bydlení pro chudé dle nového zákona.

Z konstrukčního hlediska byly budovy řešeny velmi jednoduše, svislé nosné konstrukce byly standardně zděné. Stropy byly vybudovány z keramických tvarovek a železobetonových nosníků. Podesty a ztužující věnce, tvořící překlady, byly rovněž železobetonové. Ploché zastřešení bylo tvořeno mírně spádovanou dřevěnou nosnou konstrukcí. Schodišťové stupně byly prefabrikované.

Typová varianta vysokého domu byla určena pro hustěji zastavěné polohy blíže centra města. Byla užita jen jednou, jako prototyp dokončený v roce 1937, při realizaci domu se 40 byty v Resslerově ulici na Klíši. Varianta nižšího domu s 25 byty, s jejímž početnějším nasazením se počítalo především při urbanizaci periferní části města při dnešní ulici Za Válcovnou, se mezi lety 1937–1939 dočkala minimálně osmi realizací, především na území městské části Krásné Březno.

Typologický druh pavlačového domu v Ústí nad Labem pochopitelně nevznikl. Tento tradiční typ 19. století naopak v době sociální výstavby 20. a 30. let minulého století zažíval renesanci. Četné meziválečné experimenty s pavlačovými domy je možné doložit v zahraničí i v Československu.

Časopis *Výtvarné snahy* publikoval v roce 1928 projekt deskového bytového domu ideální dělnické kolonie francouzského architekta André Lurčata z roku 1925.²²⁵ Koncept měl podobu velkého sedmipodlažního dvojitého domu s celkem 48 poměrně prostornými třípokojovými byty přístupnými z pavlačí. V přízemí domu byla situována vybavenost. Schodiště s dvojicí výtahových šachet tvořilo solitérní hmotu, umístěnou v ose symetrie mezi jednotlivými hmotami budov.

V roce 1927 navrhlo architektonické oddělení Bauhausu pod vedením Hannese Mayera pětici pavlačových domů pro Siedlung Törten v Desavě s celkem

---

²²⁴ V ústeckém městském archivu v dochovaných originálních plánech architekta Arnolda byly následně provedeny ještě korektury, spočívající ve zjednodušení dispozice zrušením dveří pro původně samostatnou malou spíží komoru a rovněž ve vyškrtnutí polopříčky, původně vhodně vymezující kuchyňskou niku.

²²⁵ *Výtvarné snahy*. Praha: Prometheus, 1928, X., s. 121.

90 byty velikosti 48 m².²²⁶ Nejrozsáhlejší kompaktní zástavba tvořená pavlačovými domy s byty o výměře 40 m² byla zřejmě vybudována v Hamburku ve čtvrti Dulsberg podle návrhu architekta Paula Franka z roku 1927.²²⁷ Rovněž ve Frankfurtu nad Mohanem bylo koncem 20. let vybudováno několik pavlačových domů na sídlištích Westhausen, Praunheim a Hellendorf, které byly např. společným dílem architektů Ferdinanda Kramera a Eugena Blanca nebo i Marta Stama. Tvůrce „Nového Frankfurtu“ Ernst May však hodnotil tento typ skepticky a obecně preferoval spíše úsporný typ rodinných řadových domů s vlastní zahradou. Moderní vícepodlažní domy však nezavrhoval a odmítal jejich přirovnávání s někdejšími typem nájemných kasáren, zvláště když jejich podlažnost bude omezena jen na tři až čtyři podlaží. Bezvadná urbanistická poloha, kterou lze dosáhnout zvláště zástavbou v řadách, měla podle Maye poskytnout modernímu nájemnému bytu kvalitní osvětlení a výhled do pásů zeleně mezi domy. Jako nevýhodu vícepodlažního bytového domu však May obecně vnímal jakousi odloučenost každé rodiny díky schodišti a chybějícímu přímému propojení bytu se zahradou. O typu pavlačových domů uvažoval v roce 1930 takto: *„Příležitostně se v posledních letech u vícepodlažní zástavby setkáváme s výstavbou domů s venkovní chodbou (které jsou omylem nazývány pavlačové domy). Tyto domy mají naproti obvyklému typu nájemného domu tu výhodu, že člověk z každého bytu dosáhne ven, a cítí se proto psychologicky i uvnitř bytu volněji. Avšak dům s venkovní chodbou si nákladově stojí po důkladných propočtech v lepším případě stále o 8–10 % draže než nájemný dům s byty při schodišti, a proto už jen z těchto důvodů není vhodné jeho užití obecně doporučit“*.²²⁸

Při rešerši dobových příkladů uplatnění pavlačových domů a reakcí na ně je vhodné se rovněž zmínit se o kontroverzním pavlačovém domě z Vratislavy, architektů tamějšího městského stavebního úřadu Paula Heima a Alberta Kemptera, který byl ve své době publikován a dosti kriticky diskutován. Tento pavlačový dům byl vybudován v rámci Vratislavské výstavy *WUWA*²²⁹, kterou v roce 1929 uspořádala slezská pobočka

---

²²⁶ Die Laubenganghäuser von Hannes Meyer: Erbaut 1929–30. In: *Bauhaus Dessau Stiftung* [online]. [cit. 2013-04-07]. Dostupné z: <http://www.bauhaus-dessau.de/index.php?Die-Laubenganghauser-von-Hannes-Meyer>

²²⁷ Laubenganghäuser Dulsberg. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-07]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Laubenganghäuser_Dulsberg

²²⁸ KÜHN 1998, 193.

²²⁹ „Wohnung und Werkraum“

německého Werkbundu z iniciativy a pod investorskou patronací správy města. Jednalo se o čtyřpodlažní dům na pravidelném obdélném půdorysu s přízemím určeným pro dílny a třemi podlažními s byty. Dům řešil 12 menších bytů o velikosti 48 m² a šest větších bytů o velikosti 60 m². Dispozice bytů byly vzorově obměňované, ale ve své podstatě dosti tradiční a jednoduché a stejnou proporcí u ložnic a obývacího pokoje dokonce zpátečnické. Celkově byl dům chválen pro efektivitu komunikací, kvalitní větrání díky otevřené pavlači a funkčnímu využití.²³⁰ Značnou kritiku ale získal za pavlačové schéma, které se pro dané klimatické podmínky údajně nehodilo, a především za nevhodnou orientaci pavlačí se vstupy do bytů k západu – obytné prostory bytu tak byly odvráceny k východu. Záměrem architektů však byly pavlače jako společné balkóny, tedy kromě komunikace jako prvek kolektivního bydlení.

Zřejmě nejbliže k Ústí nad Labem byly mezi lety 1930–1931 budovány pavlačové domy v Drážďanech v areálu sídliště Trachau (*Großsiedlung Dresden-Trachau*) z roku 1930²³¹. Autorem těchto domů byl architekt Hans Richter²³². Dva cca 125 m dlouhé pavlačové bytové domy s orientací fasády s pavlačí k severu obsahovaly byty ve třech podlažích. Každý z domů měl pouze tři schodiště řešená stejně jako u ústeckého typu domu z roku 1931 v rámci samostatné předsazené hmoty před vlastní pavlačí. Každé ze schodišť obsluhovalo na jednom patře cca 20 bytů. Otevřené pavlače byly navrženy jako průběžné po celé délce bloku. Jednotlivé byty měly podlažní plochu 43 m². Na jižní fasádě byly orientovány obývací pokoj (15 m²) a samostatně oddělený pokoj ložnice (10 m²). Na severní straně u pavlače byly situovány dětský pokoj (6 m²), předsíň (3,3 m²), kuchyně propojená s obývacím pokojem (5,25 m²) a koupelna. V této extrémně úzké koupelně vybavené pouze toaletou a umyvadlem už nebylo místo na vanu ani sprchu. Je zajímavé, že tyto drážďanské Richterovy moderní domy byly rovněž konstrukčně řešeny extrémně levně jako zděné s dřevěnými trámovými stropy.

---

²³⁰ Díky v přízemí navrženým dílnám, čímž lépe než jiné objekty na výstavě splňoval motto výstavy.

²³¹ *Die Großsiedlung Dresden-Trachau* 2000, 56-59.

²³² Hans Richter (1882–1971) byl rodák ze Šluknovska, studoval na liberecké průmyslovce a spolu s F.J. Arnoldem na drážďanské akademii u profesora Bestelmeyera. Svými stavbami v duchu nové věčnosti ovlivnil především Drážďany (vodní věž v Hellerau z roku 1925, Haus Garten z roku 1929, pavilony v areálu Muzea hygieny z 1930), vybudoval však rovněž několik pozoruhodných staveb na severu Čech (dům Paluert z roku 1925 ve Varnsdorfu, vila Palme v Krásné Lípě).

zdroj: Hans Richter (Architekt) [online], *Wikipedia* [cit. 2013-05-05].

V kontextu meziválečného Československa byl typ pavlačového domu opět užíván už ve 20. letech, i když jeho uplatnění zůstávalo jevem zcela okrajovým. Typologie pavlačového domu, jako všeobecně známý motiv činžáků 19. století, teprve čekala na svou revizi a nové masivnější uplatnění. Jak již bylo v této práci uvedeno, také s pavlačovými domy experimentoval v Praze jako jeden z prvních architekt stavebního úřadu hl. města Prahy Rudolf Hrabě. Tohoto prvku užil např. pro blok městských sociálních domů při Novovysočanské ulici z let 1924–1925.²³³ V jedinečné studii „*Sto let obytného domu nájemného v Praze*“ architekta Pavla Janáka publikované v časopise *Styl* v roce 1933²³⁴ zmiňuje autor dosti pochvalně pavlačové řešení dispozice na příkladu jiného domu ze stavební akce města Prahy z roku 1927. Jedná se o dům v ulici Na Bulovce, tvořící část uzavřeného bloku, vybudovaný podle návrhu městských architektů Zubatého a Houšky. Janák hodnotí navržené prostory jako „*vesměs dobré, šířkové. Každý byt má předsíň, kloset a spíž, vše je dokonale osvětleno. Je to možno jen pavlačovou soustavou domu. Dobrý lidský typ domu s jednoprostorovým typem bytu, který podle statistiky je nejlidovější potřebou – a je nejméně stavební; žel, je v posledním stavebnictví úplně ojedinelý. Třeba srovnati s příklady posledních let, aby bylo zřejmo, že malý byt lze hospodárně a zdravě získat jen v pavlačovém domě.*“ Janák tehdy netušil, že se pavlačový typ domu vbrzku prosadí a v rámci pražské komunální výstavby domů s nejmenšími byty sehraje podstatnou roli.

Nejvýraznějšího a zároveň nejmasivnějšího uplatnění dosáhl pak v tuzemsku pavlačový typ domu jistě v realizacích Františka Alberta Libry. Tento architekt hledal možnosti využití pavlačového typu domu v sociální bytové výstavbě souběžně s Rudolfem Hrabětem. Zřejmě poprvé užil motivu pavlače na domech pro státní zaměstnance na Podolském nábřeží z let 1924–1927, kde se však nejednalo o její typické nasazení v jednotraktové domovní dispozici jako jediné komunikace. Jinak prvek jakési „nepravé“ pavlače užil Libra rovněž v rámci svého velkého polouzavřeného bloku bytových domů ve Vršovicích (mezi ulicemi Bulharská a Ruská v Praze 10) z let 1925–1926. Teprve ve 30. letech ve spojení s jazykem a požadavky funkcionalismu uplatnil Libra typologii pavlačového domu nejvýhodněji. Jeho projekt, realizovaný spolu s Jiřím Kanem v letech 1935–1937, např. v ulici Obětí 8. května v Krči, nebo v roce 1936 v Osadní ulici v Holešovicích, podle Rostislava

---

²³³ ŠVÁCHA 1995, 170.

²³⁴ JANÁK 1933, 15.

Šváchy²³⁵ zřejmě nejvíce vyhovoval zadání soutěží, vypsanych v roce 1930 pražskou obcí a Ústřední sociální pojišťovnou. Smyslem soutěží bylo nalezení ideálního projektu domu se zdravými a levnými minimálními byty (s obytnou plochou cca 25–40 m²), které budou dostupné i těm nejchudším společenským vrstvám. Švácha o Librově dispozičním řešení pavlačového domu míní, že se „*tento trojtrakt pavlačové komunikace, obytné kuchyně s hygienickým příslušenstvím a obytné prostory s lehkou ložnicovou příčkou stal stěží překonatelným typem*“.²³⁶ Nevýhody pavlačového typu, jako některými obyvateli pocíťovaný nedostatek soukromí, neobyvatelnost v zimě a přílišné stínění v létě, pobízely jiné zúčastněné architekty v soutěžích k rozvíjení dosud známých typů v komplikovanější formy, např. pětitraktového uspořádání, které však již opět nedosahovaly přednosti Librova prostého dispozičního řešení s přirozenou schopností provětrávání a osvětlení a vysoké úspornosti v konstrukci i počtu schodišť. Pražské soutěže ale přinesly rovněž zcela nové typologické návrhy, např. dům s mezonetovými byty v projektu z roku 1930 architektů Kamila Ossendorfa, Richarda F. Podzemného a Antonína Tenzera, se zasklenými pavlačemi v každém druhém patře. Obdobné pavlačové domy jako Librovy v Krči a v Holešovicích byly ještě na samém konci 30. let vybudovány rovněž v Praze-Libni při ulici U Školičky, podle soutěžního návrhu architektů Františka Míška, Josefa Chochola a Richarda F. Podzemného.

V souvislosti s pavlačovými domy Františka A. Libry je zde vhodné zmínit, že se tento architekt zabýval otázkami sociálního bydlení také přímo v severočeském regionu, v rámci výstavby sociálního bydlení z Hornického stavebního fondu Ministerstva veřejných prací. V roce 1932 zrealizoval funkcionalistický pavlačový dům v Oseku pro 31 rodin a obdobný dům v dnes již v důsledku hnědouhelné těžby zaniklých Břežánkách u Duchcova. Dispozičně byly tyto jednotlivé hornické byty řešeny velmi podobně jako jeho pražské domy.²³⁷

Rovněž přímo v Ústí nad Labem byly v druhé polovině 30. let, pravděpodobně podle příkladu komunálních domů a není vyloučeno, že rovněž za spolupráce F. J. Arnolda, budovány typologicky obdobné pavlačové domy jako komunální Arnoldův typ z roku 1936. Např. ústeckým koncernem Spolku pro chemickou a hutní výrobu byly pro

---

²³⁵ ŠVÁCHA 1995, 341.

²³⁶ Tamtéž.

²³⁷ Hornický dům v Oseku. In: *Teplice-Teplitz: Architektura na severu Čech* [online]. [cit. 2013-04-07]. Dostupné z: <http://teplice-teplitz.net/stavby/karta/nazev/66-hornicky-dum-v-oseku>

zaměstnance továrny vybudovány hned čtyři velké pětipodlažní pavlačové domy, situované při ulici Klíšská.²³⁸

Závěrem této kapitoly, věnované především typologii ústeckých komunálních staveb, je vhodné se také zamyslet nad obecnými nedostatky budovaných sociálních bytů. Přednosti těchto projektů jsou zcela zřejmé a spočívají ve snaze učinit v sociální bytové výstavbě skutečný a efektivní nástroj k potírání bytové nouze, která zužovala především velká průmyslová centra. K těm v roce 1930 město Ústí nad Labem se svými 88 000 obyvateli²³⁹, jako průmyslová základna republiky, s jedním z nejvýznamnějších chemických koncernů, bezesporu patřilo. Citelně pociťovaná bytová nouze proto vyžadovala přijetí typologických druhů bytových staveb, které nutně nemohly vyhovovat ideálním představám o bytové kultuře. Z poměrně kvalitních a velikostně přiměřených bytových dispozic 20. let se tak s nástupem hospodářské krize ve 30. letech vyvinula velmi radikální typologická řešení. Jako takový extrémní projev lze označit ústeckou komunální výstavbu konce 30. let, která v souladu se státní podporou byla schopna produkovat již jen buňky existenčního minima bez koupelen.

I v těchto extrémně malých bytech však pobývaly celé rodiny s dětmi, a sociální stránka bydlení tak byla velice tvrdá. Absence dětského pokoje však byla problémem u všech komunálních bytových projektů meziválečného období. Architekti proto s podporou různých teoretických a sociologických studií hledali možnosti, jak v rámci ekonomicky nutné výstavby malometrážních bytů naplnit základní lidské potřeby.²⁴⁰ Pražský architekt Jan Gillar se proto již v soutěžním projektu na obytnou kolonii v Ruzyni v roce 1931 pokoušel zmenšenou plochu bytů nahradit jakousi denní společnou místností, určenou dětem na hraní. V roce 1936 pak napsal: „*Touto denní plochou, kterou prof. J. Kroha později nazval sociálním prostorem, měla by být podle mého přesvědčení opatřena každá stavba určená k bydlení pro chudé. Tato plocha jest snad na prvý pohled zbytečná, ale uvažujme, jakou proměnu prodělala dřívější kuchyně, kde se pralo, jak zřízením společné prádelny kuchyně ubrala na ploše. Jsem přesvědčen, že přiměřeným zvětšením příslušenství a kolektivních zařízení dosáhlo by se velmi podstatné zlepšení bytové úrovně, aniž by bylo třeba značně zvětšovat zastavěnou*

---

²³⁸ Jedná se o objekty č. p. 2077, 2052, 2051 a 2057 v katastrálním území Ústí nad Labem.

²³⁹ HORSKÁ 2002, 197.

²⁴⁰ Jak již bylo v této práci uvedeno, předními teoretiky minimálního bydlení byli v Československu Karel Teige a Jiří Kroha.

*plochu a zvyšovati náklad.*²⁴¹ V tomto sociologickém aspektu kvality bydlení však ústecká komunální bytová výstavba pokroku nedosáhla. Ani v náznaku se v návrzích ústeckých komunálních budov či v příležitostně zveřejňovaných doprovodných textech sociálně demokratického vedení městské správy nesetkáváme s reflexí levicové koncepce kolektivního domu. Sovětskými vzory inspirované kolektivní vize Karla Teigeho však tou dobou nebyly akceptovatelné ani pro pražské dělnické komunistické bytové družstvo Včela. Podobně s nimi nepochodil ani Walter Gropius v Berlíně, jehož názory o obytném bloku budoucnosti jako beztřídního systému určeného pro komunitní bydlení se koncem 20. let posunuly nalevo od postoje tamějších sociálních demokratů.²⁴²

Zdá se, že až příliš pozornosti bylo v ústeckých komunálních domech věnováno činností spojeným s praním a sušením prádla, a to nejen uvnitř domů, ale i v rámci okolních ploch. Jak vyplývá z Arnoldových textů, avšak i ze studia vojenských leteckých snímků, byly v létě domům přilehlé travnaté plochy hojně využívány pro bělení prádla. Domy měly vždy zřizovány velkoryse koncipované prostory společných prádel a sušáren.

Je však jisté, že v ústeckých komunálních bytech byla více podhodnocena otázka typologie kuchyně. Kuchyně zde byly vždy navrhovány jako prostorné a plnohodnotné obytné místnosti, což však souviselo s tradičním způsobem bydlení. Tuto problematiku trefně v roce 1935 popsala v časopise *Architekt* architektka Helena Lisková takto: „*Pro samotné vaření jest normální kuchyně značně velká, zbývajícího prostoru se používá pro jiné účely. V této kuchyni se zároveň jí, jelikož odpadá daleké přenášení jídla, kromě toho se zde obyčejně ještě bydlí, jelikož se tím dvojnásob využije topení a dosáhne se tím jakési úspory... Hospodyně zároveň při vaření ohlídá děti a jest ve stálém styku s rodinou. To jsou důvody, proč se stále u nás bydlí, jí a vůbec všechno dělá v kuchyni. Proto v širokých vrstvách malé kuchyně nejsou přijímány sympaticky, byť i znamenaly velkou úsporu energie hospodyni.*“²⁴³

---

²⁴¹ GILLAR, Jan. Obytný nájemný dům. *Stavitel*. 1936, XVI, č. 1, s. 4–6.

²⁴² FRAMPTON 2004, 166.

²⁴³ LISKOVÁ, Helena. Nájemný dům v současné výstavbě Velké Prahy. *Architekt SIA*. 1935, r. 24, č. 4, 6, s. 58.

Až do konce 30. let byly proto kuchyně komunálních ústeckých domů tradičně vybavovány pouze kuchyňskými samostatně stojícími kamny na tuhá paliva.²⁴⁴ K uplatnění vybavení kuchyně jako plošně úsporného a racionálně řešeného funkčního celku, jak jej známe např. z fenoménu tzv. frankfurtské kuchyně architektky Margarete Schütte-Lihotzky, v Ústí nedošlo ani náznakem. Zároveň však i v Ústí probíhala tou dobou diskuse o potřebě racionalizace domácnosti. V říjnu 1931 tak např. *Aussiger Tagblatt* vydal článek²⁴⁵, který se zabýval tezemi tehdejší přední německé expertky na otázky domácnosti a zakladatelky odborného časopisu *Neue Haushalt* Erny Mayer. Vyzýval k potřebě účelnějšího řešení a vybavení domácnosti pro osvobození hospodyně, která je nucena chodit do práce a nezbyvá jí v tradiční domácnosti energie pro rodinu i sebe samu.

Právě ve velikosti obytné kuchyně, která se plošně téměř vyrovnala pokoji, se liší ústecké byty v pavlačovém domě z roku 1931 od zmiňovaných příkladů pavlačových domů v Praze, Frankfurtu i Drážďanech. Společným jmenovatelem těchto bytů byl pokus o vyčlenění plošně minimální kuchyně do oddělené niky a snaha o úsporu plochy pro pokud možno samostatný druhý pokoj, který bude využitelný jako ložnice.

Rovněž vnitřnímu vybavení bytů nebylo v komunálních projektech věnováno příliš pozornosti. Navrhovaná dispoziční řešení jsou jinak stavebně velmi čistá, při zařazení nábytkem však docházelo nutně ke kolizním a provozně neefektivním situacím. Ty bylo možné v rámci sofistikovanějšího návrhu různých nik pro vestavbu prvků vnitřního bytového vybavení řešit mnohem účelněji. Právě taková zadání byla počátkem 30. let pro architektky zabývajících se otázkami sociálního bydlení velkou výzvou. Ústecké komunální dispozice však z tohoto hlediska promyšleny nebyly. Přitom také tyto moderní typologické požadavky dokázal laicky reflektovat i ústecký deník *Aussiger Tagblatt*. V říjnu 1931 otiskl např. článek s názvem *Využití prostoru v malém bytě*, který přinášel rady, jak účelně a prostorově úsporně vybavit malý byt rozličnými sklápějícími kusy nábytku a zavěšenými a zabudovanými prvky. Tedy v době, kdy byla

---

²⁴⁴ Z roku 1930 jsou zachovány konkrétní popisy na stavbu dodávaných kamen. Jednalo se o kuchyňská kamna výrobní značky Herkules se železnými pláty a smaltovanou povrchovou úpravou.

zdroj: Archiv města Ústí nad Labem 1325–1945, karton č. 942.

²⁴⁵ WELTMANN-NECKEL, Senta. Rationalisierung im Haushalt. *Aussiger Tagblatt*. 1931, 30.10.1931, s. 14.

ve výstavbě nejrozsáhlejší etapa ústeckého komunálního bydlení, mohl kriticky místní deník nastavit zrcadlo novým komunálním projektům takto: „*Čas kompletního a příliš masivního zařizování nábytkem minul. Přizpůsobivý, lehký, přemístitelný a demontovatelný dnes musí být nábytek pro malé byty především. Forma a materiál budí zájem teprve až na druhém místě. Nejlepší možnosti podřídit byt hledisku účelnosti má architekt. Má v rukou instalovat praktické skříně a police, využití nik a zabránit vzniku nevyužitelných meziprostorů mezi pevně stojícím vybavením. Půdorys může nájemník sotva přímo ovlivnit. Každopádně však zůstává dost možností pro pozorného nájemníka ke stoprocentnímu využití svého bytu.*“²⁴⁶

Tím největším nedostatkem ústeckých komunálních bytových projektů je však rezignace jejich tvůrců na budování centrální domovní technické infrastruktury pro vytápění objektů a přípravu teplé užitkové vody. Všechny ústecké komunální bytové projekty, tedy i ty z konce 30. let, byly vybavovány lokálními topidly na tuhá paliva. Ve sklepích byly budovány plošně náročné individuální skladové prostory pro uhlí jednotlivých nájemníků. Pouze typ komunálního bytu z roku 1926 byl vybaven centrálním shozem pro manipulaci s popelem, jinak nájemníci ve všech komunálních domech museli fyzicky i časově náročný proces vytápění zajišťovat bez ulehčení a postaru.

Je pravdou, že v polovině 30. let byla v Praze ústředním vytápěním vybavena pouhá čtvrtina všech stávajících bytů.²⁴⁷ Avšak nové bytové projekty sociální výstavby v Praze i Brně ústředním vytápěním standardně vybavovány byly. Odůvodnění rozdílného ústeckého přístupu je třeba spatřovat především ve snaze o maximální snížení pořizovacích nákladů staveb. Možná se tvůrci typologie ústeckých bytových domů také obávali paušálního nárůstu provozních nákladů bytů, které by neúměrně zvýšily měsíční nájemné. Rozhodli se tedy přenechat starost o vytápění na jednotlivých nájemnících.

Všechny obytné místnosti v domech však byly vybaveny elektrickým proudem. Byty i společné prostory měly instalovány moderní elektrické lampy a rovněž elektrický

---

²⁴⁶ Raumaussnutzung in der Kleinwohnung. *Aussiger Tagblatt*. 1931, 9. 10. 1931.

²⁴⁷ LISKOVÁ, Helena. Nájemný dům v současné výstavbě Velké Prahy. *Architekt SIA*. 1935, r. 24, č. 4, 6, s. 58.

zvonek. V případě typu pavlačových domů z roku 1930,²⁴⁸ a dokonce v případě staršího typu komunálního domu z roku 1926,²⁴⁹ je možné dohledat zmínky o připojení domů na plyn. Z dostupných pramenů však není zatím zřejmé, zda a k jakému účelu byl plyn z městské plynárny v těchto domech využíván.

---

²⁴⁸ O připojení domu na plyn se zmiňuje Franz J. Arnold ve svém strojopise.

zdroj: FRANZ JOSEF ARNOLD. *Laubenhäuser der Stadt Aussig*. 1933. je uložen v Archivu města Ústí nad Labem, 1325–1945, karton č. 943.

²⁴⁹ V plánech z února 1926 je na hlavních schodišťových podestách bytového domu vedle shozu na popel vyznačeno rovněž stoupací potrubí pro plyn.

4.3 Městský architekt Franz Josef Arnold

Obsahem této kapitoly bude zamyšlení nad otázkami architektonického stylu, uplatněného na souboru budov komunální bytové výstavby, vybudované v meziválečném období v Ústí nad Labem. Tento soubor staveb je, až na jedinou výjimku, s největší pravděpodobností možné autorsky přisoudit Franzi Josefu Arnoldovi, který měl jedinečnou možnost jako architekt stavebního úřadu pracovat na komunálních stavbách po celé sledované období.

Do problematiky autorství projektů vstupuje však osoba Dr. Ernsta Kroba. Krob byl generačním vrstevníkem architekta Arnolda, narodil se v Pruněřově v roce 1887. Po absolvování gymnázia v Kadani studoval na pražské německé technice (*Technische Hochschule nach Prag*) stavební inženýrství (*Hoch- und Tiefbau*). Studium ukončil v roce 1912 a následně tam ještě v roce 1918 získal doktorát. Ve službách Magistrátu města Ústí nad Labem působil od roku 1914 až do roku 1945, a stál tak spolu s architektem Arnoldem u vzniku všech staveb, které zde v tomto období z popudu obce vznikaly. Po poválečném odsunu do bavorského Řezna tam působil jako pedagog. Stal se docentem a bavorským zemským poslancem. Zemřel v roce 1954.²⁵⁰

Ernst Krob v Ústí nad Labem zastával funkci stavebního ředitele (*Baudirektor*) a rovněž různé nepolitické funkce v městské samosprávě. Byl tak Arnoldovi v organizační struktuře služebně nadřazeným a byl v Ústí společensky váženější osobou. Z tohoto důvodu se Krob, na rozdíl od Arnolda, zúčastňoval důležitých jednání, a vedle politické osobnosti Leopolda Pözlza sehrával proto při tvorbě komunální bytové strategie i důležitou roli. Přesto však bylo jeho odbornou specializací navrhování stavebních konstrukcí budov, a jeho podíl na návrzích tak lze nepochybně shledávat ve stavebně konstrukční stránce projektů než v jejich rovině výtvarné či umělecké. Ernst Krob se rovněž v dostupných pramenech jako architekt nikdy neprofiloval.

Rukopis návrhů Franze Josefa Arnolda lze snadno rozeznat v dochovaných plánech bytových domů z jednotlivých etap komunální výstavby. Charakteristická je jeho grafika výkresů i styl písma, kterým jsou popisovány. Prvním Arnoldem skutečně signovaným projektem jsou však až plány z června 1927, určené pro nový typ domu, který měl být uplatněn v rámci řádkové urbanistické struktury při ulici U Panského

---

²⁵⁰ UMLAUFT 1960, 537.

dvora. Ani později však Arnold projekty komunálních bytových domů zpravidla nepodepisoval, výjimku tvoří jen v mnohém unikátní studie pavlačových domů 3. stavební akce.²⁵¹ O Arnoldově autorství staveb svědčí i další dochované prameny, kromě publikovaných zmínek v dobové či poválečné krajanské literatuře to jsou např. fotografie komunálních staveb v jeho prezentačním albu z počátku 20. let. Dále to jsou jeho vlastní grafické práce, které zobrazují plánované či již realizované ústecké stavby. Právě díky jednotnému rukopisu dochovaných plánů staveb je možné vyloučit jeho autorství u stavební etapy realizované roku 1927, při které byly vybudovány osmibytové domy pro zaměstnance městských elektrických podniků při ulicích Na Spálence a Klíšská. Tento návrh z listopadu 1926, který kvalitativně nedosahuje úrovně Arnoldových prací a rovněž urbanisticky ani typologicky nezapadá do vývojové linie ústeckého komunálního bydlení, byl signován právě Ernstem Krobem a byl rovněž atypicky opatřen Krobovým autorizačním razítkem. Ani tato praxe nebyla běžná, obvykle plány komunální bytové výstavby autorizovány nebyly a označeny bývaly jen anonymním podpisem stavebního úřadu: „*Stadtbauamt Aussig*.“ Komunální bytová výstavba byla tedy většinou presentována jako anonymní práce pod hlavičkou stavebního úřadu. Jméno architekta Franze J. Arnolda nebylo obvykle v souvislosti se stavbami zmiňováno. Ani v místních novinových článcích, které reflektovaly novou výstavbu, se Arnoldovo jméno neobjevovalo.

Architekt Franz J. Arnold byl však významnou osobností architektonické scény Ústí nad Labem první poloviny 20. století. Podle dosud známých pramenů realizoval své návrhy pouze v Ústí nad Labem a na území jeho městských částí. Jméno tohoto architekta však dosud v odborné literatuře zmiňováno není, nebyla zatím zpracována žádná jeho monografie. Pionýrskou práci na tomto poli od roku 2004 vykonali autoři ústeckých webových projektů www.aussig.mysteria.cz a www.usti-aussig.net v čele Matějem Páralem, kteří se tématu ústecké architektury systematicky věnují.²⁵² Byly tak shromážděny alespoň sporé odkazy na dostupné prameny a téměř úplný přehled

---

²⁵¹ Může se nám tedy zdát, jako by měl architekt potřebu ty umělecky nejatraktivnější návrhy bytových domů označit svým jménem. Dělal to tak obvykle u jiných komunálních projektů, jako byl návrh dívčí školy nebo nové radniční budovy. Mohli bychom z tohoto postoje odvozovat, že s výsledkem ostatních návrhů komunálních bytových staveb nebyl architekt spokojen? Ano, je zřejmé, že některé práce na komunálních bytových stavbách mu pro uplatnění tvůrčích ambicí mnoho prostoru neposkytovaly.

²⁵² O projektu. In: *Ústí///Aussig: Architektura na severu Čech* [online]. [cit. 2013-04-21].

Arnoldových ústeckých děl. Ucelenější umělecko-historické pojednání k tématu práce architekta Franze J. Arnolda však dosud nevzniklo.

Pro pochopení stylových aspektů Arnoldových návrhů komunálního bydlení je vhodné se nejprve seznámit s jeho životem a obecně i tvorbou.

Franz Josef Arnold se narodil v Ústí nad Labem dne 18. ledna roku 1888 jako syn obchodníka, rovněž Franze Josefa Arnolda. Před studiem měl podle svědectví svého syna možnost získat určitou praktickou zkušenost na stavbě, údajně jako zedník¹ a učení na zedníka uvedl také při zápisu na vysokou školu.²⁵³ Z tohoto zdroje se též dozvídáme, že středoškolské vzdělání získal Arnold absolvováním čtyř tříd na německé státní průmyslové škole v Brně (*K.K. Staatsgewerbeschule Brünn*) a jisté je též, že po dokončení střední školy z Brna odešel studovat na drážďanskou akademii (*Dresdner Akademie der bildenden Künste*). Jak vyplývá z archivu drážďanské akademie, byl zapsán v ateliéru architektury u profesora Germana Bestelmeyera²⁵⁴, avšak pouze dva ročníky mezi lety 1912 až 1914, studium před vypuknutím světové války a odvodem na frontu řádně nedokončil.

Dosud uváděné informace o drážďanském architektonickém vzdělání Franze Josefa Arnolda citují obvykle jedinou větu z publikace o Ústí nad Labem Franze J. Umlaufa²⁵⁵, která vyšla v roce 1960, tedy ještě za Arnoldova života a mohla jím být autorizována. Prof. Umlauf zde uvádí, že architekt Arnold studoval v Drážďanech vedle akademie též na technice (*Technische Hochschule in Dresden*). Jak však vyplývá z prověření archivu, resp. registru studentů drážďanské techniky v období let 1906–

---

²⁵³ Výtah z archivu drážďanské akademie k osobě Franze Josefa Arnolda, Kustodie/Archiv der Hochschule für Bildende Künste Dresden.

²⁵⁴ German Bestelmeyer (1874–1942) byl německý architekt a pedagog. Vzdělání získal na technice v Mnichově a na vídeňské akademii u prof. Friedricha von Schmidta. Jako architekt působil především na jihu Německa v Norimberku, Řezně a Mnichově. Od roku 1910 převzal profesuru na drážďanské technice, od roku rovněž 1911 na tamní akademii. Později vyučoval také v Berlíně a Mnichově. Byl jednoznačným zastáncem konzervativního směru v architektuře. V roce 1928 vytvořil spolu s Paulem Bonatzem, Wilhelmem Kreisem a Paulem Schulze-Naumburgem architektonickou skupinu *Der Block*, která se profilovala jako protiváha modernisticky avantgardnímu seskupení *Der Ring* architektů Bruno Tauta, Waltra Gropia a Ericha Mendelsohna. Jako prezident mnichovské akademie postupoval nekompromisně proti novátorským návrhům Theodora Fischera. Po uchopení moci nacisty se stal jako *Reichskultursenator* funkcionářem režimu.

Zdroj: German Bestelmeyer [online], *Wikipedia* [cit. 2013-05-12].

²⁵⁵ UMLAUFT 1960, 538.

1914, kteří byli do řádného studia buď zapsáni nebo studium dokončili²⁵⁶, Franz J. Arnold na drážďanské technice nikdy zapsán nebyl. Pokud má být Umlauftova informace pravdivá, mohl zde Arnold případně navštěvovat některé přednášky jen jako hostující student. Z korespondence se synem architekta, Dietmarem Arnoldem, též vyplývá, že Arnold studoval v Drážďanech malířství. Pravděpodobně mohl na akademii navštěvovat některé předměty pro studenty oboru malířství, ale zapsán byl pouze v ateliéru architektury profesora Germana Bestelmeyera.

Během války sloužil Arnold v rakouské armádě a utrpěl zranění²⁵⁷, po uzdravení se vrátil zpět domů do Ústí nad Labem a ve studiu již nepokračoval. Akademického titulu proto nikdy nedosáhl. Od poloviny 20. let užíval titulu *Architekt G.D.A.*, což odpovídalo praxi, kdy architekt s podpisem uvádí příslušnost k profesní organizaci. Arnold byl členem profesního spolku sdružujícího německé architektky v Československu: *Gemeinschaft deutscher Architekten in der Tschechoslowakischen Republik*.²⁵⁸

V Ústí nad Labem pravděpodobně už v roce 1918 složil Franz J. Arnold odborné zkoušky (*Baumeisterprüfung*), aby vstoupil do služeb magistrátu města. Ve funkci ústeckého městského stavebního rady a později vrchního stavebního rady působil architekt Arnold až do konce druhé světové války. V městském adresáři z roku 1920²⁵⁹ je uvedeno, že Franz J. Arnold je vedoucím třináctičlenného týmu oddělení pozemních staveb (*Abt. Hochbau*) stavebního úřadu jako stavební komisař (*Baukomissar*).

---

²⁵⁶ Ověření v archivu drážďanské techniky k osobě Franze Josefa Arnolda, Universitätsarchiv, Technische Universität Dresden.

²⁵⁷ UMLAUFT 1960, 538.

²⁵⁸ Spolek *Gemeinschaft deutscher Architekten in der Tschechoslowakischen Republik*, ve zkratce G.D.A., se sídlem v Praze byl Ministerstvem vnitra ČSR úředně povolen v dubnu 1920 jako profesní organizace německy mluvících architektů v Československu. Ještě téhož roku vznikly jeho územně příslušné župy. V prosinci 1939 bylo další fungování spolku ještě povoleno, došlo jen ke změně názvu na *Gemeinschaft deutscher Architekten in Böhmen und Mähren*. Definitivně spolek zanikl výnosem říšského protektora při plošné likvidaci spolkové činnosti v dubnu 1943 za předsednictví pražského architekta Rudolfa Schicketanze.

Zdroj: Národní archiv, Pomůcka: Ministerstvo vnitra – nová signatura, Spolkové spisy signatury D 3111, *Gemeinschaft deutscher Architekten in der Tschechoslowakischen Republik*, Praha – 14.

²⁵⁹ *Adreßbuch der Stadt Aussig und des politisches Bezirkes Aussig*. Aussig: Stadtrat Aussig, ?1920.

V adresáři z roku 1926²⁶⁰ je ve stejné vedoucí funkci zmiňován jako stavební rada (*Baurat*). Po restrukturalizaci oddělení pozemních staveb řídil podle adresáře z roku 1934²⁶¹ specializované oddělení pro městské novostavby. Ve válečných letech 1940–1944 za starostování Franze Czermaka vedl na úřadě 63. oddělení tzv. *Hochbauamt*, jehož náplň byla stanovena jako: návrh a detailní projektování městských novostaveb a přestaveb, vypracování výkazů výměr, rozpočtů a ocenění stavebních prací, zadávání prací a vedení staveb. Oddělení se však zabývalo i památkovou péčí a návrhem náhrobků²⁶².

Bezprostředně po dramatických událostech v Ústí opustil v srpnu 1945 Arnold s rodinou²⁶³ dům na Klíši a usadil se v Rakousku. Mezi lety 1946 a 1952 působil jako stavební rada ve Wiener Neustadtu, poté krátce v Eisenstadtu a od roku 1952 byl opět jako vrchní stavební rada (*Oberbaurat*) činný v hornorakouském Gmunden. Franz J. Arnold zemřel 15. února roku 1962 v Paschingu u Lince.²⁶⁴

V rámci tohoto pojednání o životě Franze J. Arnolda by zde bylo vhodné uvést na pravou míru některé dezinformace, které se v souvislosti s jeho osobou a dramatickými událostmi roku 1945 v posledních letech objevily. Rodina Arnoldova, ač byla psychicky a materiálně zdcena, opustila republiku dne 1. 8. 1945 ve zdraví a spořádaným způsobem. S několika jinými rodinami cestovali Arnoldovi v nákladním voze přes Prahu a druhého dne dorazili bezpečně do Rakouska.

K tématu ústeckých událostí z 31. 7. 1945, kdy došlo bezprostředně po výbuchu muničního skladiště v Krásném Březně k nešťastnému útoku na německé civilní obyvatelstvo, vyšel v internetovém médiu Deník Referendum v lednu 2010 sloupek nazvaný „*Vraždění neviňátek*“ autora Zdeňka Bárty.²⁶⁵ V článku je architekt Franz J. Arnold nesprávně označován za autora ústeckého Mostu Edvarda Beneše z roku

---

²⁶⁰ *Adreßbuch der Stadt Aussig und des politisches Bezirkes Aussig 1926*. Aussig: Druckerei- und Zeitungsgesellschaft Kraus & Co., 1926.

²⁶¹ *Adreßbuch der Stadt und des politisches Bezirkes Aussig 1934*. Aussig: Elbetalverkehrsverband, 1934.

²⁶² Tabulka organizační a správní struktury úřadu města Ústí nad Labem z období starostování Franze Czermaka, nedatováno (1940?), Archiv města Ústí nad Labem.

²⁶³ Franz Josef Arnold měl s manželkou Marianne dvě děti, jejich rodina obývala vilku č. p. 3 v ulici Lesní cesta.

²⁶⁴ Svědectví architektova syna Dietmara Arnolda, na základě korespondence z dubna 2010.

²⁶⁵ BARTA, Zdeněk. Vraždění neviňátek. In: *Deník Referendum: Domov* [online]. [cit. 2013-04-21]. Dostupné z: <http://www.denikreferendum.cz/clanek/895-vrazdeni-nevinatek>

1936. Zcela nepravdivá a vykonstruovaná je však pasáž o napadení architekta Arnolda v průběhu útoku: „Z mostu byl mimo jiné shozen i sám jeho autor, architekt Arnold. Jeho dospívající syn jej však vyhrabal z hromady mrtvol ještě živého, ostřelovači, kteří po přeživších spadlých stříleli, jej netrefili a oba, otec i syn, byli následně vyhnáni za hranice s ostatními Němci.“ Tuto situaci však Arnoldův syn Dietmar který byl v roce 1945 teprve dvanáctiletý, v korespondenci v žádném případě nepotvrzuje. Arnoldova rodina, jak bylo uvedeno, hned ráno druhého dne po tzv. masakru opustila ve zdraví Ústí. Bohužel je tato nepravdivá informace uvedena již ve více zdrojích a rovněž na otevřené internetové encyklopedii Wikipedie u hesla „Leopold Pölzl“.²⁶⁶

Raná Arnoldova architektonická práce do značné míry odráží konzervativní akademické prostředí jeho drážďanských studií u profesora Bestelmeyera. Z tohoto pohledu je zásadním pramenem album, nazvané *Aufgeführte Bauten, Entwürfe und Skizzen von Architekt F. J. Arnold*, dochované v ústeckém městském archivu.²⁶⁷ Toto album fotografií, uspořádaných na kartónech, je jakousi architektovu profesní prezentací. Arnold zde v první části graficky prezentuje architektonické návrhy staveb pro Ústí z let 1919 až 1922 a tuto část alba uzavírá trojice fotografií jeho již realizovaných budov. Okolnosti vzniku zobrazených architektonických návrhů nám nejsou známy. Není ani zřejmé, zda jednotlivé návrhové perspektivy byly konkrétněji rozpracovány, nebo zda pro album vybrané návrhy byly jen cvičením a mají zachycovat jakousi vizi ideální architektury. Svou formální úpravou a určitým velikáštvím působí návrhy dojmem, že vznikaly ještě v rámci architektova studia jako projekty teoretické či školní. Jejich pozdější datace a skutečnost, že se jedná o soubor konkrétních staveb pro město Ústí nad Labem, však tuto úvahu vyvracejí.

Arnoldův ideový návrh budovy ústeckého hlavního nádraží z roku 1919 zachycuje klasicizující symetricky uspořádané a výškově odstupňované průčelí se zvýrazněným středním rizalitem. Dominantní střední část budovy je na rozdíl od zbývajících hmoty domu poněkud zmateně dekorována ozdobnými prvky ještě z repertoáru geometrické secese i historismu. Jako klasicizující a použitými dekorativními prvky za stylově zpozdilé lze označit i návrhy budov ústecké výstavní

---

²⁶⁶ Leopold Pölzl [online], *Wikipedia* [cit. 2013-04-21].

²⁶⁷ ARNOLD. *Ausgeführte Bauten, Entwürfe und Skizzen von Architekt F. J. Arnold*. nedatováno, Archiv města Ústí nad Labem.

haly a domu umělců, oba z roku 1919, a dále obě prezentované varianty budovy ústeckého krematoria. Svérázný je návrh hotelového devítipodlažního výškového domu pro konkrétní nárožní parcelu v ústeckém centru. Návrh lze označit za vernakulární experiment s historizujícími prvky saské renesance, neboť dům je ukončen jakousi renesanční bání. Jako by tímto návrhem chtěl autor doplnit siluetu na památky ne příliš bohatého rodného města o novou dominantu. Kresba kostela v Lauensteinu s charakteristickou střešní bání, kterou Arnold naskicoval na saské straně Krušných hor v roce 1921, byla pravděpodobně pro tento architektonický experiment dílčí inspirací. Je také pravděpodobné, že vedle romantických pohnutek vedlo Arnolda na počátku dvacátých let k uplatnění takových historických motivů rovněž nacionální citění. O tom, že tento architektonický návrh byl myšlen seriózně, svědčí skutečnost, že právě tuto reprodukci umístil Arnold na přední obálku svého alba. Ostatní prezentované návrhy domů velkoměstského typu pro ústecké centrum mají rovněž historizující tvarosloví. Návrh bankovního domu s věžovými rizality je jakousi barokní palácovou stavbou a komornější návrh kavárny pro městský park z roku 1920 je stylizován do podoby empírové zahradní vily.

Zmíněné fotografie bytových domů zachycují v podstatě dva ústecké komunální bytové projekty z první vlny výstavby, a zřejmě se tedy jedná o vůbec první Arnoldovy realizace. Soubor domů z let 1919 až 1920²⁶⁸, je situovaný v blokové zástavbě při dnešní Palachově ulici. Jedná se o výstavně povedené domy velkoměstského typu, jejichž průčelí jsou architektonizována množstvím abstrahovaných historizujících prvků.

Ve funkci magistrátního stavebního rady dostal v následujících letech Franz J. Arnold možnost významně se tvůrčím způsobem uplatnit na stavebních zakázkách financovaných ústeckou městskou obcí. Jednotlivá zadání, jak bylo uvedeno, řešil pravděpodobně, co se architektonického návrhu týče, sám. Vypracováním prováděcí projektové dokumentace se pak zabývaly většinou až realizační firmy, které měly vlastní projekce nebo projekční práce zadávaly externě. Jako stavební rada a později i stavební komisař také Arnold organizačně vedl městem investované realizace staveb.

---

²⁶⁸ Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933, 6–7.

A to i ty stavby, které sám autorsky nenavrhol, jako např. pozoruhodný areál městských jatek z let 1927–1928 stuttgartského architekta Josepha Henningse.²⁶⁹

Arnold se též zabýval architektonickou a stavební stránkou výstavy *Ausstellung für Kultur und Wirtschaft*, konané mezi Ústím a Bukovem v létě roku 1924. Pro výstavu navrhl prostor výstaviště i konkrétní stavby, jako vstupní budovu, a průmyslovou hlavní halu.²⁷⁰ Jednalo se o dočasné stavby dřevěné konstrukce a klasicistního tvarosloví. Vstupní brána do areálu byla řešena ve formě velkolepé vítězné brány, podobné té historické v Berlíně.²⁷¹ Ústecké výstaviště bylo pak za Arnoldovy účasti v roce 1927 přebudováno ve sportovní stadion, který se následně dále vyvíjel.

Přelomovým Arnoldovým dílem, na kterém se podílel i zmiňovaný inženýr Ernst Krob, je komplex budov Okresní nemocnice v Ústí nad Labem s kapacitou cca 800 lůžek. V letech 1926–1930 byl v rámci první etapy vybudován šestipodlažní rozsáhlý pavilon tehdejšího interního a dermatologického oddělení. V rámci druhé realizační etapy, budované v období 1931–1937, byl dokončen osmipodlažní chirurgický pavilon. Oba objekty byly vzájemně propojeny patrovou spojovací chodbou s operačními sály. Původně předpokládanou třetí a čtvrtou realizační etapu nemocničního areálu se již zrealizovat nepodařilo, nemocnice se přesto stala jednou z nejmodernějších v Československé republice. Železobetonový skelet a racionální provozní a dispoziční schéma jsou nekompromisně určující také pro hmotovou kompozici budov a členění fasád. Ozdobnost omítkové fasády byla redukována na barevné řešení, jemné okenní šambrány a střešní římsu. Kubické a razantně ustupující hmoty bočních křídel chirurgického pavilonu umožnily působivě zvládnout měřítko stavby.²⁷²

---

²⁶⁹ LODGMAN a STEIN 1929, 119–125.

²⁷⁰ ARNOLD, Franz Josef. Der Ausbau der Aussiger Ausstellung. *Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes*. 1924, s. 49–42.

²⁷¹ Na výstavě byl vybudován také mnohem invenčnější pavilon *Haus der Arbeit*, jehož autorství je připisováno levicově zaměřenému rakouskému architektovi Georgi Karauovi. Zdroj: George Karau. In: *Architekturzentrum Wien: Architektenlexikon Wien 1770–1945* [online]. Wien: Architekturzentrum Wien [cit. 2013-04-21].

²⁷² Areál bývalé okresní nemocnice se postupně mění v univerzitní kampus UJEP. Starší z hlavních budov areálu byla před lety přebudována. Univerzita však v současnosti připravuje zboření bývalého chirurgického pavilónu, na jeho místě má být vybudována

Ač byl nemocniční komplex budován téměř jedno desetiletí, architektonický návrh byl vypracován již před rokem 1926, o čemž svědčí publikované fotografie jeho sádrového modelu.²⁷³

Úřednický bytový dům zaměstnanců Spolku pro chemickou a hutní výrobu, vybudovaný v letech 1929–1930, situovaný na dnešní ústecké adrese Masarykova č. p. 1971, svědčí o Arnoldově tvůrčí práci i mimo kancelář stavebního úřadu. Arnold je autorem architektonického návrhu budovy²⁷⁴ a plány byly pravděpodobně rozpracovány ve stavební sekci spolku pod vedením inženýra Ericha Breindla. Výrazný šestipodlažní věžový dům s jednoduchou kubickou hmotou je ukončen vyloženou římsou. Fasády jsou již jen redukovaně zdobeny expresivně užitým režným keramickým soklem, jakýmsi vlysem z cihelných pásů pod římsou a zajímavou abstraktní keramickou plastikou, originálně osazenou nad vstupní částí domu. Okna jsou opět rámována šambránami a kubickou hmotu zjemňují jen oblé hrany vystupujících zábradlí lodžii.

V roce 1932 byla pak dokončena další rozsáhlá městská Arnoldova budova – novostavba německého dívčího gymnázia (*Mädchen Reform Real Gymnasium und Lehrerbildungsanstalt*) v dnešní Palachově ulici.²⁷⁵ Stavba je především na severovýchodní, tj. vstupní, fasádě řešena jako důstojná klasicizující symetrická kompozice se zvýrazněnou střední částí. Moderní puristické výrazové pojetí je přes toto poněkud formální hmotové schéma zřejmé a vyznívá více z vlastního dispozičního schématu a ostatních pohledů.

Ústecká komunální bytová výstavba byla však Arnoldovým nejdelším a nejobjemnějším profesním úkolem. Jak bylo zmíněno, věnoval se tomuto tématu už od svého nástupu na úřad, a to v souvislosti s ustanovením magistrátního programu opatření proti bytové nouzi z roku 1919. Objem bytové výstavby se ve dvacátých letech podařilo postupně zvyšovat a počátkem 30. let dosáhl svého vrcholu. Bylo tak třeba

---

novostavba Přírodovědecké fakulty. Pokusy o zápis budovy do Ústředního seznamu kulturních památek však zatím vyznívají skepticky.

²⁷³ LODGMAN a STEIN 1929, 152–157.

²⁷⁴ PAVLÍČEK 2005, 66, 80.

²⁷⁵ Tamtéž, 82.

projekty urbanisticky komplexněji řešit a vyvinout zdravější moderní mnohabytové domy s úsporně a účelně řešenou malometrážní dispozicí. Arnold jednak navrhl na dnešní Klíšské ulici moderní plochostřeché bytové domy, uspořádané do řádků, které byly realizovány v letech 1927–1928. Dále navrhl skupiny domů, realizovaných od roku 1930, které vytvářejí polouzavřené bloky. A zásadní význam v jeho tvorbě má projekt dvojice půdorysně esovitě zakřivených pavlačových domů, realizovaných na Klíši v letech 1932–1933. Originalita řešení netkví jen v uplatnění tehdy již známého provozního schématu pavlačového typu domu, ale spíše v expresivní urbanistické formaci, uplatněné na tuzemské poměry v neobvykle velkém měřítku. Výsledkem tohoto experimentu je jedinečný alternativní příklad architektury a typologického řešení bytového domu.

V polovině třicátých let se Arnold zabýval úvahami o novostavbě nové ústecké radnice. Vznikl tak návrh monumentální architektury, která je ve vztahu ke svému prostředí v podstatě již mimo měřítko. Téma monumentálního výrazu bylo zřejmě pro Arnolda natolik zásadní, že ve skicách nové radnice z roku 1934²⁷⁶ navrhuje také radikální urbanistickou přestavbu ústeckého centra. K realizaci novostavby nedošlo, a tak zřejmě poslední významnou ústeckou realizací architekta Arnolda je budova ústecké spořitelny *Aussiger Sparkasse*. Budova byla projektována pravděpodobně v roce 1937, kdy se uvažovalo o jejím částečném využití právě pro potřeby úřadu, a dokončena byla až v roce 1939. Architektonické řešení interiéru budovy bylo ale svěřeno architektům Illingovi a Ludwigovi.²⁷⁷ Od července 1939 sem byl ze staré radnice přestěhován úřad a bylo zde ustanoveno sídlo úřadu nacistického landráta. Tato monumentální stavba nakonec skutečně výrazně ovlivnila hlavní ústecké náměstí. Šestipodlažní budova na pravidelném obdélném půdorysu s vnitřním dvorem má fasády řešeny v klasicizujícím schématu s průčelními pilíři, které nesou čtveřici alegorických mužských postav v nadživotní velikosti.

Arnoldův tvůrčí architektonický vývoj ve dvacátých a třicátých letech lze označit za v podstatě přehledný a kontinuální. Jeho počáteční nejistota v představách o moderní architektuře, ovlivněná drážďanským školním konzervatismem a možná

---

²⁷⁶ Grafické přílohy exempláře, *Leben und Kraft durch kommunales Schaffen der Stadt Aussig 1918 1938*. Aussig 1938 – nevydáno, Archiv města Ústí nad Labem.

²⁷⁷ *Festschrift der Aussiger Sparkasse*, Aussig 1938, 7–11.

i nacionální pohnutkou, však časem vyústila v přimknutí k neoklasicismu a k určité formě purismu či expresionismu. Odvážné historizující experimenty, zachycené na Arnoldových skicách z počátku 20. let, a jaké známe např. z tvorby Leopolda Bauera, Arnold nerealizoval. Některé Arnoldovy realizace z let dvacátých tak mohou spíše připomínat tvorbu generačního současníka a brněnského architekta Ernsta Wiesnera. Srovnajme tak Wiesnerovu brněnskou budovu České banky Union z let 1923–1925 s Arnoldovým bytovým domem úředníků Spolku pro chemickou a hutní výrobu. Podobný je také určitý radikální monumentální způsob hmotové skladby, jakým Ernst Wiesner pracoval na brněnském paláci Morava z let 1926(?)–1929. Arnoldův chirurgický pavilon ústecké nemocnice, projektovaný zhruba ve stejném časovém období, užívá podobně silného principu. Dobovou paralelou je také expresivní monumentální forma frankfurtské správní budovy společnosti *I. G. Farben* profesora Hanse Pölziga z roku 1928. Oblibu monumentálních forem lze ale u Arnolda vysledovat už u jeho ideových skic z roku 1919 přes realizace staveb veřejných institucí i u ryze civilních souborů bytové komunální výstavby.

Z výše naznačeného architektova postoje vyplývá, že se Arnold nepřipojil k duchu levicové avantgardy a v podstatě se programově vyhranil vůči jakémukoliv projevu funkcionalistické formy. V roce 1930 zasedl v porotě mezinárodní soutěže na hotel pro labskou promenádu v Dolních Zálezlech. Soutěž obeslali rovněž světově uznávaní architekti jako Holanďan Jan Duiker. Architekt Arnold měl tedy možnost seznámit se i s nejmodernějšími a nejradikálnějšími přístupy tehdejší architektury.²⁷⁸

---

²⁷⁸ Spolu se svým nadřízeným z ústeckého stavebního úřadu Ernstem Krobem byl architekt Arnold v roce 1929 požádán o účast v porotě v mezinárodní soutěži na hotelovou budovu, která měla být vybudována v rekreační zóně obce Dolní Zálezly. Soutěž obeslalo celkem 75 architektů nebo architektonických týmů, první cenu získal tým inženýra Rudolfa Kupky z Liberce spolu s rakouským architektem Ernstem Plischkem, druhou cenu potom světoznámý holandský architekt Jan Duiker, na třetím místě byl oceněn karlovarský architekt Adolf Meretich. Dosud se bohužel nepodařilo, kromě krátké zmínky o oceněných návrzích, která vyšla v berlínském úředním věštníku, identifikovat ostatní zúčastněné architektky. Podle autorů webového projektu *ÚSTÍ//AUSSIG* se soutěže pravděpodobně zúčastnila také Margarete Schütte-Lihotzky.

Zdroj: *Zentralblatt der Bauverwaltung*. Berlin: Preuss. Finanzministerium, 1929, roč. 49, č. 51. Dostupné z: http://opus.kobv.de/zlb/volltexte/2008/6025/pdf/ZBBauverw_1929_51.pdf a *Zentralblatt der Bauverwaltung*. Berlin: Preuss. Finanzministerium, 1930, roč. 50, č. 5. Dostupné z: http://opus.kobv.de/zlb/volltexte/2008/6032/pdf/ZBBauverw_1930_05.pdf

V závěru své ústecké tvorby se Arnold návrhem městské spořitelny zdánlivě přibližuje nacistickému vkusu. Slavnostní tisk, vydaný 29. října 1939 při příležitosti otevření budovy, byl v úvodu doprovázen citátem Adolfa Hitlera. Architektonický návrh a potažmo zahájení výstavby této budovy však proběhly z rozhodnutí sociálně demokratického vedení města v čele s odpůrcem nacismu, starostou Leopoldem Pözlzem, už v roce 1937. Klasicizující monumentální forma tohoto díla totiž z perspektivy celé Arnoldovy práce není nikterak vybočující a v dobovém kontextu překvapivá. O postoji autora k nacismu nemáme ani žádné informace. Architekt Arnold však jako vrchní stavební rada ve službách úřadu setrval až do konce války. Starosta Pözl, politický tvůrce rozvoje města, byl naopak zatčen gestapem, a to hned v říjnu roku 1938.

Franz Josef Arnold se zabýval vedle své architektonické praxe také grafikou a údajně i malbou. Akademickou průpravu získával při svých drážďanských studiích v letech 1912–1914 na drážďanské akademii. Ne náhodou se tak stal po roce 1919 prvním předsedou ústecké sekce sdružení německých výtvarných umělců – *Metznerbundu*.²⁷⁹ Arnoldovy malířské ambice se v rámci studia pramenů k této práci nepodařilo potvrdit, naopak existují četné doklady jeho kreslířské a grafické zručnosti. Tematicky se však architekt v této práci nevymanil z horizontu profese a motivy nacházel především opět v Ústí a jeho architektuře. Ve výše zmíněném albu z počátku dvacátých let tak vedle svých architektonických návrhů uspořádal autor fotografie kreseb zachycujících venkovské památky z Krušnohoří a Saska. Tento soubor vznikl v podstatě s národopisným zájmem, což také autor názvem kapitoly *Bilder der Heimat für die Heimatforschung*²⁸⁰ v rámci alba vysvětluje.

Vedle grafických drobností je dále v mnichovském archivu *Sudetendeutsche Stiftung* dochován Arnoldem signovaný plakát ústeckého *Hilfsvereinu* z období hospodářské krize.²⁸¹ Plakát je rámován jedenácti architektonickými vedutami, které

---

²⁷⁹ Ústředí *Metznerbundu* sídlilo zpočátku v Praze a později bylo přesunuto do Liberce. V jednotlivých regionech došlo záhy k založení poboček. V Ústí nad Labem vznikla tzv. Labská župa (*Elbegau*), sdružující umělce z Ústí, Teplic, Děčína, České Kamenice a České Lípy. Ústecký *Metznerbund* zajišťoval četné výstavy ve výstavních prostorách městské knihovny.

²⁸⁰ V českém překladu: „Obrázky domova pro národopisné bádání“.

²⁸¹ Nedatovaný plakát pochází pravděpodobně z počátku 30. let. Ve střední části obsahuje text o rozsahu několika odstavců s jakýmsi zvoláním o víře a odhodlanosti k opětovnému vzestupu krizí zkoušeného ústeckého průmyslu.

mají zřejmě vedle současného obrazu města představovat autorovu vizi o jeho budoucí podobě. Jednotlivé veduty zachycují ústeckou architekturu historickou i novou vč. vlastních Arnoldových realizací. Zajímavější jsou však grafické kompozice zachycující architektonické představy, které mají jednak rysy konkrétního architektonického návrhu (dvojice perspektiv zachycujících návrhy na novou radnici, které výrazovými prostředky odpovídají spíše architektonické hmotové studii) a volněji komponované grafiky, kombinující reálné prostředí významných ústeckých staveb se siluetami nebo hmotami staveb budoucích – hmotově a měřítkově ohromných.

Představu o šíři Arnoldova kulturního záběru doplňují také časopisecké články a odborné příspěvky, obvykle doprovázené autorovou ilustrací, jako je např. článek k ústecké výstavě z roku 1924, uveřejněný v regionálním národopisném časopise *Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes*²⁸².

Zdroj: archiv Sudetendeutsche Stiftung (dříve Sudetendeutsches Archiv) v Mnichově, Wirtschaftsplakat, č. HAB00063.

²⁸² ARNOLD, Franz Josef. Der Ausbau der Aussiger Ausstellung. *Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes*. 1924, s. 49–42.

4.4 Architektonický styl komunálních bytových domů

Po seznámení se s osobností městského architekta Franze Josefa Arnolda se vrátíme k souboru ústeckých komunálních staveb a zabývejme se podrobněji otázkou vývoje jejich architektonického stylu a vlivy, které ho formovaly.

Jak bylo uvedeno, byla první velká skupina nájemných domů, dotvářející blokovou strukturu při ulici Palachova, vybudována jako Arnoldova raná realizace podle projektu z roku 1919. Tyto domy byly dispozičně typizovány a mimo komplikovaná půdorysná řešení nárožních objektů lze jejich půdorysná řešení považovat za účelné, úsporné, a tedy velmi zdařilé. Architektura těchto domů však toho o účelnosti a úspornosti vnitřních dispozic s byty, určenými pro řešení bytové nouze, mnoho neprozrazuje. Její uliční průčelí působí až příliš solidně a je pro ně přednější prezentace navenek a tvorba výstavného městského prostředí tak, jak to dělávaly měšťanské stavitelské generace v minulosti. Tyto výstavné domy měly působit poctivě, aby bylo patrné, že se na nich nešetřilo. Fasády jsou proto pečlivě pojednány ve stylově nejednotném slovníku s motivy střídmého a souměrného francouzského neoklasicismu 19. století a některé domy i s prvky neobarokovými. V omítce vyvedená plasticita fasád je však plochá a geometricky stylizovaná, většina oken mimo pohledově exponované nárožní polohy pozbyla šambrán. Určité zjemnění dodávají fasádám jen lokálně propracované detaily kanelur pilastrů, štukově zdobených vlysů a drobných štukových medailonů. Výrazným prvkem fasád jsou vedle říms i štukové vázy, vyzdvižené na atikách při trojúhelníkových štítech. U vstupu do domu jsou v pohledově exponovanějších částech blokové struktury umístěny stylově poněkud nepatřičné štukové kartuše se znakem města.

Způsob práce s plochou, snaha o redukci zdobného detailu i řemeslné zvládnutí klasicistního motivu, připomíná ústecké předválečné práce architekta Josefa Zascheho. Zasche sobě vlastním a v podstatě moderním způsobem uplatnil tento přístup na budově někdejší Městské knihovny z roku 1912 a rovněž na stylově bližší budově České spořitelny z téhož roku. Možná právě tato budova Zascheho ústecké spořitelny posloužila mladému Arnoldovi o sedm let později jako předobraz hledaného výrazu jeho nové komunální architektury. Arnoldův nezralý architektonický slovník měl však bohužel blíže k pravdivé aplikaci autentických historických motivů než

k experimentování a snaze o jejich novátorské přetvoření. Kompoziční prvky historického stylu užíval pravdivě a v jejich tektonické logice.

Klasický styl dodával komunálním bytovým stavbám poněkud vážnějšího dojmu a institucionálního výrazu. Jak již víme ze studia alba jeho raných projektů, v klasicistním stylu navrhoval Arnold rovněž pavilon kavárny pro městský park z roku 1920 a kanelovanými sloupy a vázami vyzdviženými na atikách zdobil i návrh ústeckého krematoria.

Otázkou, zda architektura sociálního reformismu ve středoevropském prostoru té doby mohla vytvořit vlastní ikonografii, se zabýval např. Ákos Moravánsky.²⁸³ Vycházel z teze, že je třeba takovou „architekturu demokracie“ srovnávat s architekturou činžovních domů soukromých majitelů a budov. Architektura sociálních bytových domů tvořila ve srovnání se spekulativními projekty protiklad, kladla totiž mnohem větší důraz na vnitřní uspořádání než na vzhled fasád. Podstatné tedy bylo, co se odehrává uvnitř domu, a ne na jeho povrchu. Architekti sociálních projektů proto podle Moravánského začali užívat jen velmi málo okras.

Tento přístup se s další etapou komunální bytové výstavby začal v Ústí prosazovat jen pozvolna. Nový typ ústeckého komunálního bytového domu, budovaný podle projektu z roku 1926 např. v ulici Husova či Na Nivách, se samozřejmě již vymanil z doslovného užívání motivů historismu, stále však zachovával konzervativní klasicizující kompozici průčelí. Jeho zjednodušení a zploštění bylo ale mnohem výraznější. Výrazná kordonová římsa oddělila na úrovni parapetu oken prvního patra podnož domu s kamennou podezdívkou. Mělké a široké pásy pilastrů podpíraly hlavní římsu a vertikálně členily plochu fasády nad kordonovou římsou. Ozdob bylo užito už jen velmi střídmě a omezovaly se na zdůraznění vstupu formou předsazeného portálku, na drobný motiv klenáku, mělké šambrány a římsy oken a především na lunetové okénko, situované v nejvyšším patře schodišťového prostoru. Právě prvek lunetového okénka dodal jinak téměř puristické kompozici opět stylově nezaměnitelný nádech neoklasicismu.

Tento architektonický přístup, přestože už nebyl volen pro užití v uzavřené blokové struktuře, se tedy stále vyznačoval potřebou zvýrazňovat uliční průčelí. Dvorní průčelí naopak zůstávala plochá a zcela bezozdobná. Od jiných bytových projektů,

---

²⁸³ MORAVÁNSZKY 1999, 26.

budovaných tou dobou ve městě privátními a družstevními investory, se tato komunální architektura však ještě nijak zvlášť nelišila.

Z hlediska stylu se Arnoldova architektura bytového domu stává zajímavější až v roce 1927 návrhem řadových domů, určených pro řádkovou urbanistickou strukturu, budovanou mezi ulicemi U Poplužního dvora a Klíšská. Nové podněty, které přiměly Arnolda k dosud nevyzkoušenému experimentu v urbanismu, mu také umožnily vykročit z bludného kruhu historismů. Po vzoru nových německých sídlišť začíná experimentovat také s architekturou a se spojováním jednotlivých typizovaných domů v řady. Právě v tomto okamžiku architektura komunálních bytových domů zcela stylově vybočí od ostatní bytové produkce ve městě, kterou realizovaly především družstevní společnosti, zaměstnavatelé a výjimečně i privátní investoři. Architektura komunálního bytového domu se tak i v Ústí stane laboratoří vývoje nových forem bydlení, určených i pro nejméně majetné.

Jak již bylo popsáno v předchozí kapitole o typologii, zůstaly však u tohoto převratného typu domu v jádru zachovány základní principy starších ověřených řešení, jako je symetrie, dvoutraktové konstrukční uspořádání a počet dvou bytů na podlaží. Zcela nově je však tvarována hmota domu, která je poprvé opatřena plochou střechou. Arnold však považoval holý kubický tvar za nepatřičný a měl potřebu s ním dále pracovat. Členil ho především přidáváním hmoty vysunutých schodišťových částí i lodžii zadních fasád. Tím dodával průčelím na plasticitě a vnášel do řadové kompozice výrazný rytmický prvek. Dále se snažil o zjemnění formy optickým snížením výšky domu. Opět uplatnil tradiční architektonický článek římsy, kterou navrhl k oddělení nejvyššího podlaží s půdami. Intuitivně ji výškově umístil v poloze, kde obvykle bývá u domů s šikmou střechou. Dojem poctivosti a pevnosti stavby navodil rovněž tradičním stavebním prvkem soklu vyzděného z lomového kamene.

Také u tohoto typu domu Arnold věnoval značnou pozornost především předním vstupním průčelím. Hmotově a kompozičně členil i boční fasády domů, které byly pohledově orientovány k přilehlým komunikacím. Mnohem jednodušší však zůstaly zcela ploché zadní fasády, doplněné o hmoty předsazených lodžii. Zadním fasádám, spíš ze zvyku než záměrně, neměl architekt potřebu věnovat tolik úsilí. Přitom na řádkovém urbanistickém schématu obvyklé sémantické rozdíly přední a zadní fasády pozbývají své logiky. Z dnešního pohledu nás však paradoxně právě redukovaný způsob řešení zadních fasád těchto domů upoutává svou čistou

a v ústeckém kontextu velmi moderní jednoduchostí. Téměř totožnou formu dvorních fasád v Berlíně realizoval Bruno Taut²⁸⁴. Z komplexního pohledu ale stylové řešení Arnoldových ústeckých domů navržených v roce 1927 jednoznačnost a čistotu formy berlínské Tautovy práce postrádá. Arnoldův architektonický přístup má mnohem blíže k výrazově pestrému prostředí „Rudé Vídně“. Tamější architekti, kteří často ještě pocházeli ze školy Otto Wagnera, nerezignovali na bohatší hmotovou skladbu a rádi užívali i expresivní ozdobný detail, v úvodní fázi ještě i pestrou škálu historizujících motivů.

Podle originálních Arnoldových návrhů těchto domů z roku 1927 byla jeho potřeba po zdobném detailu mnohem silnější, než je patrné z realizované podoby staveb. Římsy a hrany vystupujících hmot měly být po Tautově vzoru tvořeny expresivními pásy lícových cihel²⁸⁵ a jednotlivá okna měla mít plastické zvýraznění s ostře hrotitými nadokenními římsami. Na dalších domech, v pokračování řádkové zástavby, navrhl Arnold v roce 1928 rovněž vyzdobit schodišťovou část i některé meziokenní plochy zadní fasády štukovou výzdobou s geometrickými a rostlinnými motivy. Po vídeňském zvyku, kde bývaly komunální domy proletariátu zřetelně označovány nápisy a datací, navrhl Arnold rovněž opatřit uliční fasádu domů městským znakem

a velmi rozměrným nápisem „1927 Wohnhäuser der Stadt Aussig 1928“.²⁸⁶ Realizována zde však nakonec byla jen zdobná štuková kartuše se znakem města a letopočtem dokončení stavby.²⁸⁷ Velký nápis ani pitoreskně vyhlížející vernakulární výzdoba se však nakonec na fasádách neobjevily.

Charakteristickým dekorativním rozměrem těchto staveb byla však barevnost. Vystupující hmoty schodišťových částí i lodžii architekt zdůraznil výrazně tmavším barevným odstínem omítek, ostatní většinové ploše přiřadil světlejší barvu a římsy

---

²⁸⁴ Například na plánech pro domy na Trachtenbrodtstraße velkosídlíště Carla Legiena, vybudovaného v letech 1928–1930.

²⁸⁵ Podobně avšak jednoznačně moderněji bez odkazování na historické motivy postupoval Bruno Taut na fasádách berlínského sídlíště *Hufeisensiedlung* z let 1925–1927.

²⁸⁶ Stavební projektová dokumentace, Archiv Města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 479–485 v k. ú. Klíše.

²⁸⁷ Tato praxe však byla u komunálních bytových staveb užívána jen do roku 1928 a dále pokračovala jen u významnějších budov (např. u novostavby dívčí školy z roku 1932). Od označování se zřejmě upustilo v souvislosti s nabýváním na objemu výstavby, kdy jednotlivé budovy vytvářely rozsáhlejší celky.

i okenní šambrány byly vyvedeny v kontrastním bílém odstínu²⁸⁸. O konkrétních barevných odstínech nám toho bez průzkumu barevnosti fasád archivní černobílé fotografie bohužel více neprozradí. Víme ale, že velmi výraznou expresivní barevnost užíval v té době s oblibou právě Bruno Taut na svých berlínských bytových domech sídliště Carla Legiena.

Další typ ústeckého komunálního domu, navržený Franzem J. Arnoldem ve struktuře polouzavřených bloků v květnu 1930, se stylově od tehdejší architektury německých sídlišť Frankfurtu a Berlína vzdálil ještě zřetelněji. Prostý čtyřpodlažní kubus je ve střední části odlehčen ubráním hmoty vstupního závětrí a bytových lodžii v patrech. Až na přechodnou variantu, která byla uplatněna k dokončení řádkové struktury, má tento typ domu tradiční zastřešení formou valbové střechy. Dům stojí opět na kamenné podezdívce. Kompozici fasád ovládají kolem dokola obíhající horizontální pruhy říms, které kromě přízemí probíhají v úrovni parapetů oken všech podlaží. Uplatňují se i mírně předsazené a na svislých vystupujících hranách efektně zaoblené desky zábradlí lodžii. Ač je celková plocha fasád opět tvořena omítkou s hladkou strukturou, nika vstupního zádveří je do úrovně parapetu vyskládána z tmavého obkladu cihelných pásků. Spárořez lícového obkladu je proveden v prosté, avšak dekorativní formě. Obložena je rovněž zárubeň vstupních dveří. Tyto drobné detaily obkladů domovního vstupu, horizontály pruhů obíhajících říms i způsob předsazení a modelace lodžii je možné bezesporu označit za prvky expresionismu tak, jak ho opět známe od Bruna Tauta nebo například z komunální výstavby „Rudé Vídně“.

U těchto domů se díky křížově symetrické dispozici zcela ztrácí rozdíl mezi uličním a dvorním průčelím. Fasády však byly opět barevně pojednány. Římsy byly provedeny v tmavším odstínu než většinová plocha, okenní šambrány byly znovu čistě bílé, stejně jako odstín okenních rámců. O konkrétní barevnosti se tentokrát zmiňuje publikace z roku 1935²⁸⁹ jako o žluté a šedé. Tato informace v podstatě odpovídá stávajícímu stavu, kdy jsou některé domy celé žluté a jiné zase šedé.

Zcela jiným zadáním byl pro Arnolda počátkem roku 1931 návrh architektury nového pavlačového domu. Už samotná typologie pavlačového domu předurčovala, že

---

²⁸⁸ Kontrastní barevnost fasád je patrná i z černobílých fotografií.
Zdroj: LODGMAN a STEIN 1929, 355.

²⁸⁹ INTERNATIONALER VERBAND 1935, 121.

architekt bude muset v rámci návrhu vstoupit na neznámou půdu. Podoba pavlačových domů, budovaných příležitostně koncem 20. let v Německu a od počátku 30. let častěji i u nás, byla nejbližší moderní kompoziční skladbě německé Nové věcnosti či funkcionalismu. Především na fasádách s průběžnými horizontálními liniemi pavlačí se mohl funkcionalismus uplatnit velmi efektně a důrazně, neboť prostor pavlače nad plochou zábradlí vytvářel iluzi nekonečně dlouhého pásového okna. Tyto pásy pak rytmicky přerušovaly předsazené hmoty schodišť. Provozní schéma pavlačového domu, ve kterém levicoví radikálové viděli předstupeň kolektivní formy bydlení, a způsob mnohonásobného opakování jednotlivých modulů, byly architektury počátku 30. let považovány za příkladné projevy nového stylu. Franz Josef Arnold měl však poněkud konzervativnější názory a jazyku strohosti, plochých stěn, kovových oken a trubkových zábradlí Nové věcnosti či funkcionalismu ani tentokrát jednoznačně nevyužil.

Do jisté míry lze jeho postoj zřejmě spojovat jednak s jeho drážďanským akademickým vzděláním, které mělo blízko k Wagnerovu pojetí architektury, a rovněž s architektonickým nacionalismem, který na Němci obývaném území Československé republiky odmítá funkcionalismus jako český národní prvek. Funkcionalismus se v Československu začal výrazně prosazovat mezi mladší generací architektů ve druhé polovině 20. let. Předcházela tomu debata o formě aktuálně budovaných veřejných budov nového československého státu. Soupeřili spolu stoupcem generace Wagnerových žáků, kteří prosazovali nejprve epizodní národní sloh a posléze neoklasicistní formy, a mladší generace stoupců purismu a funkcionalismu. Podle Rostislava Šváchy se *„postupně téměř všichni klienti shodli na tom, že prosperitu československého průmyslu, důstojnost demokratických institucí i humanitní ideály nové republiky umí nejlépe manifestovat ta nejmodernější funkcionalistická architektura“*.²⁹⁰ Početná německá národnostní menšina, která se s realitou nového státu pod správou Čechů a Slováků vyrovnávala pomalu a velmi těžko, tak proto vnímala český funkcionalismus s určitým despektem.

Příznačná pro tuto tezi je skutečnost, že Arnoldovo již puristické, avšak stále ve hmotách klasicizující dívčí gymnázium z roku 1932 bylo vybudováno v těsné blízkosti novostavby funkcionalistické Masarykovy školy (*Česká obecná škola a měšťanka*). Ta byla navržena pro převážně německé Ústí nad Labem českým architektem Josefem Gočárem v roce 1926 a dokončena byla v relativně krátkém

---

²⁹⁰ ŠVÁCHA 1999, 92.

předstihu před školní budovou Franze J. Arnolda v roce 1930. O osm let starší Gočár byl k prestižní zakázce přímo vyzván státní správou, nic na tom neměnila skutečnost, že budova byla budována s nemalým investorským podílem převážně německy mluvící ústecké městské obce. V Ústí tak byl Čechy vybudován monumentální funkcionalistický symbol československého státu.²⁹¹

V této souvislosti je však třeba podotknout, že jedny z nejzajímavějších příkladů tohoto nového stylu u nás byly však dílem německých architektů. Ti však byli zpravidla cizinci. Jako příklad uveďme např. luxusní brněnskou vilu rodiny Tugendhatových německého architekta Ludwiga Miese van der Rohe nebo experimentální formy jabloneckých vil Hásek a Schmelowský vratislavského profesora Heinricha Lauterbacha. Jiným paradoxním příkladem jsou němečtí architekti, kteří pocházeli z Čech a prosadili se díky tomuto modernímu stylu v Německu. Byl jím např. již jmenovaný Hans Richter, který se svými stavbami významně zapsal do meziválečné architektury Drážďan.²⁹²

Arnoldovy moderní pavlačové domy, vybudované v letech 1931–1933 při ulicích Mezidomí a Na Vlnovce tedy funkcionalistickými stavbami nejsou. Mnohem spíše bychom je opět mohli stylově popsat jako práci v duchu Tautova berlínského expresionismu než za projev se znaky Nové věcnosti frankfurtských sídlišť či českého funkcionalismu jak ho známe z nové sociální bytové výstavby Prahy a Brna. Expresivního působení se zde už nedosahuje jen některými drobnými detaily, ale sama esovitým způsobem zvlněná a donekonečna se táhnoucí hmota domů vytváří velmi emotivní zážitek. Arnold pro kompozici jednotlivých modulových domů využil již ověřené skladebné prvky z předchozí etapy komunální bytové výstavby. Byla jimi typizovaná okna, rámovaná jemnými šambrány hladké omítky, nebo sdružené lodžie. Právě prvek předsazeného zábradlí lodžii se zaoblením svislých hran byl počátkem 30. let pro Arnoldovy bytové návrhy typický a objevil se rovněž na jeho bytovém domě pro zaměstnance Spolku. Analogicky byly zaobleny i boky při ukončení betonových pavlačí.

Porovnáním originálních Arnoldových plánů budovy z února 1931 s realizovaným stavem však dojdeme k závěru, že stavba byla bohužel realizována

---

²⁹¹ Podobnou českou funkcionalistickou demonstraci připravil převážně Němci osídlenému Liberci např. komerční obchodní dům Baťa architekta Vladimíra Karfíka z let 1931–1933.

²⁹² *Die Großsiedlung Dresden Trachau* 2000, 20-21.

v podobě, která řadu původně navržených atraktivních detailů setřela. V původním návrhu byly pavlače opět zaobleným způsobem zakončeny až přetažením za roh hmoty domu. Dnes jsou mnohem kratší. Původně navržena byla, rovněž nerealizovaná, krátká pavlač s lehkým trubkovým zábradlím, situovaná v nejvyšším, pátém podlaží domu, určená pro přístup k servisním půdním prostorům. Utrpěly však především schodišťové věže, které měly původně navrženo pásové či rohové okno, které půdorysně zaujímal téměř celou plochu schodišťové mezipodesty. Naštěstí byly na obou koncích bloku realizovány expresivní čtvrtkruhové hmoty, které skrývají schodiště pro přístup do sklepních prostorů obchodních jednotek. Arnold si naopak uvědomoval, že tento typologický druh je synonymem modernosti, a proto se sám vzdal některých svých oblíbených tradičních prvků jako kamenné podezdívky, typických říms i jakýchkoliv zdobností. Se samozřejmostí zde opět uplatnil i plochou střechu. Fasády však pojednal rovněž barevně, tentokrát bez kontrastního odlišení jednotlivých ploch, ve žlutavě pískovém odstínu a okenní šambrány byly i zde čistě bílé. Přes všechny v rámci realizace provedené změny, jejichž smyslem bylo jistě jen snížení nákladů, představují tyto moderní pavlačové stavby jedinečné dílo naší meziválečné architektury.

Pozdější Arnoldovy variantní návrhy nového typu pavlačových domů pro chudé z roku 1936, které se staly posledním typem ústeckého sociálně demokratického komunálního bytového domu, již expresivní atraktivita a výtvarné kvality zvlněných řad z počátku 30. let nedosáhly. Zdálo by se, že byly tvarovány více užitárně, a tím i v rámci své architektonické formy pravdivěji naplňovaly své poslání – poskytnout prostor existenčního minima pro ty nejchudší obyvatele města.

Hmotová skladba domu je opět podřízena symetrii se schodištěm v hlavní ose. Okraje budovy jsou však akcentovány vystupujícími rizality a středová část budovy je opatřena jakousi altánovou nástavbou půdního podlaží. Z plochých střech budovy až bizarně čnějí četné roury komínů. Není možné si nevšimnout, jak se tato hmotová kompozice domu pro chudé podobá klasické palácové budově či spíše sídlu nějaké instituce či ústavu. Možná právě vážnou institucionální sémantickou formu budovy považoval Arnold pro tento sociálně demokratický „přístav naděje“ za tu nejvhodnější. Opětovný příklon ke klasickým motivům byl však v architektuře ve druhé polovině 30. let především v nacistickém Německu obecně přijímanou normou. Jak již víme, rovněž v Arnoldově tvorbě se příklon ke klasicismu opětovně, avšak ve zcela jiné dimenzi než na počátku 20. let, rozvine v návrhu ústecké městské spořitelny z roku 1937.

V detailu však návrh bytového domu pro chudé z roku 1936 opět pracuje s již ověřenými prostředky, jako jsou mělká rámování oken, kamenná podezdívka či výrazné dokola obíhající horizontální římsy. Ty byly však oproti původnímu projektu bohužel realizovány jen ve formě nevýrazné linky, uplatněné ve struktuře omítky. Pětipodlažní varianta domu, vybudovaná v Resslově ulici na Klíši, se liší od třípodlažní varianty uplatněním kompozičního motivu podnože, tvořené vertikálními pásy omítky, evokujícími tektonikou skladbu průčelí. Arnold se zde s motivací optického snížení tohoto vůbec nejvyššího ústeckého komunálního domu vracel k principům svých klasicizujících průčelních kompozic bytového domu z roku 1926.

Velmi dekorativně působí plastická kanelovaná struktura omítky s jakou jsou pojednány soklové části na otevřených pavlačích. V mnohem větší míře zde však Arnold uplatnil expresivní motiv tmavé lícové cihly. Kromě obvyklého rámování domovního vstupu navrhl oproti typu pavlačových domů z roku 1931 vyzdít i všechna pavlačová zábradlí. Tyto poměrně velké a k většinové ploše hladkých světlých omítek i kontrastně výrazné pásy v detailu zjemnil užitím dekorativního způsobu cihelné vazby, tvořícího geometrické obrazce.

Jak již víme, Arnold s oblibou, avšak střídavě, uplatňoval lícovou cihlu jako kontrastního architektonického akcentu téměř na všech svých stavbách od konce 20. let. Budovy s reznými fasádami se však tou dobou v ústecké architektuře začaly objevovat poměrně běžně. Jako ikonické ústecké stavby meziválečného období lze označit především dvě monumentální expresivní cihelné budovy. První je budova pojišťovny *Riunione* profesora pražské německé techniky Fritze Lehmana, vybudovaná v centru města v letech 1928–1929. Druhou a slavnější stavbou je ústecký „mrakodrap“ správní budovy koncernu Spolku pro chemickou a hutní výrobu, vybudovaný při továrním areálu v letech 1929–1930 podle projektu drážďanské kanceláře Lossow und Kühne. Tato nepřehlédnutelná desetipodlažní monumentální deska s nárožními gotizujícími pilíři a sochařskou výzdobou byla na počátku 30. let údajně nejvyšší stavbou republiky. Tyto nevšední stavby však v uplatnění rezného motivu předcházela i následovala řada běžnějších realizací, a společně tak vytvořily jakýsi specificky německý expresivní ústecký styl. Jeho kořeny jsou hledány v německém expresionismu 20. let, inspirovaném architekturou a mystikou německého středověku a jeho příchod do Ústí bývá poněkud idealizovaně spatřován v říční labské

cestě z Hamburku, kde je cihelná režná architektura zcela tradičním stavitelským projevem.²⁹³

Arnoldův návrh s užitím režné cihelné vyzdívky na zábradlí nového typu pavlačového domu však nemusí nutně souviset s přemýšlením o architektonickém stylu či o expresivním účinku tmavého povrchu lícových cihel. Mohlo za ním stát i hledání vhodnějšího či levnějšího technického řešení pro poměrně namáhanou a zároveň subtilní konstrukci. S několikaletým časovým odstupem už bylo možné přehodnotit dřívější technické rozhodnutí, budovat konstrukce zábradlí jako železobetonový monolit. Jak víme, už v rámci budování prvních ústeckých pavlačových domů bylo jejich zábradlí diskutovaným tématem. V ústeckém městském archivu je zachován dopis z června 1931, kterým se ústecký stavební úřad německy dotazuje stavebního úřadu v Bratislavě na konkrétní technické řešení detailu zábradelních částí pavlačí. Ve slovenštině formulované brzké odpovědi z Bratislavy se v Ústí dozvěděli o konkrétních parametrech betonového zábradlí aktuálně městem budovaných pavlačových domů architektů Emila Belluše a souboru *Unitas* Fridricha Weinwurma.²⁹⁴ Vzácně zachovaná korespondence nám tak podává konkrétní doklad o tom, že architekt Arnold nehledal inspiraci jen v Německu či ve Vídni, ale sledoval aktuální dění také v Československé republice, docházelo i k aktivní komunikaci a tvůrčímu ovlivňování.

V závěru této kapitoly se pokusme zamyslet nad tím, jakým způsobem mohla být Arnoldova ústecká tvorba vlastně reflektována tehdejšími kolegy – architektky české národnosti. Konkrétní pramen se k tomuto tématu bohužel objevit nepodařilo, přesto si lze z některých nepřímých zmínek alespoň obecnou představu učinit. Tak například v systematické monografii předního českého teoretika Otakara Nového *Česká architektonická avantgarda* je ústecká bytová výstavba opomenuta. Přitom je ústecký sociálně zodpovědný komunální program svou kontinuitou příkladný a svým rozsahem i architektonickým projevem jistě jedinečný. Nový považoval za překvapivé, že kromě

---

²⁹³ Také v jiných městech tehdejší republiky bylo uplatnění režného cihelného zdiva neobvykle preferováno. Vzpomeňme skvělé stavby bačovského Zlína nebo Kotěrovy a Gočárovy stavby v Hradci Králové. K uplatnění cihly v těchto případech však vedly jiné cesty a inspirace. Zajímavé je v této souvislosti zjištění, že zmiňovaná funkcionalistická novostavba české školy v Ústí nad Labem architekta Josefa Gočára měla mít podle původního projektu z roku 1926 též cihelnou režnou fasádu.

²⁹⁴ Korespondence se stavebním úřadem v Bratislavě, 1931, Archiv města Ústí nad Labem, 1320–1945, karton č. 943.

Prahy, Brna a několika moravských měst (např. Přerova a Prostějova) přenechala řada dalších velkých průmyslových měst republiky (např. Plzeň, Ostrava, Liberec) téměř veškerou bytovou péči o výstavbu nových nájemných bytových domů sociálně demokratickým družstvům. Ta ji podle Otakara Nového „*naprosto nemohla realizovat v dostatečném množství a prováděla ji navíc na velice nízké technicko-hygienické úrovni, s lokálním vytápěním kamny a bez jakékoliv účasti architektů*“.²⁹⁵ Ve vztahu k ústecké výstavbě však byla namísto Nového výtka nízkého technického standardu komunálních bytů. Otop, příprava teplé vody i vaření byly v bytech předpokládány na tuhá paliva.

Zmínky o ústecké komunální architektuře a obecně i o práci Franze J. Arnolda bychom marně hledali i v dobových českých architektonických časopisech, dokonce ani bratislavský časopis *Forum*, který vycházel v německém jazyce, o ústecké komunální architektuře zprávu nepřinesl. Prostor k prezentaci svých bytových projektů dostalo Ústí až v rámci mezinárodního fóra při příležitosti Mezinárodního kongresu bytové péče, konaného v červnu 1935 v Praze. Město Ústí nad Labem se pokoušelo v rámci kongresu aktivně prezentovat, a zaslalo do programu svou zprávu k tématu „Technické vybavení a zařízení malého bytu“.²⁹⁶ Tak zde byly vedle převážně mezinárodních realizací prezentovány i československé příklady, kromě projektů z Prahy, Brna, Bratislavy, Zlína a Jablonce n. Nisou zde Československo zastupovaly i příklady minimálních komunálních bytů z Ústí nad Labem.²⁹⁷ A na konec, až právě v souvislosti s tímto kongresem, byl v katalogu „*Ausstattung der Kleinwohnung*“, který byl toho roku vydán frankfurtským Mezinárodním svazem pro bytovou péči, konečně publikován alespoň typ šestnáctibytového Arnoldova domu z roku 1930.²⁹⁸

Jak víme, měli naši německy mluvící architekti po vzniku československého státu velmi těžký přístup k zakázkám, zejména ke státním. Kromě toho se v době, kdy českou architekturu ovládl nacionálně profilovaný funkcionalismus, pokoušeli spíše o hledání alternativních cest a inspirace hledali často v různých formách historismu, expresionismu a regionalismu. Úroveň studia architektury na pražské německé technice,

---

²⁹⁵ NOVÝ 1998, 300.

²⁹⁶ Leták Mezinárodního kongresu bytové péče, příloha *Architekt SIA*. 1935.

²⁹⁷ Tamtéž.

²⁹⁸ INTERNATIONALER VERBAND 1935, 120–124.

vedeného spíše staršími a konzervativními architekty, za českými školami podstatně zaostávala. Mladá česká architektonická generace proto na jejich práci hleděla s despektem a různé alternativní projevy našich německých architektů většinou ignorovala. V odmítavém postoji českých architektů ale určitou roli zřejmě hrála i jistá národnostní averze a soutěživost. Někteří výrazní němečtí architekti, kteří pocházeli z Čech, Moravy či Slezska, rovněž často žili a působili v Německu či Rakousku.²⁹⁹

V článku, který v roce 1929 napsal po návštěvě Vratislavské výstavy *WUWA* pro časopis *Výtvarné snahy* Ladislav Žák, se objevuje hned několik národnostně podbarvených narážek, odkazujících k národnostním stereotypům v architektonické tvorbě, jak je vnímali čeští architekti. Budovu hotelového domu³⁰⁰ Hanse Scharouna chválí Žák tímto komplimentem: „*Stavba nemá nic germánsky odporného, jest příjemná v prostorách, tvarech i barvě (bylo by zajímavé zjistiti původ Scharouna, rodilého v Brémách).*“ Značnou Žákovu kritiku si naopak vysloužil dům Adolfa Radinga³⁰¹, který nepovažoval za architektonicky zvládnutý a komentoval ho takto: „*Stavba činí dojem, že Rading, Němec, si řekl: musím být duchaplný! – a úporně se o to snažil. – A úmysl být rafinovaný je zřejmý, výsledek je nepřirozenost tím zavržitelnější, že exteriéru bylo tolik obětováno uvnitř budovy.*“³⁰²

Zdá se, že tyto národnostně podbarvené narážky byly autorem myšleny jen žertovně, jen jako stylistické oživení článku vložením nějakého vtipného prvku – v tomto případě

---

²⁹⁹ Připomeňme např. architekty: Josef Maria Olbrich, Josef Hofmann, Adolf Loos, Rudolf Bitzan nebo již zmíněný Hans Richter.

³⁰⁰ Dům s kolektivními prvky byl objektem, který výstavě dominoval. Byl určen pro svobodné obyvatele nebo pro dvojice žijící v bezdětném manželství, smyslem mělo být odbourání sociální anonymity, kterou osamocení život ve velkém městě přináší. Mělo jít o spojení malého bytu s hotelovým kolektivním komfortem (společné stravování v restauraci, úklidová služba a prádelna, apod.). Dům byl skutečně moderně řešený, volná dispozice ve tvaru písmene „S“ byla navržena jako propojení dvou samostatných bytových křídel centrální společnou částí se společenskou halou a restaurací. Byty řešené jako mezonety ve dvou patrech byly přístupné z jedné komunikační chodby, vstupuje se z ní dolů (nebo nahoru) do malého obytného prostoru, vybaveným pouze nikou pro přípravu jednoduchých jídel. Ložnice, vybavené koupelnou a toaletou jsou pak uspořádány v jiné výškové úrovni. Byty pro bezdětné manžele mají o něco větší plošnou výměru a jejich obytné prostory jsou doplněny širokými balkóny. Jednotlivé prostory domu mají tedy různé úrovně, výškové a proporční parametry.
Zdroj: BEELITZ 2006, 98–99.

³⁰¹ Věžový dům *Turmhaus* Adolfa Radinga byl řešen jako dům pro více rodin a byl inspirován americkým modelem *apartment house*. Budova byla v podstatě zredukovaná verze desetipodlažní obytné věže na které Rading pracoval jako na modulárním konceptu domu pro satelitní předměstskou zástavbu v zeleni.
Zdroj: BEELITZ 2006, 90–91.

³⁰² ŽÁK, Ladislav. WU-WA: Výstava „Wohnung und Werkraum“ ve Vratislavi. *Výtvarné snahy*. 1929, XI, č. 1, s. 25–29.

negativního národnostního stereotypu. Scharounova neobvyklá stavba jejíž architektonická forma byla pozoruhodná i díky svým nautickým prvkům nemá podle Žáka nic germánského, a je tedy příjemná. Není však zřejmé, co tedy v architektuře považuje Žák za typickou germánskou „odpornost“. Můžeme se jen domnívat, že to mohou být právě expresivní architektonické projevy či nějaká jiná vlastnost, která se lišila od vrcholně internacionálního konceptu hotelového domu Hanse Scharouna. Žák tu vlastně zcela mimo rámec odborného tématu svého textu vystřelí hypotézu, že Scharoun, pokud dokáže navrhnout takto příjemnou stavbu, nebude logicky původem Němec. Radingův nezdár při návrhu jeho domu naopak přičítá jakoby typicky německé úpornosti a přepjaté snaze.

Závěrem svého článku k výstavě *WUWA* Ladislav Žák Němce už jen chválí a opět k tomu užívá tentokrát obecně rozšířený národnostní stereotyp, avšak pozitivní: *„Vše jest uspořádáno s nesmírnou německou svědomitostí. Je dobře, že je pilný národ, který koná systematickou práci, která by jinde ve světě nikdy nebyla tak vědecky dokonale vykonána. – Inteligentní správa německých měst, která finančně podporují takové výstavy, jejich organizační schopnost, podnikavost a obětavost v říší válkou zchudlé, jest hodna podivu a úcty.“*³⁰³

Jedná je tedy o pouhé náznaky tématu reflexe, které zároveň není možné prostě vztahovat na české Němce. Obecně dosud není národnostní téma v naší meziválečné architektuře zpracováno. Problematice se teoreticky a v širším uměnovědném kontextu v posledních letech věnuje především Milena Bartlová. Poukazuje na potřebu opatrného a *„kritického přístupu k formalistickým dějinám umění, především k neviditelné osnově národních, etnických a rasových identifikací, skrytých v pevné tkanině klasických umělecko-historických metod“*.³⁰⁴ Jako účinné vidí Bartlová opuštění představy o esenciální stabilitě a kontinuitě etnického a národního principu určitého území.

---

³⁰³ ŽÁK, Ladislav. *WU-WA: Výstava „Wohnung und Werkraum“ ve Vratislavi. Výtvarné snahy.* 1929, XI, č. 1, s. 29.

³⁰⁴ BARTLOVÁ 2009, 106.

5 Ústecké výstavy o bydlení

V závěrečné kapitole této práce se věnujme tématu architektonických výstav, které se v době zvýšeného zájmu o téma bydlení na počátku 30. let konaly v Ústí nad Labem na půdě ústecké Městské knihovny. Tyto výstavy svou koncepcí a zaměřením umožnily seznámit také ústeckou veřejnost s tehdejšími poznatky o zdravém bydlení.

První čistě architektonickou ústeckou výstavou, která se konala v listopadu roku 1931 ve Výstavní síni Městské knihovny v Ústí nad Labem³⁰⁵, byla výstava nazvaná *Das billige, zeitgemäße Eigenhaus*³⁰⁶.

Jak se dozvídáme z místního tisku³⁰⁷, jednalo se o dosti podnětnou putovní výstavu, kterou uspořádal uznávaný berlínský architektonický časopis *Bauwelt* jako výběr z celkem 1903 projektů, zúčastněných ve stejnojmenné soutěži, kterou časopis vyhlásil v létě téhož roku. Mezi nimi byly i práce prominentních německých architektů jako Hanse Scharouna, Konrada Wachsmanna, Sepa Rufa a Egona Eiermanna. Tyto práce doplňovalo rovněž několik návrhů malých domků a sídlištních typů, ale i návrhy zahrad německých architektů z Liberce.³⁰⁸

Jednotlivé projekty byly vystavovány formou názorných architektonických modelů, celkem jich bylo dokonce šedesát. Modely byly doplněny technickými informacemi a přehlednými údaji nejen o obestavěném prostoru a podlahové ploše, ale i o konečné pořizovací ceně navržených domů. Jednalo se o domy, které byly údajně moderní nejen svou formou, ale rovněž použitím stavebních materiálů. Typologicky to byly domy různých typů, především domy samostatně stojící, dvojdomy, domy vytvářející novou uliční frontu i levné víkendové domky.

Výstava tedy byla zaměřena především na individuální výstavbu, určenou jen pro movitější vyšší střední třídu. Tématu architektury sociálního bydlení a bytu pro

---

³⁰⁵ Dnes již neexistující jedinečná budova, která byla dokončena v roce 1912 podle návrhu Josefa Zasche, byla na sklonku druhé světové války poničena bombardováním a krátce na to stržena.

³⁰⁶ v českém překladu: „Levný současný domek“.

³⁰⁷ Das billige, zeitgemäße Eigenhaus.: Bau-Wanderausstellung. *Aussiger Tagblatt*. 1931, 2. 11.1931, s. 3.

³⁰⁸ Byly to práce libereckých tvůrců Paula Zeha a zahradního architekta Hanse Holze.

existenční minimum se tedy nevěnovala. Jejím významem však bylo, že zprostředkovala v architektonicky dosti konzervativním prostředí Ústí různé aktuální přístupy a stylové i konstrukční formy, které se v německé architektuře počátku 30. let ještě měly možnost uplatnit.

Druhá a z hlediska tématu této práce mnohem podstatnější byla výstava „*Bauen und Wohnen*“³⁰⁹, uspořádaná v Ústí nad Labem už o půl roku později, v květnu 1932. Ta vedle typologie rodinného domku rovněž prezentovala komunální program bytové péče v Ústí nad Labem a v podstatě náskok tohoto severočeského města nad ostatními Němci obývanými regiony Československa. Tato převaha nespočívala jen v prostém kvantitativním hledisku množství nově vybudovaných bytů, ale i v kvalitativní schopnosti této produkce konfrontace s tehdejšími trendy vývoje sociálního bydlení.

Výstava se konala opět v prostorách ústecké Městské knihovny. Byla doprovodným programem v pořadí již čtvrtého „Dne pro bytovou péči“ (*Wohnungsfürsorgetag*). Byla jedinečná tím, že byla pořádána v desetileté výročí založení pořádající organizace – Německé centrály pro bytovou péči v Československu (*Deutsche Hauptstelle für Wohnungs- und Siedlungsfürsorge*) se sídlem v Praze. Posláním výstavy byla osvěta v otázkách bytové péče i poskytnutí přehledu o nové bytové výstavbě v německy mluvících regionech Československé republiky. Zvláštní zřetel byl kladen na státem podporovanou výstavbu malých domků a bytových domů s malými byty, což bylo v daném období stěžejní téma. Výstavu uspořádalo technické oddělení pořádající organizace – Poradna (*Beratungsstelle für Wohnungs- und Siedlungswesen*), pod vedením pražského architekta Ernsta Wuhrmanna.³¹⁰ Jak v doprovodném tisku autor výstavy objasňuje, byla její koncepce sice inspirována nedávnými velkými výstavami, konanými v Drážďanech a Berlíně, vzhledem k omezeným finančním možnostem a neporovnatelně menšímu geografickému území, které vystavované materiály postihují, byl formát výstavy omezený. Také se v budově knihovny bohužel nepodařilo pro rozšíření výstavní plochy uvolnit ještě další zamýšlené prostory.

---

³⁰⁹ v českém překladu „*Stavět a bydlet*“.

³¹⁰ WUHRMANN, Ernst. Führer durch die Ausstellung. In: *Ausstellung Bauen und Wohnen Aussig*. Prag: Deutsche Hauptstelle für Wohnungs- und Siedlungs- Fürsorge i. d. Tschechosl. Rep., 1932, s. 39–47.

Pozvání k účasti na výstavě vzbudilo mezi architekty značnou odezvu, podobně velký zájem byl zaznamenán ze strany obcí, stavebních podnikatelů a odborných škol a pro omezenou kapacitu byly nakonec k dobru věci vystaveny jen nejlepší vybrané projekty a realizace. Příprava výstavy byla podpořena také Ministerstvem sociální péče ČR a Ústavem pro stavbu měst Masarykovy akademie práce, které rovněž zapůjčily řadu statistických tabulí a ukázkové zastavovací plány měst. Konceptně byla výstava rozdělena do tří oddělení:

1. oddělení: „Výstava plánů a modelů“, které byly řazeny podle jednotlivých obcí, stavebních firem nebo architektů.
2. oddělení: „Nová domácnost“, představující moderní vybavení domácnosti (kromě nábytku) a různé domácí spotřebiče vč. zařízené kuchyně a koupelny.
3. oddělení: „Malometrážní domek vhodný pro státní dotaci“, model interiéru domku zhotovený v měřítku 1:1, prezentující plně zařízený byt.

V rámci 1. oddělení byly prezentovány formou plánů, modelů i fotografií příklady staveb realizovaných cca od roku 1921, tedy od počátku státní podpory výstavby. Jednotlivé prezentované projekty byly nevyhnutelně různorodé, a jak sám autor výstavy poznamenává, některé byly již z pohledu architektonického názoru počátku 30. let sotva přijatelné a proti jiným moderním stavbám působily kontrastně, a dokládaly tak převratnost procesu vývoje architektury v daném relativně krátkém období. Nové projekty, odpovídající více aktuálně zdůrazňovaným zdravotním, kulturním a sociálním požadavkům, spočívajícím v účelném uspořádání a prosvětlení jednotlivých prostor, tak musely jednoznačně uspět.

Prezentovány zde byly projekty z Ústí nad Labem (komunální bytové projekty, realizované počínaje rokem 1919, nejvíce prostoru bylo však pochopitelně věnováno čerstvě dokončeným pavlačovým domům). Dále byly prezentovány komunální projekty měst Cheb (skupina nájemních domů, 1932), Jeseník (nájemný dům, 1930), Jablonec nad Nisou (sídliště, 1922; domy, 1924; domek s obytnou kuchyní, 1922), Liberec (sídliště), Žatec (rodinné domy a domky s malými byty, 1923), Střekov (plovárna, 1931; sídliště 1931) a Trutnov (sídliště s úřednickými byty a sídliště s malometrážními byty, 1932).

V následující sekci byly prezentovány projekty stavebních a bytových družstev z Kadaně, Rumburku (bytové domy, 1930), Nového Jičína a Opavy (množství projektů realizovaných počínaje rokem 1921). V poslední samostatné sekci byly prezentovány

realizace soukromě praktikujících architektů. Z prací šestnácti zúčastněných architektů zmiňme například návrhy známého pražského architekta Adolfa Föhra, pražského profesora Friedricha Lehmana (projekt sídliště v Lovosicích), prominentního ústeckého architekta Paula Brockardta (ústecké sídliště zaměstnanců firmy Schicht) a práce libereckého architekta Heinricha Persta (sídliště v Březové u Karlových Varů).

Domácí spotřebiče a zařízení vystavované v rámci 2. oddělení výstavy měly dokázat, jak lze v moderní domácnosti ulehčit a zjednodušit domácí práce. Vystavená plně vybavená kuchyň byla uspořádána z jednotlivých funkčních součástí, tj. se sporákem, dřezem, příborníkem a jídelním stolem. Kromě řady firem se na instalaci podílely také karlovarská státní škola porcelánového průmyslu a sklářská státní škola z Nového Boru. Návštěvnícky nejatraktivnějším a také nejnákladnějším oddělením výstavy byl ale model interiéru malometrážního domku. Autoři výstavy instalací sledovali záměr seriózně prokázat, že na omezené ploše lze jednotlivé funkce a procesy, které s bydlením souvisí, uspořádat účelně a v souladu s tehdejšími odbornými požadavky. Zdůrazňováno bylo, že stavba malometrážního domku není stavbou provizorní a nikterak podřadnou, ale naopak finančně dostupnou, funkční, moderní a zdraví prospěšnou.

Dispozice domu byla koncipována jako rodinný dům pro čtyřčlennou rodinu, který může fungovat jako součást většího sídlištního celku. Dispozice domu sestávala ze dvou obytných místností a příslušenství. Dům byl řešen symetricky, kdy venkovní vstupní část s předzahrádkou vykrajuje z dispozice tvar písmene U. Půdorysná plocha dvojice obytných prostorů odpovídala cca 30 m², tj. tehdejšími zákonem přípustné minimální ploše. Obytná kuchyň, s kuchyní a jídelním stolem, sloužila zároveň jako ložnice rodičů. Druhý z pokojů jako dětský pokoj. Zázemí bylo tvořeno koupelnou s vanou, umyvadlem a záchodovou mísou, sousední spížní komora skrývala ledničku a vedlejší, střechem prosvětlený prostor komory byl vybaven žebříkem do podkrovního úložného prostoru.

Dosud se však bohužel nepodařilo, kromě zmiňovaného tisku s programem výstavy, obsahujícího také půdorys budovy knihovny s orientačním plánkem výstavy, objevit jiné materiály nebo fotografie, které by vypovídaly o vystavené instalaci více. Cenným pramenem pro studium stavební konjunktury 20. let v německy mluvících regionech by nám byl také podrobnější přehled prezentovaných realizací. Ústecká

výstava *Bauen und Wohnen*, uspořádaná na samém konci této stavební konjunktury a v atmosféře hluboké hospodářské krize, měla být povzbuzením do další investiční práce. Stala se však spíše bilancí jedné významné epochy v urbanizaci českých zemí.

6 Závěr

Disertační práce se pokusila věnovat tématu ústecké komunální bytové výstavby jako celku s jeho sociálními a politickými souvislostmi a konkrétními specifiky urbanizace ústecké městské aglomerace. Byly hledány vztahy a vyvážené proporce mezi formální analýzou jednotlivých etap výstavby a studiem jejich širších historických souvislostí. Uplatněna byla uměnovědná analýza, spočívající v chronologickém zařazení děl a v rozboru a zhodnocení jejich urbanistických, typologických a stylových aspektů. Architektura ústeckého komunálního bytového souboru vznikala jako realizace sociálně demokratického politického programu a státní bytové politiky, má tedy i politický obsahový význam. Analýza byla provedena především na základě archivní badatelské činnosti a terénního průzkumu. Jednotlivá díla byla posuzována v kontextu meziválečného vývoje bydlení ve středoevropském prostoru s těžištěm v Rakousku, Československu a Německu.

V urbanistické rovině se potýkal sociální koncept budování velkých bytových domů s přístupy prosazujícími bydlení v rodinných domcích, které se v různých formách a s podporou nových ideologií snažily prosadit. Díky sociálním demokratům však město vytrvalo v budování nájemných domů a s nastupující hospodářskou krizí se soustředilo na kapacitní sociální projekty pro nejohroženější vrstvu společnosti.

První ústecké komunální domy, budované v roce 1919 ještě sociálními projekty nebyly, tvořily uzavřené bloky a z urbanistického hlediska i formou historizující architektury patřily ještě předválečné minulosti. Jejich jednoduché, účelné dispozice však již naznačily směr, který byl pro komunální výstavbu typický. Komunální domy začaly být dispozičně řešeny velmi racionálně, v roce 1926 již netvořily blokovou strukturu a byly bez kompromisů typizovány, jejich zevnějšek si však uchovával znaky klasicizující tektoniky. Průlomovým momentem ve vývoji urbanismu ústecké komunální bytové výstavby lze označit návrh řadových domů pro řádkovou blokovou strukturu z roku 1927. Tyto domy se začnou i dispozičně velmi podobat tehdejšími berlínským projektům Bruna Tauta, avšak zachovávají si náznaky dekorativnosti a jsou hmotově plastičtější. Další typ komunálního bytového domu z roku 1930 přináší v reakci na státní podporu bytové výstavby nový směr v typologii a orientaci na

velikosti kategorie bytu pro existenční minimum. Urbanismus vytváří přívětivější polouzavřené bloky a architektura domů se německým plochostřešným vzorům začíná vzdalovat. Rok 1931 znamená zcela novou zkušenost s měřítkem architektury a zavádí do Ústí koncept pavlačového domu. Tento odvážný experiment si vyžádá rovněž expresivní architektonický výraz, zůstane však jen epizodou. Nový typ domu je vyvinut až s další vlnou státní podpory v roce 1936 a představuje spartánskou variantu velkého pavlačového domu s extrémně malými byty pro chudé. Typologicky dům začne připomínat spíše sociální instituci a jeho architektura je úsporně redukována.

Standarty vybavení bytových domů a jednotlivých bytů se naopak v Ústí příliš nerozvíjely a právě technickou úroveň vybavení komunálních projektů nelze v širších souvislostech považovat za pokrokovou.

Závěr této práce bude věnován problematice památkové péče. Žádná ze staveb souboru budov ústecké komunální bytové výstavby není v současné době ve smyslu zákona č. 20/1987 Sb. kulturní památkou. Není tedy zapsána v Ústředním seznamu kulturních památek ČR a není ani součástí plošně chráněného území. Skromnou ambicí této práce je tedy poskytnout ucelené odborné informace k souboru budov ústecké komunální bytové výstavby, které by mohly být podkladem k úvahám o jeho památkové ochraně, či spíše o plošné či jmenovité ochraně některých jeho vybraných částí. Vedle průzkumu a dokumentace je právě všestranné objektivní poznání hodnot stavby východiskem jak k výběru objektů k památkové ochraně, tak k návrhu způsobu péče o ně a posléze i jejich prezentace.

Národní památkový ústav Územní odborné pracoviště v Ústí nad Labem v rámci výzkumného úkolu *Průzkum a prezentace architektury 19. a 20. století* již provedl v roce 2008 evidenci a zdokumentování těch nejvýznamnějších staveb ústecké komunální bytové výstavby v katastrálním území Klíše. Řešiteli úkolu byli Mgr. Marta Pavlíková a Ing.arch. Matěj Páral. V jejich evidenci byly však zahrnuty pouze první dvě řady domů č.p. 443–450, budované na řádkovém urbanistickém schématu mezi ulicemi Klíšská a U Panského dvora podle projektu z roku 1927.³¹¹ A dále oba zvlněné řadové

---

³¹¹ PAVLÍKOVÁ, Marta a Matěj PÁRAL. Městské bytové domy č. p. 443 – č. p. 450. In: *Národní památkový ústav: Metainformační systém* [online]. NPÚ, 2009 [cit. 2013-05-01]. Dostupné z: http://iispp.npu.cz/mis_public/publicDocumentDetail.htm?id=177185

pavlačové domy č.p. 704–711 při ulici Mezidomí a Na Vlnovce, budované podle projektu z roku 1931.³¹²

Klíčová je v této souvislosti otázka, zda tato architektura tvoří významnou hodnotu našeho kulturního dědictví, nebo zda je pouze průměrným projevem jakési všední stavitelské úrovně a zda se tedy vyrovnáme s pocitem, že tato architektura může zaniknout. S našimi současnými poznatky a vědomím obecného uznání „hodnoty v odlišnosti“ již pochopitelně neobstojí někdejší přístup apriorního odsudku práce českých Němců do roviny outsiderství. Jestliže dnes, bez ohledu na problematiku českých Němců, vidíme také modernismus jako plurální kategorii a místo přímočarého zjednodušování nás zajímá rozmanitost uměleckých přístupů je tu přirozeně také prostor pro docenění této architektury. Důležitá je zde také otázka metodiky památkové péče a definice památkových hodnot typologického druhu stavby, jakým jsou bytové domy a jejich urbanistické soubory. Tady je třeba kromě uměleckohistorických hledisek architektury posuzovat rovněž její urbanistické a typologické hodnoty. Soubor ústeckých komunálních bytových staveb představuje vedle své specifické architektury právě z urbanistického a typologického hlediska zásadní kulturní hodnotu. Z urbanistického hlediska se jedná v daném kontextu o velmi rané uplatnění řádkového systému (v roce 1927) a jeho kvalitní rozvíjení ve formace polouzavřených bloků (v roce 1930) a experimentální uplatnění v kombinaci s novým typologickým druhem pavlačového domu (v roce 1931). Právě tato posledně zmiňovaná etapa je svým charakterem zcela unikátním projevem, který je výmluvnou dokumentací tehdejších společenských, hospodářských a sociálních poměrů. Především tyto stavby, které se nacházejí v těsném sousedství a vytvářejí kompaktní sídlištní areál, by měly být bezpečně uchovány pro další generace. Neboť porozumění, uznání a zachování meziválečné architektury českých Němců sehrává klíčovou roli v navrácení paměti míst českého pohraničí.

Většina budov ústecké komunální bytové výstavby je od doby svého vzniku nepřetržitě užívána ke svému původnímu účelu. Pouze několik málo staveb bylo zřejmě zbořeno a aktuálně je zhruba pět domů neobydlených a nachází se v havarijním technickém stavu. Týká se to především budov z roku 1926 v ulici Na Nivách a řádkové

---

³¹² PAVLÍKOVÁ, Marta a Matěj PÁRAL. Městské bytové domy č. p. 704 – č. p. 711, tzv. S domy. In: *Národní památkový ústav: Metainformační systém* [online]. NPÚ, 2009 [cit. 2013-05-01]. Dostupné z: <https://iispp.npu.cz/mis/publicDocumentDetail.htm?id=262519>

formace pavlačových domů v ulici Matiční z roku 1938. Tyto domy jsou s největší pravděpodobností, vzhledem k nepříznivým urbanisticko-sociologickým faktorům, odsouzeny k zániku. Většina bytových objektů však plní svou funkci i nadále a byla dosud průběžně technicky udržována v užitelném stavu. Bohužel však dnes valná většina objektů již není v majetku obce a majetek je obvykle spravován privátními osobami či početnými společenstvími vlastníků. Interiéry bytů samozřejmě prošly podstatnou přeměnou a nelze předpokládat, že by zde byly zachovány původní velmi obyčejné povrchové úpravy, jejichž životnost byla předpokládána maximálně jen na několik málo desítek let. Je však s podivem, že velká většina objektů si zachovala svůj někdejší charakter a to ne jen v interiéru společných domovních prostor, ale i zvnějšku. Právě zachování vysoké míry autenticity bytových domů, které dosud neprošly vlnou živelných přestaveb, zateplování fasád a výměn oken, je z hlediska prosazení a smysluplnosti památkové ochrany velmi příhodné. Památková péče musí vyváženě spojit uchování stavby s pochopením pro udržení její živé funkce jako nejlepší záruky trvalé existence. U těchto bytových domů, které jsou v případě Klíše situovány v relativně atraktivní bytové čtvrti, je zachování jejich funkce samozřejmostí. Zahraniční i některé tuzemské příklady nám dokazují, že je možné v rámci památkové péče nalézt technické kompromisy k udržitelnosti památkové hodnoty také u tohoto poněkud specifického druhu staveb.

Architektura sídlišť druhé poloviny 20. let v Německu, která byla pro ústecké komunální projekty velkou inspirací, je dnes široce akceptovanou kapitolou kulturního dědictví a tyto areály jsou se samozřejmostí chráněny v rámci státní památkové péče. Památková péče tehdejšího západního Německa udržela tvář četných sídlišť Frankfurtu nad Mohanem i mnoha dalších. Rozsáhlé areály – jako drážďanské sídliště *Trachau* – byly však na základě památkových zákonů tehdejší Německé demokratické republiky na seznam památek také zařazovány a to koncem 70. let minulého století.³¹³ Areál sídliště *Trachau* prošel ve druhé polovině 90. let postupnou rekonstrukcí, která si vynutila určité kompromisy, avšak při zachování jeho podstatných památkových hodnot je dnes živoucí a atraktivní drážďanskou obytnou čtvrtí. Závěrem není možné v tomto kontextu nezmínit fenomén sídlišť berlínské moderny, které byly v roce 2008 zapsány

---

³¹³ *Die Großsiedlung Dresden - Trachau* 2000, 13.

na Seznam světového kulturního dědictví UNESCO.³¹⁴ Jedná se celkem o šest památkově chráněných sídlišť z let 1913–1934, která reprezentují typ sociální bytové výstavby jako milník ve vývoji architektury a urbanismu.

---

³¹⁴ Siedlungen der Berliner Moderne. In: *Deutsche UNESCO-Kommission* [online]. [cit. 2013-05-01]. Dostupné z: <http://www.unesco.de/berliner-siedlungen.html>

Obrazová část

1
Franz Schlenzig
Leben und Kraft durch kommunales Schaffen der Stadt Aussig
Illustrace obálky, kniha (nevydáno), 1938
PÖLZL 1938.

ZUR VOLLENDUNG DER NEUEN KLEINST- WOHNUNGSBAUTEN

IN AUSSIG A. E.

IM DEZEMBER 1933

2

Franz Josef Arnold

Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten

Illustrace, brožura, 1933

Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933, 10.

DEUTSCHE HAUPTSTELLE FÜR WOHNUNGS-
U. BIEDLUNGS-FÜRSORGE I. D. TSCHECH. REP.

Kostenlos

AUSSTELLUNG
• BAUEN U. WOHNEN •
AUSSIG

STADTBÜCHEREI
VOM 7. - 17. MAI

1932
GEÖFFNET
TÄGLICH
9-19UHR
EINTRITT
Kč 3.-

• FÜHRER •

3

Ernst Wuhrmann

Ausstellung Bauen u. Wohnen Aussig

Návrh obálky, průvodce výstavou, 1933

WUHRMANN 1932.

Martin Chrz

LEOPOLD
PÖLZL

Ústí nad Labem 2002

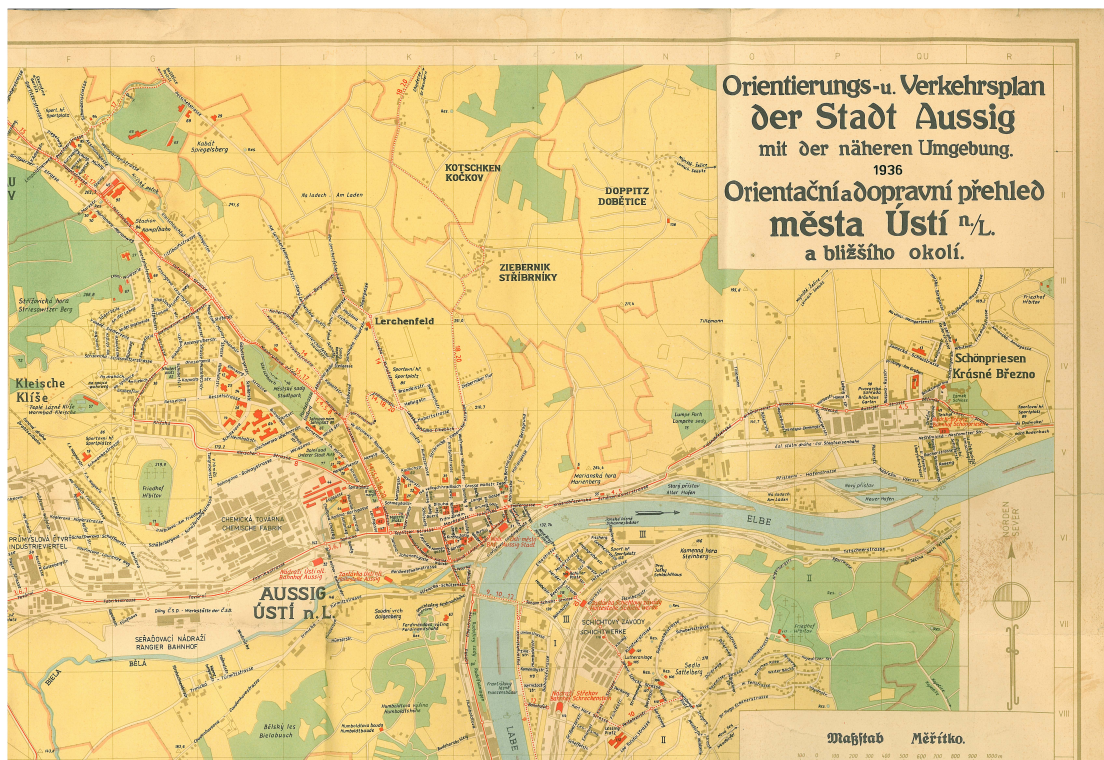
4

Jan Lepšík

Leopold Pözl

Ilustrace, kniha, 2002

CHRZ 2002.

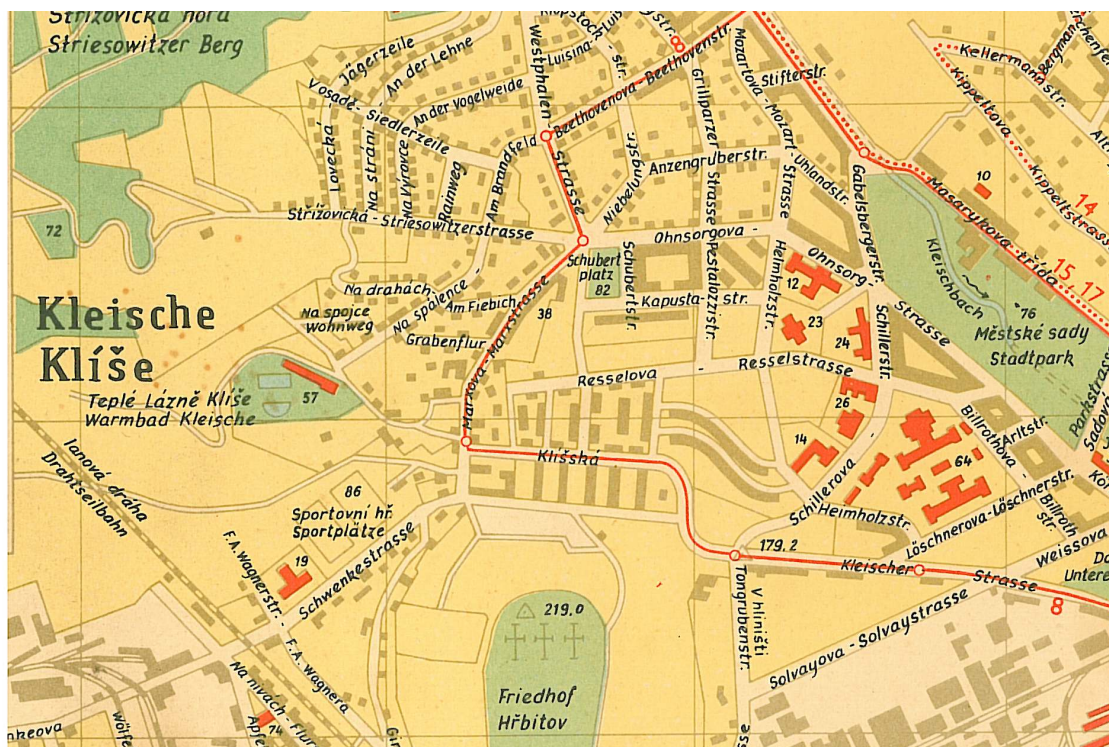

5

Ústí nad Labem

Mapa města, 1936, výřez

Orientální a dopravní přehled města Ústí nad Labem 1936.

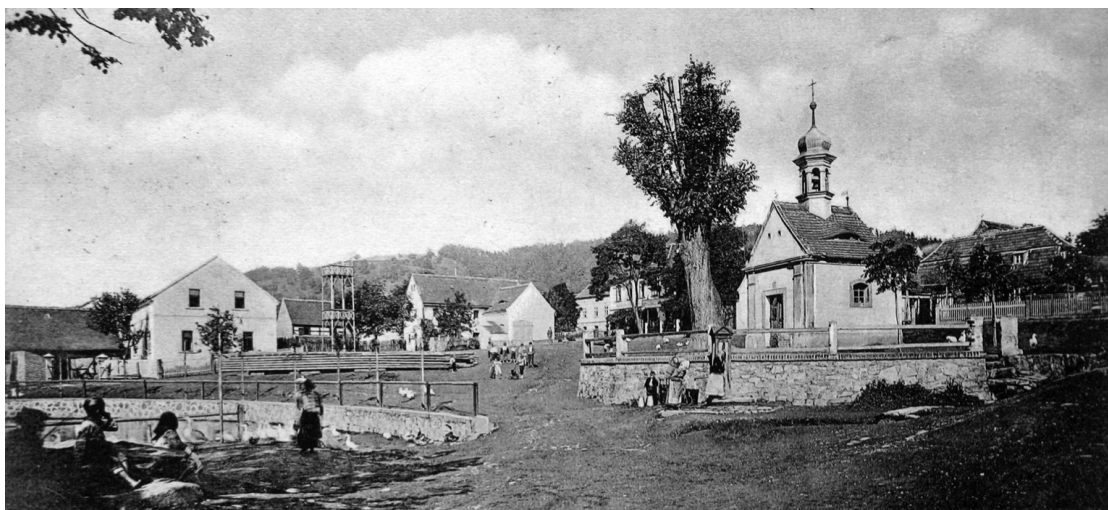

6

Městská část Klíše

Mapa města, 1936, výřez

Orientální a dopravní přehled města Ústí nad Labem 1936.

7
Náves staré venkovské osady Klíše
 Pohlednice, nedatováno (kolem 1900)
 PILAŘ [CD] 2001.

8
 Johann Hubatschek
Zastavovací plán městské části Klíše
 Tisk, 1902
 Archiv města Ústí nad Labem, 1325–1945, karton č. 942.

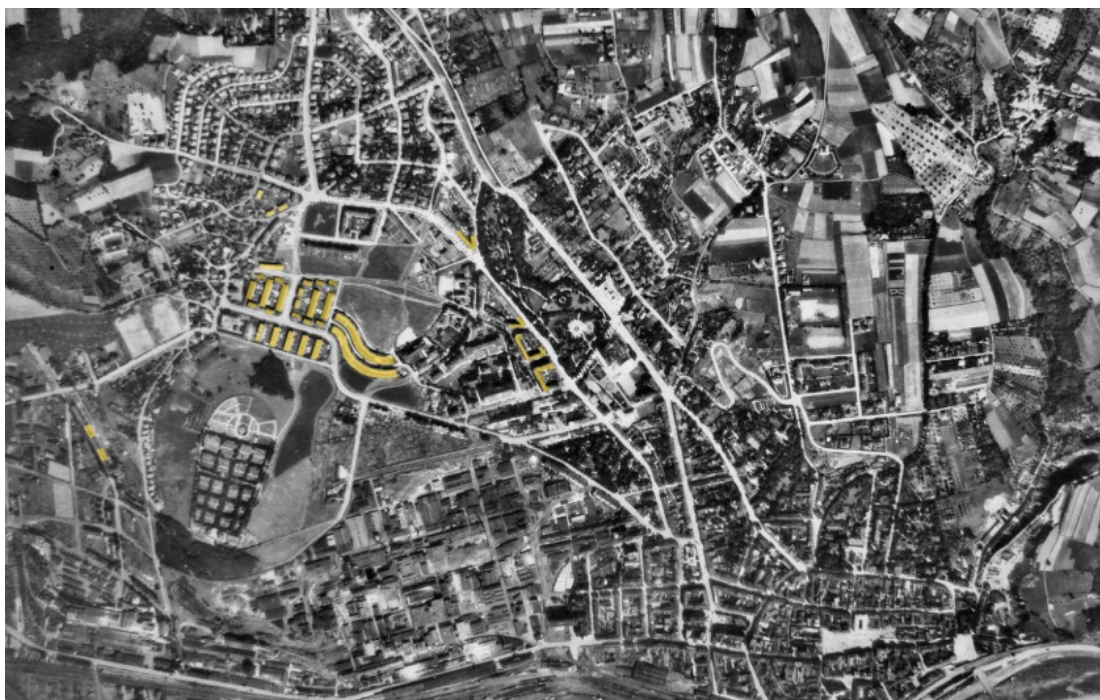

9
Stará Klíše
Fotografie, nedatováno (poč. 20. stol.)
PILAR [CD] 2001.

10
Komunální výstavba na Klíši
Fotografie, nedatováno (30. léta 20. stol.)
PILAR [CD] 2001.

11

Vyznačení staveb komunální bytové výstavby

Podklad: Vojenský letecký snímek Ústí nad Labem, 1936, výřez
 Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad Dobruška, evid. č. 5259

12

Vyznačení etapizace komunální bytové výstavby

Podklad: Vojenský letecký snímek Ústí nad Labem, 1936, výřez
 Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad Dobruška, evid. č. 5259

13

Komunální bytové domy – typ 1919 (vybudováno 1919)

Resslova č. p. 1754, k. ú. Ústí nad Labem

Fotografie, nedatováno

Ausgeführte Bauten, Entwürfe und Skizzen von Architekt F. J. Arnold

14

Komunální bytové domy – typ 1919 (vybudováno 1922)

U Nemocnice č. p. 1765, k. ú. Ústí nad Labem

Fotografie, nedatováno

PÖLZL 1938.

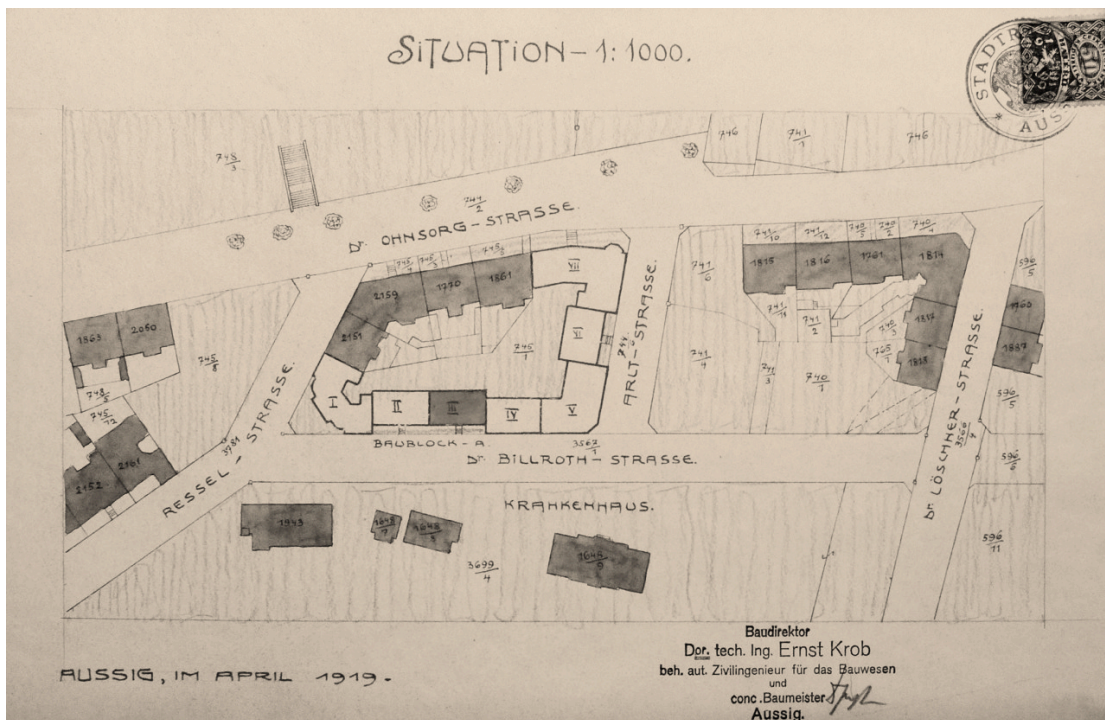
15

Komunální bytové domy – typ 1919 (vybudováno 1919)

Pasteurova č. p. 1752 a 1753, k. ú. Ústí nad Labem

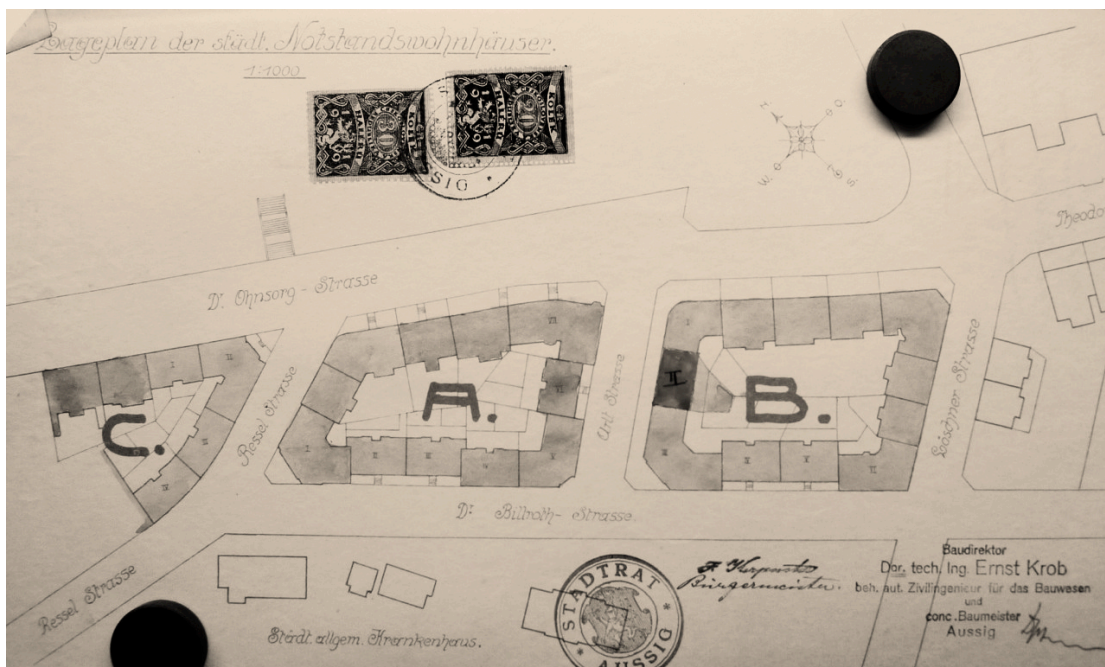
Fotografie, nedatováno

Ausgeführte Bauten, Entwürfe und Skizzen von Architekt F. J. Arnold

16

Komunální bytové domy – typ 1919 (vybudováno 1919)
 Pasteurova, Resslerova, U Nemocnice (k. ú. Ústí nad Labem)
 Stavební plány z roku 1919 – situace bloku A
 Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

17

Komunální bytové domy – typ 1919 (vybudováno 1922)
 Pasteurova, Resslerova, U Nemocnice, Palachova (k. ú. Ústí nad Labem)
 Stavební plány z roku 1920 – situace bloku B, C
 Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

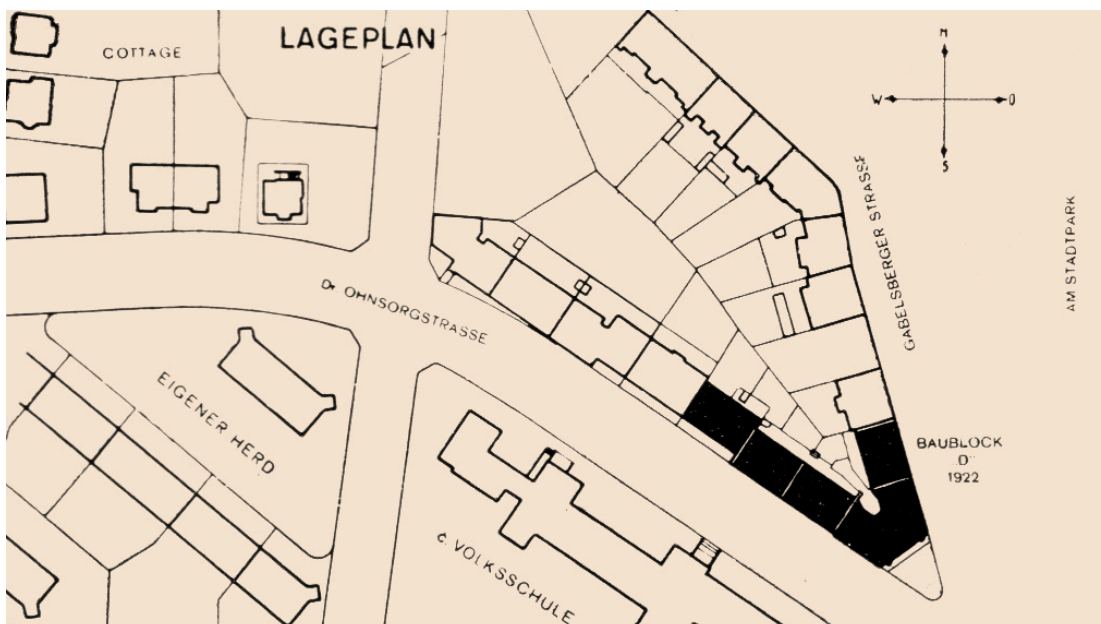
18

Komunální bytové domy – typ 1919 (vybudováno 1919–1922)

Pasteurova, Resslerova, U Nemocnice, Palachova (k. ú. Ústí nad Labem)

Situační schéma bloků: A, B, C

Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933, 5.

19

Komunální bytové domy – typ 1919 (vybudováno 1922)

Palachova, Šaldova (k. ú. Klíše)

Situační schéma bloku D

Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933, 6.

22

Komunální bytový dům – typ 1919 (vybudováno 1922)

U Nemocnice č. p. 1765, k. ú. Ústí nad Labem

Stavební plány z roku 1919 – půdorys běžného podlaží

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

23

Komunální bytové domy – typ 1919 (vybudováno 1919)

Resslova č. p. 1754, k. ú. Ústí nad Labem

Fotografie stávajícího stavu - celkový pohled

24

Komunální bytové domy – typ 1919 (vybudováno 1919)

U Nemocnice č. p. 1750, k. ú. Ústí nad Labem

Fotografie stávajícího stavu - celkový pohled

25

Komunální bytový dům – typ 1919 (vybudováno 1922)

Šaldova č. p. 248, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu - detail vstupu do domu s městským znakem

26

Komunální bytový dům – typ 1919 (vybudováno 1919)
Resslova č. p. 1753, k. ú. Ústí nad Labem
Fotografie stávajícího stavu - detail vstupu do domu

27

Komunální bytový dům – typ 1919 (vybudováno 1922)
Resslova č. p. 1762, k. ú. Ústí nad Labem
Fotografie stávajícího stavu - detail interiéru domovního schodiště

28

Komunální bytový dům – typ 1919 (vybudováno 1922)

Resslova č. p. 1762, k. ú. Ústí nad Labem

Fotografie stávajícího stavu - detail interiéru domovního schodiště

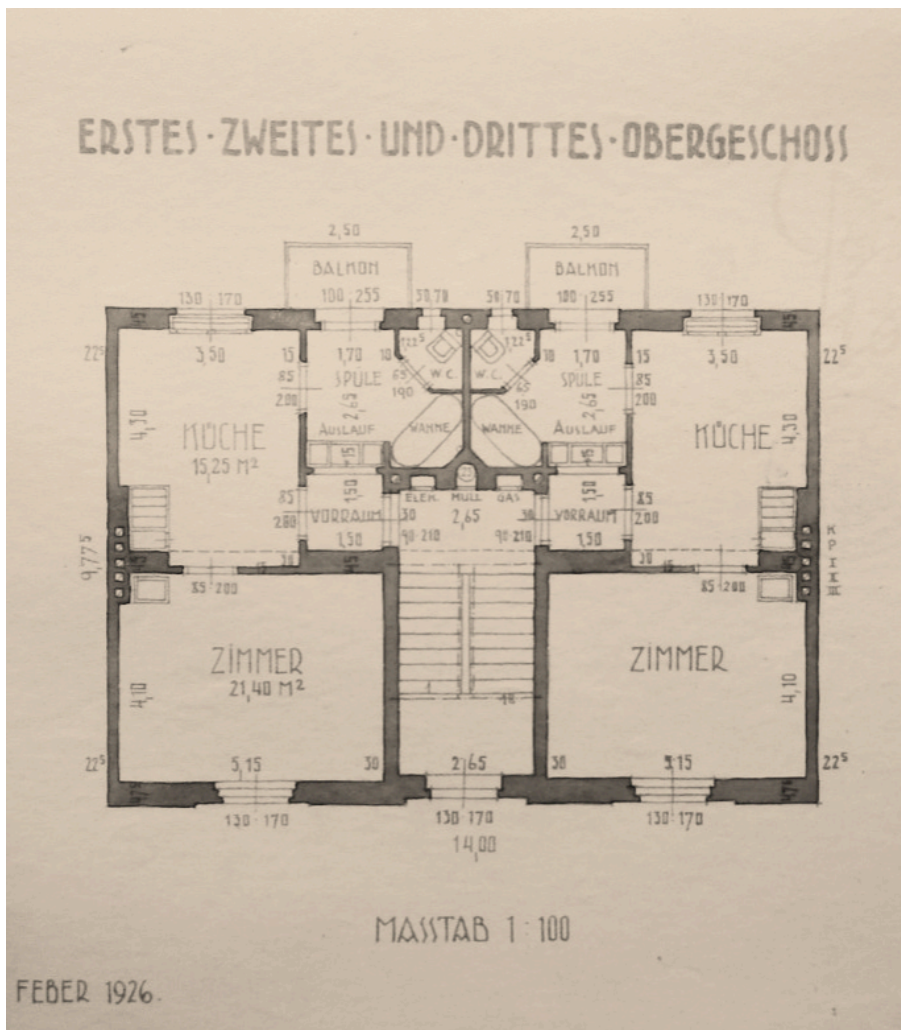

29

Komunální bytový dům – typ 1919 (vybudováno 1922)

Resslova č. p. 1762, k. ú. Ústí nad Labem

Fotografie stávajícího stavu - detail interiéru domovního schodiště

30

Komunální bytový dům – typ 1926

Na Nivách č. p. 1819, k. ú. Ústí nad Labem

Stavební plány z roku 1919 – půdorys běžného podlaží

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

31

Komunální bytový dům – typ 1926

Na Nivách č. p. 1819, k. ú. Ústí nad Labem

Stavební plány z roku 1926 – pohled, uliční fasáda

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

32

Komunální bytové domy – typ 1926 (vybudováno 1926)

Husova č. p. 343–345, k. ú. Krásné Březno

Fotografie stávajícího stavu – uliční průčelí

33

Komunální bytové domy – typ 1926 (vybudováno 1926)

Husova č. p. 343–345, k. ú. Krásné Březno

Fotografie stávajícího stavu – dvorní průčelí

34

Komunální bytový dům – typ 1926 (vybudováno 1926)

Husova č. p. 344, k. ú. Krásné Březno

Fotografie stávajícího stavu – detail zábradlí schodiště

35

Komunální bytový dům – typ 1926 (vybudováno 1926)

Husova č. p. 344, k. ú. Krásné Březno

Fotografie stávajícího stavu – interiér domovního schodiště

36

Komunální bytový dům – typ 1926 (vybudováno 1926)

Na Nivách č. p. 1819, k. ú. Ústí nad Labem

Fotografie stávajícího stavu – uliční průčelí

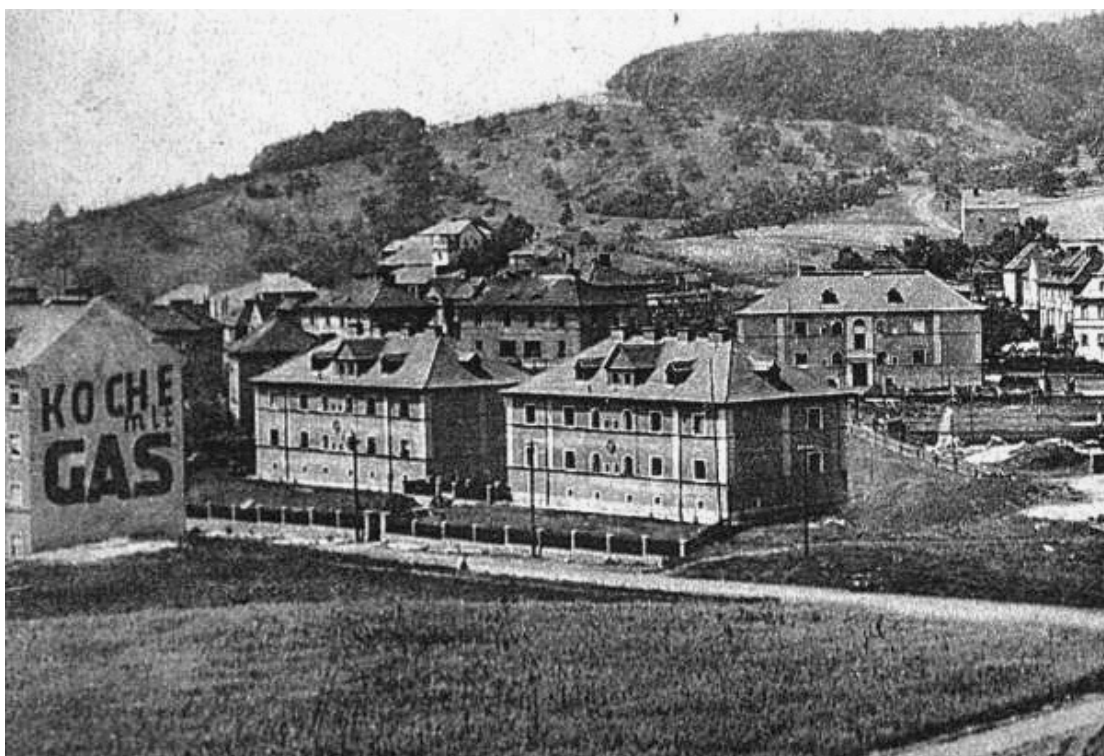
37

Komunální bytové domy – typ 1926 (vybudováno 1926)

Na Nivách č. p. 1817–1820, k. ú. Ústí nad Labem (vpravo)

Fotografie stávajícího stavu – zcela devastovaný městský prostor

38

Komunální bytové domy – typ 1926 (vybudováno 1927)

Klíšská č. p. 394 a 395, Na Spálence č. p. 396, k. ú. Klíše

Fotografie, nedatováno

PILAR [CD] 2001.

39

Komunální bytové domy – typ 1926 (vybudováno 1927)

Klíšská č. p. 394 a 395, Na Spálence č. p. 396, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1926 – situace

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

42

Komunální bytový dům – typ 1926 (vybudováno 1927)

Na Spálence č. p. 396, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu – uliční průčelí

43

Komunální bytový dům – typ 1926 (vybudováno 1927)

Na Spálence č. p. 396, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu – detail uličního průčelí se znakem města

44

Komunální bytové domy – typ 1927 (vybudováno 1927–1928)

Klíšská č. p. 443 a 446, k. ú. Klíše

Fotografie, nedatováno

PILAR [CD] 2001.

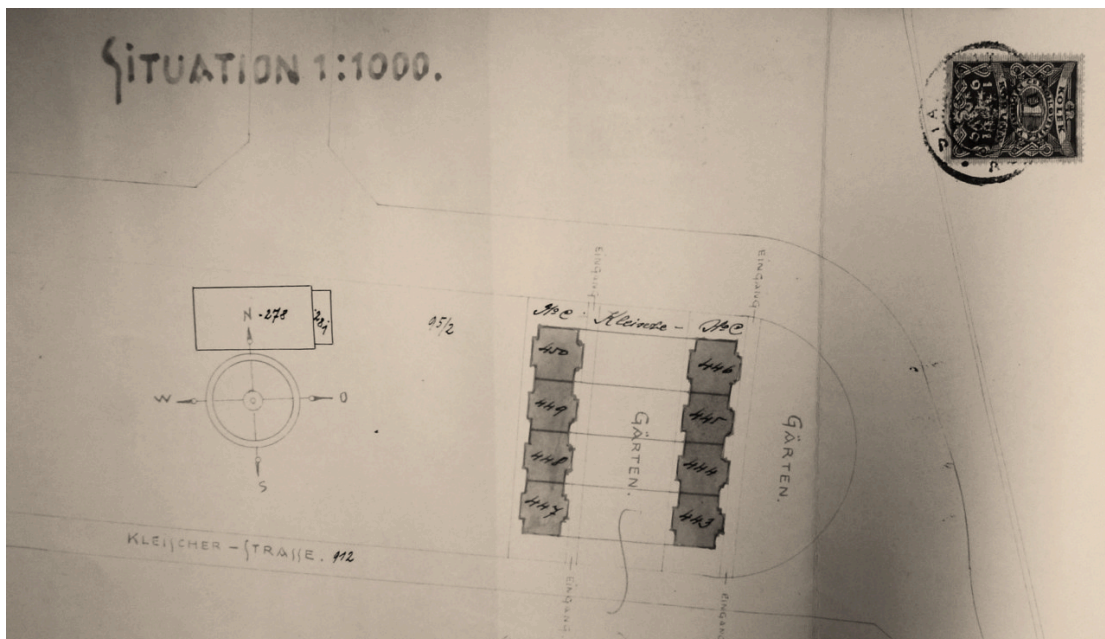
45

Komunální bytové domy – typ 1927 (vybudováno 1927–1928)

Klíšská č. p. 443 a 450, k. ú. Klíše

Fotografie, nedatováno

Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933, 9.

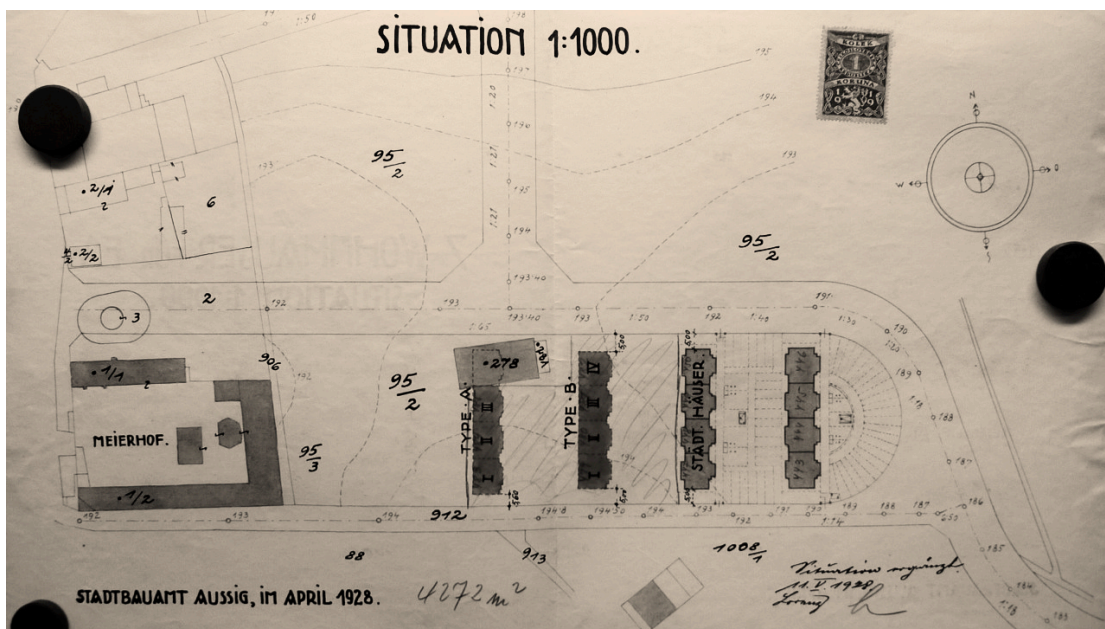
46

Komunální bytové domy – typ 1927 (vybudováno 1927–1928)

Klíšská č. p. 443 a 450, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1927 – situace

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

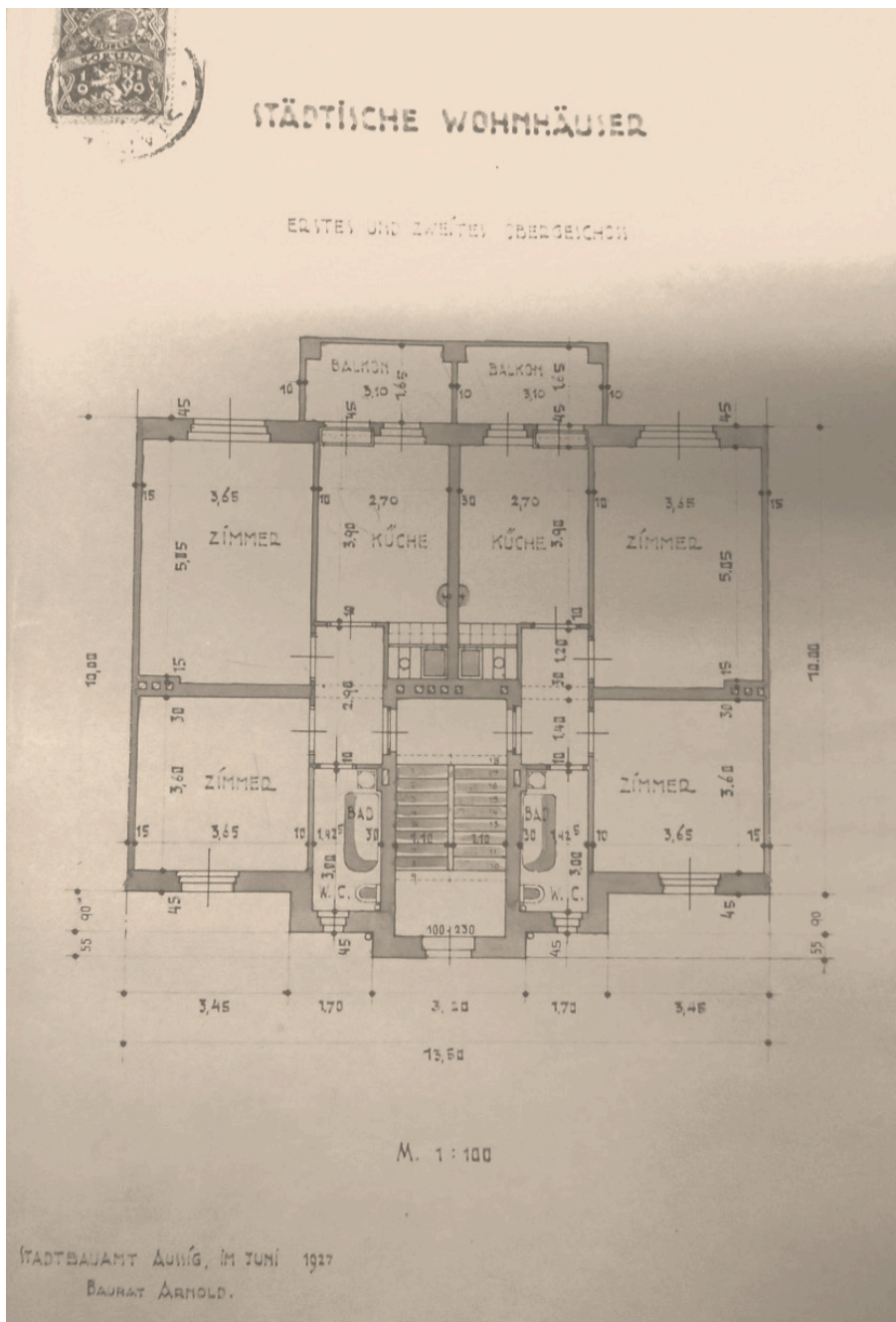
47

Komunální bytové domy – typ 1928 (vybudováno 1928–1929)

Klíšská č. p. 479 a 485, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1928 – situace

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

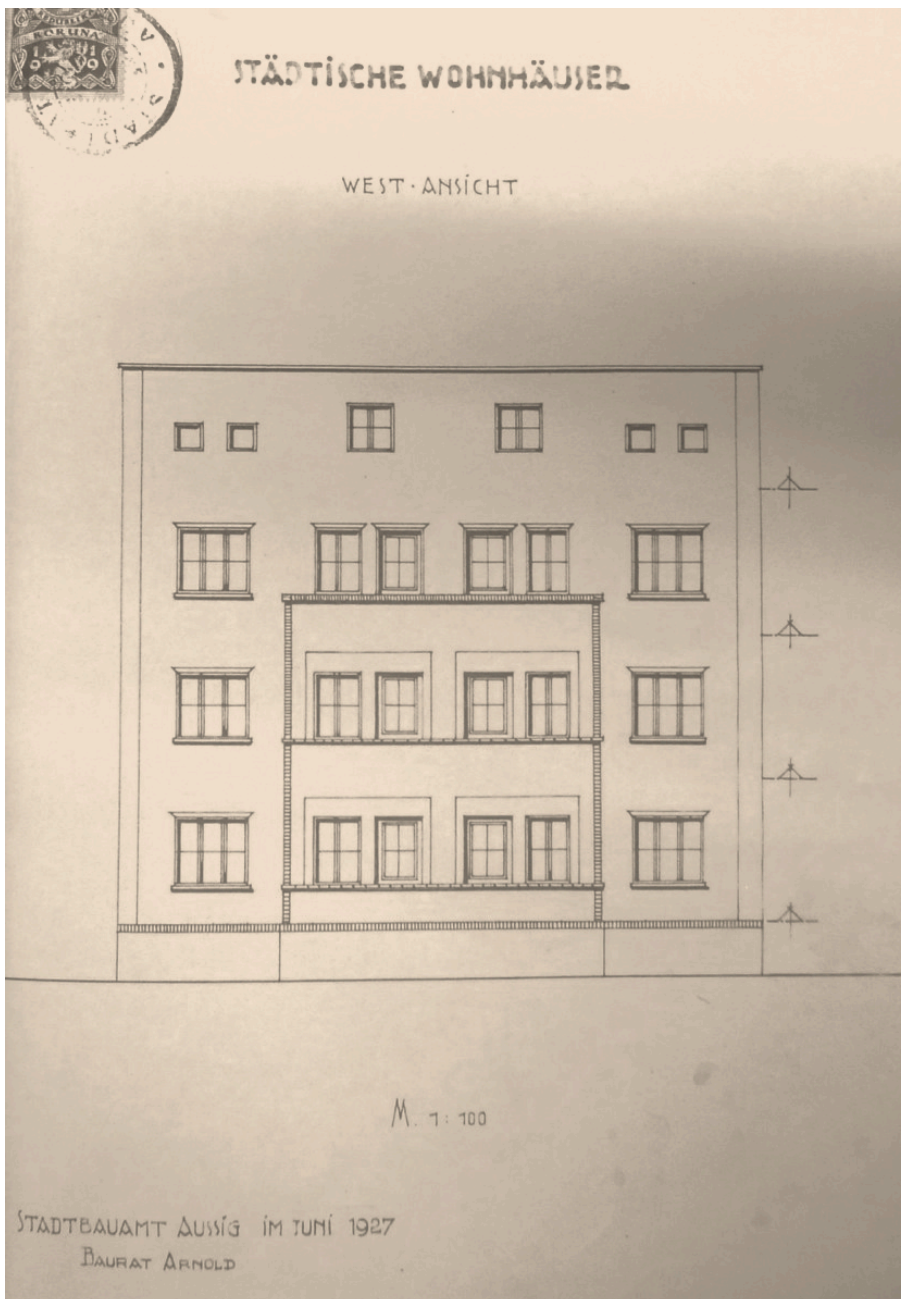
48

Komunální bytový dům – typ 1927

Klíšská č. p. 444, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1927 – půdorys běžného podlaží

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

49

Komunální bytový dům – typ 1927

Klíšská č. p. 444, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1927 – pohled dvorní

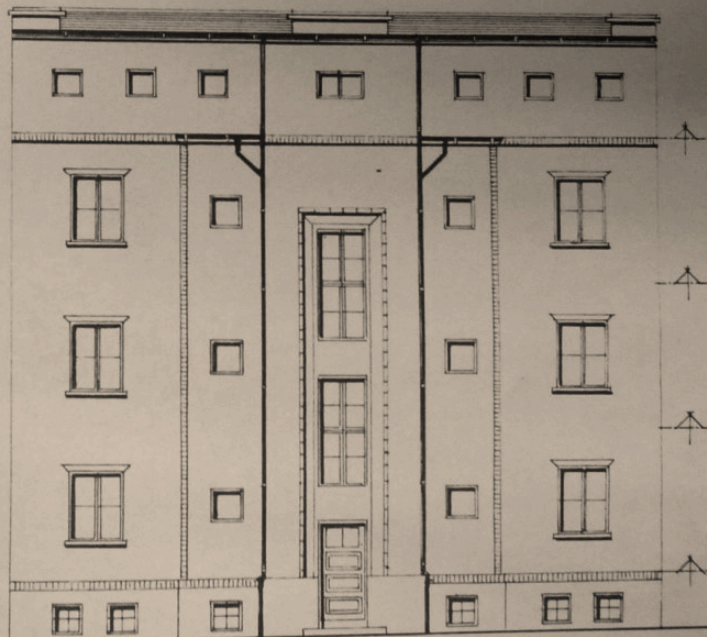
Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

STÄDTISCHE WOHNHÄUSER

Ost-Ansicht

M. 1 : 100

STADTBAUAMT AUSSIG IM JUNI 1927.

DAURAT ARNOLD.

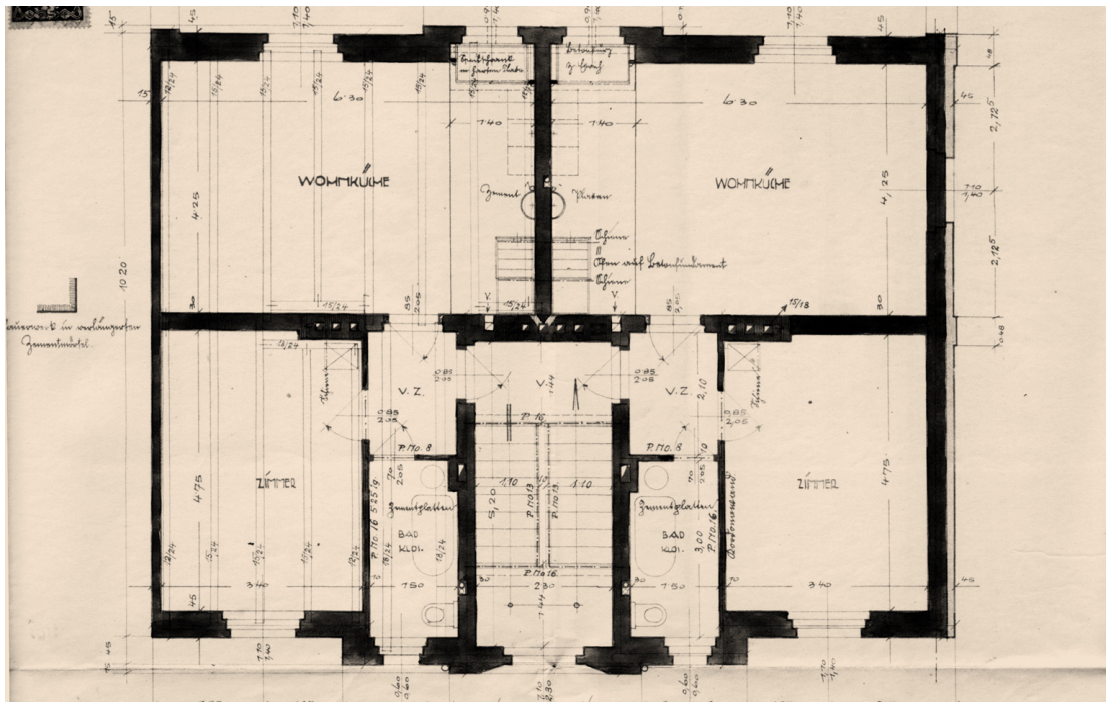
50

Komunální bytový dům – typ 1927

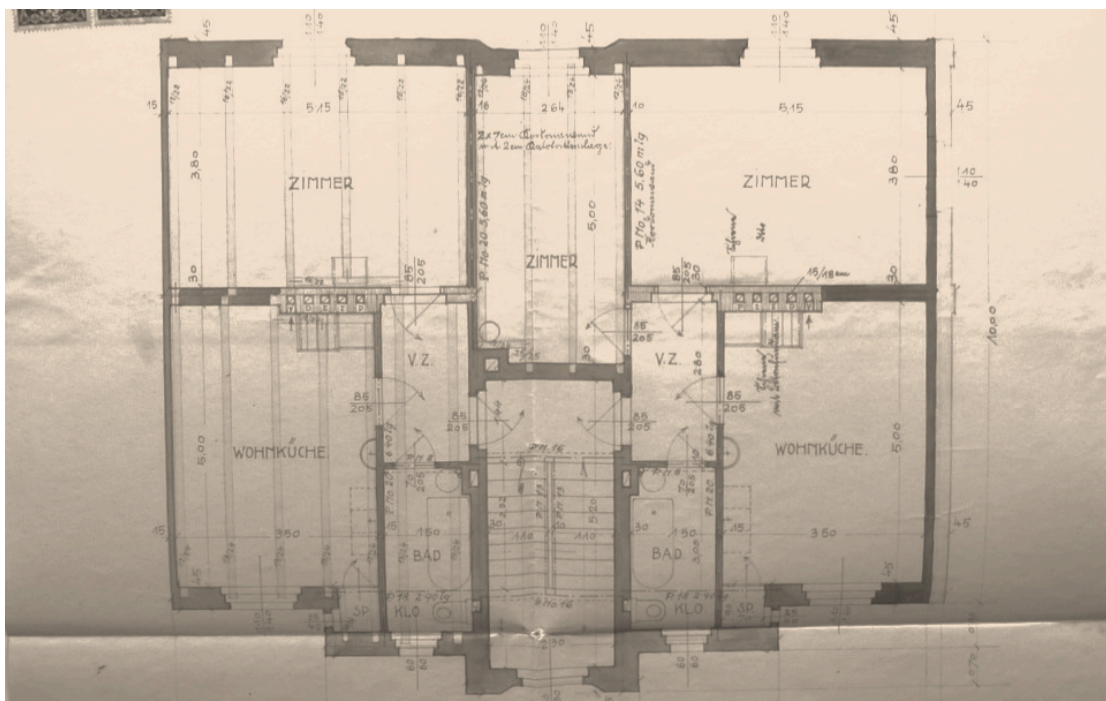
Klíšská č. p. 444, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1927 – pohled vstupní

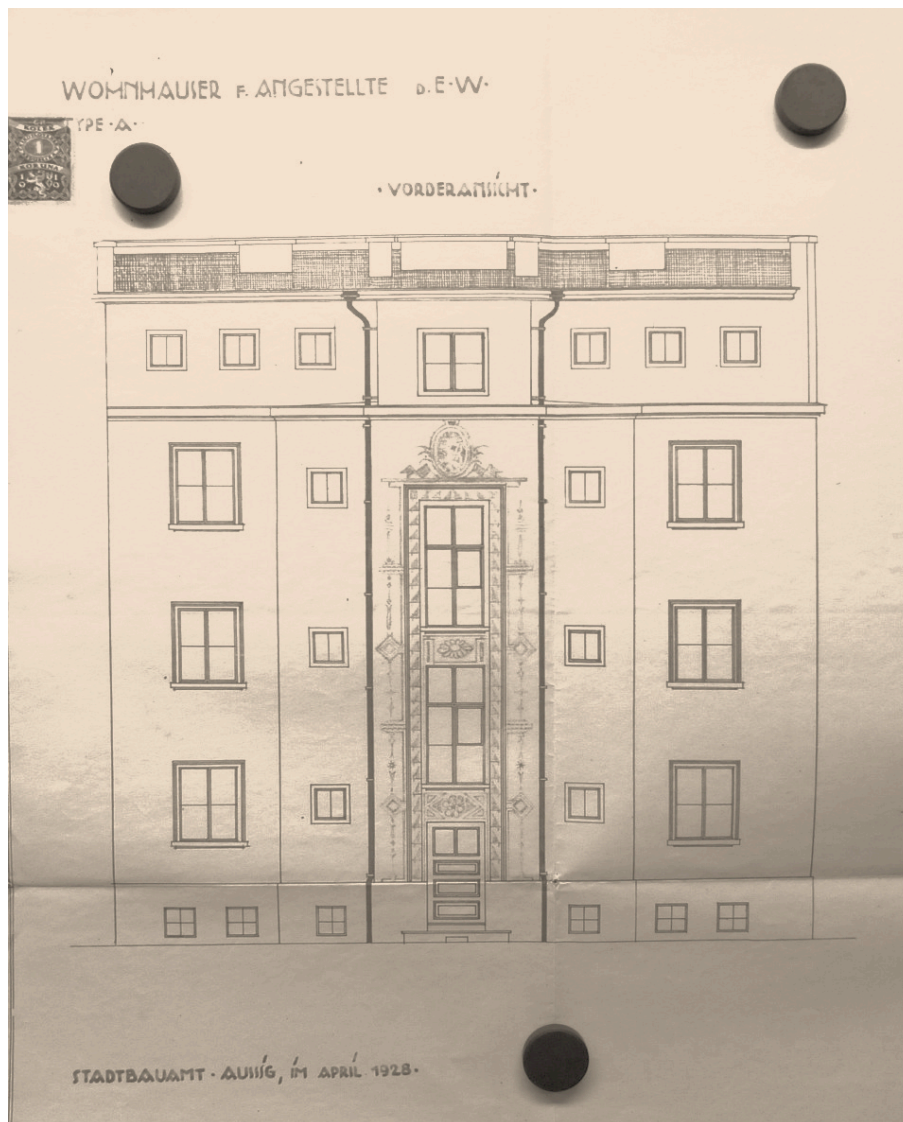
Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

51
Komunální bytový dům – typ 1928 A
 Klíšská č. p. 483–485, k. ú. Klíše
 Stavební plány z roku 1928 – půdorys běžného podlaží
 Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

52
Komunální bytový dům – typ 1928 B
 Klíšská č. p. 479–482, k. ú. Klíše
 Stavební plány z roku 1928 – půdorys běžného podlaží
 Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

53

Komunální bytový dům – typ 1928 B

Klíšská č. p. 479–482, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1928 – pohled vstupní

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

54

Komunální bytové domy – typ 1927 (vybudováno 1927–1928)

Klíšská č. p. 443–446, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu – dvorní průčelí

55

Komunální bytové domy – typ 1927 (vybudováno 1927–1928)

Klíšská č. p. 443–446, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu – vstupní průčelí

56

Komunální bytové domy – typ 1927 (vybudováno 1927–1928)

Klíšská č. p. 443–446, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu – uliční průčelí

57

Komunální bytové domy – typ 1927 (vybudováno 1927–1928)

Klíšská č. p. 446, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu – detail uličního průčelí se znakem města

58

Komunální bytové domy – typ 1927 (vybudováno 1927–1928)

Klíšská č. p. 445, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu – dvorní průčelí

59

Komunální bytové domy – typ 1927 (vybudováno 1927–1928)

Klíšská č. p. 443–446, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu – prostor mezi domy

60

Komunální bytový dům – typ 1927 (vybudováno 1927–1928)

Klíšská č. p. 444, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu – detail zábradlí schodiště

61
Komunální bytové domy – typy 1928 a 1930
 Klíšská č. p. 619–620, 483–485, k. ú. Klíše
 Fotografie, nedatováno
 PILAŘ [CD] 2001.

62
Komunální bytové domy – typ 1930 (vybudováno 1930–1931)
 Klíšská, Resslerova, Na Podpluží č. p. 619–628, 647–650, k. ú. Klíše
 Fotografie, nedatováno
 PILAŘ [CD] 2001.

63

Komunální bytové domy – typ 1930 (vybudováno 1930–1931)

Klíšská č. p. 621, k. ú. Klíše

Fotografie, nedatováno

PÖLZL 1938.

64

Komunální bytové domy – typ 1930 (vybudováno 1932–1933)

Klíšská, Na Podpluží č. p. 722–725, k. ú. Klíše

Fotografie, 1933

Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933, 15.

65

Komunální bytové domy – typ 1930 (vybudováno 1930–1931)

Klíšská č. p. 621, k. ú. Klíše

Fotografie, 1933

Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933, 9.

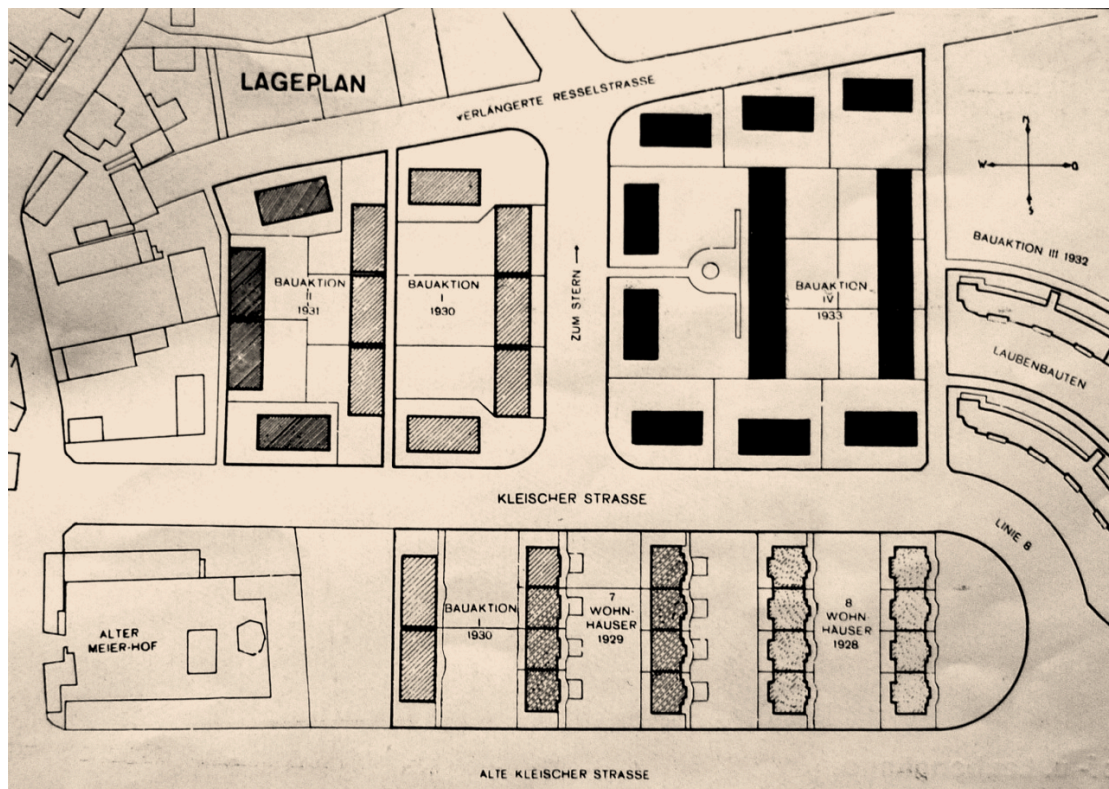
66

Komunální bytové domy – typ 1930 a 1931 (vybudováno 1931–1933)

Klíšská, U Městských domů č. p. 722, 730–732, 704, k. ú. Klíše

Fotografie, 1933

Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933, 15.

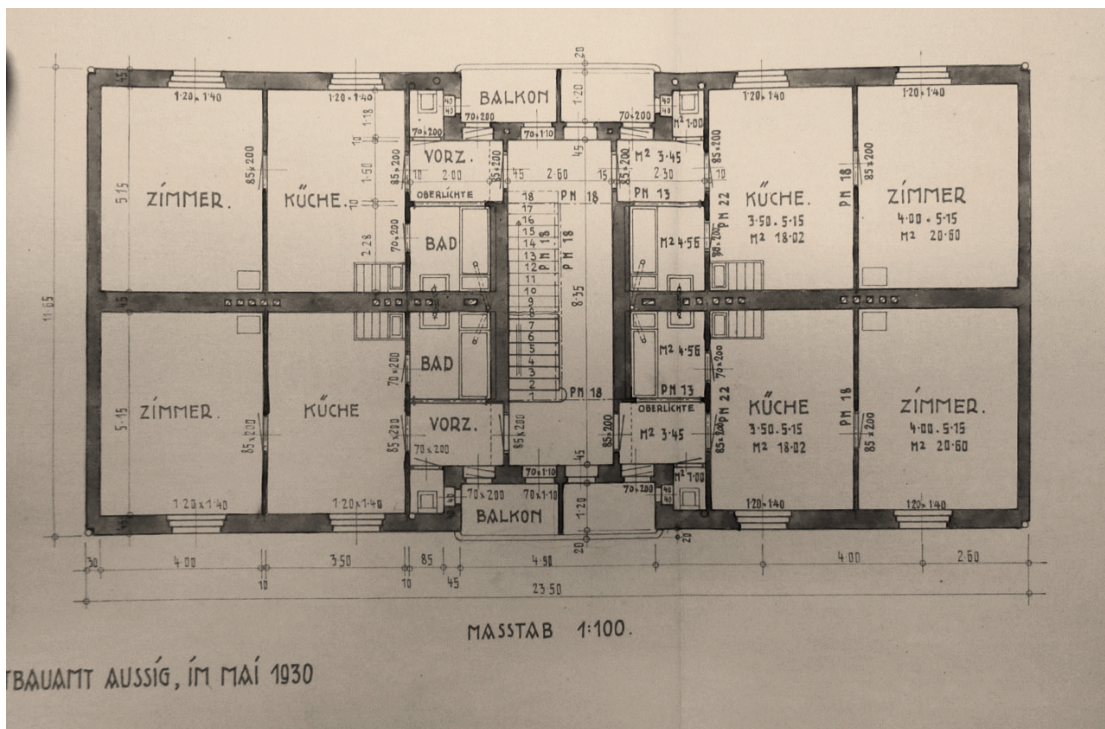
67

Komunální bytové domy – typ 1927, 1928, 1930 (vybudováno 1927–1933)

Klíšská, U Městských domů, Resslerova, Na Podpluží (k. ú. Klíše)

Situace

Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933, 11.

68

Komunální bytový dům – typ 1930 (vybudováno 1930)

Klíšská č. p. 621, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1930 – půdorys běžného podlaží

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

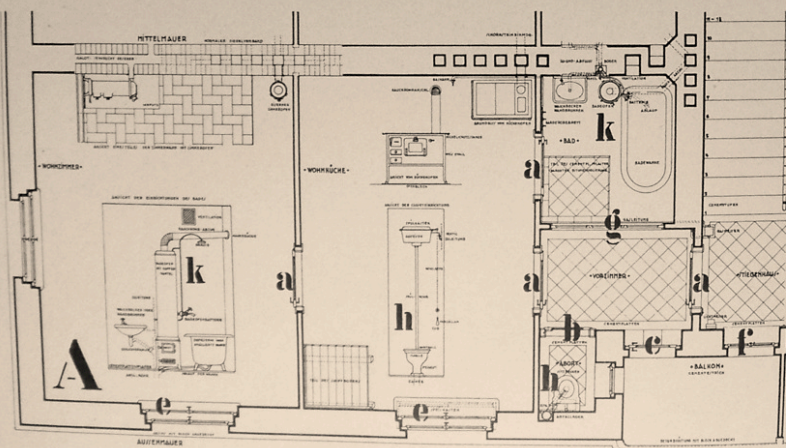
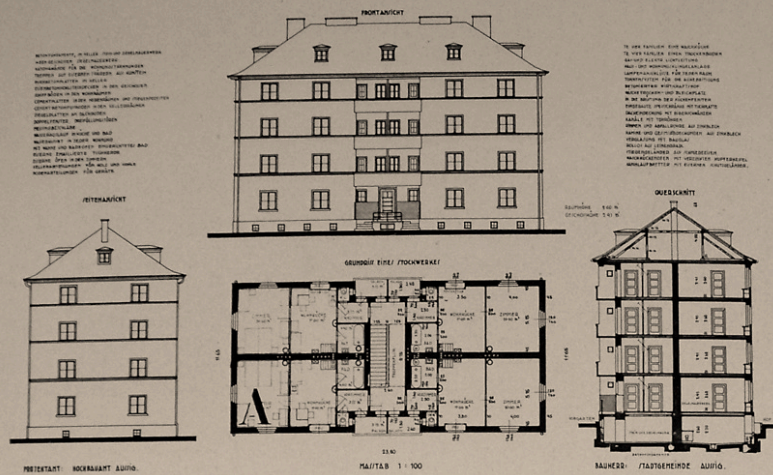
69

Komunální bytový dům – typ 1930 (vybudováno 1930)

Klíšská č. p. 621, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1930 – pohled uliční

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

70
Komunální bytový dům – typ 1930
 Schéma domu a půdorys s vnitřním vybavením bytu
 INTERNATIONALER VERBAND 1935, 74.

Ig. Lumpe's Neffe
AUSSIG.

Emaillierte „Herkules“-Tischherde mit zwei ausziehbaren Bratröhren,

— das obere Bratrohr dient zum Backen, das untere nur zum Vorwärmen —
zwei oder dreiseitig emailliert, weiss, Kachelmuster, Blumen- oder Obstde-
kor, mit emailliertem Wasserkessel mit oder ohne Pipe, vernickelter zwei
oder dreiseitiger Schutzstange, vernickelten Füßen, Heztür, Lüftungstür,
und Bratrohrtür in vernickeltem Rahmen, geschliffenem Herdrahmen, ge-
schwärzten Platten mit zwei Kochlöchern und dazugehörigen Ringsätzen
oder mit 6-zoll. (bzw. 12-zoll.) Voll-Rippenplatten.

71

Kuchyňská kamna „Herkules“

Katalog, 1930, výřez

Archiv města Ústí nad Labem, 1320–1945, karton č. 942.

72

Komunální bytové domy – typ 1930 (vybudováno 1932–1933)

Resslova č. p. 728 a 735, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu – dvorní pohled

73

Komunální bytové domy – typ 1930 (vybudováno 1932–1933)

Resslova č. p. 733–735, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu – dvorní pohled

74

Komunální bytové domy – typ 1930 (vybudováno 1930)

Resslova č. p. 628, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu – dvorní pohled

75

Komunální bytové domy – typ 1930 (vybudováno 1932–1933)

Resslova č. p. 734, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu – dvorní pohled

76

Komunální bytové domy – typ 1930 (vybudováno 1931)

Resslova č. p. 647–649, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu – uliční pohled

77

Komunální bytové domy – varianta typu 1930 (vybudováno 1931)

Klíšská č. p. 619–620, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu – vstupní průčelí

78

Komunální bytový dům – typ 1930 (vybudováno 1932–1933)

U Městských domů č. p. 732, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu – detail vstupu do domu

79

Komunální bytový dům – varianta typu 1930 (vybudováno 1931)

Klíšská č. p. 648, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu – detail obkladu vstupní části domu

80

Komunální bytové domy – typ 1930 (vybudováno 1930–1931)

1. máje č. p. 362–363, k. ú. Krásné Březno

Fotografie stávajícího stavu – uliční průčelí

81

Komunální bytové domy – typ 1930 (vybudováno 1930–1931)

1. máje č. p. 362–363, k. ú. Krásné Březno

Fotografie stávajícího stavu – uliční průčelí

82

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Mezidomí č. p. 704–707, k. ú. Klíše

Fotografie, 1933

Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933, 10.

83

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Mezidomí č. p. 704–707, k. ú. Klíše

Fotografie, nedatováno

PILAR [CD] 2001.

84

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Mezidomí č. p. 704–707, k. ú. Klíše

Fotografie, nedatováno

PILAR [CD] 2001.

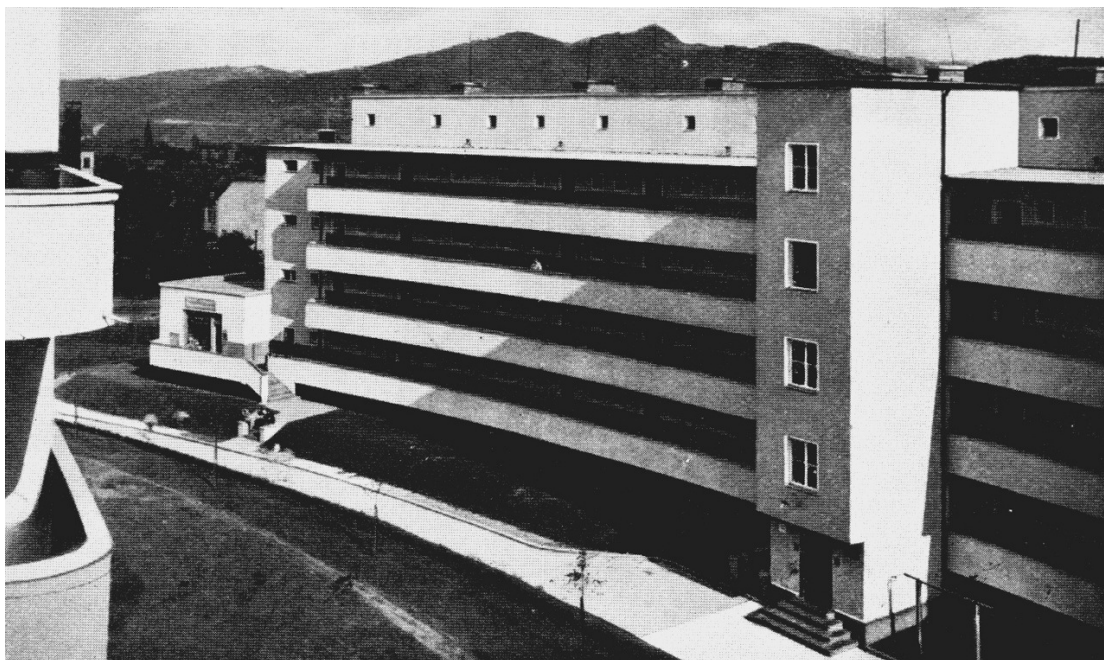
85

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Na Vlnovce č. p. 708–711, Mezidomí č. p. 704–707 (k. ú. Klíše)

Fotografie, 1933

Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933, 12.

86

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Mezidomí 704–707, k. ú. Klíše

Fotografie, 1933

Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933, 12.

87

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Na Vlnovce č. p. 708–711, Mezidomí č. p. 704–707 (k. ú. Klíše)

Fotografie, 1933

Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933, 13.

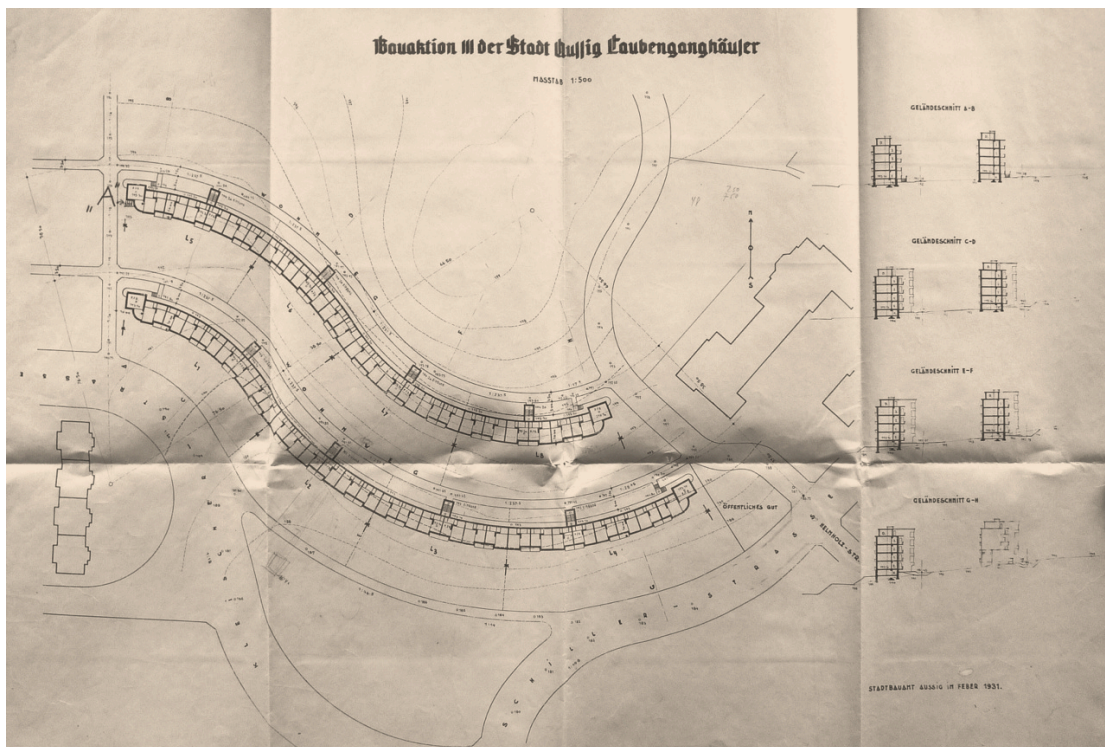
88

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Na Vlnovce č. p. 711, k. ú. Klíše

Fotografie, 1933

Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933, 14.

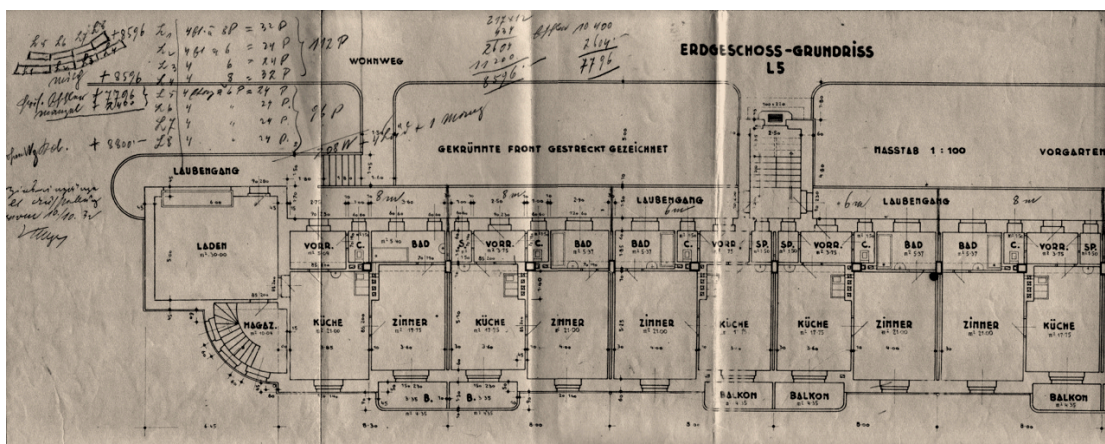
89

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931

Na Vlnovce č. p. 708–711, Mezidomí č. p. 704–707 (k. ú. Klíše)

Stavební plány z roku 1931 – situace

Archiv města Ústí nad Labem, 1320–1945, karton č. 942.

90

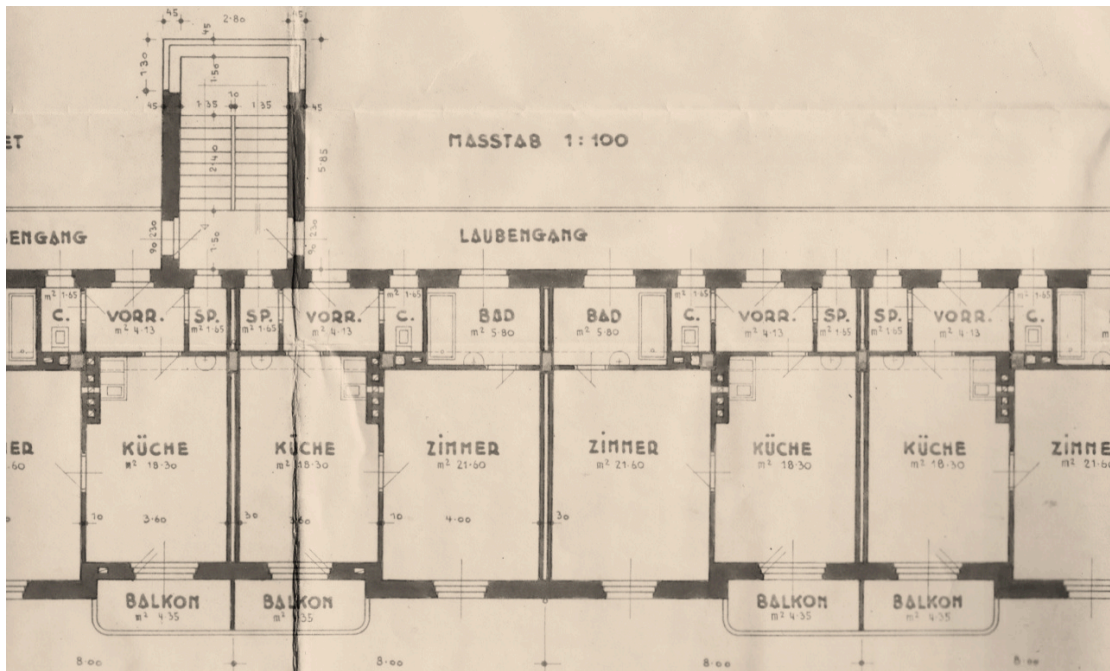
Komunální bytový dům – pavlačový typ 1931

Na Vlnovce č. p. 704, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1931 – půdorys

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

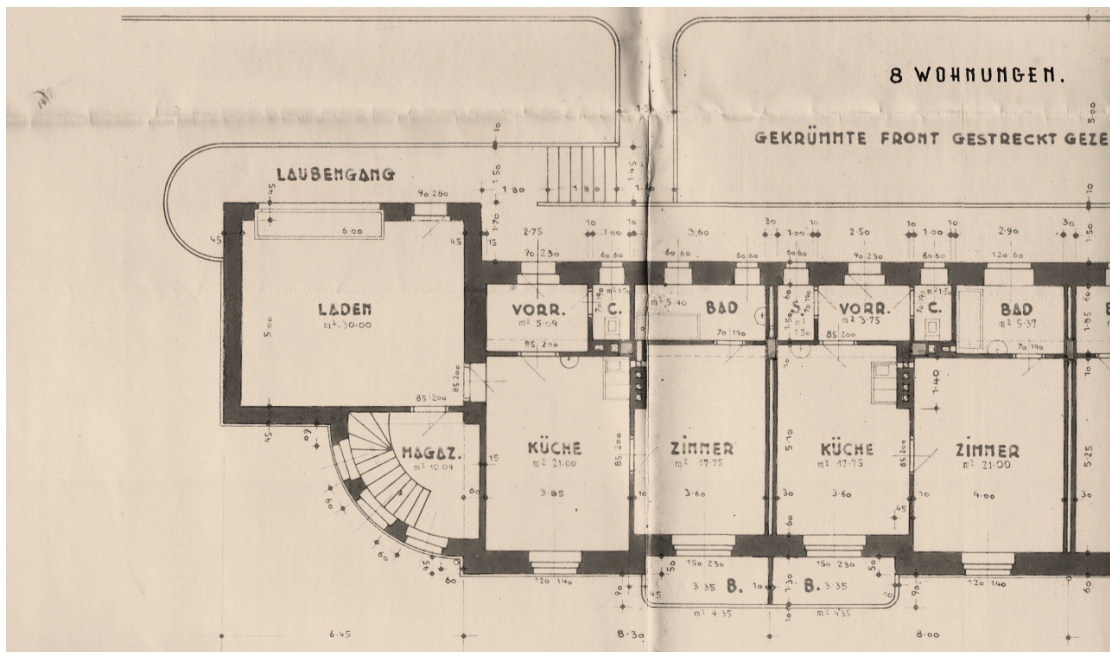
91

Komunální bytový dům – pavlačový typ 1931

Na Vlnovce č. p. 704, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1931 – půdorys běžného podlaží, výřez

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

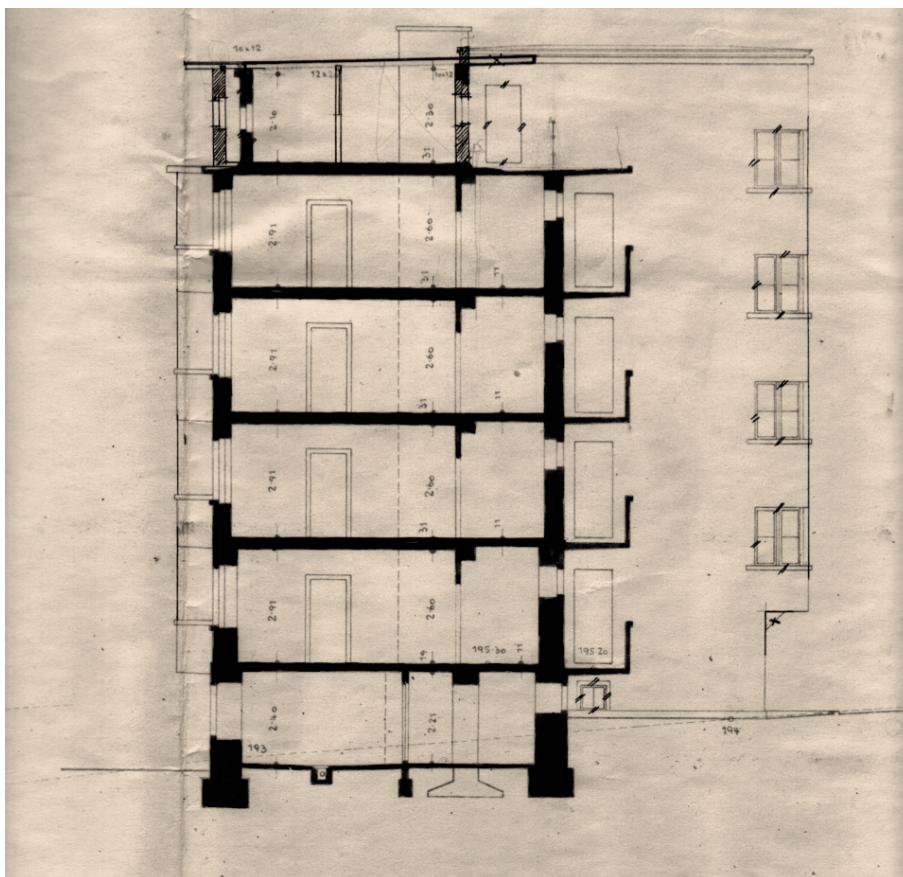
92

Komunální bytový dům – pavlačový typ 1931

Na Vlnovce č. p. 704, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1931 – půdorys běžného podlaží, výřez

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

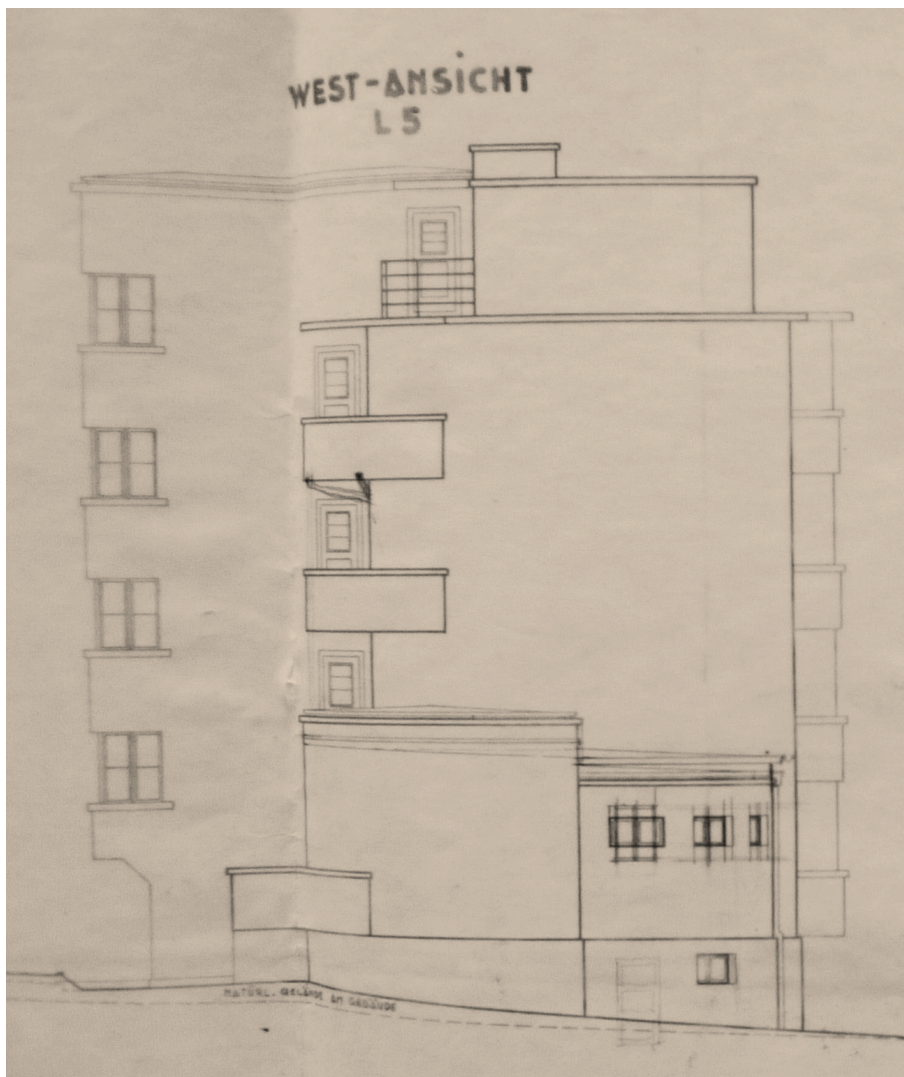
93

Komunální bytový dům – pavlačový typ 1931

Na Vlnovce č. p. 704, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1931 – řez (vyznačení změn oproti původnímu návrhu)

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

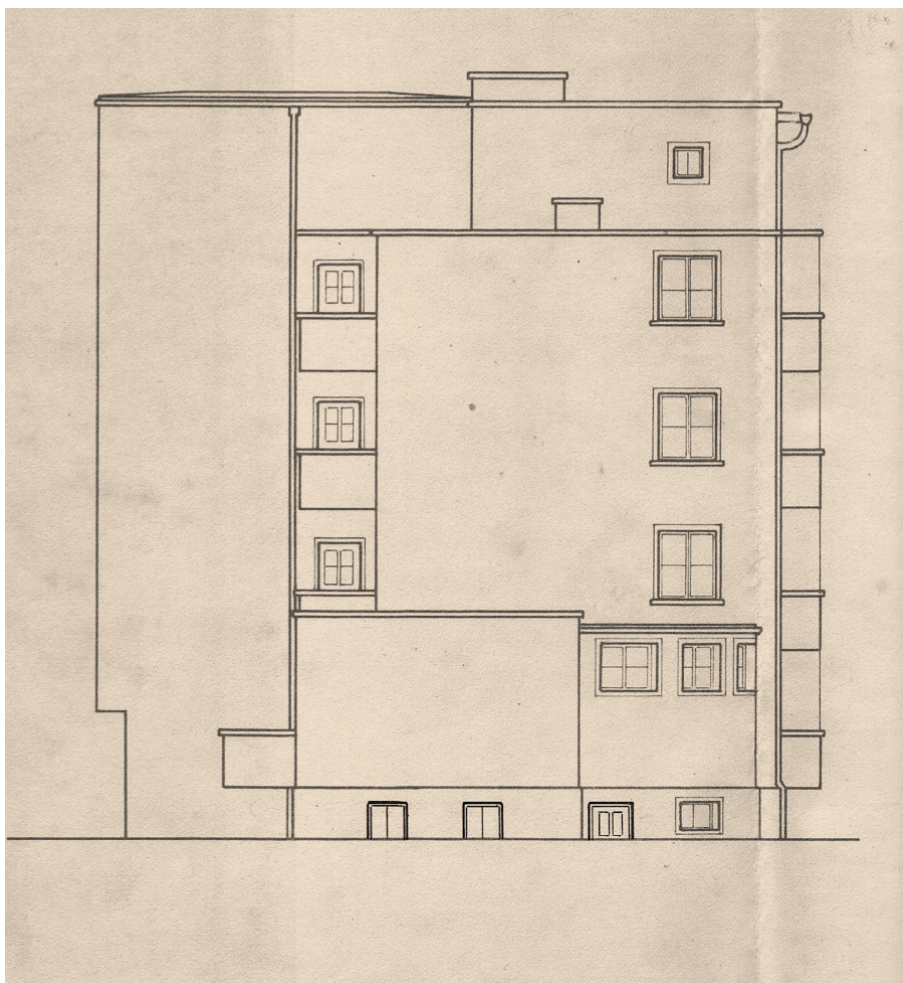
94

Komunální bytový dům – pavlačový typ 1931

Na Vlnovce č. p. 704, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1931 – pohled boční (původní návrh)

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

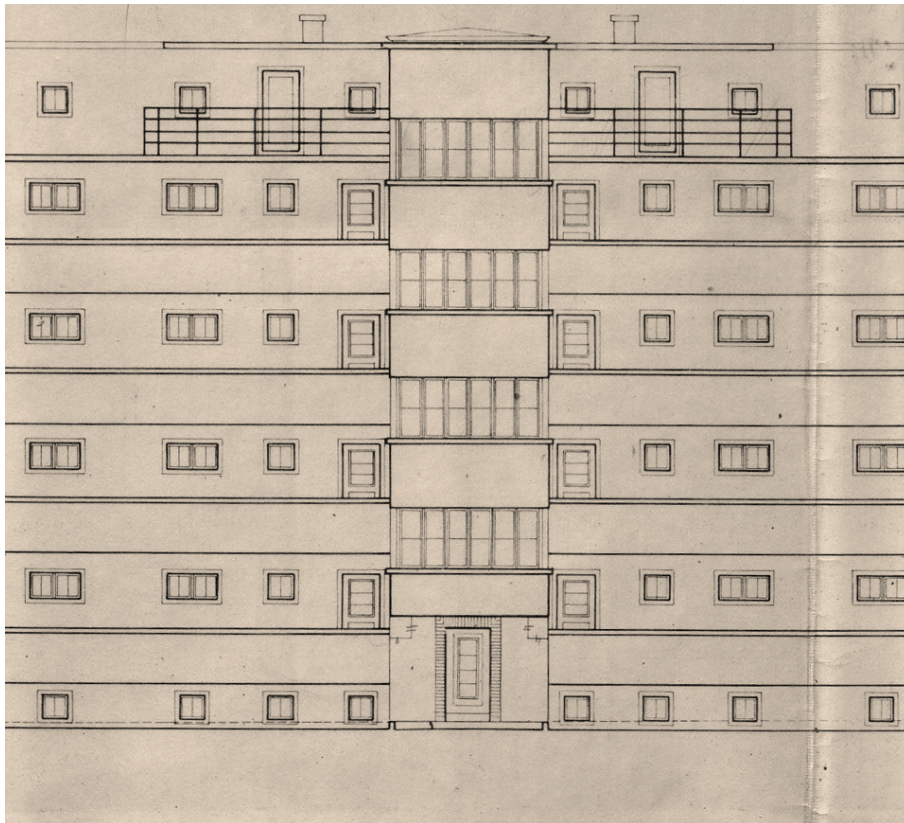
95

Komunální bytový dům – pavlačový typ 1931

Na Vlnovce č. p. 704, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1933 – pohled boční (upravený realizační projekt)

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

96

Komunální bytový dům – pavlačový typ 1931

Na Vlnovce č. p. 704, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1931 – pohled průčelí s pavlačí (původní návrh)

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

97

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Mezidomí č. p. 704–707, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu, jižní průčelí

98

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Na Vlnovce č. p. 708–711, Mezidomí č. p. 704–707 (k. ú. Klíše)

Fotografie stávajícího stavu, pruh zeleně mezi domy

99

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Na Vlnovce č. p. 708–711, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu, pruh zeleně mezi domy

100

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Na Vlnovce č. p. 708–711, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu, severní průčelí

101

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Na Vlnovce č. p. 708–711, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu, detail severního průčelí s pavlačí

102

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Na Vlnovce č. p. 708–711, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu, interiér pavlače

103

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Na Vlnovce č. p. 708–711, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu, jižní průčelí

104

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Na Vlnovce č. p. 711 (k. ú. Klíše)

Fotografie stávajícího stavu, východní část bloku s ubouranou provozovnou

105

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Mezidomí č. p. 704–707, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu, detail lodžie jižního průčelí

106

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Mezidomí č. p. 704–707, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu, detail domovního schodiště

107

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Mezidomí č. p. 704–707, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu, detail ukončení madla zábradlí schodiště

108

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931 (vybudováno 1931–1933)

Mezidomí č. p. 704–707, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu, detail struktury omítek pavlače

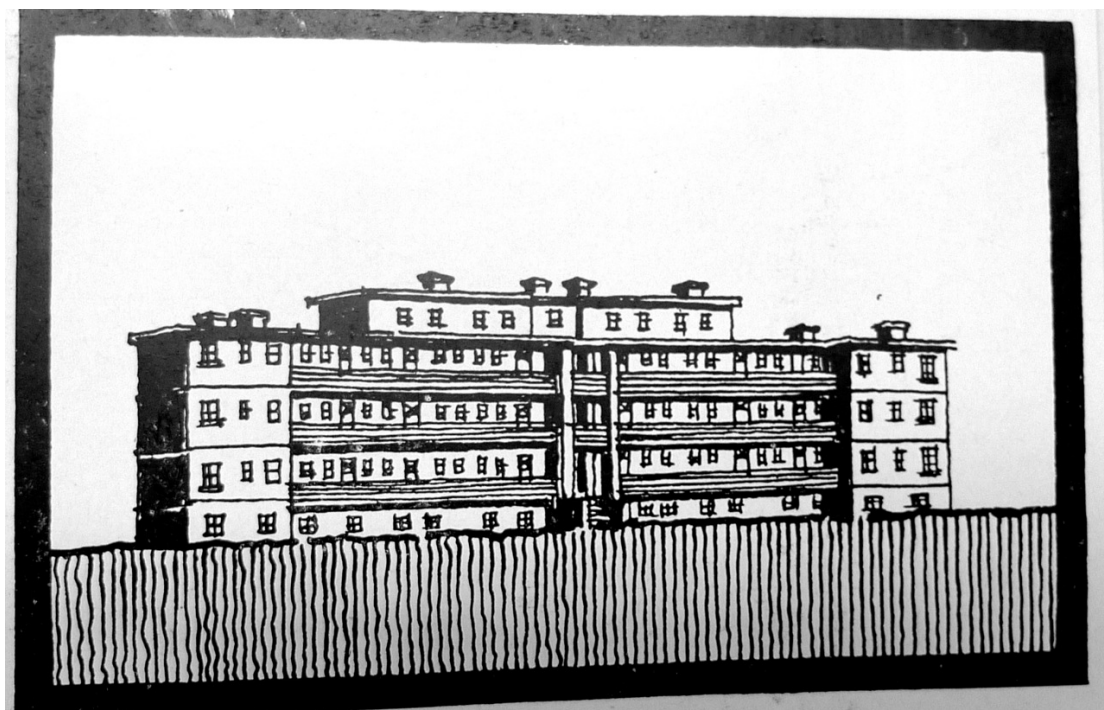
109

Komunální bytový dům – varianta typu 1936 (vybudováno 1936–1937)

Resslova č. p. 814, k. ú. Klíše

Fotografie, nedatováno

PÖLZL 1938.

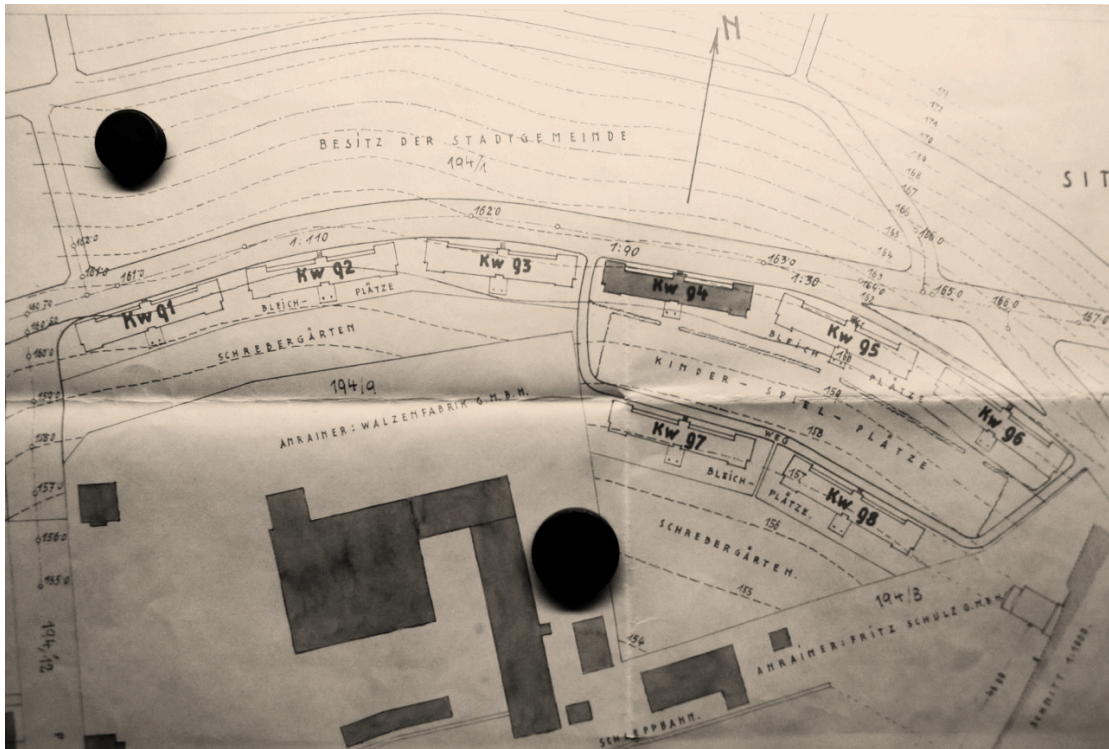
110

Franz Josef Arnold

Komunální bytový dům – typ 1936

Kresba, nedatováno

PÖLZL 1938.

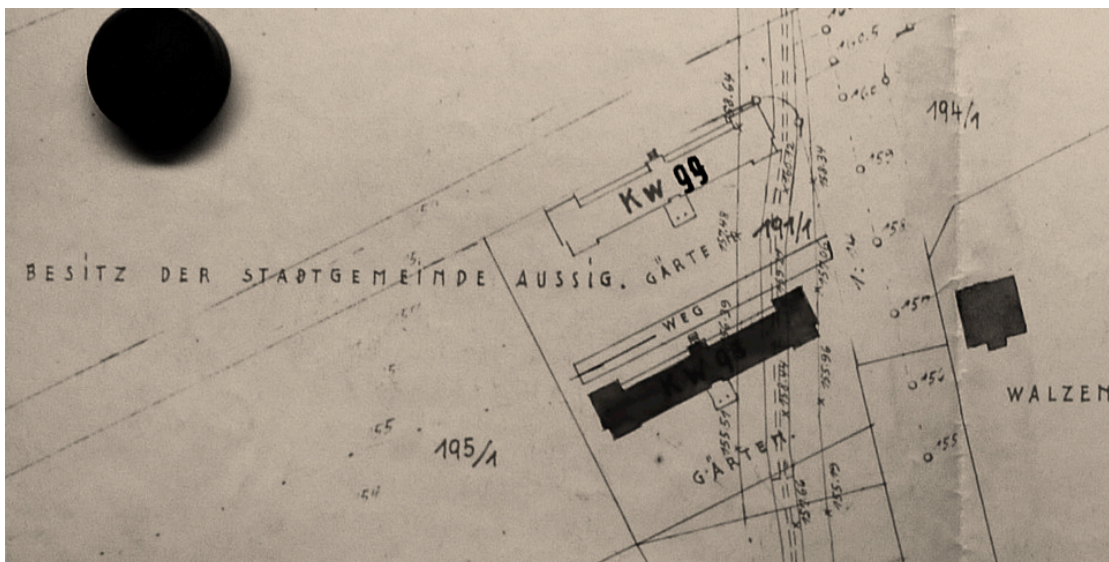
111

Komunální bytové domy – typ 1936 (nerealizovaný návrh)

Za Válcovnou, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1936 – situace

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv (plán omylem zachován ve složce u č.p. 381 k. ú. Krásné Březno)

112

Komunální bytové domy – typ 1936 (vybudováno 1938–1939)

Textilní (Konečná) č. p. 832 a 833, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1936 – situace

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

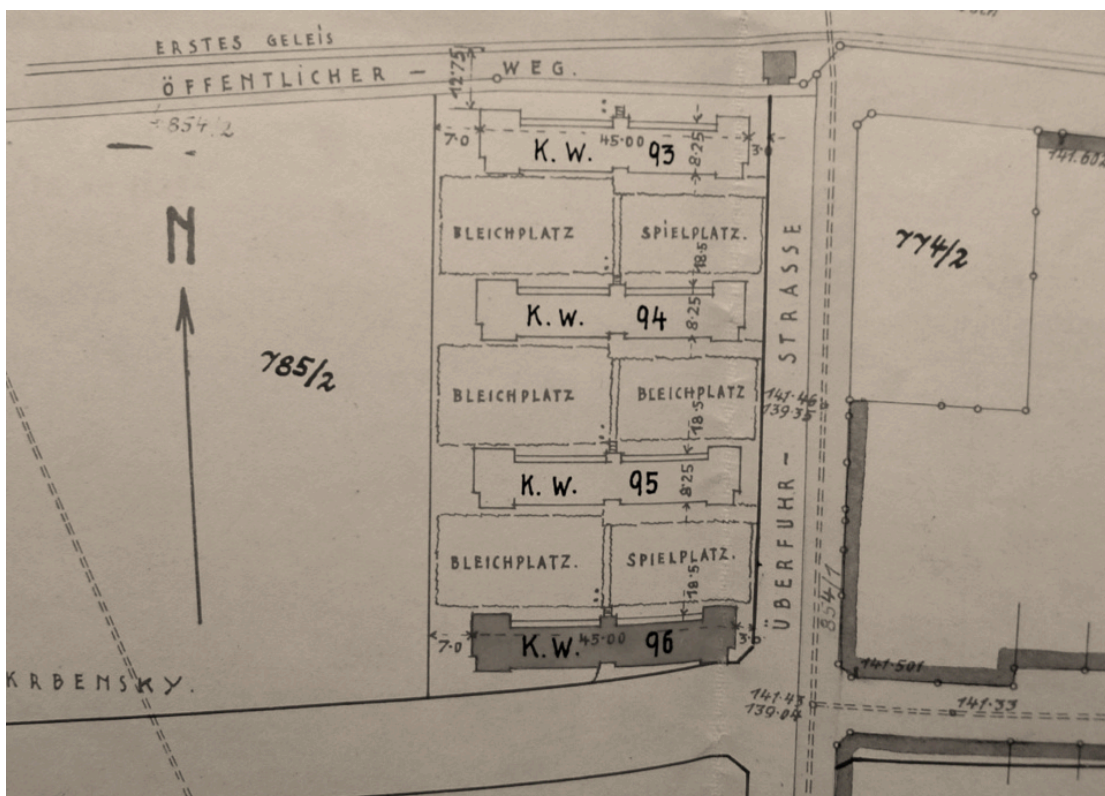
113

Komunální bytový dům – varianta typu 1936 (vybudováno 1936–1937)

Resslova č. p. 814, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1936 – situace

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

114

Komunální bytové domy – varianta typu 1936 (vybudováno 1937–1938)

Nový Svět (Matiční) č. p. 381–384, k. ú. Krásné Březno

Stavební plány z roku 1936 – situace

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

115

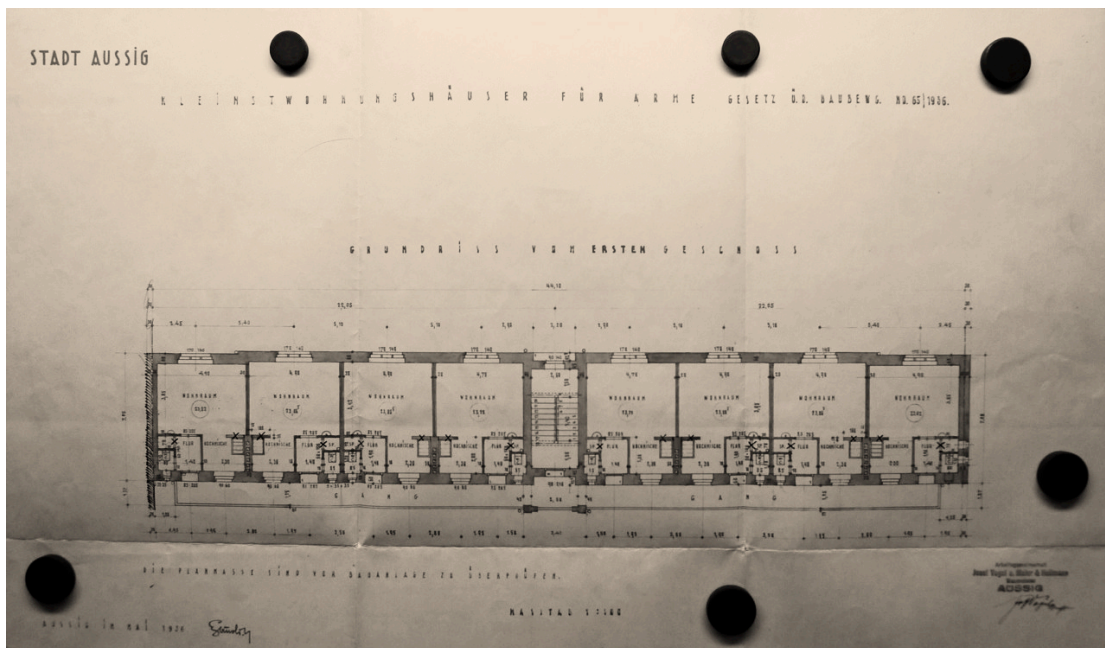
Komunální bytové domy – typ 1936 (vybudováno 1936–1937)

Vojanova č. p. 534–535, k. ú. Krásné Březno

Stavební plány z roku 1936 – situace

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

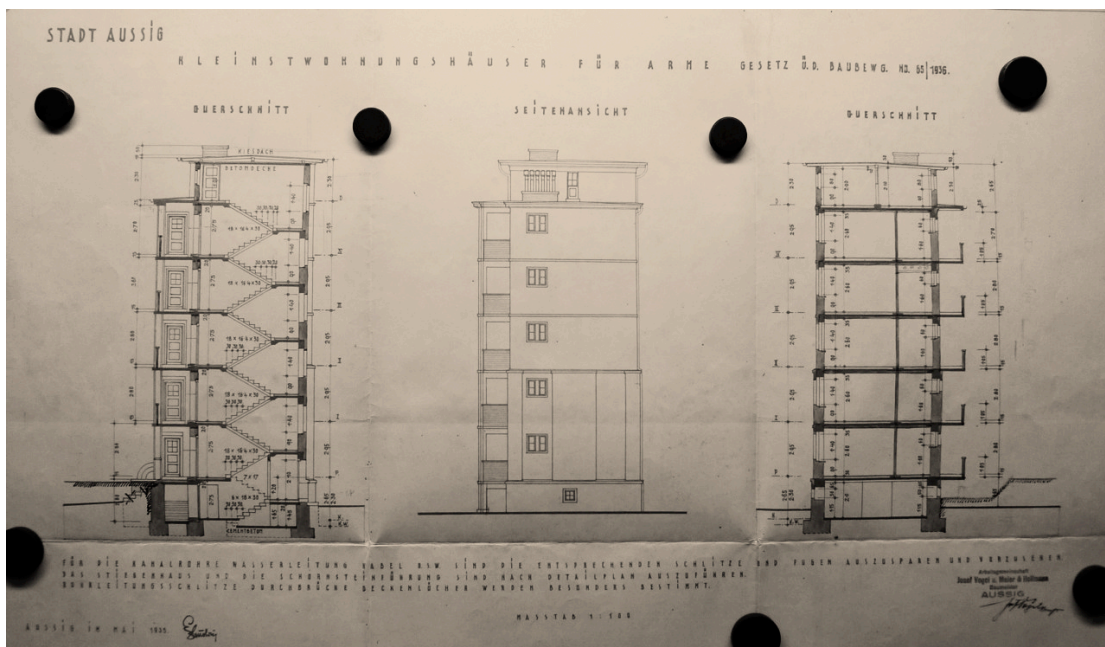
116

Komunální bytový dům – varianta typu 1936 (vybudováno 1936–1937)

Resslova č. p. 814, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1936 – půdorys běžného podlaží

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

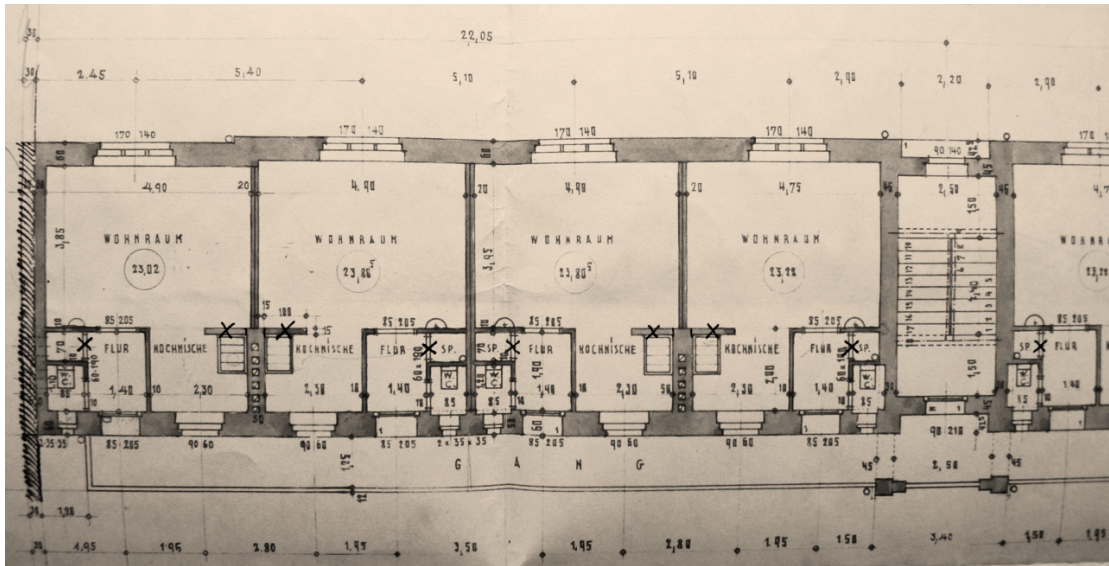
117

Komunální bytový dům – varianta typu 1936 (vybudováno 1936–1937)

Resslova č. p. 814, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1936 – příčné řezy, boční pohled

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

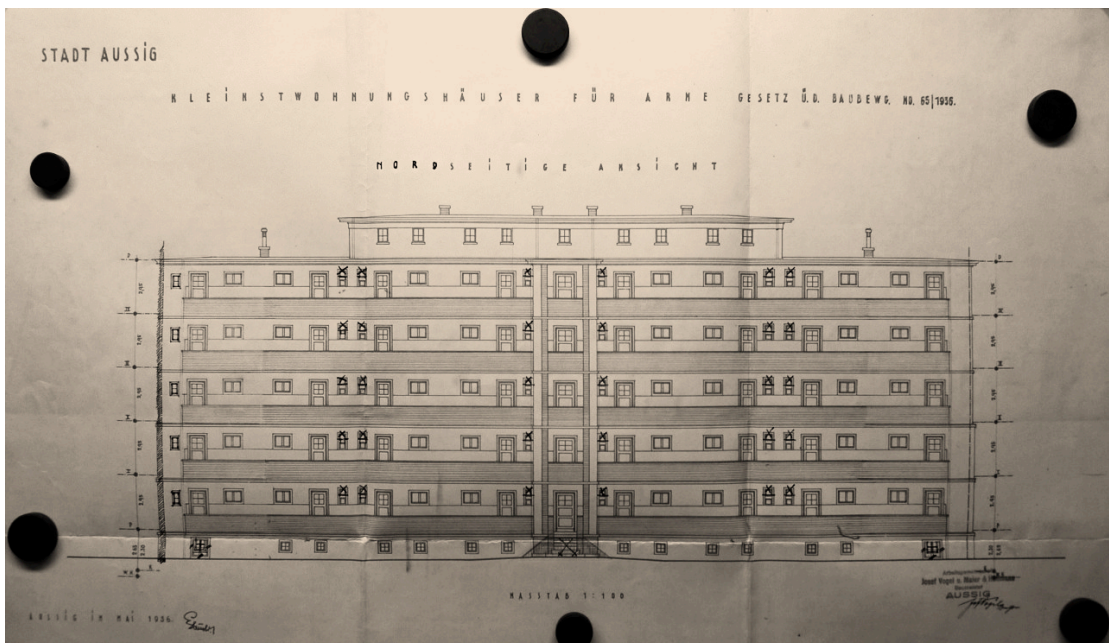
118

Komunální bytový dům – varianta typu 1936 (vybudováno 1936–1937)

Resslova č. p. 814, k. ú. Klíše

Stavební plány z roku 1936 – půdorys běžného podlaží, výřez

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

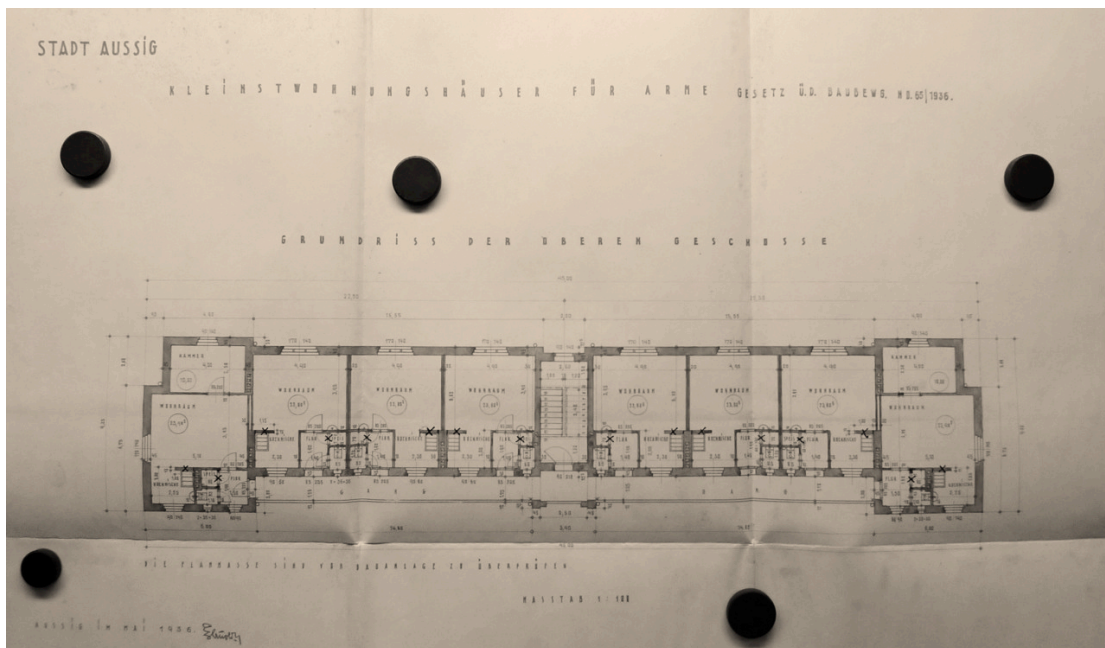
119

Komunální bytový dům – varianta typu 1936 (vybudováno 1936–1937)

Resslova č. p. 814, k. ú. Klíše

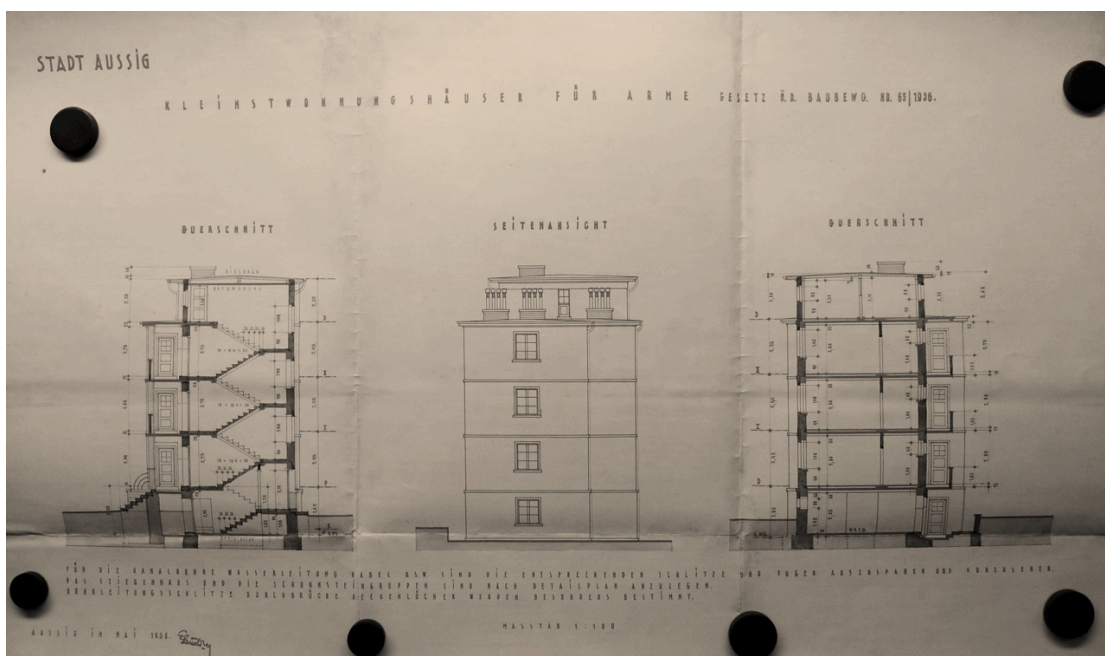
Stavební plány z roku 1936 – pohled na fasádu s pavlačí

Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

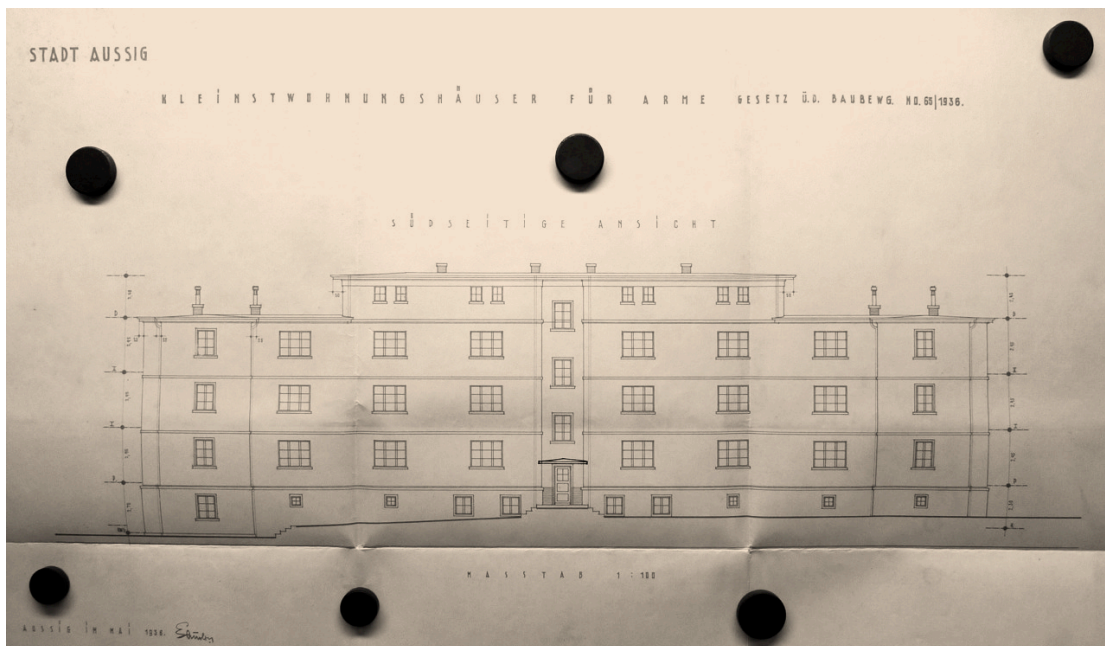
120

Komunální bytový dům – typ 1936 (vybudováno 1936–1939)
 Textilní, k. ú. Klíše a Vojanova, Nový Svět, k. ú. Krásné Březno
 Stavební plány z roku 1936 – půdorys běžného podlaží
 Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

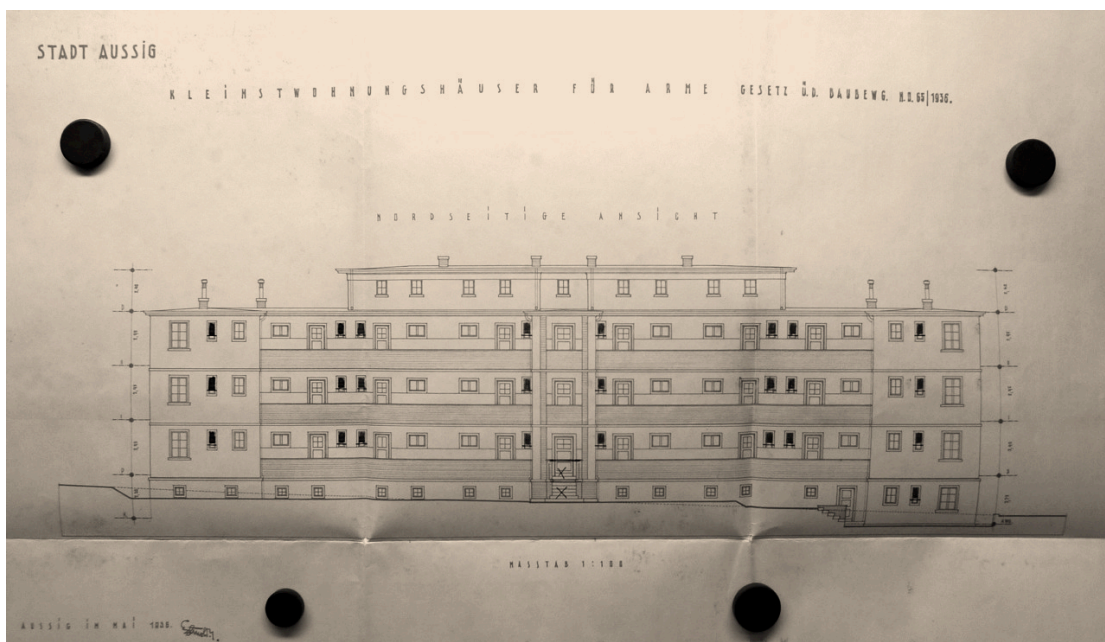
121

Komunální bytový dům – typ 1936 (vybudováno 1936–1939)
 Textilní, k. ú. Klíše a Vojanova, Nový Svět, k. ú. Krásné Březno
 Stavební plány z roku 1936 – příčné řezy, boční pohled
 Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

122

Komunální bytový dům – typ 1936 (vybudováno 1936–1939)
 Textilní (k. ú. Klíše) a Vojanova, Nový Svět (k. ú. Krásné Březno)
 Stavební plány z roku 1936 – pohled uliční
 Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

123

Komunální bytový dům – typ 1936 (vybudováno 1936–1939)
 Textilní (k. ú. Klíše) a Vojanova, Nový Svět (k. ú. Krásné Březno)
 Stavební plány z roku 1936 – pohled dvorní
 Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv

124

Komunální bytový dům – typ 1936 (vybudováno 1936–1937)

Vojanova č. p. 534, k. ú. Krásné Březno

Fotografie stávajícího stavu, uliční pohled

125

Komunální bytový dům – typ 1936 (vybudováno 1936–1937)

Vojanova č. p. 534, k. ú. Krásné Březno

Fotografie stávajícího stavu, dvorní pohled

126

Komunální bytový dům – typ 1936 (vybudováno 1936–1937)

Vojanova č. p. 535, k. ú. Krásné Březno

Fotografie stávajícího stavu, dvorní pohled, detail pavlače

127

Komunální bytový dům – typ 1936 (vybudováno 1936–1937)

Vojanova č. p. 535, k. ú. Krásné Březno

Fotografie stávajícího stavu, dvorní pohled

128

Komunální bytový dům – typ 1936 (vybudováno 1937–1938)
Nový Svět (Matiční) č. p. 383, k. ú. Krásné Březno
Fotografie stávajícího stavu, uliční pohled

129

Komunální bytový dům – typ 1936 (vybudováno 1936–1937)
Nový Svět (Matiční) č. p. 382, k. ú. Krásné Březno
Fotografie stávajícího stavu, dvorní pohled s pavlačí

130

Komunální bytový dům – typ 1936 (vybudováno 1936–1937)
Nový Svět (Matiční) č. p. 381, k. ú. Krásné Březno
Fotografie stávajícího stavu, pavlač

131

Komunální bytový dům – typ 1936 (vybudováno 1936–1937)
Nový Svět (Matiční) č. p. 381, k. ú. Krásné Březno
Fotografie stávajícího stavu, někdejší prádelna v podkroví

132

Komunální bytový dům – typ 1936 (vybudováno 1939)

Textilní (Konečná) č. p. 833, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu, uliční pohled

133

Komunální bytový dům – typ 1936 (vybudováno 1938–1939)

Textilní (Konečná) č. p. 832, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu, uliční pohled

134

Komunální bytový dům – varianta typu 1936 (vybudováno 1936–1937)

Resslova č. p. 814, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu, uliční pohled

135

Komunální bytový dům – varianta typu 1936 (vybudováno 1936–1937)

Resslova č. p. 814, k. ú. Klíše

Fotografie stávajícího stavu, dvorní pohled

136

Ernst Krob

Fotografie, portrét, nedatováno
UMLAUFT 1960, 537.

137

Franz Josef Arnold

Fotografie, portrét, nedatováno
UMLAUFT 1960, 537.

138

Franz Josef Arnold

Fotografie, portrét, nedatováno

Archiv architekta syna Dietra Arnolda

139

Franz Josef Arnold

Obálka prezentačního alba

nedatováno

Ausgeführte Bauten, Entwürfe und Skizzen von Architekt F. J. Arnold

Archiv města Ústí nad Labem

140

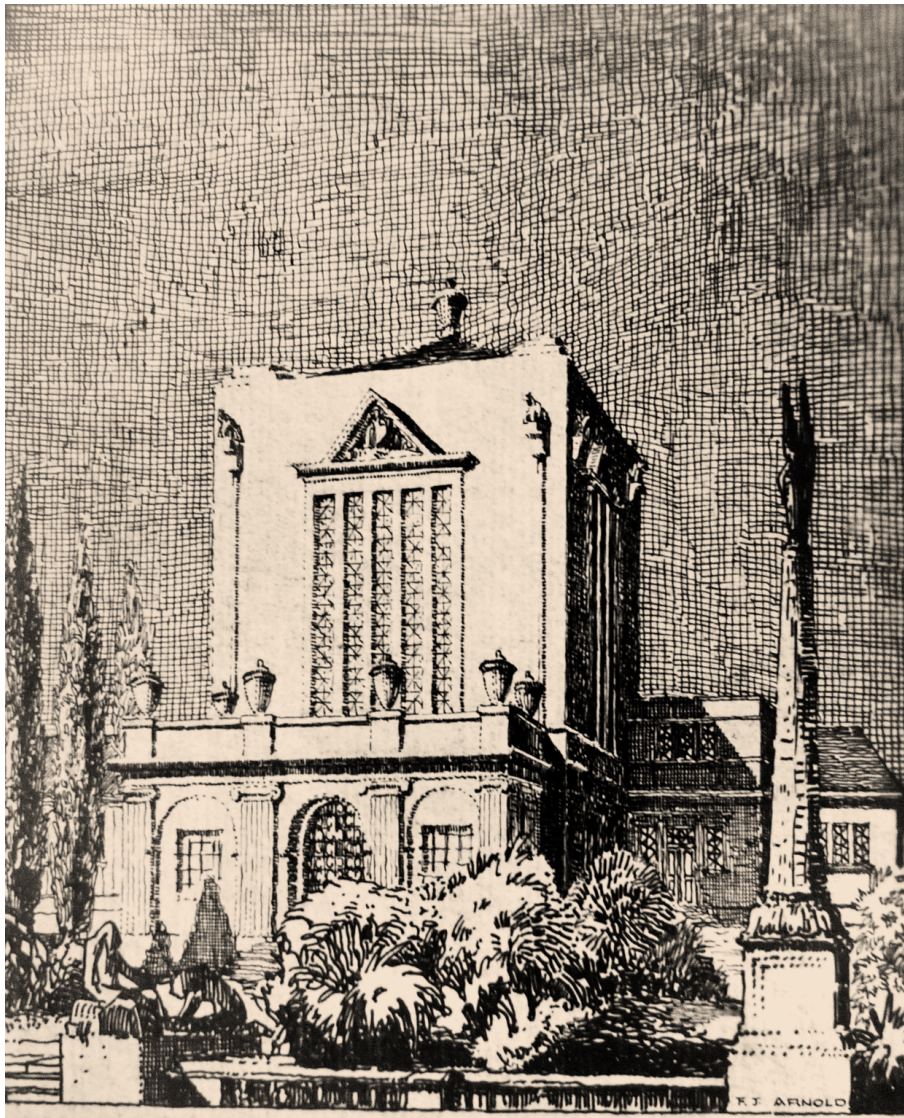
Franz Josef Arnold

Návrh obchodního domu pro ústecké náměstí (nerealizováno)

Kresba, 1920

Ausgeführte Bauten, Entwürfe und Skizzen von Architekt F. J. Arnold

Archiv města Ústí nad Labem

141

Franz Josef Arnold

Návrh krematoria pro Ústí nad Labem č. 1 (nerealizováno)

Kresba, 1920

Ausgeführte Bauten, Entwürfe und Skizzen von Architekt F. J. Arnold

Archiv města Ústí nad Labem

142

Franz Josef Arnold

Návrh krematoria pro Ústí nad Labem č. 2 (nerealizováno)

Kresba ,1919

Ausgeführte Bauten, Entwürfe und Skizzen von Architekt F. J. Arnold

Archiv města Ústí nad Labem

143

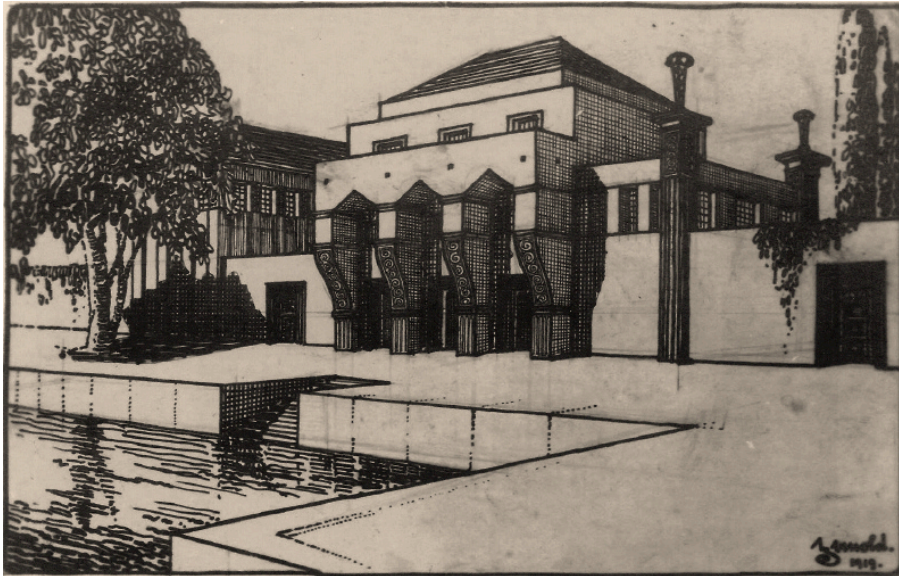
Franz Josef Arnold

Návrh kavárny pro ústecký Městský park (nerealizováno)

Kresba, 1920

Ausgeführte Bauten, Entwürfe und Skizzen von Architekt F. J. Arnold

Archiv města Ústí nad Labem

144

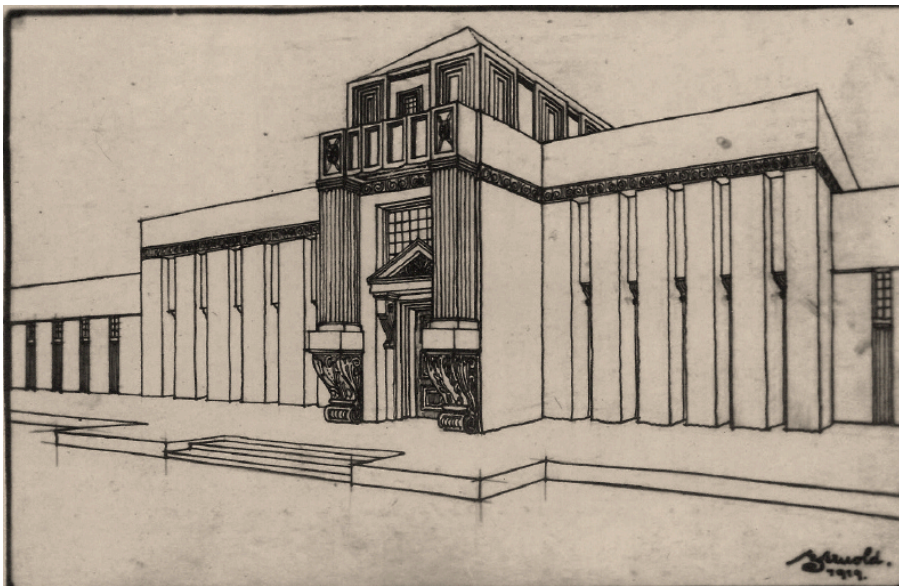
Franz Josef Arnold

Návrh galerie (nerealizováno)

Kresba, 1919

Ausgeführte Bauten, Entwürfe und Skizzen von Architekt F. J. Arnold

Archiv města Ústí nad Labem

145

Franz Josef Arnold

Návrh hlavního nádraží (nerealizováno)

Kresba, 1919

Ausgeführte Bauten, Entwürfe und Skizzen von Architekt F. J. Arnold

Archiv města Ústí nad Labem

146

Franz Josef Arnold

Návrh výstavní haly (nerealizováno)

Kresba, 1919

Ausgeführte Bauten, Entwürfe und Skizzen von Architekt F. J. Arnold

Archiv města Ústí nad Labem

147

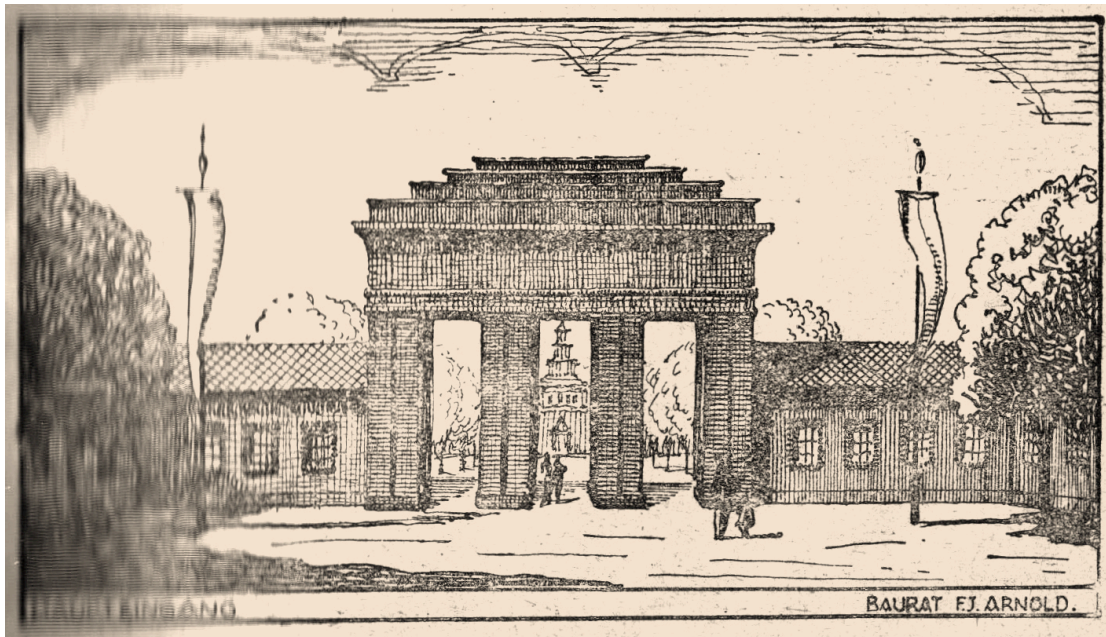
Franz Josef Arnold

Návrh hotelu pro nárožní parcelu Revoluční a Velké Hradební (nerealizováno)

Kresba, 1920

Ausgeführte Bauten, Entwürfe und Skizzen von Architekt F. J. Arnold

Archiv města Ústí nad Labem

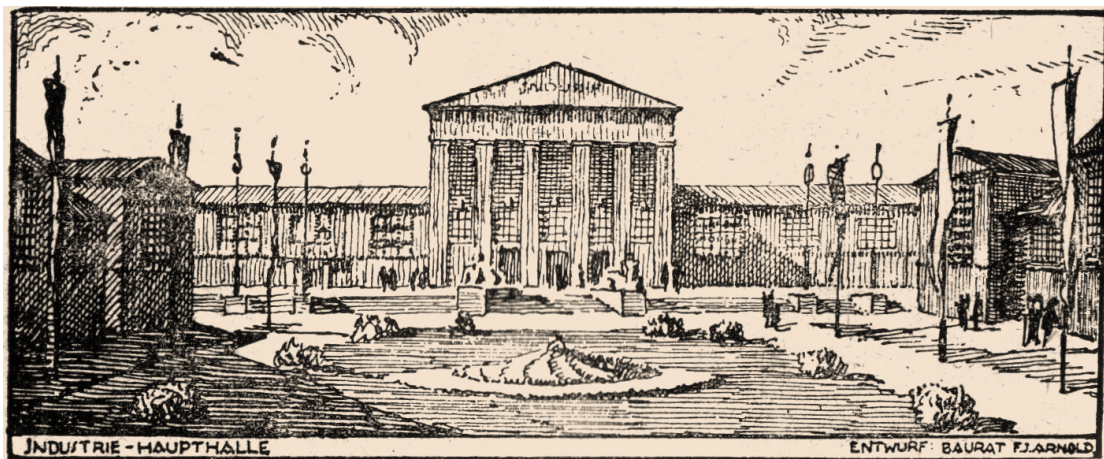
148

Franz Josef Arnold

Návrh vstupní brány ústeckého výstaviště

Kresba, 1924

ARNOLD, Franz Josef. Der Ausbau der Aussiger Ausstellung. *Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes*. 1924, s. 49-42.

149

Franz Josef Arnold

Návrh vstupní brány ústeckého výstaviště

Kresba, 1924

ARNOLD, Franz Josef. Der Ausbau der Aussiger Ausstellung. *Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes*. 1924, s. 49-42.

150

Franz Josef Arnold (spolupráce Erich Breindl)

Úřednický bytový dům, Masarykova č. p. 1971 (vybudováno 1929–1930)

Fotografie stávajícího stavu

151

Franz Josef Arnold (spolupráce Erich Breindl)

Úřednický bytový dům, Masarykova č. p. 1971 (vybudováno 1929–1930)

Fotografie stávajícího stavu, detail fasády

152

Franz Josef Arnold (spolupráce Erich Breindl)

Úřednický bytový dům, Masarykova č. p. 1971 (vybudováno 1929–1930)

Fotografie stávajícího stavu, vstupní část

153

Franz Josef Arnold

Býv. dívčí gymnázium, Palachova (vybudováno 1931–1932)

Fotografie, nedatováno

PILAR [CD] 2001.

154

Franz Josef Arnold

Býv. dívčí gymnázium, Palachova (vybudováno 1931–1932)

Fotografie stávajícího stavu, dvorní průčelí

155

Franz Josef Arnold

Býv. dívčí gymnázium, Palachova (vybudováno 1931–1932)

Fotografie stávajícího stavu, interiér vstupní haly

156

Franz Josef Arnold (spolupráce Ernst Krob)

Býv. chirurgický pavilon Okresní nemocnice (vybudováno 1931–1937)

Fotografie, nedatováno

PILAR [CD] 2001.

157

Franz Josef Arnold (spolupráce Ernst Krob)

Býv. chirurgický pavilon Okresní nemocnice (vybudováno 1931–1937)

Fotografie stávajícího stavu, detail ustupujících podlaží

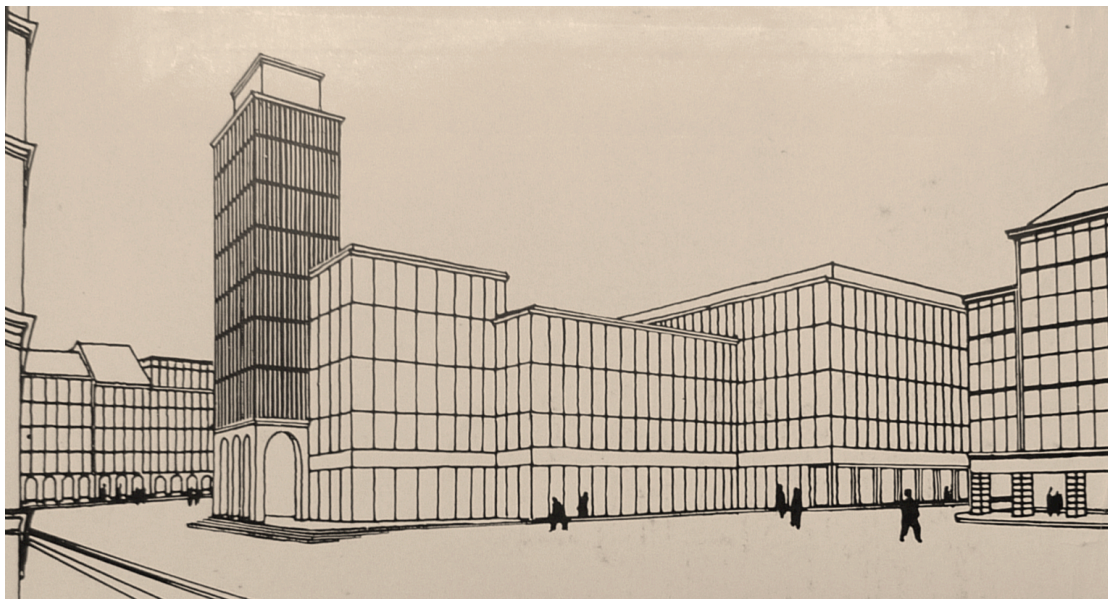

158

Franz Josef Arnold (spolupráce Ernst Krob)

Býv. chirurgický pavilon Okresní nemocnice (vybudováno 1931–1937)

Fotografie stávajícího stavu, západní průčelí

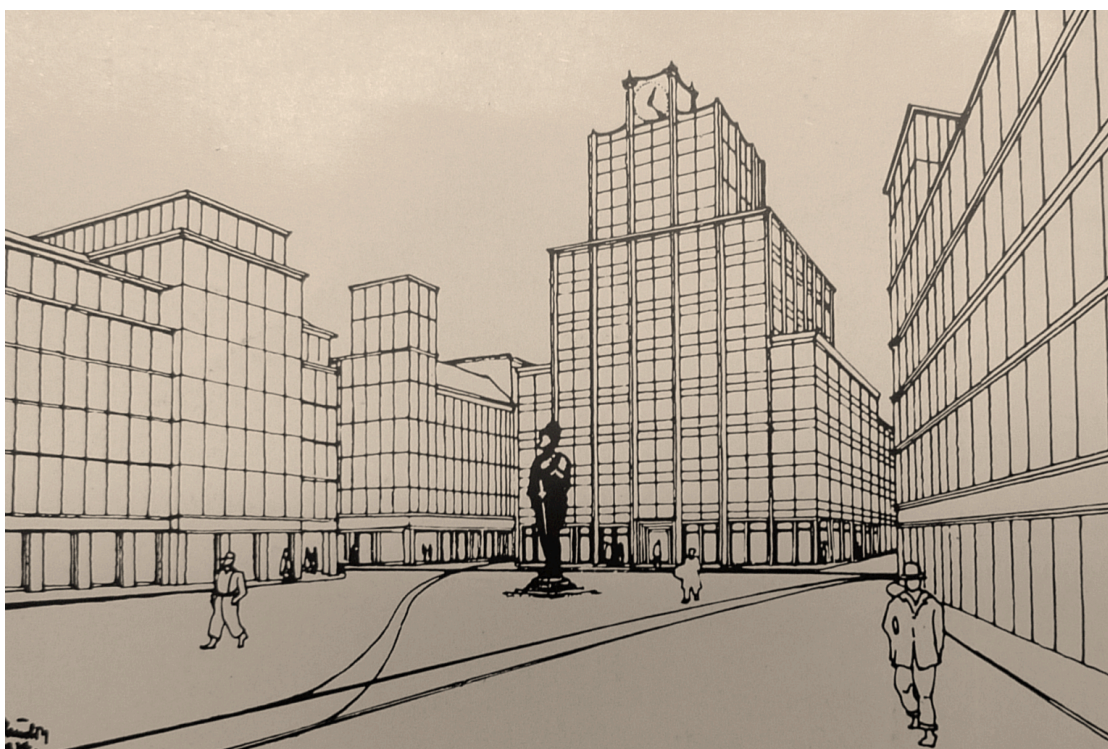
159

Franz Josef Arnold

Návrh nové budovy radnice a přestavby centra města

Kresba, 1934

PÖLZL 1938.

160

Franz Josef Arnold

Návrh nové budovy radnice a přestavby centra města

Kresba, 1934

PÖLZL 1938.

161
Franz Josef Arnold
Býv. Ústecká spořitelna (vybudováno 1937–1939)
Fotografie, 1939
Festschrift der Aussiger Sparkasse 1938, 3.

162
Franz Josef Arnold
Býv. Ústecká spořitelna (vybudováno 1937–1939)
Fotografie stávajícího stavu, zadní průčelí

163

Franz Josef Arnold

Kostel v Lauensteinu (Sasko)

Kresba, 1921

Ausgeführte Bauten, Entwürfe und Skizzen von Architekt F. J. Arnold

Archiv města Ústí nad Labem

164

Franz Josef Arnold

Kostel v Schönwaldu (Petrovice, okres Ústí nad Labem)

Kresba, 1921

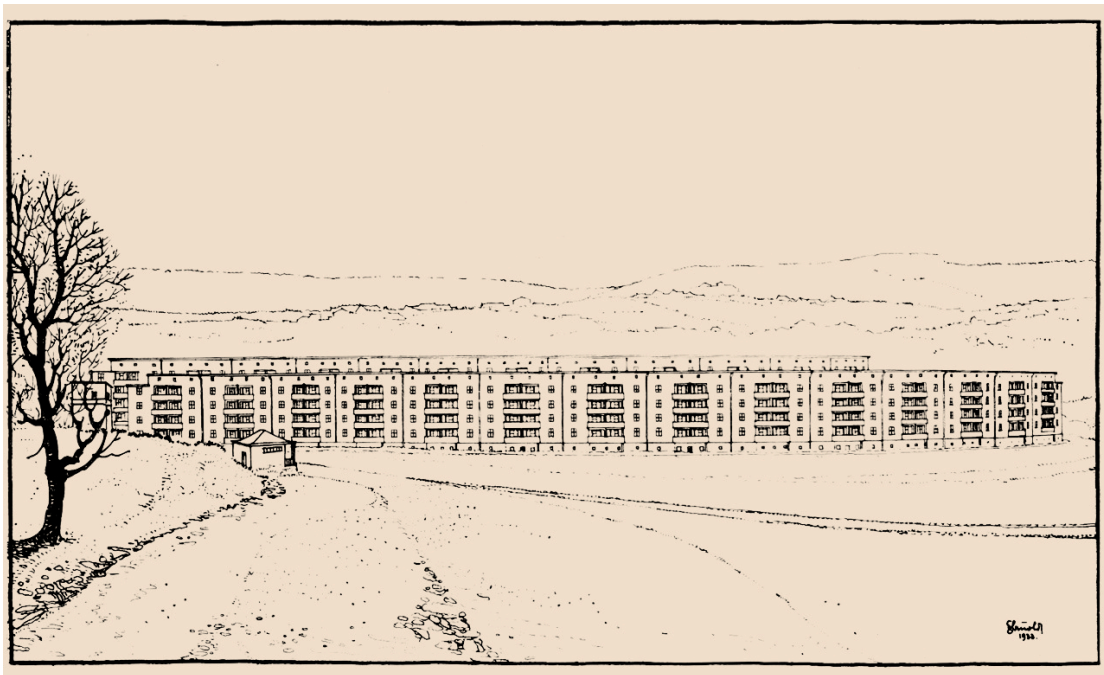
Ausgeführte Bauten, Entwürfe und Skizzen von Architekt F. J. Arnold

Archiv města Ústí nad Labem

165
 Franz Josef Arnold
Plakát
 Grafika, nedatováno
 Archiv Sudetendeutsche Stiftung v Mnichově, č. HAB00063

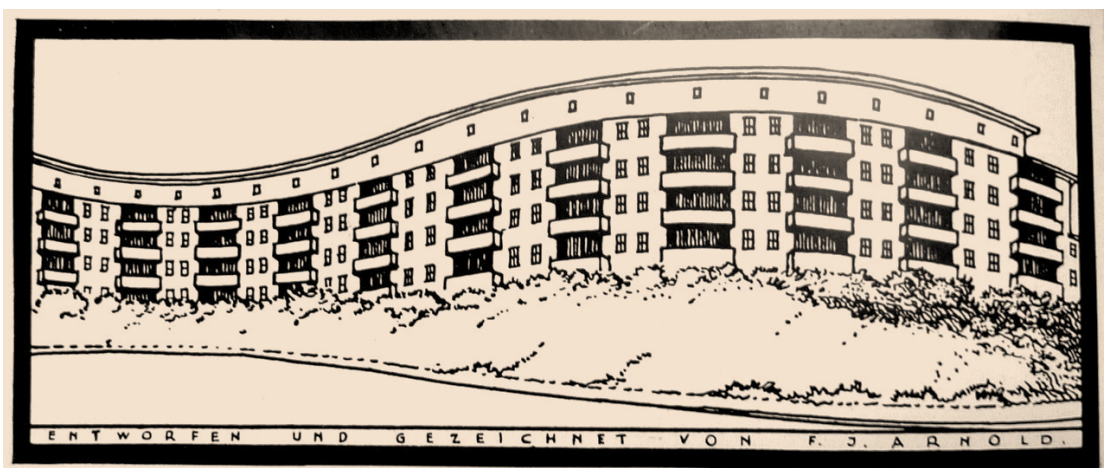
166

Franz Josef Arnold

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931

Kresba, 1933

Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten 1933, 4.

167

Franz Josef Arnold

Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931

Kresba, nedatováno

PÖLZL 1938.

Seznam použité literatury

BARTLOVÁ, Milena. *Naše, národní umění: studie z dějin dějepisu umění*. Vyd. 1. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister, 2009. ISBN 978-808-7029-602.

BEELITZ, Konstanze a Niclas FÖRSTER. *Breslau - Wrocław: przewodnik po architektuře modernistycznej*. Wrocław: Via Nova, 2006. ISBN 83-605-4452-2.

BLAU, Eve. Großstadt a proletariát v Rudé Vídni. In: *Zrození metropole: moderní architektura a město ve střední Evropě 1890–1937*. Editor Eve Blau, Monika Platzer. Praha: Obecní dům, 1999, s. 83–87. ISBN 8090250793.

FRAMPTON, Kenneth. *Moderní architektura: kritické dějiny*. 1. vyd. Praha: Academia, 2004, 457 s. ISBN 80-200-1261-3.

HORSKÁ, Pavla. *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2002, 352 s.

CHRZ, Martin. *Leopold Pözl: osobnost ústeckého starosty*. Ústí nad Labem: Město Ústí nad Labem, 2002, 103 s., [8] s. obr. příl. Memorabilia ustensis. ISBN 80-902-8562-7.

INTERNATIONALER VERBAND FÜR WOHNUNGSWESEN FRANKFURT AM MAIN. *Ausstattung der Kleinwohnung: Band 1+2: Texte + Bilder*. Stuttgart: Verlag Julius Hoffmann, 1935.

JANÁK, Pavel. *Sto let obytného domu nájemného v Praze: Knihovna Stylu*. Zvláštní otisk ve Stylu. Praha: Styl, 1933.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Vyd. 2., opravené. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-727-7195-7.

KUBIŠTA, Hynek. Zehn Jahre Wohnungsfürsorge. In: *Ausstellung Bauen und Wohnen Aussig*. Prag: Deutsche Hauptstelle für Wohnungs- und Siedlungs- Fürsorge i. d. Tschechosl. Rep., 1932, s. 13–21.

KUDĚLKA, Zdeněk. *O nové Brno: brněnská architektura 1919 - 1939*. 1. vyd. Brno: Muzeum města Brna, 2000, 444 s. ISBN 80-901-9696-9.

KÜHN, Gerd. *Wohnkultur und kommunale Wohnungspolitik in Frankfurt am Main 1880 bis 1930: auf dem Wege zu einer pluralen Gesellschaft der Individuen*. Bonn: Dietz, 1998, 452 p. Veröffentlichungen des Instituts für Sozialgeschichte Braunschweig-Bonn. ISBN 38-012-4085-1.

LODGMAN, Rudolf a Erwin STEIN. *Die sudetendeutschen Selbstverwaltungskörper: Die Sammlung von Darstellungen der sudetendeutschen Städte und Bezirke und ihrer Arbeit in Wirtschaft, Finanzwesen, Hygiene, Sozialpolitik und Technik*. 1929. vyd. Berlin-Friedenau: Deutsche Kommunalverlag, 1929. Aussig, 3

LUKEŠ, Zdeněk. *Splátka dluhu: Praha a její německy hovořící architekti 1900–1938*. Vyd. 1. Praha: Fraktály publishers, 2002, 217 s. ISBN 80-866-2704-7.

- MORAVÁNSZKY, Ákos. Architektonické jazyky a sociální bydlení ve střední Evropě před 2. světovou válkou. In: *Středoevropská architektura 1890–1998: sborník příspěvků symposia*. Ve Zlíně: Státní galerie ve Zlíně, 1999, s. 18–29. ISBN 8085052326.
- NOVÝ, Otakar. *Česká architektonická avantgarda*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 1998, 479 s. ISBN 80-851-9070-2.
- OBADALOVÁ, Miroslava. Státní bytová politika v první Československé republice. In: *Co nevíme o první Československé republice: záznam z diskuse pořádané 25. března 1999 v Cefres v Praze*. Praha: Cefres, 1999, s. 92–96. Cahiers du CeFReS, No 20. ISBN 8086311031.
- PAVLÍČEK, Tomáš. *Architektura 1. poloviny 20. století v západní části Ústeckého kraje: (vývoj, rozbor a výtvarně pedagogické využití)*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Fakulta užitého umění a designu, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2005, 134 s. Acta Universitatis Purkynianae. ISBN 80-704-4726-5.
- PÖLZL, Leopold. *Leben und Kraft durch kommunales Schaffen der Stadt Aussig 1918–1938*. Ústí nad Labem, nevydáno 1938.
- PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2004, 578 s. ISBN 80-723-9147-X.
- ROBOVÁ, Dita. Vědecké období v díle Jana Gillara. In: ŠVÁCHA, Rostislav. *Forma sleduje vědu: Teige, Gillar a evropský vědecký funkcionalismus 1922–1948*. Praha: Galerie Jaroslava Fragnera, 2000.
- SEDLÁČEK, Tomáš. *Ekonomie dobra a zla: po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi*. 1. vyd. Praha: 65. pole, 2009, 270 s. ISBN 978-80-903944-3-8.
- ŠVÁCHA, Rostislav. *Od moderny k funkcionalismu*. 1. vyd. Praha: Victoria publishing, 1995, 590 s. ISBN 80-856-0584-8.
- ŠVÁCHA, Rostislav. Kapitalismus a kolektivismus v novém československém státě: Praha, Brno, Zlín. In: *Zrození metropole: moderní architektura a město ve střední Evropě 1890–1937*. Editor Eve Blau, Monika Platzer. Praha: Obecní dům, 1999. ISBN 8090250793.
- TREUSCH-BUTTLAR, Otto. Zehn Jahre Wohnungsfürsorge. In: *Ausstellung Bauen und Wohnen Aussig*. Prag: Deutsche Hauptstelle für Wohnungs- und Siedlungsfürsorge i. d. Tschechosl. Rep., 1932, s. 7–13.
- UMLAUFT, Franz Josef. *Geschichte der deutschen Stadt Aussig*. Bayreuth: Hilfsverein Aussig e. V. München, 1960.
- VYBÍRAL, Jindřich. *Jiný dům: německá a rakouská architektura v letech 1890–1938 na Moravě a ve Slezsku : Národní galerie v Praze, sbírka architektury, Klášter sv. Anežky České 8.7.–17.10.1993*. Vyd. 1. V Praze: Národní galerie, 1993, 65 s. ISBN 80-703-5054-7.

WEIHMANN, Helmut. *Das rote Wien: sozialdemokratische Architektur und Kommunalpolitik, 1919–1934*. [2. Ausg.]. Wien: Promedia, c2002, 496 p. ISBN 38-537-1181-2.

WUHRMANN, Ernst. Führer durch die Ausstellung. In: *Ausstellung Bauen und Wohnen Aussig*. Prag: Deutsche Hauptstelle für Wohnungs- und Siedlungs- Fürsorge i. d. Tschechosl. Rep., 1932, s. 39–47.

Bauunternehmung Alwin Köhler & Co. Wien: Verlag für Volkswirtschaft Otto Waldes, 1930.

Bericht über den vierten deutschen Wohnungsfürsorgetag in Aussig a. E., Verlag der Deutschen Hauptstelle für Wohnungs- und Siedlungs- Fürsorge in der Tschechosl. Republik, Praha 1932

Dějiny města Ústí nad Labem. Editor Kristina Kaiserová, Vladimír Kaiser. Ústí nad Labem: [Vlastním nákladem], 1995, 369 s., 104 s. obr. příloh. ISBN 80-901-7615-1.

Die Großsiedlung Dresden-Trachau: Geschichte und Sanierung. Bauten der Moderne in Sachsen. 1. vyd. Dresden: Deutsche Werkbund Sachsen, 2000, 123 s. ISBN 39-303-8244-X.

Mezery v historii 1890–1938: Polemický duch Střední Evropy, Němci, Židé, Češi. b. m.: b. n., 1994, 141 s. ISBN 80-701-0030-3.

Statistisches Gemeindelexikon des Landes Böhmen auf Grund der Volkszählungsergebnisse vom 1. Dezember 1930. Praha: Orbis, 1935.
str. 390

Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten. Aussig a. E.: Selbstverlag der Stadt Aussig, 1933.

Zweiter deutscher Baumeistertag Aussig 1924: Eine Gedenkschrift. 1924. vyd. Karlsbad: Ständigen Delegation der deutschen Baumeisterin der tschech.-sl. Republik, 1924.

Periodika

JAHNEL, C. Noch einige Nachrichten über die Glanz von Althoff und ihr Gut Gleiche. *Mittheilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen*. Prag, roč. 1901, s. 53–62.

HERMAN, Karel. Růženec stavebních bolestí. *Stavitel*. 1921, III., č. 1, s. 34–43.

V kolonii rodinných domků státních úředníků v Dejvicích. *Stavitel*. 1921, III., č. 1, s. 44–47.

Výtvarné snahy. Praha: Prometheus, 1928, X., s. 121.

HERAIN, Karel, Ladislav SUTNAR a Ladislav ŽÁK. O bydlení. *Výtvarné snahy*. 1929-1930, XI, č. 1, s. 3–8.

SEMRÁD, Stanislav a Karel ŠTORCH. Bytové poměry v ČSR. *Architekt SIA*. 1935, roč. 34, č. 9, s. 129–134.

Die Heimstättensiedlung der Gemeinde Schreckenstein: Von Arch. Prof. Ing. Rudolf Geissler, Teplitz-Schönau. *Forum*. 1934, č. 4, s. 333–336.

GILLAR, Jan. Obytný nájemný dům. *Stavitel*. 1936, XVI, č. 1, s. 4–6.

Leopold Pölzl: Sein Leben und Werk. *Aussiger Bote*. 1952, roč. 4, č. 12, s. 21–24.

LISKOVÁ, Helena. Nájemný dům v současné výstavbě Velké Prahy. *Architekt SIA*. 1935, roč. 24, č. 4, 6, s. 55–95.

ARNOLD, Franz Josef. Der Ausbau der Aussiger Ausstellung. *Beiträge zur Heimatkunde des Aussig-Karbitzer Bezirkes*. 1924, s. 49–42.

Leták Mezinárodního kongresu bytové péče, příloha *Architekt SIA*. 1935.

ŽÁK, Ladislav. WU-WA: Výstava „Wohnung und Werkraum“ ve Vratislavi. *Výtvarné snahy*. 1929, XI, č. 1, 25–29.

Raumausnutzung in der Kleinwohnung. *Aussiger Tagblatt*. 1931, 9. 10. 1931.

GROPIUS, Walter. Moderne Stadtentwicklung: Hochhaus oder Einfamilienheim. *Aussiger Tagblatt*. 23.10.1931.

WELTMANN-NECKEL, Senta. Rationalisierung im Haushalt. *Aussiger Tagblatt*. 1931, 30.10.1931, s. 14.

Das billige, zeitgemäße Eigenhaus.: Bau-Wanderausstellung. *Aussiger Tagblatt*. 1931, 2. 11.1931, s. 3.

Abschluß der Baubewegung in Aussig im Jahre 1931: Der Stadtteil Kleische wieder an der Spitze mit 50 Neubauten. *Aussiger Tagblatt*. 1931, 24. 11. 1931, s. 4–5.

Großzügiges Siedlungs- und Notstandswerk in Schreckenstein: Wohnfürsorge. *Aussiger Tagblatt*. 1932, 23. 1. 1932, s. 5.

Aussigs neue Kleinstwohnungen: 208 Wohnungen in acht Häusern. – Sind Lauben. *Aussiger Tagblatt*. 1932, 14.9.1932, s. 3.

Sitzung der Aussiger Stadtvertretung. *Aussiger Tagblatt*. 1932, 7. 7. 1932, s. 2.

Arbeitslosigkeit und Siedlung: Siedlungs-Möglichkeiten f. *Aussiger Tagblatt*. 1933, 14. 2. 1933, s. 3.

Zentralblatt der Bauverwaltung. Berlin: Preuss. Finanzministerium, 1927, roč. 47, č. 47. Dostupné z: http://opus.kobv.de/zlb/volltexte/2008/5915/pdf/ZBBauverw_1927_47.pdf

Zentralblatt der Bauverwaltung. Berlin: Preuss. Finanzministerium, 1928, roč. 48, č. 24. Dostupné z: http://opus.kobv.de/zlb/volltexte/2008/5945/pdf/ZBBauverw_1928_24.pdf

Zentralblatt der Bauverwaltung. Berlin: Preuss. Finanzministerium, 1928, roč. 48, č. 45. Dostupné z: http://opus.kobv.de/zlb/volltexte/2008/5966/pdf/ZBBauverw_1928_45.pdf

Zentralblatt der Bauverwaltung. Berlin: Preuss. Finanzministerium, 1929, roč. 49, č. 51.
Dostupné z: http://opus.kobv.de/zlb/volltexte/2008/6025/pdf/ZBBauverw_1929_51.pdf

Zentralblatt der Bauverwaltung. Berlin: Preuss. Finanzministerium, 1930, roč. 50, č. 5.
Dostupné z: http://opus.kobv.de/zlb/volltexte/2008/6032/pdf/ZBBauverw_1930_05.pdf

Akademické práce

LUŇÁKOVÁ, Jitka. *Sídelní vývoj Klíše 1900–1938*. Ústí nad Labem, 1999. Bakalářská práce. PF UJEP Ústí nad Labem. Vedoucí práce Mgr. Václav Houfek.

Seznam použitých pramenů

Letecké snímky Ústí nad Labem. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad Dobruška, evid. č. snímku 5259, datum snímkování 1938.

Výtah z archivu drážďanské akademie k osobě Franze Josefa Arnolda, Kustodie/Archiv der Hochschule für Bildende Künste Dresden.

Národní archiv Praha, Pomůcka: Ministerstvo vnitra – nová signatura, Spolkové spisy signatury D 3111, *Gemeinschaft deutscher Architekten in der Tschechoslowakischen Republik*.

Zpráva policejního ředitelství v Praze ze dne 4.12.1939, Národní archiv, Archiv ministerstva vnitra – nová signatura, Spolkové spisy signatury D 3111, *Deutsche Hauptstelle für Wohnungs- und Siedlungsfürsorge in der Tschechoslowakischen Republik*.

Korespondence autora disertační práce se synem Dietrem Arnoldem (dopisy D. Arnolda ze dne 6. 4. 2010 a 6. 5. 2010). Archiv autora.

Plakát F.J. Arnolda. Archiv Sudetendeutsche Stiftung v Mnichově, Wirtschaftsplakat, č. HAB00063.

Archiv Města Ústí nad Labem

Adreßbuch der Stadt Aussig und des politisches Bezirkes Aussig. Aussig: Stadtrat Aussig, ?1920.

Adreßbuch der Stadt Aussig und des politisches Bezirkes Aussig 1926. Aussig: Druckerie- und Zeitungsgesellschaft Kraus & Co., 1926.

Adreßbuch der Stadt und des politisches Bezirkes Aussig 1934. Aussig: Elbetalverkehrsverband, 1934.

Festschrift der Aussiger Sparkasse, Aussig 1938, 7–11.

Dopis ministerstva sociální péče ze dne 23. 1. 1934, Archiv města Ústí nad Labem, karton 1320–1945, č. 942.

Dopis ministerstva sociální péče ze dne 5. 3. 1934, Archiv města Ústí nad Labem, karton 1320–1945, č. 942.

Dopis zemského úřadu v Praze ze dne 11. 4. 1934, Archiv města Ústí nad Labem, karton 1320–1945, č. 942.

Dopis ministra sociální péče ze dne 12. 10. 1931, Archiv města Ústí nad Labem, karton 1320–1945, č. 942.

Výměr ministerstva sociální péče ze dne 6. listopadu 1931, Archiv města Ústí nad Labem, 1320–1945, karton č. 942.

Tabulka s rozpisem jednotlivých staveb, budovaných v rámci 4. stavební etapy, Archiv města Ústí nad Labem, 1325–1945, karton č. 944.

Strojopis FRANZ JOSEF ARNOLD. *Laubenhäuser der Stadt Aussig*. 1933. Je uložen v Archivu města Ústí nad Labem, 1325–1945, karton č. 943.

Album FRANZ JOSEF ARNOLD. *Ausgeführte Bauten, Entwürfe und Skizzen von Architekt F. J. Arnold*. nedatováno, Archiv města Ústí nad Labem

Specifikace na stavbu dodávaných kamen, 1930. Archiv města Ústí nad Labem 1325–1945, karton č. 942.

Tabulka organizační a správní struktury úřadu města Ústí nad Labem z období starostování Franze Czermaka, nedatováno (1940?), Archiv města Ústí nad Labem.

Korespondence se stavebním úřadem v Bratislavě, 1931, Archiv města Ústí nad Labem, 1320–1945, karton č. 943.

Grafické přílohy exempláře, *Leben und Kraft durch kommunales Schaffen der Stadt Aussig 1918–1938*. Aussig 1938 – nevydáno, Archiv města Ústí nad Labem.

Zastavovací studie z května 1936 pro urbanizaci území při ulici Za Válcovnou je omylem založena ve složce objektu č. p. 381, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 381 v k. ú. Krásné Březno.

Zastavovací plán městské části Klíše, tisk.
HUBATSCHEK, Johann. *Bebauungsplan der Stadt Aussig: Stadtteil Kleische*. 1:4000. 1902.

Archiv města Ústí nad Labem, 1325–1945, karton č. 942.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 1748–1754 v k. ú. Ústí nad Labem.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 1763–1768 v k.ú. Ústí nad Labem.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 1819 v k. ú. Ústí nad Labem.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 1820 v k. ú. Ústí nad Labem.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 365 v k. ú. Klíše.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 443–450 v k. ú. Klíše.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 479–485 v k. ú. Klíše.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 620 v k. ú. Klíše.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 704–711 v k. ú. Klíše.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 814 v k. ú. Klíše.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 534 a 535 v k. ú. Krásné Březno.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 381–384 v k. ú. Krásné Březno.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 832 v k. ú. Klíše.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 833 v k. ú. Klíše.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, 1325–1945, karton č. 885.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 851–853 v k. ú. Klíše.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 417–418 v k. ú. Klíše.

Stavební projektová dokumentace, Archiv města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 620 v k. ú. Klíše.

Stavební projektová dokumentace, Archiv Města Ústí nad Labem, Spisový meziarchiv, karton č. p. 479–485 v k. ú. Klíše.

Seznam použitých internetových zdrojů

Orientální plán hlavního města Prahy s okolím (1938), *Městská knihovna v Praze: stránky v testovacím režimu* [online]. [cit. 2013-04-12]. Dostupné z: http://web2.mlp.cz/mapa1938/list_29

Jiří Kroha. In: *Archiweb* [online]. [cit. 2013-04-12]. Dostupné z: <http://www.archiweb.cz/salon.php?action=show&id=3182&type=17>

KRÄMER, Steffen. Deutsche Unternehmer und ihre Arbeiterkolonien im 19. und frühen 20. Jahrhundert. In: *Kunstgeschichte: Open Peer Reviewed Journal* [online]. [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://www.kunstgeschichte-ejournal.net/archiv/2010/2647/>

Osobnosti města Ústí nad Labem. MĚSTO ÚSTÍ NAD LABEM. *Statutární město Ústí nad Labem* [online]. [cit. 2013-03-24]. Dostupné z: <http://www.usti-nad-labem.cz/cz/zivot-mesta/historie-mesta/osobnosti.html>

KAISEROVÁ, Kristina a Vladimír KAISER. Politický život v Ústí nad Labem v letech 1919–1938. In: *Dějiny města Ústí nad Labem* [online]. Město Ústí nad Labem, 1995 [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: <http://www.usti-nl.cz/dejiny/1918-38/ul-6-6.htm>

Čtvrtek 15. března 1928: 135. schůze. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: Digitální depozitář* [online]. Praha: Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 1997 [cit. 2013-04-21]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/135schuz/s135001.htm>

GEIßLER, Rudolf. *Das ländliche Wohnhaus*. Teplitz-Schönau: Vlastním nákladem autora, 1933. Dostupné z: <http://www.usti-aussig.net/clanky/cist/nazev/127-rudolf-geissler-der-landliche-wohnhaus>

Předpis 65/1936 Sb. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. [cit. 2013-04-14]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=65&r=1936>

Johann Hubatschek. SCHUMAN, Petra. *Architekturlexikon Wien 1770–1945* [online]. 16. 2. 2007. 2006 [cit. 2013-03-24]. Dostupné z: <http://www.architektenlexikon.at/de/247.htm>

Max Loos von Losimfeldt. *Teplice-Teplitz* [online]. [cit. 2013-05-05]. Dostupné z: <http://teplice-teplitz.net/autori/karta/jmeno/13-max-loos-von-losimfeldt>

Zoning Plan, City of Aussig – 1929. In: *Arieh Sharon* [online]. [cit. 2013-04-18]. Dostupné z: http://www.ariesharon.org/Archive/Bauhaus-and-Berlin/Zoning-Plan-City-of-Aussig/16779081_Q6xhK2#!i=1265900989&k=pTJ66cX

Předpis 65/1936 Sb. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. [cit. 2013-04-14]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=65&r=1936>

Die Laubenganghäuser von Hannes Meyer: Erbaut 1929–30. In: *Bauhaus Dessau Stiftung* [online]. [cit. 2013-04-07]. Dostupné z: <http://www.bauhaus-dessau.de/index.php?Die-Laubenganghauser-von-Hannes-Meyer>

Hornický dům v Oseku. In: *Teplice-Teplitz: Architektura na severu Čech* [online]. [cit. 2013-04-07]. Dostupné z: <http://teplice-teplitz.net/stavby/karta/nazev/66-hornicky-dum-v-oseku>

O projektu. In: *Ústí///Aussig: Architektura na severu Čech* [online]. [cit. 2013-04-21].

BÁRTA, Zdeněk. Vraždění neviňátek. In: *Deník Referendum: Domov* [online]. [cit. 2013-04-21]. Dostupné z: <http://www.denikreferendum.cz/clanek/895-vrazdeni-nevinatek>

George Karau. In: *Architekturzentrum Wien: Architektenlexikon Wien 1770–1945* [online]. Wien: Architekturzentrum Wien [cit. 2013-04-21].

PAVLÍKOVÁ, Marta a Matěj PÁRAL. Městské bytové domy č. p. 443 – č. p. 450. In: *Národní památkový ústav: Metainformační systém* [online]. NPÚ, 2009 [cit. 2013-05-01]. Dostupné z: http://iispp.npu.cz/mis_public/publicDocumentDetail.htm?id=177185

Siedlungen der Berliner Moderne. In: *Deutsche UNESCO-Kommission* [online]. [cit. 2013-05-01]. Dostupné z: <http://www.unesco.de/berliner-siedlungen.html>

Sechsfamilienhaus Typ 1, Großsiedlung Britz in Berlin-Neukölln: Bruno Taut. *Deutsches Dokumentationszentrum für Kunstgeschichte - Bildarchiv Foto Marburg* [online]. [cit. 2013-05-11]. Dostupné z: <http://www.bildindex.de/dokumente/html/obj20556486#|home>

Karl von Mangoldt. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-05-02]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Karl_von_Mangoldt

Deutscher Bund für Bodenreform. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-05-02]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Deutscher_Bund_für_Bodenreform

Adolf Damaschke. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-05-02]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Adolf_Damaschke

Reichsheimstätte. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-05-02]. Dostupné z: <http://de.wikipedia.org/wiki/Reichsheimstätte>

Velká Praha, In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-12]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Velká_Praha

Alte Heide (München). In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-12]. Dostupné z: [http://de.wikipedia.org/wiki/Alte_Heide_\(München\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Alte_Heide_(München))

Ludwig Czech. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-27]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Ludwig_Czech

- František Biňovec. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-21]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/František_Biňovec
- Franz Katz. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-21]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Franz_Katz
- Karl Seitz. In *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Karl_Seitz
- Karl Renner. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Karl_Renner
- Karl Schöppe. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-27]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Karl_Schöppe
- Německá národně socialistická strana dělnická. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Německá_národně_socialistická_strana_dělnická
- Hans Krebs (Politiker). In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: [http://de.wikipedia.org/wiki/Hans_Krebs_\(Politiker\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Hans_Krebs_(Politiker))
- Blut und Boden. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Blut_und_Boden
- Arbeit macht frei. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Arbeit_macht_frei
- Rundling (Leipzig). In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-18]. Dostupné z: [http://de.wikipedia.org/wiki/Rundling_\(Leipzig\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Rundling_(Leipzig))
- Pawlatsche. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-06]. Dostupné z: <http://de.wikipedia.org/wiki/Pawlatsche>
- Leopold Pölzl. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-21]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Leopold_Pölzl
- Německá sociálně demokratická strana dělnická v ČSR. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-27].
- Laubenganghäuser Dulsberg. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-04-07]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/Laubenganghäuser_Dulsberg

Hans Richter (Architekt). In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-05-05]. Dostupné z: [http://de.wikipedia.org/wiki/Hans_Richter_\(Architekt\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Hans_Richter_(Architekt))

German Bestelmeyer. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2013-05-12]. Dostupné z: http://de.wikipedia.org/wiki/German_Bestelmeyer

Seznam vyobrazení

1 Franz Schlenzig, Leben und Kraft durch kommunales Schaffen der Stadt Aussig
Ilustrace obálky, kniha (nevydáno), 1938

2 Franz Josef Arnold, Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten
Ilustrace obálky, brožura, 1933

3 Ernst Wuhrmann, Ausstellung Bauen u. Wohnen Aussig
Ilustrace obálky, průvodce výstavou, 1933

4 Jan Lepšík, Leopold Pölzl
Ilustrace obálky, kniha, 2002

5 Ústí nad Labem
Mapa města, 1936, výřez

6 Městská část Klíše
Mapa města, 1936, výřez

7 Náves staré venkovské osady Klíše
Pohlednice, nedatováno (kolem 1900)

8 Johann Hubatschek, Zastavovací plán městské části Klíše
Tisk, 1902

9 Stará Klíše
Fotografie, nedatováno (poč. 20. stol.)

10 Komunální výstavba na Klíši
Fotografie, nedatováno (30. léta 20. stol.)

11 Vyznačení staveb komunální bytové výstavby

12 Vyznačení etapizace komunální bytové výstavby

13 Komunální bytové domy – typ 1919, Resslova č. p. 1754

14 Komunální bytové domy – typ 1919, U Nemocnice č. p. 1765
Fotografie, nedatováno

15 Komunální bytové domy – typ 1919, Pasteurova č. p. 1752 a 1753
Fotografie, nedatováno

16 Komunální bytové domy – typ 1919, Pasteurova, Resslova, U Nemocnice
Stavební plány z roku 1919 – situace bloku A

17 Komunální bytové domy – typ 1919, Pasteurova, Resslova, U Nemocnice
Stavební plány z roku 1920 – situace bloku B, C

18 Komunální bytové domy – typ 1919, Pasteurova, Resslova, U Nemocnice

Situační schéma bloků: A, B, C

19 Komunální bytové domy – typ 1919, Palachova, Šaldova
Situační schéma bloku D

20 Komunální bytový dům – typ 1919, Pasteurova č. p. 1752
Stavební plány z roku 1919 – půdorys běžného podlaží

21 Komunální bytový dům – typ 1919, Pasteurova č. p. 1752
Stavební plány z roku 1919 – pohled a řez

22 Komunální bytový dům – typ 1919, U Nemocnice č. p. 1765
Stavební plány z roku 1919 – půdorys běžného podlaží

23 Komunální bytové domy – typ 1919, Resslerova č. p. 1754
Fotografie stávajícího stavu - celkový pohled

24 Komunální bytové domy – typ 1919, U Nemocnice č. p. 1750
Fotografie stávajícího stavu - celkový pohled

25 Komunální bytový dům – typ 1919, Šaldova č. p. 248
Fotografie stávajícího stavu - detail vstupu do domu s městským znakem

26 Komunální bytový dům – typ 1919, Resslerova č. p. 1753
Fotografie stávajícího stavu - detail vstupu do domu

27 Komunální bytový dům – typ 1919, Resslerova č. p. 1762
Fotografie stávajícího stavu - detail interiéru domovního schodiště

28 Komunální bytový dům – typ 1919, Resslerova č. p. 1762
Fotografie stávajícího stavu - detail interiéru domovního schodiště

29 Komunální bytový dům – typ 1919, Resslerova č. p. 1762
Fotografie stávajícího stavu - detail interiéru domovního schodiště

30 Komunální bytový dům – typ 1926, Na Nivách č. p. 1819
Stavební plány z roku 1919 – půdorys běžného podlaží

31 Komunální bytový dům – typ 1926, Na Nivách č. p. 1819
Stavební plány z roku 1926 – pohled, uliční fasáda

32 Komunální bytové domy – typ 1926, Husova č. p. 343–345
Fotografie stávajícího stavu – uliční průčelí

33 Komunální bytové domy – typ 1926, Husova č. p. 343–345
Fotografie stávajícího stavu – dvorní průčelí

34 Komunální bytový dům – typ 1926, Husova č. p. 344
Fotografie stávajícího stavu – detail zábradlí schodiště

35 Komunální bytový dům – typ 1926, Husova č. p. 344
Fotografie stávajícího stavu – interiér domovního schodiště

36 Komunální bytový dům – typ 1926, Na Nivách č. p. 1819
Fotografie stávajícího stavu – uliční průčelí

- 37 Komunální bytové domy – typ 1926, Na Nivách č. p. 1817–1820
Fotografie stávajícího stavu – zcela devastovaný městský prostor
- 38 Komunální bytové domy – typ 1926, Klíšská, Na Spálence
Fotografie, nedatováno
- 39 Komunální bytové domy – typ 1926, Klíšská, Na Spálence
Stavební plány z roku 1926 – situace
- 40 Komunální bytový dům – typ 1926, Na Spálence č. p. 396
Stavební plány z roku 1926 – půdorys běžného podlaží
- 41 Komunální bytový dům – typ 1926, Na Spálence č. p. 396
Stavební plány z roku 1926 – pohled
- 42 Komunální bytový dům – typ 1926, Na Spálence č. p. 396
Fotografie stávajícího stavu – uliční průčelí
- 43 Komunální bytový dům – typ 1926, Na Spálence č. p. 396
Fotografie stávajícího stavu – detail uličního průčelí se znakem města
- 44 Komunální bytové domy – typ 1927, Klíšská č. p. 443 a 446
Fotografie, nedatováno
- 45 Komunální bytové domy – typ 1927, Klíšská č. p. 443 a 450
Fotografie, nedatováno
- 46 Komunální bytové domy – typ 1927, Klíšská č. p. 443 a 450
Stavební plány z roku 1927 – situace
- 47 Komunální bytové domy – typ 1928, Klíšská č. p. 479 a 485
Stavební plány z roku 1928 – situace
- 48 Komunální bytový dům – typ 1927, Klíšská č. p. 444
Stavební plány z roku 1927 – půdorys běžného podlaží
- 49 Komunální bytový dům – typ 1927, Klíšská č. p. 444
Stavební plány z roku 1927 – pohled dvorní
- 50 Komunální bytový dům – typ 1927, Klíšská č. p. 444
Stavební plány z roku 1927 – pohled vstupní
- 51 Komunální bytový dům – typ 1928 A, Klíšská č. p. 483–485
Stavební plány z roku 1928 – půdorys běžného podlaží
- 52 Komunální bytový dům – typ 1928 B, Klíšská č. p. 479–482
Stavební plány z roku 1928 – půdorys běžného podlaží
- 53 Komunální bytový dům – typ 1928 B, Klíšská č. p. 479–482
Stavební plány z roku 1928 – pohled vstupní
- 54 Komunální bytové domy – typ 1927, Klíšská č. p. 443–446
Fotografie stávajícího stavu – dvorní průčelí

- 55 Komunální bytové domy – typ 1927, Klíšská č. p. 443–446
Fotografie stávajícího stavu – vstupní průčelí
- 56 Komunální bytové domy – typ 1927, Klíšská č. p. 443–446
Fotografie stávajícího stavu – uliční průčelí
- 57 Komunální bytové domy – typ 1927, Klíšská č. p. 446
Fotografie stávajícího stavu – detail uličního průčelí se znakem města
- 58 Komunální bytové domy – typ 1927, Klíšská č. p. 445
Fotografie stávajícího stavu – dvorní průčelí
- 59 Komunální bytové domy – typ 1927, Klíšská č. p. 443–446
Fotografie stávajícího stavu – prostor mezi domy
- 60 Komunální bytový dům – typ 1927, Klíšská č. p. 444
Fotografie stávajícího stavu – detail zábradlí schodiště
- 61 Komunální bytové domy – typy 1928 a 1930, Klíšská č. p. 619–620, 483–485
Fotografie, nedatováno
- 62 Komunální bytové domy – typ 1930, Klíšská, Resslova, Na Podpluží
Fotografie, nedatováno
- 63 Komunální bytové domy – typ 1930, Klíšská č. p. 621
Fotografie, nedatováno
- 64 Komunální bytové domy – typ 1930, Klíšská, Na Podpluží č. p. 722–725
Fotografie, 1933
- 65 Komunální bytové domy – typ 1930, Klíšská č. p. 621
Fotografie, 1933
- 66 Komunální bytové domy – typ 1930 a 1931, Klíšská, U Městských domů
Fotografie, 1933
- 67 Komunální bytové domy – typ 1927, 1928, 1930, Klíšská
Situace
- 68 Komunální bytový dům – typ 1930, Klíšská č. p. 621
Stavební plány z roku 1930 – půdorys běžného podlaží
- 69 Komunální bytový dům – typ 1930, Klíšská č. p. 621
Stavební plány z roku 1930 – pohled uliční
- 70 Komunální bytový dům – typ 1930
Schéma domu a půdorys s vnitřním vybavením bytu
- 71 Kuchyňská kamna „Herkules“
Katalog, 1930, výřez
- 72 Komunální bytové domy – typ 1930, Resslova č. p. 728 a 735
Fotografie stávajícího stavu – dvorní pohled

- 73 Komunální bytové domy – typ 1930, Resslova č. p. 733–735
Fotografie stávajícího stavu – dvorní pohled
- 74 Komunální bytové domy – typ 1930, Resslova č. p. 628
Fotografie stávajícího stavu – dvorní pohled
- 75 Komunální bytové domy – typ 1930, Resslova č. p. 734
Fotografie stávajícího stavu – dvorní pohled
- 76 Komunální bytové domy – typ 1930, Resslova č. p. 647–649
Fotografie stávajícího stavu – uliční pohled
- 77 Komunální bytové domy – varianta typu 1930, Klíšská č. p. 619–620
Fotografie stávajícího stavu – vstupní průčelí
- 78 Komunální bytový dům – typ 1930, U Městských domů č. p. 732
Fotografie stávajícího stavu – detail vstupu do domu
- 79 Komunální bytový dům – varianta typu 1930, Klíšská č. p. 648
Fotografie stávajícího stavu – detail obkladu vstupní části domu
- 80 Komunální bytové domy – typ 1930, 1. máje č. p. 362–363
Fotografie stávajícího stavu – uliční průčelí
- 81 Komunální bytové domy – typ 1930, 1. máje č. p. 362–363
Fotografie stávajícího stavu – uliční průčelí
- 82 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Mezidomí č. p. 704–707
Fotografie, 1933
- 83 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Mezidomí č. p. 704–707
Fotografie, nedatováno
- 84 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Mezidomí č. p. 704–707
Fotografie, nedatováno
- 85 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce, Mezidomí
Fotografie, 1933
- 86 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Mezidomí 704–707
Fotografie, 1933
- 87 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce, Mezidomí
Fotografie, 1933
- 88 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce č. p. 711
Fotografie, 1933
- 89 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce, Mezidomí
Stavební plány z roku 1931 – situace
- 90 Komunální bytový dům – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce č. p. 704
Stavební plány z roku 1931 – půdorys

- 91 Komunální bytový dům – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce č. p. 704
Stavební plány z roku 1931 – půdorys běžného podlaží, výřez
- 92 Komunální bytový dům – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce č. p. 704
Stavební plány z roku 1931 – půdorys běžného podlaží, výřez
- 93 Komunální bytový dům – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce č. p. 704
Stavební plány z roku 1931 – řez (vyznačení změn oproti původnímu návrhu)
- 94 Komunální bytový dům – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce č. p. 704
Stavební plány z roku 1931 – pohled boční (původní návrh)
- 95 Komunální bytový dům – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce č. p. 704
Stavební plány z roku 1933 – pohled boční (upravený realizační projekt)
- 96 Komunální bytový dům – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce č. p. 704
Stavební plány z roku 1931 – pohled průčelí s pavlačí (původní návrh)
- 97 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Mezidomí č. p. 704–707
Fotografie stávajícího stavu, jižní průčelí
- 98 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce, Mezidomí
Fotografie stávajícího stavu, pruh zeleně mezi domy
- 99 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce č. p. 708–711
Fotografie stávajícího stavu, pruh zeleně mezi domy
- 100 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce č. p. 708–711
Fotografie stávajícího stavu, severní průčelí
- 101 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce č. p. 708–711
Fotografie stávajícího stavu, detail severního průčelí s pavlačí
- 102 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce č. p. 708–711
Fotografie stávajícího stavu, interiér pavlače
- 103 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce č. p. 708–711
Fotografie stávajícího stavu, jižní průčelí
- 104 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Na Vlnovce č. p. 711
Fotografie stávajícího stavu, východní část bloku s ubouranou provozovnou
- 105 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Mezidomí č. p. 704–707
Fotografie stávajícího stavu, detail lodžie jižního průčelí
- 106 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Mezidomí č. p. 704–707
Fotografie stávajícího stavu, detail domovního schodiště
- 107 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Mezidomí č. p. 704–707
Fotografie stávajícího stavu, detail ukončení madla zábradlí schodiště
- 108 Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931, Mezidomí č. p. 704–707
Fotografie stávajícího stavu, detail struktury omítek pavlače

- 109 Komunální bytový dům – varianta typu 1936, Resslerova č. p. 814
Fotografie, nedatováno
- 110 Franz Josef Arnold, Komunální bytový dům – typ 1936
Kresba, nedatováno
- 111 Komunální bytové domy – typ 1936 (nerealizovaný návrh), Za Válcovnou
Stavební plány z roku 1936 – situace
- 112 Komunální bytové domy – typ 1936, Textilní (Konečná) č. p. 832 a 833
Stavební plány z roku 1936 – situace
- 113 Komunální bytový dům – varianta typu 1936, Resslerova č. p. 814
Stavební plány z roku 1936 – situace
- 114 Komunální bytové domy – varianta typu 1936, Nový Svět (Matičnín)
Stavební plány z roku 1936 – situace
- 115 Komunální bytové domy – typ 1936, Vojanova č. p. 534–535
Stavební plány z roku 1936 – situace
- 116 Komunální bytový dům – varianta typu 1936, Resslerova č. p. 814
Stavební plány z roku 1936 – půdorys běžného podlaží
- 117 Komunální bytový dům – varianta typu 1936, Resslerova č. p. 814
Stavební plány z roku 1936 – příčné řezy, boční pohled
- 118 Komunální bytový dům – varianta typu 1936, Resslerova č. p. 814
Stavební plány z roku 1936 – půdorys běžného podlaží, výřez
- 119 Komunální bytový dům – varianta typu 1936, Resslerova č. p. 814
Stavební plány z roku 1936 – pohled na fasádu s pavlačí
- 120 Komunální bytový dům – typ 1936, Textilní, Vojanova, Nový Svět
Stavební plány z roku 1936 – půdorys běžného podlaží
- 121 Komunální bytový dům – typ 1936, Textilní, Vojanova, Nový Svět
Stavební plány z roku 1936 – příčné řezy, boční pohled
- 122 Komunální bytový dům – typ 1936, Textilní, Vojanova, Nový Svět
Stavební plány z roku 1936 – pohled uliční
- 123 Komunální bytový dům – typ 1936, Textilní, Vojanova, Nový Svět
Stavební plány z roku 1936 – pohled dvorní
- 124 Komunální bytový dům – typ 1936, Vojanova č. p. 534
Fotografie stávajícího stavu, uliční pohled
- 125 Komunální bytový dům – typ 1936, Vojanova č. p. 534
Fotografie stávajícího stavu, dvorní pohled
- 126 Komunální bytový dům – typ 1936, Vojanova č. p. 535
Fotografie stávajícího stavu, dvorní pohled, detail pavlače
- 127 Komunální bytový dům – typ 1936, Vojanova č. p. 535

- Fotografie stávajícího stavu, dvorní pohled
- 128 Komunální bytový dům – typ 1936, Nový Svět (Matiční) č. p. 383
Fotografie stávajícího stavu, uliční pohled
- 129 Komunální bytový dům – typ 1936, Nový Svět (Matiční) č. p. 382
Fotografie stávajícího stavu, dvorní pohled s pavlačí
- 130 Komunální bytový dům – typ 1936, Nový Svět (Matiční) č. p. 381
Fotografie stávajícího stavu, pavlač
- 131 Komunální bytový dům – typ 1936, Nový Svět (Matiční) č. p. 381
Fotografie stávajícího stavu, někdejší prádelna v podkroví
- 132 Komunální bytový dům – typ 1936, Textilní (Konečná) č. p. 833
Fotografie stávajícího stavu, uliční pohled
- 133 Komunální bytový dům – typ 1936, Textilní (Konečná) č. p. 832
Fotografie stávajícího stavu, uliční pohled
- 134 Komunální bytový dům – varianta typu 1936, Resslerova č. p. 814
Fotografie stávajícího stavu, uliční pohled
- 135 Komunální bytový dům – varianta typu 1936, Resslerova č. p. 814
Fotografie stávajícího stavu, dvorní pohled
- 136 Ernst Krob
Fotografie, portrét, nedatováno
- 137 Franz Josef Arnold
Fotografie, portrét, nedatováno
- 138 Franz Josef Arnold
Fotografie, portrét, nedatováno
- 139 Franz Josef Arnold, Obálka prezentačního alba
nedatováno
- 140 Franz Josef Arnold, Návrh obchodního domu pro ústecké náměstí
Kresba, 1920
- 141 Franz Josef Arnold, Návrh krematoria pro Ústí nad Labem č. 1
Kresba, 1920
- 142 Franz Josef Arnold, Návrh krematoria pro Ústí nad Labem č. 2
Kresba, 1919
- 143 Franz Josef Arnold, Návrh kavárny pro ústecký Městský park
Kresba, 1920
- 144 Franz Josef Arnold, Návrh galerie
Kresba, 1919
- 145 Franz Josef Arnold, Návrh hlavního nádraží
Kresba, 1919

- 146 Franz Josef Arnold, Návrh výstavní haly
Kresba, 1919
- 147 Franz Josef Arnold, Návrh hotelu
Kresba, 1920
- 148 Franz Josef Arnold, Návrh vstupní brány ústeckého výstaviště
Kresba, 1924
- 149 Franz Josef Arnold, Návrh vstupní brány ústeckého výstaviště
Kresba, 1924
- 150 Franz Josef Arnold, Úřednický bytový dům, Masarykova
Fotografie stávajícího stavu
- 151 Franz Josef Arnold, Úřednický bytový dům, Masarykova
Fotografie stávajícího stavu, detail fasády
- 152 Franz Josef Arnold, Úřednický bytový dům, Masarykova
Fotografie stávajícího stavu, vstupní část
- 153 Franz Josef Arnold, Býv. dívčí gymnázium, Palachova
Fotografie, nedatováno
- 154 Franz Josef Arnold, Býv. dívčí gymnázium, Palachova
Fotografie stávajícího stavu, dvorní průčelí
- 155 Franz Josef Arnold, Býv. dívčí gymnázium, Palachova
Fotografie stávajícího stavu, interiér vstupní haly
- 156 Franz Josef Arnold, Býv. chirurgický pavilon Okresní nemocnice
Fotografie, nedatováno
- 157 Franz Josef Arnold, Býv. chirurgický pavilon Okresní nemocnice
Fotografie stávajícího stavu, detail ustupujících podlaží
- 158 Franz Josef Arnold, Býv. chirurgický pavilon Okresní nemocnice
Fotografie stávajícího stavu, západní průčelí
- 159 Franz Josef Arnold, Návrh nové budovy radnice a přestavby centra města
Kresba, 1934
- 160 Franz Josef Arnold, Návrh nové budovy radnice a přestavby centra města
Kresba, 1934
- 161 Franz Josef Arnold, Býv. Ústecká spořitelna
Fotografie, 1939
- 162 Franz Josef Arnold, Býv. Ústecká spořitelna
Fotografie stávajícího stavu, zadní průčelí
- 163 Franz Josef Arnold, Kostel v Lauensteinu
Kresba, 1921

164 Franz Josef Arnold, Kostel v Schönwaldu
Kresba, 1921

165 Franz Josef Arnold, Plakát
Grafika, nedatováno

166 Franz Josef Arnold, Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931
Kresba, 1933

167 Franz Josef Arnold, Komunální bytové domy – pavlačový typ 1931
Kresba, nedatováno

Seznam zkratek

k. ú.	katastrální území
č. p.	číslo popisné
cca	přibližně
resp.	respektive
tzv.	tak zvaný
stol.	století
apod.	a podobně

Přílohy:

Příloha č. 1 – Překlad textu architekta Franze Josefa Arnolda	283
Příloha č. 2 – Překlad textu Leopolda Pözlza	287
Příloha č. 3 – Překlad článku architekta Waltra Gropia	288

Příloha č. 1 – Překlad textu architekta Franze Josefa Arnolda

Jedná se archivní strojopisový dokument, který je uložen v Archivu města Ústí nad Labem, 1325–1945, karton č. 943. Dokument není datován, z textu však vyplývá, že vznikl koncem roku 1933.

Pavlačové domy města Ústí, od stavebního rady architekta G.D.A. F. J. Arnolda

(Laubenhäuser der Stadt Aussig, von Baurat arch. G.D.A. F. J. Arnold)

Odhlédneme-li od dočasných staveb, určených pro nejkrizovější nouzové situace, musíme v úvahách nad bytovou nouzí a bytovými potřebami, nad prostředky a cestami, které vedou k jejich řešení, připustit, že je třeba podporovat pokud možno nejvíce zřizování staveb trvalých. Ústecká městská obec proto vynaložila téměř 100 miliónů Kč na stavby s malými byty a postupně tak určila této problematice základní měřítko, co se účelnosti a vybavení velkých nájemných domů týče. Bylo všemi dostupnými prostředky dosaženo, že také rodiny bez finančního zajištění mohou dosáhnout na bydlení. Abychom také ze zdravotního hlediska dospěli k jistým zárukám správné bytové péče, byly při výstavbě zavedeny také všechny hygienické inovace. Ústecká městská obec v průběhu své rozsáhlé stavební činnosti v rámci zákona o stavební podpoře realizovala také nové bytové formy, které zdaleka překonávají dosavadní typologii a řešení bytů z předválečného období a z hospodářského hlediska dosahují oproti dřívějším formám enormní přednosti.

Ústecká městská obec se v předešlém roce přes všechny překážky odvážila přistoupit k novému stavebnímu záměru a považovala za nezbytné vybudovat novou formu nájemního domu. Tyto domy byly, ať méně či více oprávněně, nazvány po svéráznosti otevřených chodeb vedoucích k bytům jako „stavební typ domu s venkovní chodbou“.

Tento termín jen okrajově naznačuje rozdíl, který spočívá mezi těmito objekty a dříve budovanými pavlačovými domy. Typickým projevem tohoto nově navrhovaného druhu stavby je oproti běžným bytovým domům charakteristické sdružování ve velké nájemné domy, čímž se docílí úspory nákladů. V žádném případě však nejde tento typologický druh srovnávat s těmi starými pavlačovými domy

někdejšího typu, což je často slýchat, neboť se při takovém přirovnání nezohledňuje zásadní parametr „specifické stavební hloubky a charakteru pozemku“ jako rozhodný faktor návrhu stavby a rovněž „správná světová strana“ pro orientaci obytných místností a především pro jejich vzájemné uspořádání.

Tyto městem Ústím vybudované domy s venkovní chodbou jsou tedy produktem situování stavebního pozemku a jeho tvaru, stejně tak zohledňují uspořádání obytných prostor, konkrétně reagující na světové strany. U starých pavlačových domů se neřešilo téměř nikdy zohlednění těchto požadavků, které jsou však pro tento typ staveb zcela zásadní.

Už v roce 1919 byl na podnět pana starosty Leopolda Pözlza stavebním úřadem městské radě předložen projekt domů s venkovní chodbou. U přípravy 3. stavební akce se tak vrátil pan starosta Pözlz k tehdejší myšlence a tentokrát byl oddělením pozemních staveb stavebního úřadu pod vedením stavebního ředitele Dr. Ing. E. Kroba a ve spolupráci s městským úředním lékařem panem docentem Dr. Gruschkou navržen nový projekt, který svou dimenzí a urbanistickou monumentální velikostí, vyčnívá vysoko nad dřívější ústecké stavební akce. Ve spojení s novodobými stavebními materiály a novodobým architektonickým řešením vznikl projekt budovy tohoto neobvyklého druhu, který byl v létě 1931 ústeckou městskou radou schválen k realizaci.

Podpora ministerstva pro sociální péči byla udělena výnosem č.: 14532/II-32 ze 14. května 1932, na základě zákona o podpoře výstavby č. 45/1930 Sb., resp. § 30, odst. 2 tohoto zákona.

Území, určené obcí pro výstavbu této stavební akce, bylo oble protažené návrší, na jihozápadě vymezené pozemkem české reálky a táhnoucí se až ke Dvorským polím, kde zasahovalo až ke Klíšské ulici. Pozemek se zvedá od kóty 184.00 až ke kótě 199.00. Projektanti museli z tohoto důvodu na krátké příčné hloubce překonat plánovanou zástavbou výškový rozdíl 15 m a museli proto naleznout specifický typ stavby, který by umožnil zvládnout tak velký výškový rozdíl a zároveň nedostatečnou hloubku pozemku. Vedle toho vyvstal při jižní orientaci svahu požadavek, stavět pouze budovu s jedním traktem. Sám svah vyžadoval prostou blokovou stavbu, přizpůsobující se modelaci terénu, což je dnes patrné v plynule plujícím tvaru písmene S. Již dokončené bloky budov, přední blok o délce 238 m a zadní blok o délce 207 m, vyrůstají na kótě 189,00 a na kótě 195,00 se vzájemným odstupem 30 m, členěným pojezdovým chodníkem a zahrádkami.

Jako charakteristický znak domů jsou v každém podlaží na severní domovní frontě k vidění podélné, průběžné a nad sebou uspořádané chodby. Při těchto zastropených chodbách, chráněných 1,20 m vysokým zábradlím, leží paralelně uspořádané byty. Schodiště slouží jen jako přístupové cesty ve vertikálním směru pro chodby v loubích. Tyto jsou vlastně uvažovány jako chráněné chodníky s ukončením ve schodišti a jen jako přístupy k bytům, jako takzvané horizontální přivaděče.

Dispozice domů sama je překvapivě jednoduchá. Schodiště je přistavěno zezadu a pojímá veškeré vstupy a výstupy každého z domů s 24 nebo 32 partaji. Pouze tři partaje vpravo a vlevo schodiště jsou navzájem sousedící. Toho doposud nebylo dosaženo v žádném nájemném domě a je to přednost domu s venkovní chodbou. Při vstupu do bytu překvapí neobyčejná světlost, účelnost a přitom tak jednoduché pojetí jednotlivých prostor.

Na první pohled neobvyklá stavba si náramně získá při bližším pozorování. Všechno je světlé, přátelské a prostorné. Všechny obytné prostory mají téměř čistou jižní orientaci a oslunění od 9 hodin dopoledne do večera. Tuto přednost nepřetržitého oslunění, tak jako bezpochyby znamenitou výhodou příčného provětrání, mají byty v domech s loubím. Zde jsou požadavky hygieny, které nejsou vždy snadno řešitelné, plně a zcela uskutečněny.

V těchto bytech spočívá něco z ideje malých a minimálních rodinných domků, v domě s loubím s otevřenou chodbou přece nakonec není uskutečněno nic jiného než jakési nad sebou uspořádaná kolonie domků, jehož chodníky jsou jednoduše rozsunuty ve výšce. Byty samy jsou vždy po 40 m² obytné plochy uzpůsobeny k účelnosti. Z chodby v loubí se vstupuje do pohodlné předsíně o 6 m² plochy dvoukřídlými dveřmi, vpravo a vlevo do spíže a wc, vždy o ploše 1,75 m², naproti do obytné kuchyně s 20 m² a zde do ložnice s 19,50 m² půdorysné plochy. Koupelna s velikostí 5,50 m² je kompletně vybavena a je přístupná z ložnice. Balkon, situovaný na jihu je 4,50 m² velký a je předsazen každé kuchyni.

Celkem bude opatřeno 208 bytů s příslušenstvím, tak jak bylo předepsáno. V každém z domů se nachází čtyři velké prádelny, čtyři velké půdy na sušení a kromě toho plocha pro bělení prádla v zahradě. Jedno velké půdní a sklepní oddělení je pro každý byt zbudováno jako uzamykatelné a pohodlně přístupné. Vedle toho budou vybudovány čtyři obchody se skladem a sklepem atd. Také prostory pro mandl budou postaveny.

Bloky budov byly zbudovány částečně jako betonová skeletová konstrukce. Stropní konstrukce se skládají z cihelných dutých tvarovek mezi železobetonem. Základy jsou tvořeny z železobetonových desek. Plochá střecha je tesařská práce a je pokryta jako dřevocementová střecha s pískováním. Loubí a jejich zábradlí jsou tvořena železobetonem a jako pochozí plochu mají asfaltový povlak. Vadný materiál nebo náhradní materiály na této stavbě použity nebyly. Hlavní stěny nejsou provedeny ve 45cm šířce a jsou masivně zbudovány z cihel. Podlahy v koupelně, chodbě, ve spíži a v klozetu mají cementový potěr na betonovém podkladu. Kuchyně a pokoje jsou pokryty 30 mm silnou měkkou povlakovou podlahou. Elektrické světlo, zvonek, plynové a vodovodní vedení jsou zavedeny do každého bytu. Jsou osazeny bíle emailované kuchyňské sporáky typu Herkules.

Aktuálně dokončovaná 3. stavební akce domů s venkovní chodbou bude vbrzku předána nájemníkům. Práce, zahájené v listopadu 1931, se v dokončení zpozdily stávkou stavebních dělníků, zahájenou v květnu 1932. Přes práce v nevhodném ročním období a počasí jsou byty suché a zralé k pronajmutí. Na výstavbě těchto velkých staveb se účastnili pouze ústečtí dělníci, řemeslníci, dodavatelé a společnosti. Dílo bylo bez úrazů a všemožných jiných překážek a technických těžkostí v předem stanovených mezích šťastně dovedeno do konce.

Příloha č. 2 – Překlad textu Leopolda Pözlza

Zdroj: *Zur Vollendung der neuen Kleinstwohnungsbauten*. Aussig a. E.: Selbstverlag der Stadt Aussig, 1933, s. 3–4

Jedná se o úvodní slovo starosty města Leopolda Pözlza, publikované v brožuře vydané městem v prosinci 1933 k příležitosti dokončení komunální stavební akce. Originál brožury je uložen v Archivu města Ústí nad Labem

Vybuovali jsme...!

(Wir haben gebaut...!)

Od prvních dnů mé praktické spolupráce se správou města jsem jako nutnost pochopil výstavbu minimálních bytů a ustavičně jsem ji prosazoval, navzdory protichůdným názorům a překážkám, neboť po destrukci světové války bylo vedle otázek výživy řešení bytových problémů jedním z nejnáléhavějších úkolů obcí.

Považuji stále za samozřejmou povinnost, uznání vysokého významu zdravého, bezpečného a cenově dostupného bydlení, jako pevné zásadní podmínky důvěrného spolužití a hospodářské a kulturní nadstavby lidské společnosti a to ne jen jako poučku, nýbrž jako realitu.

Proti bytové nouzi a bídě je jen jediný prostředek: budovat bytové domy! A především bytové domy s moderními, zdravými a minimálními byty. S důstojnými byty pozvednout lidstvo z temnot života z vlhkých, těsných a jedem prostoupených děr. Bytové domy na Klíši jsou těmi nejmladšími hmatatelnými důkazy, že se tento názor ve správě našeho města pevně prosadil.

Nepochybně, že ještě mnohé chudé rodiny obývají nezdravé příbytky. Nepatrný příjem sám nepostačuje ani na pronájem minimálního bytu. Jenže proti obecným projevům hospodářského systému, proti lidským nedostatkům, které se často staví proti dosažení vyššího standardu bydlení, je obec bezmocná. Zákonné požadavky pro bytovou výstavbu musí být naplněny, obec však může vykonat práci jen v rámci možného. Tak je dáno! Smíme se tedy všemi těmi vykonanými díly upřímně těšit a srdečně děkovat těm, kteří se podíleli.

Ústí nad Labem, v prosinci 1933

Leopold Pözlz, starosta

Příloha č. 3 – Překlad článku architekta Waltra Gropia

Zdroj: GROPIUS, Walter. *Moderne Stadtentwicklung: Hochhaus oder Einfamilienheim.*

Aussiger Tagblatt. 23.10.1931. s. 5

Jedná se o článek, publikovaný ústeckým deníkem *Aussiger Tagblatt* na podzim 1931, tedy v době, kdy byla zahajována stavba největších komunálních bytových projektů. Noviny jsou uloženy v Archivu města Ústí nad Labem.

Moderní urbanismus: věžák nebo rodinný domek

(*Moderne Stadtentwicklung: Hochhaus oder Einfamilienheim*)

Staré názory o ideální formě bydlení, které odpovídají svými kořeny antickým tezím o městě a krajině, jdou vzájemně proti sobě. Člověk potřebuje naopak stimulaci a uvolnění. Postupující vývoj nově ruší ustálené protiklady, přináší vymoženosti města na venkov a vábí přírodu zpět do města. Touha obyvatel města po přírodě a venkovanu po městě je elementární přirozeností a touží po naplnění. Boj o formu bydlení je tedy ve svém jádru filozofického původu, proto také panický útěk a psychóza, které jsme zažili při vášnivém boji proti „nájemným kasárnám“. Zhoubné následky divoké stavební činnosti ve městech přinesly obrat a pod heslem „zpátky do přírody“ si vzaly za cíl většinu populace ubytovat do rodinných domků se zahradou.

Neduh na dokonalosti bydlení hustě stlačených nájemných kasáren ale není forma bydlení vícepodlažní velké budovy, nýbrž současné zákony, které stavbu lidových bytů bez dostatečného sociálního zajištění vydávají na pospas divoké spekulaci. Takový velko-dům plánovaný s odpovědností, se značnými odstupy a usazený v zeleni může každopádně splnit veškeré požadavky na světlo, vzduch a pěkné okolí a především může nabídnout plno dalších předností.

Požadavkem velkoměstského bydlení je zkrácení cest, které požadují zaměstnaní lidé, což znamená využívání vertikálního členění staveb ke zkrácení horizontálních vzdáleností. Forma bydlení ve velko-domu je s tímto základním požadavkem velkoměsta v souladu. Je ale rozumný návrh města myslitelný, když by všichni obyvatelé bydleli v domku se zahradou? Myslím že ne. Hospodářské zkušenosti a změny v chápání života a názorech na bydlení nenechávají žádnou pochybnost, že jednostranně stanovený cíl, vedoucí k uskutečnění ideje bydlení ve vlastních domcích, působí na celou bytovou politiku. Podle stavu věcí je však myšlenka většinu národa

nastěhovat do rodinných domků jednou hospodářskou utopií. Nepřátelské lidu jsou vysoké státní subvence, vkládané dnes do podpory sídlišť rodinných domků, jak to prosazuje prof. Friedberger. Je taková praxe vůbec obhájitelná?

Může být univerzálním řešením rodinný domek se zahrádkou, který má sloužit životu na venkově pro průmyslovou populaci, která touží po přírodě? Poskytuje sama forma bydlení útočiště pro tělesně a duchovně dospělého obyvatele? Rozhodující pro volbu formy bydlení obyvatel měst je nejvyšší pro něj dosažitelný dojem z bydlení. Ten závisí na jejich sklonech, povolání a peněženkách. Pro průměr obyvatelstva je bydlení v domku nevhodné, neboť malý domek je řešení nerentabilní a kromě toho zdoluhavé v obhospodařování. Výhodu bezprostřední blízkosti půdy ztrácí obyvatel s nevýhodou dlouhé dostupnosti, dále cestami do školy a zhoršenými možnostmi nakupování. Zatížení ročními náklady je velmi vysoké. Také vedlejší náklady rodinného domku, jako opravy, zásobení vodou, odkanalizování, likvidace odpadů, čištění komunikace, by neměly být opomenuty. Vyhodnoceny tedy musí být ne jen pořizovací náklady bytu nýbrž také veškeré provozní náklady.

Při praktickém zhodnocení obytných staveb podle hospodářských faktorů se prokazuje, že velká část obyvatelstva nemůže být uspokojena způsobem pořízení rodinného domku. Na místo zavrhování musí být uznáno, že nezbytností naší doby je jedině forma bydlení v dobře organizovaném moderním velko-domě.

Špatné příklady těch dosavadních „nájemných kasáren“ nám nemohou bránit tento problém zcela nově uchopit! Prokazuje se, že dosud známé formy středně vysoké poschod'ové stavby i přízemní zástavby mají nevýhodu v malých vzájemných odstupech bloků a tedy v nedostatečném oslunění a v příliš malých plochách zeleně. Dosud v sociálním, psychologickém a částečně také hospodářském hledisku podceňovaný mnohopodlažní věžák je na tom jinak. U desetipodlažního domu stoupá každopádně při současném využití pozemku a stejné bytové ploše vzájemný odstup bloků budov na téměř dvojnásobnou vzdálenost a to bez jakéhokoliv negativního ekonomického vlivu.

U deseti nebo dvanáctipodlažního domu může i obyvatel přízemí vidět nebe! Místo na 20 metrech širokých koridorech zeleně se dívají okna na 100 metrů široké plochy zeleně, které jsou porostlé stromovím, poskytují rozsáhlé rekreační plochy pro děti a pomáhají pročišťovat ovzduší. Tak se vnáší příroda do města. Kdyby se všechny střechy staly zahradami, což se zatím nikde nestává, to by si mohl obyvatel

města na střeše krajinu znovu získat, kterou na zemi pozbyl stavbou domu. Jen velký dům dokáže zejména jednotlivému obyvateli velký díl namáhavé a zdlouhavé domácí práce odejmout díky centrálním hospodářským zařízením, která také z národohospodářského hlediska jsou velmi významná, neboť jsou v konečném hodnocení z hlediska času a materiální náročnosti úsporné.

Centrální vytápění a příprava teplé vody, centrální prádelny, výtahy, centrální kuchyně, elektrické chladničky, mechanické větrání a samozřejmě i společné klubovny, sportoviště a dětské školky se dají ve velkém domě spíše uskutečnit neboť se náklady dají rozdělit na velký počet rodin. To jsou náklady, které se vrátí v životním zisku! Kolektivní zařízení neznamenaají žádné nové zmechanizování individua, nýbrž osvobozují život od nedůležité přítěže, a tím odpadá to nepříjemné.

Velkoměsto se musí stát pozitivnějším! Potřebuje podnět, který sám vyvolá jeho živoucímu organismu odpovídající bytovou formu, která spojí maximum vzduchu, slunce a vegetace s minimem dopravní a hospodářské náročnosti. Přízemní zástavba nemůže být sama ozdravným prostředkem, logickým následkem by byl rozklad a popření města! Ne rozpad nýbrž rozvolnění je ale cílem! Tyto požadavky dokáže mnohapatřížní dům naplnit. Proto patří jeho příspěvek k nejnaléhavějším zadáním bytové výstavby. Stavme obytné věžáky a zastavěné území se stane zahradou!